

Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras 2026

Editörler

Prof. Dr. Nuray Türker

Prof. Dr. Oğuz Diker

Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras 2026

Editörler

Prof. Dr. Nuray Türker

Prof. Dr. Oğuz Diker

ISBN: 978-625-8674-43-9

PA Paradigma Akademi Yayınları

Sertifika No: 69606

PA Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

ÇANAKKALE

e-mail: fahrigoker@gmail.com

Tasarım&Kapak: Ahmet Efe BIYIKLI

Matbaa: Meydan / 99 Baskı

Sertifika No: 76711

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Mart 2026

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	iii
Antik Kentlerin Peyzaj Özellikleri ve Kültürel Miras Turizmi Açısından İncelenmesi: Afrodisias Antik Kenti.....	1
<i>Abdurrahman Dinç, Abdullah Özer</i>	
Architectural Design and Cultural Tourism for Heritage Conservation in Gaza, Palestine ...	13
<i>Abdurrahman Mohamed</i>	
Turizm Destinasyonları Mimarlık İlişkisinin İncelenmesi: Şirince Örneği.....	33
<i>Arife Mayuk Şanlı, Seher Güzelçoban Mayuk</i>	
Kültür Ekonomisi Bağlamında Türkiye Müze Turizmi.....	47
<i>Aysu Şahintepe</i>	
Edebiyat Turizmi Bağlamında Kültürel Miras Aktarım Aracı Olarak Yazar Evlerinin Müzeye Dönüşümü: İstanbul Örneği.....	57
<i>Aysu Şahintepe, Ceren İlayda Başol</i>	
Nefes Alan Miras: Kırsal Mimarlıkta Direnç ve Sürdürülebilirlik.....	77
<i>Birsen Yüceses, Ayşe Betül Gökarslan</i>	
Elâzığ'da Mimari ve Turizmin Etkileşimi: Tarihi, Doğal ve Kültürel Mekanların Rolü.....	87
<i>Buket İpek Akyol, İclal Aluçlu</i>	
Cultural Heritage Resources as a Key Factor in the Development of Cultural Tourism.....	105
<i>Fargana Huseynova</i>	
The Role of Mass Culture in the Organization of Tourism.....	115
<i>Gulchin Kazimi</i>	
Bakının Tarixi Mərkəzində - İçərişəhərdə və Onun Ətrafında Yerləşən Heykəl, Daş Fiqur və Qabartmaların Mədəni Turizmin İnkişafında Rolu.....	123
<i>Khazar Zeynalov</i>	
Object Detection Algorithms in Cultural Heritage Sites: Methods and Applications.....	133
<i>Merve Ünal, Hakan Anay, Ülkü Özten</i>	
Azərbaycanda Tarix-Mədəniyyət Qoruqları -Turizmin İnkişafının Potensial Obyektləri Kimi.....	147
<i>Rahiba Aliyeva</i>	
Akdeniz Kıyı Kentlerinde Kültürel Mirasın İklim Değişikliği Karşısındaki Kırılganlığı.....	159
<i>Sümeyye Kahraman, Sarıya Arslan, Erkan Polat</i>	
Azerbaycan Kültüründe Turizmin Gelişiminde Etno-merkezlerin Rolü.....	171
<i>Sevinc Tangudur</i>	

Açık Səma Altında Muzeylərə Çevrilmiş Məkanların Memarlıq Fəlsəfəsi.....	181
<i>Tamaşa İsayeva</i>	
Burdur İli Konaklarının Turistik Ürün Tasarım Sürecine Yönelik İnceleme	191
<i>Uğur Kiliç, Adalet İnce</i>	
İstanbul'da Mimar Sinan Temalı Günübirlük Turların Analizi	207
<i>Fatma Füsun İstanbullu Diñer, Mithat Zeki Diñer, Şimal Şahinoğlu Yayla</i>	

Antik Kentlerin Peyzaj Özellikleri ve Kültürel Miras Turizmi Açısından İncelenmesi: Afrodisias Antik Kenti

Examination of the Landscape Features of Ancient Cities and Cultural Heritage Tourism: The Ancient City of Aphrodisias

Doç. Dr. Abdurrahman Dinç¹, Abdullah Özer²

¹Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekoturizm Rehberliği Anabilim Dalı
Türkiye, a.dinc@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9538-1621

²Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekoturizm Rehberliği Bilim Dalı, Türkiye,
ORCID: 0009-0007-4635-3054

ÖZET

Bu çalışma, Afrodisias Antik Kenti'nin peyzaj özelliklerini ve kültürel miras turizmi açısından potansiyelini incelemektedir. Antik kentler, yalnızca mimari kalıntılarıyla değil, aynı zamanda doğal çevreleriyle de geçmiş uygarlıkların sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına ışık tutar. Afrodisias, Aydın'ın Karacasu ilçesinde yer almakta olup, antik çağda sanat, din ve ticaret merkezi olarak öne çıkmıştır. Araştırmada nitel araştırma teknikleri kullanılmış ve kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Böylece Afrodisias'ın tarihsel gelişimi, peyzaj özellikleri, turizm potansiyeli ve sürdürülebilirlik boyutları çok yönlü olarak değerlendirilmiştir. Kentin verimli tarım alanları, mermer ocakları, biyolojik çeşitliliği ve stratejik konumu, tarih boyunca ekonomik ve toplumsal yapıyı şekillendirmiştir. Afrodit Tapınağı, Stadyum, Tiyatro ve Sebasteion gibi yapılar, Afrodisias'ın kültürel ve mimari zenginliğini yansıtırken; Afrodisias Müzesi, heykeltıraşlık geleneğini günümüze taşımaktadır. Bulgular, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Afrodisias'ın korunarak turizme kazandırılmasının hem yerel ekonomi hem de kültürel kimlik açısından önemli katkılar sunduğunu göstermektedir. Afrodisias, peyzaj özellikleri ve arkeolojik mirasıyla kültürel miras turizminin sürdürülebilir gelişimine örnek teşkil eden bir destinasyon olarak değerlendirilmektedir. Kent, tarihsel kimliğini korurken ziyaretçilere hem estetik hem de eğitici bir deneyim sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrodisias, antik kent, peyzaj, kültürel miras, sürdürülebilir turizm

ABSTRACT

This study examines the landscape features of the ancient city of Aphrodisias and its potential for cultural heritage tourism. Ancient cities shed light on the social, economic, and cultural life of past civilizations not only through architectural remains but also through their natural settings. Aphrodisias is located in the Karacasu town of Aydın and was prominent in ancient times as a center of art, religion, and trade. The research employed qualitative methods combined with an extensive literature review. This approach enabled a multidimensional evaluation of Aphrodisias's historical development, landscape features, tourism potential, and sustainability aspects. The city's fertile agricultural lands, marble quarries, biodiversity, and strategic location shaped its socio-economic structure over centuries. Monumental remains such as the Temple of Aphrodite, the Stadium, the Theatre, and the Sebasteion highlight its cultural and architectural richness, while the Aphrodisias Museum plays a central role in transmitting its sculptural heritage. Findings reveal that the inclusion of Aphrodisias on the UNESCO World Heritage List contributes significantly to local economic growth and the preservation of cultural

identity. Aphrodisias is identified as a destination that exemplifies sustainable cultural heritage tourism through its unique landscape and archaeological heritage. While preserving its historical identity, the site offers visitors both an aesthetic and educational experience.

Keywords: *Aphrodisias, ancient city, landscape, cultural heritage, sustainable tourism*

GİRİŞ

Antik kentler, geçmiş uygarlıkların kültürel, sosyal ve ekonomik yaşamlarına dair zengin bilgiler sunan önemli tarihi alanlardır. Bu kentler, yalnızca mimari yapıları ve arkeolojik kalıntılarıyla değil, aynı zamanda buldukları coğrafyanın doğal peyzaj özellikleriyle de dikkat çekmektedirler. Peyzaj, bir antik kentin ekonomik faaliyetlerini, sosyal yapısını ve kültürel gelişimini şekillendiren temel unsurlardan biridir. Bu nedenle, antik kentlerin peyzaj özelliklerinin incelenmesi, bu yerleşimlerin tarihsel bağlamda anlaşılmasına ve günümüzdeki kültürel miras turizmi potansiyelinin değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Afrodisias Antik Kenti, Türkiye'nin güneybatısında, Aydın iline bağlı Karacasu ilçesinde yer alan ve zengin tarihi mirasıyla öne çıkan bir antik kenttir. Afrodisias, antik dönemde sanat, kültür ve din merkezi olarak büyük bir öneme sahip olmuştur. Kentin peyzajı, verimli toprakları, zengin biyolojik çeşitliliği ve stratejik konumuyla, tarih boyunca ekonomik ve sosyal yaşamı derinden etkilemiştir. Bu özellikler, Afrodisias'ın günümüzde kültürel miras turizmi açısından da cazip bir destinasyon olmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Afrodisias Antik Kenti'nin peyzaj özellikleri ve bu özelliklerin kültürel miras turizmi üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Afrodisias'ın coğrafi konumu, doğal çevresi, tarımsal yapısı ve mimari unsurları, kentin tarihsel gelişimi ve turizm potansiyeli açısından değerlendirilmektedir. Ayrıca, Afrodisias Müzesi'nin rolü ve kentin korunması için yapılan çalışmalar da ele alınacaktır. Bu inceleme, Afrodisias'ın kültürel miras turizmi açısından taşıdığı önemi vurgulamak ve bu alandaki sürdürülebilir gelişim için öneriler sunmak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca çalışma, Afrodisias'ın UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmasının bölge için yarattığı sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri inceleyerek kentin sürdürülebilir turizm potansiyelini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece Afrodisias'ın doğal peyzajı ile kültürel mirası arasındaki uyumun korunması için gerekli yaklaşımlar tartışılmaktadır.

LİTERATÜR

Turizm

Turizm, modern dünyada ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla önemli bir yer tutan, çok yönlü bir sektördür. İnsanların dinlenme, eğlenme, keşfetme ve öğrenme gibi çeşitli amaçlarla seyahat etmeleriyle şekillenen bu faaliyet, farklı toplumlar arasındaki etkileşimi artırarak kültürel alışverişi desteklemektedir. Turizmin tarihçesi, antik çağlara kadar uzanmakla birlikte, modern anlamda gelişimi sanayi devrimiyle hız kazanmıştır. 19. yüzyılda ulaşımın kolaylaşması, demiryollarının yaygınlaşması ve boş zaman kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte, turizm kitlesel bir faaliyet haline gelmiştir. Günümüzde turizm, hem bireysel ilgi alanlarına göre şekillenen kişisel seyahatlerden, büyük grupların katıldığı kitlesel turizme kadar geniş bir yelpazede farklı türleriyle varlığını sürdürmektedir (Demir, 2001, s. 14).

Ekonomik açıdan turizm, birçok ülkenin kalkınmasına katkı sağlayan önemli bir sektör olmuştur. Turistlerin yaptıkları harcamalar, yerel ekonomilere döviz girdisi sağlarken, otelcilik, restoran işletmeciliği, ulaşım ve tur rehberliği gibi birçok sektörü doğrudan etkiler.

Ayrıca turizm, yerel halk için istihdam yaratır ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin önemli bir itici gücü olarak kabul edilmektedir. Ancak turizmin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Turistler, seyahat ettikleri yerlerde yerel kültürlerle etkileşime girerek, toplumsal anlayış ve hoşgörüyü artırır. Bununla birlikte, kitlesel turizmin bazı durumlarda yerel kimlik ve kültürel değerler üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği unutulmamalıdır.

Sürdürülebilir turizm, bu bağlamda önem kazanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevresel, sosyal ve ekonomik etkileri dengeleyerek turizmi uzun vadede sürdürülebilir kılmayı hedefler. Doğal kaynakların korunması, yerel kültürlerin desteklenmesi ve turizmin çevreye olan olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi, sürdürülebilir turizmin temel prensipleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, turizm sektöründe gelecekte dijitalleşmenin daha fazla rol oynayacağı ve kişiselleştirilmiş seyahat deneyimlerinin ön plana çıkacağı öngörülmektedir. İklim değişikliği ve çevresel kaygılar ise, sektördeki sürdürülebilirlik uygulamalarını zorunlu kılacak önemli faktörler arasında yer alacaktır (Karaman, 1996, s. 102). Turizm hem bireyler hem de toplumlar için ekonomik ve kültürel bir zenginlik kaynağı olmasının yanı sıra, doğru yönetildiğinde gezegenimizin korunmasına katkı sağlayacak bir araçtır.

Kültürel Miras

Kültürel miras, insanlığın ortak geçmişine dayanan, toplumların biriktirdiği ve nesilden nesle aktardığı maddi ve manevi değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK) miras kavramını "birine, ölen bir yakınından kalan mal, mülk, para veya servet; kalıtım yoluyla gelen herhangi bir özellik bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey" şeklinde açıklamaktadır. Kültürel miras ise yalnızca maddi unsurları değil, aynı zamanda toplumların oluşturduğu, inançlar, gelenekler ve yaşam biçimleri gibi soyut değerleri de kapsamaktadır. Bu kapsamda kültürel miras, insanların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve geleneklerin bir yansımasıdır ve bu mirasın korunması, sadece geçmiş hatırlamak değil, aynı zamanda geleceği doğru şekillendirmek için de büyük bir öneme sahiptir.

Kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası çabalar, UNESCO'nun 1972 yılında kabul edilen "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi" ile resmîyet kazanmıştır. Bu sözleşmede, miras kavramı, geçmişten gelen ve bugün birlikte yaşadığımız, gelecek nesillere aktarılması gereken değerler olarak tanımlanmaktadır. Kültürel miras ise anıtlar, mimari değeri olan yapılar ve tarihi sit alanları olarak sınıflandırılır (UNESCO, 1972). Aynı zamanda Uluslararası Kültürel Mirasın Korunması ve Restorasyonu Çalışmaları Merkezi (ICCROM)'nin 1990 yılında kültürel mirası, insanlığın yaratıcılığı ve toplumlar arasındaki etkileşimlerin sonucu olarak ortaya çıkan kültürel değerlerin birikimi olarak tanımlaması, mirasın sadece maddi değil, aynı zamanda toplumsal ve duygusal değerlerini de vurgulamaktadır (Oğuz, 2007, s. 5-11). Bu değerler, kültürel mirasın korunmasının sadece tarihsel bir gereklilik değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve kimliği güçlendiren bir unsur olduğunu göstermektedir.

Türkiye, UNESCO'nun "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"ni 2006 yılında kabul ederek bu sürece katılmıştır. Somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimleri sonucunda sürekli olarak yeniden yaratılan ve kimlik duygusu kazandıran uygulamalar, anlatımlar ve beceriler olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2003). Bu tür miras, kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıyı pekiştirmektedir. Ancak günümüzde küreselleşme ve modernleşme

süreçleri, birçok kültürel mirasın hızla kaybolmasına neden olmaktadır. Bu kayboluş, kültürel turizm gibi ekonomik araçlarla mirasın korunmasını ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmasını gerektirmektedir.

Kültürel miras, sadece geçmişi korumak değil, aynı zamanda ekonomiye kazandırılacak önemli bir kaynak olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda turizm sektörü, kültürel mirasın korunarak ekonomiye entegre edilmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Kültürel turizm, geçmiş kültürlerin izlerini yerinde görme arzusuyla hareket eden ziyaretçilere yönelik bir alan olarak ön plana çıkmıştır. İnsanlar, orijinal yapıları, antik kentleri, el sanatlarını ve farklı yaşam biçimlerini yerinde deneyimlemek istemekte, bu da kültürel mirasın korunmasına ve yeniden canlandırılmasına yönelik önemli bir teşvik yaratmaktadır (Garrod, 2001, s. 1049-1052). Türkiye gibi kültürel çeşitlilik açısından zengin bir ülke, bu alanda büyük bir potansiyele sahiptir ve bu mirasın doğru yönetimiyle hem kültürel hem de ekonomik kazanımlar elde edilebilir.

Türkiye'nin kültürel mirasının korunması ve turizmle entegre edilmesi sürecinde, bilimsel araştırmalar ve disiplinler arası çalışmalar da büyük bir önem taşımaktadır. Tarih, arkeoloji ve coğrafya gibi disiplinler, kültürel mirasın ortaya çıkarılmasında ve korunmasında temel rol oynar. Tarihi coğrafya, bu disiplinler arasında önemli bir köprü işlevi görerek hem tarihsel bilgiye hem de coğrafi bilgilere dayanarak kültürel mirasın doğru bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlar. Günümüzde uluslararası kuruluşların desteğiyle kültürel peyzajın korunması ve yaşatılması, modernleşmenin getirdiği tekipleşmeye karşı önemli bir direniş noktası oluşturmuştur. UNESCO ve ICCROM gibi kuruluşlar, kültürel mirasın korunmasını sadece kültürel bir zorunluluk değil, aynı zamanda insanlığın geleceği için bir gereklilik olarak görmektedir.

Antik Kent

Antik kentler, insanlık tarihinin izlerini taşıyan, geçmiş medeniyetlerin kültürel, ekonomik ve sosyal yaşamlarına dair ipuçları sunan yerleşim alanlarıdır. Bu yerleşimler, sahip oldukları arkeolojik ve tarihî değerlerle, bugün geçmişi anlama ve kültürel mirası koruma açısından büyük önem taşımaktadır. Antik kent kavramı, eski uygarlıkların kalıntılarını barındıran ve önemli olaylara tanıklık etmiş alanları ifade eder; bu yerleşimler, arkeolojik kazılar ve araştırmalar sonucunda gün ışığına çıkarılmış ve eski medeniyetlerin izlerini günümüze taşımıştır. Yunan, Roma, Mezopotamya, Mısır gibi büyük uygarlıkların kalıntılarını barındıran antik kentler, aynı zamanda birer kültürel hafıza alanıdır ve toplumların gelişimine dair ipuçları sunar.

Antik kentler, genellikle M.Ö. 3000 ile M.S. 500 yılları arasında kurulmuş ve eski medeniyetlerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını yansıtan yerleşimlerdir. Bu kentlerin yapıları, o dönemin mimarî, sanat ve teknoloji alanındaki birikimlerini sergiler. Örneğin, antik Yunan kentlerinde tapınaklar ve tiyatrolar önemli yapılar olarak öne çıkarken, Roma kentlerinde ise forumlar, hamamlar ve yollar belirgin unsurlar arasındadır. Antik kentler, yalnızca mimarî yapılarla değil, aynı zamanda sosyal yapılar ve kültürel normlarla da dönemin yaşam tarzını ortaya koyar. Sosyal sınıfların belirgin olduğu bu kentlerde, zengin ve yoksul mahalleler, kamu binaları ve dini yapılar gibi farklı alanlar yer almaktadır. Bu düzenlemeler, antik kentlerin işlevsel ve sosyal açıdan çok katmanlı yapısını gözler önüne sermektedir (Mark, 2014).

Antik kentlerin korunması, insanlık tarihinin izlerini gelecek nesillere aktarmak adına büyük bir öneme sahiptir. UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar, bu alanların korunmasına yönelik projeler geliştirirken, arkeolojik kazılar ve restorasyon çalışmaları da kentlerin ayakta kalmasını sağlar. Antik kentlerin korunması, yalnızca fiziksel yapıları değil, aynı zamanda bu yapıların temsil ettiği tarihî ve kültürel değerlerin korunmasını gerektirir. Bu noktada, sürdürülebilir koruma uygulamaları önem kazanır; çünkü aşırı ziyaretçi yoğunluğu ve yanlış koruma yöntemleri, antik kentlerin zarar görmesine yol açabilmektedir. Turizm açısından cazip destinasyonlar arasında yer alan antik kentler, doğru yönetildiğinde hem yerel ekonomiye katkı sağlar hem de kültürel mirasın korunmasına destek olur. Turistlerin bu bölgelere ilgisi, kültürel alışverişin gelişmesine katkıda bulunurken, antik kentlerin yerel halkla daha güçlü bir bağ kurmasını sağlar (Mark, 2014).

YÖNTEM

Araştırma, literatür taraması ve belge incelemesine dayalı olarak yürütülmüş olup Afrodisias'ın doğal ve kültürel değerlerinin turizmde değerlendirilmesine yönelik bilimsel bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemine dayalı olarak hazırlanmıştır. Araştırma sürecinde aşağıdaki yöntemsel adımlar izlenmiştir:

Literatür Taraması: Afrodisias'ın tarihçesi, peyzaj özellikleri, kültürel miras unsurları ve sürdürülebilir turizm bağlamındaki çalışmalara ait ulusal ve uluslararası kaynaklar taranmıştır.

Doküman Analizi: Arkeolojik kazı raporları, müze yayını, UNESCO belgeleri ve akademik yayınlar değerlendirilmiştir.

Tarihsel-Coğrafi Analiz: Afrodisias'ın tarihsel gelişimi ve coğrafi konumu tarihsel coğrafya perspektifiyle ele alınmıştır.

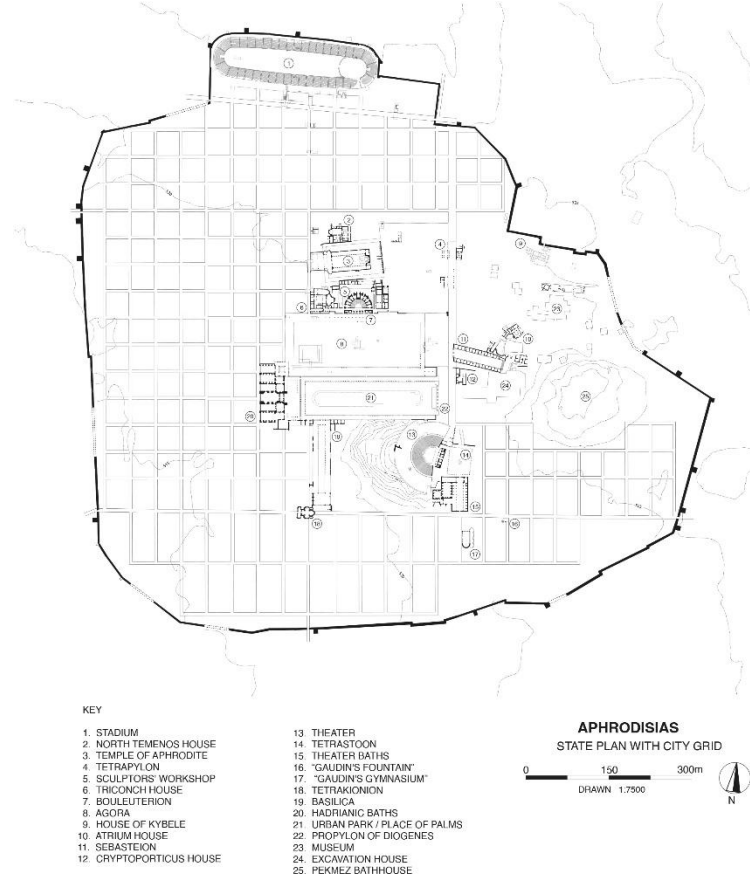
Betimsel Analiz: Elde edilen bilgiler sistematik olarak sınıflandırılarak Afrodisias'ın peyzajı ile kültürel turizm potansiyeli arasındaki ilişkiler yorumlanmıştır.

Bu yöntemsel çerçeve, Afrodisias'ın doğal çevresi ve kültürel mirası arasındaki etkileşimi bilimsel bir bütünlük içinde değerlendirme imkânı sunmaktadır.

BULGULAR

Afrodisias Antik Kenti Tarihçesi

Afrodisias Antik Kenti, Türkiye'nin güneybatısındaki Aydın ilinin Karacasu ilçesinde yer almakta olup, antik dünyanın en önemli kültürel merkezlerinden biridir. Kent, adını aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit'ten alır ve bu yönüyle, dini ve kültürel anlamda antik çağlardan itibaren büyük bir cazibe merkezi olmuştur. Afrodit'e olan bağlılık, Afrodisias'ı hem yerel halk hem de Roma İmparatorluğu nezdinde saygın ve kutsal bir şehir haline getirmiştir. Helenistik dönemden itibaren yerleşim alanı olarak kullanılan bu antik kent, özellikle Roma döneminde heykeltıraşlık ve sanat alanında Anadolu'nun en önemli merkezlerinden biri olarak tanınmıştır. Afrodisias'ın en belirgin özelliklerinden biri bölgedeki mavi-gri mermer ocaklarından elde edilen taşlarla üretilen heykellerin kalitesi ve zenginliği ile antik dünyada ün kazanmasıdır. Kentte yetişen heykeltıraşlar ve onların eserleri, Afrodisias'ın sanatsal önemini pekiştirerek kenti bir kültür merkezi haline getirmiştir (Erim, 1995, s. 43).

Harita 1. Afrodisias Antik Kenti Şehir Planı.

Kaynak: <https://aphrodisias-excavations.com/#>.

Afrodisias'ın kökeni, arkeolojik bulgulara göre Geç Neolitik Çağ'a kadar dayanmaktadır. Kentin çevresinde tarım ve ticaret için elverişli bir ortam sağlayan Dandalaz Çayı, Büyük Menderes Nehri'nin bir kolu olup bölgenin tarih boyunca cazibe merkezi olarak gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu su kaynakları, Afrodisias'ın çevresindeki köylerin gelişmesine ve ticaret ağlarının oluşmasına olanak sağlamış, Afrodisias'ı ekonomik olarak güçlü bir kent haline getirmiştir (Erim, 1992). Roma İmparatorluğu'nun bölgeye yayılması ile Afrodisias'ın önemi artmış, Julius Caesar'ın Afrodit'e adadığı altın Eros heykeli sayesinde Roma ve Afrodisias arasında diplomatik bir ilişki kurulmuştur. Roma İmparatorları, Afrodisias'a özel statüler vererek kentin prestijini daha da artırmıştır. Öyle ki, M.S. 22 yılında İmparator Tiberius, kente Julio-Claudian hanedanı boyunca süren ayrıcalıklar tanımış, Afrodisias böylece Roma İmparatorluğu'nun en prestijli şehirlerinden biri haline gelmiştir (Erim, 1981, s. 528-530).

Afrodisias, Roma İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde Bizans egemenliğine girmiş ve bu dönemde dini bir merkez haline gelmiştir. M.S. 4. yüzyılda çevresi surlarla çevrilen kent, Bizans İmparatorluğu'nun Küçük Karya Eyaleti'nin merkezi olarak önem kazanmıştır. Hristiyanlığın yayılmasıyla Afrodit kültü, yerini Hristiyan öğretilerine bırakmış, Bizans İmparatoru Justinianus döneminde kentin adı "Stavropolis" yani "Haç Şehri" olarak değiştirilmiştir. Ancak, Afrodisias'ın pagan geçmişi derin kökler bırakmış, halkın Hristiyanlaşma sürecinde geleneksel inançlarını koruma çabaları görülmüştür. Afrodisias, 7. yüzyıldan itibaren hem doğal afetler hem de istilalar nedeniyle yavaş yavaş önemini

kaybetmiş ve nüfusu azalmaya başlamıştır. Sonraki yüzyıllarda Selçukluların egemenliğine giren kent, Osmanlı dönemine kadar çeşitli medeniyetlerin etkisinde kalmıştır (Bektaş, 2018).

Afrodiasias'ın yeniden keşfi, 20. yüzyılda ünlü fotoğrafçı Ara Güler'in bölgeye gelmesiyle başlamıştır. 1958 yılında Güler, köy halkının antik kent kalıntıları üzerinde yaşam sürdüğünü belgeleyerek Afrodisias'ın modern arkeoloji dünyasında tanınmasını sağlamıştır. Bu keşif, 1960 yılındaki büyük deprem sonrası köy halkının taşınmasıyla Afrodisias'ın kazı çalışmaları için daha uygun hale getirilmiştir. 1961 yılında Prof. Kenan Erim'in başlattığı kazılar sayesinde Afrodisias'ın antik dünyanın en iyi korunmuş kentlerinden biri olduğu anlaşılmıştır. (Doruk, 1989, s. 55-556). Günümüzde Afrodisias, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almakta ve her yıl binlerce ziyaretçi tarafından antik dünyanın kapıları aralanmaktadır. Kentteki heykel atölyeleri, tapınak kalıntıları, tiyatro, stadyum gibi yapılar, dönemin sosyal, kültürel ve dini yaşamına dair önemli ipuçları sunmaktadır (Aphrodisias Excavations, 2023).

Afrodiasias Antik Kenti, Roma İmparatorluğu'nun en prestijli şehirlerinden biri olarak, sanat ve dinin bulunduğu bir merkez konumundaydı. Kentin zengin arkeolojik mirası, antik dünyanın Greko-Romen kültürünü anlamak için eşsiz bir kaynak sunmaktadır. Afrodisias, yalnızca bir arkeolojik alan değil, aynı zamanda Anadolu'nun kültürel tarihine ışık tutan bir pencere olarak değerlendirilmektedir. Kentin korunmuş yapıları ve zengin yazıtları, arkeologlara ve tarihçilere antik dönem yaşam tarzı, ekonomi ve kültürel yapı hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır.

Afrodiasias Antik Kentinin Peyzaj Özellikleri

Kent, zengin tarihi ve kültürel mirasıyla dikkat çekerken, peyzaj özellikleriyle de öne çıkmaktadır. Afrodisias'ın peyzajı, kentin coğrafi konumu, doğal kaynakları ve çevresel unsurlarıyla şekillenmiştir.

Afrodiasias, Büyük Menderes Nehri vadisinde, dağlarla çevrili bir platoda yer alır (Doruk, 1989). Deniz seviyesinden 600 metre yükseklikte bulunan bu konum, kente hem stratejik bir avantaj sağlamış hem de tarımsal faaliyetler için elverişli bir ortam sunmuştur. Kentin çevresi, badem, nar ve kavak ağaçlarıyla kaplıdır. Bu bitki örtüsü, kentin doğal güzelliklerini artırırken, aynı zamanda biyolojik çeşitliliğe de katkıda bulunur. Son yıllarda su kaynaklarının azalmasına rağmen, bölgenin bitki örtüsü zenginliğini korumaktadır. Kızıl sincaplar, bu ağaçlar arasında dolaşarak bölgenin faunasına renk katmaktadır (Erim, 1967, s. 281-284).

Afrodiasias'ın peyzajı, tarımsal faaliyetlerle şekillenmiştir. Kentin çevresindeki verimli topraklar, zeytin, üzüm, incir ve çeşitli tahılların yetiştirilmesine olanak tanımıştır. Bu tarımsal ürünler hem kentin iç tüketimini karşılamış hem de ticaret yoluyla ekonomik kazanç sağlamıştır. Zeytinyağı ve şarap üretimi, Afrodisias'ın ekonomik yapısında önemli bir yer tutmuştur. Bu ürünler, antik dönemde hem yerel pazarlarda hem de uzak bölgelere yapılan ticarete önemli bir rol oynamıştır (Horizon Magazine, 1963, s.100).

Tarımsal üretim, aynı zamanda kentin sosyal yapısını da etkilemiştir. Tarım, kentin nüfusunun büyük bir kısmı için istihdam sağlamış ve sosyal sınıfların oluşumunda etkili olmuştur. Tarımsal faaliyetler, kentin ekonomik refahını artırmış ve Afrodisias'ın bölgedeki diğer kentlerle olan ilişkilerini güçlendirmiştir. Bu ekonomik yapı, kentin uzun süreli istikrarını ve gelişimini desteklemiştir.

Afrodiasias, kaliteli beyaz mermeriyle ünlüdür ve bu mermer hem kentin mimari yapılarında hem de heykeltraşlık eserlerinde kullanılmıştır. Kentin kuzeyinde yer alan mermer ocakları,

antik dönemde önemli bir ekonomik kaynak olmuştur. Bu ocaklardan çıkarılan mermer, Afrodisias'ın zengin mimari dokusunu oluşturmuş ve kentin sanatsal üretimine katkıda bulunmuştur. Afrodisias'ta üretilen mermer heykeller ve mimari unsurlar, Roma İmparatorluğu'nun dört bir yanına ihraç edilmiştir. Bu durum, kentin uluslararası alanda tanınmasına ve ekonomik refahına katkı sağlamıştır (Ertuğrul, 2015).

Afrodisias Müzesi, 1979 yılında Türk hükümeti ve National Geographic Society tarafından inşa edilmiştir. Müze fikri, Kenan Erim tarafından 1972 yılında dile getirilmiş ve müzenin açılışından önce, eserlerin restorasyonu yapılmıştır. Müze, Afrodisias'ta yapılan kazılarda bulunan eserlerin sergilendiği ve korunduğu bir merkez olarak hizmet vermektedir. Müze, Yunan ve Roma heykel koleksiyonlarıyla Türkiye'nin en zengin yerel müzelerinden biri olarak kabul edilir. Kazılarda ortaya çıkarılan tanrı, kahraman, imparator, hatip, filozof ve boksör heykelleri ile süslemeli ve figürlü kabartmalar müzede sergilenmektedir (Güçer, 2004, s. 85-87).

Müze, tematik olarak düzenlenmiş salonlara sahiptir; dekoratif heykel, heykeller, dini heykel ve seramikler için ayrılmıştır. Salonlar, İmparatorluk Salonu, Zoilos Koridoru, Melpomene Salonu, Odeon Salonu, Penthesilea Salonu ve Afrodit Salonu gibi isimlerle anılmaktadır. Ancak, müze mevcut haliyle bu büyük kentin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Buluntular depolarda saklanmakta ve halka sunulamamaktadır. Yeni bir müze projesi gündemdedir ve Geyre Vakfı bu projeyi gerçekleştirmek için bir kampanya düzenlemiştir. 120.000 m² alan kamulaştırılmış ve 4.575 m² kapalı alan, Afrodisias'ın tarihini ve kültürünü tanıttak on dört salonu içermektedir (Güçer, 2004, s. 87-90).

Afrodisias, zengin tarihi ve etkileyici peyzaj özellikleriyle dikkat çeken bir kültürel miras alanıdır. Kentin coğrafi konumu, doğal çevresi, tarımsal yapısı ve mermer ocakları, Afrodisias'ın tarih boyunca gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu peyzaj özellikleri, kentin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını şekillendirmiş ve Afrodisias'ı antik dönemin önemli merkezlerinden biri haline getirmiştir. Günümüzde, Afrodisias'ın peyzajı hem tarihi hem de doğal değerleriyle ziyaretçilerine eşsiz bir deneyim sunmaktadır. Afrodisias Müzesi, bu zengin mirası koruma ve tanıttma görevini üstlenmiş önemli bir kurumdur. Bu antik kent, sadece bir arkeolojik alan değil, aynı zamanda doğa ve tarihin iç içe geçtiği bir yaşam alanıdır. Afrodisias, geçmişin izlerini günümüze taşıyan, tarih ve kültür açısından büyük öneme sahip bir yerleşim alanıdır (Güçer, 2004, s. 87-90).

Afrodisias Antik Kenti'nin Turizm Potansiyeli

Afrodisias Antik Kenti, Aydın'ın Karacasu ilçesinde, verimli Büyük Menderes Vadisi'nin güneyinde, tarihi ve doğal güzellikleriyle ünlü bir konumda yer almaktadır. Bu antik kent, Roma döneminden günümüze kadar uzanan zengin tarihi, estetik değeri yüksek mimarisi ve doğa ile iç içe peyzajı sayesinde eşsiz bir turizm potansiyeline sahiptir. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almasıyla küresel ölçekte tanınan Afrodisias hem kültürel miras hem de doğal zenginlik arayışında olan ziyaretçileri kendine çeken bir cazibe merkezidir (Keribar, 2019, s.25).

Afrodisias'ın turizm potansiyeli, ilk olarak bu antik kentin kültürel ve tarihi çekiciliğinden kaynaklanmaktadır. Kent, adını aldığı aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit'e ithaf edilmiş tapınağı, stadyumu, hamamı ve ihtişamlı mermer yapıları ile antik dönemin önemli dini, ticari ve kültürel merkezlerinden biri olmuştur. Ziyaretçiler burada Roma ve Yunan dönemine ait eşsiz sanat eserlerini, Afrodit Tapınağı'nın kalıntılarını ve dönemin en iyi korunmuş

stadyumlarından birini keşfetme olanağı bulmaktadır. Afrodisias'ın mermer ocakları, antik çağda kenti bir heykel ve sanat merkezi haline getirmiştir; bugün ise bu miras, kentte bulunan anıtsal yapılar ve Afrodisias Müzesi'nde sergilenen heykeller aracılığıyla yaşatılmaktadır.

Kentin merkezinde bulunan Afrodisias Müzesi de turistik potansiyeli artıran önemli bir unsurdur. Bu müzede sergilenen heykel ve kabartmalar, ziyaretçilerin kentin zengin kültürel mirasını daha yakından tanımalarına olanak sağlamaktadır. Ziyaretçilerin ilgisini çeken İmparatorluk Salonu, Zoilos Koridoru ve Melpomene Salonu gibi bölümler, Afrodisias'ın tarihi hakkında derinlemesine bilgi sunmaktadır. Müzede, tanrı heykellerinden filozof büstlerine kadar çok sayıda sanatsal eser yer almakta olup, bunlar kentin dünya çapındaki turistik cazibesini artırmaktadır (Güçer, 2004, s. 90-91).

Afrodisias, yalnızca tarihi yapılarıyla değil, aynı zamanda çevresindeki doğal güzelliklerle de öne çıkmaktadır. Büyük Menderes Nehri Vadisi'nin yakınında bulunan bu antik kent, deniz seviyesinden 600 metre yükseklikte, dağlarla çevrili bir platoda konumlanmıştır. Çevresindeki badem, kavak ve nar ağaçları ile kaplı alanlar, Afrodisias'ın ziyaretçilerine huzurlu bir doğa yürüyüşü imkânı sunar. Bu doğal alanlar, ziyaretçilerin tarihin içinde adım adım dolaşırken doğanın güzellikleriyle iç içe bir deneyim yaşamalarına olanak tanımaktadır.

Bölgenin bitki örtüsü ve faunası da Afrodisias'ı doğa turizmi açısından cazip kılmaktadır. Afrodisias ve çevresi, farklı ağaç türleri, çeşitli bitkiler ve bölgede yaşayan kıvılcıncı gibi yerel fauna ile biyolojik çeşitliliği barındırmaktadır. Afrodisias'a yapılan doğa yürüyüşleri ve fotoğraf safarileri, bölgeyi keşfetmek isteyen doğa severler için popüler aktivitelerdendir. Bu sayede, Afrodisias yalnızca tarih meraklıları değil, doğa ve ekoturizmi tercih eden turistler için de bir çekim merkezi haline gelmiştir (Güçer, 2004, s. 90-91).

Afrodisias Antik Kenti'nin turizm potansiyelinin en güçlü yönlerinden biri, sürdürülebilir turizm uygulamaları için ideal bir alan olmasıdır. Bölgedeki tarımsal üretim, özellikle zeytin ve üzüm bağları, geleneksel köy yaşamı ve kültürel etkinlikler, Afrodisias'ı ziyaret eden turistlerin sürdürülebilir ve yerel odaklı bir turizm deneyimi yaşamalarını sağlar. Geyre köyünde bulunan yerel halk, misafirperverlikleri ile turistleri karşılamakta ve onlara bölgenin geleneksel yemeklerini sunmaktadır. Bu bağlamda, Afrodisias'a yapılacak ziyaretler sadece antik kenti gezmekle kalmaz; aynı zamanda bölge halkının kültürünü ve yaşam biçimini deneyimleme imkânı sunmaktadır.

Ek olarak, Afrodisias'ın UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alması, bölgenin korunması ve sürdürülebilir bir şekilde turizme kazandırılması için önemli bir teşvik unsurudur. UNESCO'nun belirlediği koruma standartlarına uygun olarak yapılan restorasyon çalışmaları hem kentin özgün yapısını korumakta hem de Afrodisias'ın turistik değerini artırmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir turizm politikaları çerçevesinde geliştirilen çevre dostu gezinti yolları ve bilgilendirme panoları, ziyaretçilere hem bilinçli hem de keyifli bir gezi deneyimi sunmaktadır.

Afrodisias'ın turistik cazibesi, bölge ekonomisine de ciddi katkılar sağlamaktadır. Afrodisias'a olan ilginin artması, Aydın ve çevre ilçelerde turizm odaklı işletmelerin gelişmesini desteklemekte ve istihdam yaratmaktadır. Kentin çevresinde yer alan konaklama ve yeme-içme tesisleri, ziyaretçilere modern olanaklar sunarken yerel ekonomiye de katkı sağlamaktadır. Afrodisias, Aydın'ın turizm potansiyelini artırarak bölgeye daha fazla turist çekmekte ve böylece ekonomiyi canlı tutmaktadır. Afrodisias'ın bir turizm merkezi olarak

daha fazla tanıtılması, Aydın'ın hem yerel hem de uluslararası ölçekte bir cazibe merkezi olarak gelişimine katkı sunmaktadır.

SONUÇ

Afrodisias Antik Kenti, peyzaj özellikleri ve kültürel miras turizmi açısından incelendiğinde hem doğal hem de tarihi zenginlikleriyle dikkat çeken bir destinasyon olarak öne çıkmaktadır. Kentin coğrafi konumu, verimli toprakları ve zengin biyolojik çeşitliliği, antik dönemde ekonomik ve sosyal yaşamı şekillendirmiştir. Afrodisias'ın mermer ocakları, kentin mimari ve sanatsal üretimine katkıda bulunarak, Roma İmparatorluğu'nun dört bir yanına yayılan eserlerin kaynağı olmuştur.

Kentin peyzajı, sadece doğal güzellikleriyle değil, aynı zamanda tarihi yapılarıyla da ziyaretçilerine eşsiz bir deneyim sunmaktadır. Afrodit Tapınağı, Stadyum, Tiyatro ve Sebasteion gibi yapılar, antik dönemin mimari ve kültürel zenginliğini gözler önüne sermektedir. Bu yapılar, Afrodisias'ın tarih boyunca önemli bir kültürel merkez olmasına katkıda bulunmuş ve günümüzde de kültürel miras turizmi açısından büyük bir çekim merkezi haline gelmiştir.

Sonuç olarak, Afrodisias Antik Kenti, peyzaj özellikleri ve kültürel miras turizmi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Kentin doğal ve tarihi zenginlikleri, ziyaretçilere hem eğitici hem de estetik bir deneyim sunmaktadır. Afrodisias, geçmişin izlerini günümüze taşıyan, tarih ve kültür açısından büyük öneme sahip bir yerleşim alanı olarak, kültürel miras turizminin sürdürülebilir gelişimi için önemli bir model teşkil etmektedir. Bu bağlamda, Afrodisias'ın korunması ve tanıtılması hem yerel hem de uluslararası düzeyde kültürel mirasın değerini artırmak için kritik bir rol oynamaktadır.

ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma aşağıdaki sınırlılıklar çerçevesinde yürütülmüştür:

Veri Erişimi Sınırlılığı: Afrodisias kazılarına ilişkin bazı veriler henüz yayımlanmamış veya erişime açık değildir. Bu nedenle çalışma mevcut literatür ve raporlarla sınırlandırılmıştır.

Saha Verisi Eksikliği: Araştırma doğrudan arazi gözlemlerine dayanmamakta; ikincil kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda yürütülmüştür.

Turizm İstatistiklerindeki Yetersizlik: Afrodisias'a yönelik ziyaretçi sayısı, gelir ve sosyo-ekonomik etkilere ilişkin detaylı yıllık verilerin eksikliği analiz derinliğini sınırlamıştır.

Zamana Bağlı Sınırlılık: Çalışma, belirli bir zaman aralığında yayımlanmış literatür ile sınırlandırılmıştır. Afrodisias'ta devam eden kazı ve restorasyon çalışmaları yeni bulgularla gelecekte güncellenmeyi gerektirebilir.

Bu sınırlılıklar araştırmanın genel niteliğini etkilememekle birlikte, elde edilen bulguların yorumlanmasında dikkate alınması gereken çerçeveyi oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aphrodisias Excavation. (2023). Aphrodisias: A Roman city in modern Turkey. <http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk>. (Erişim Tarihi: 01.11.2024).
- Bektaş, C. (2008). *Afrodisyas*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Demir, C. (2001). Milli parklarda turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin sürdürülebilirliği: Türkiye'deki milli parklara yönelik bir uygulama. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Doruk, S. (1989). Aphrodisias araştırmaları-kazılar-tarihçe. *Belleten Dergisi*, 53 (207-208), 553-563.
- Erim, K. T. (1967). Ancient Aphrodisias and its marble treasures. *Journal of National Geographic Society*, 132 (2), 280-294.
- Erim, K. T. (1981). Ancient Aphrodisias lives through its art. *Journal of National Geographic Society*, 160 (4), 527-550.
- Erim, K. T. (1995). *Aphrodisias*. Met Yayıncılık.
- Ertuğrul, E. (2015). Ara Güler'in gözünden tüm ayrıntılarıyla Aphrodisias 1958. *Arkeofili*. <https://arkeofili.com/ara-gulerin-gozunden-tum-ayrintilariyla-aphrodisias-1958/>. (Erişim Tarihi: 29.10.2024).
- Garrod, B. A. F. (2001). Heritage tourism: A question of definition. *Annals of Tourism Research*. 27(3), 1049-1052.
- Güçer, E. (2004). Archaeology and urban planning a consensus between conservation and development: Aphrodisias and Geyre. [Dissertation Thesis]. İzmir Institute of Technology.
- Horizon Magazine (1963). Aphrodisias: Atelier to the empire. 5 (4), 96-102.
- Keribar, İ. (2019). *Aphrodisias'ın büyüklüğü dünyası*. İstanbul: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
- Karaman, A. (1996). Sürdürülebilir turizm planlaması için ekolojik bir çerçeve. Sürdürülebilir turizm; turizm planlamasına ekolojik yaklaşım. 19. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- Mark, J. J. (2014). The ancient city. *World History Encyclopedia*. <https://www.worldhistory.org/city/>. (Erişim Tarihi: 20.10.2024).
- Oğuz, Ö. (2007). UNESCO, kültür ve Türkiye. *Milli Folklor*. 73, 5-11.
- UNESCO (1972). Convention concerning the protection of world cultural and natural heritage.

Architectural Design and Cultural Tourism for Heritage Conservation in Gaza, Palestine

Filistin'in Gazze Kentinde Kültürel Mirasın Korunması için Mimari Tasarım ve
Kültürel Turizm

Assoc. Prof. Abdurrahman Mohamed

Antalya Bilim University, Türkiye, a.mohammed@antalya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0103-5622

ABSTRACT

Cultural tourism is an important drive for the preservation and development of culture and its values. It is also a means for attractive promotion of the culture locally and internationally. By virtue of this, it includes the preservation, development and promotion of heritage, both, tangible and intangible. Architectural heritage, thus plays a distinguished role in the development of cultural tourism by providing the spatial and aesthetic framework for cultural representation. But a hard problem arises in areas of military conflict where cultural tourism and architectural heritage both come under serious threats. In these areas, people usually cannot have the suitable chances and means to benefit from cultural tourism. Secondly, architectural heritage itself does not find enough care and becomes an easy target of decay and destruction. The question that flashes on here is whether architectural design as a philosophy, conceptual framework and production of buildings can significantly contribute to the development of cultural tourism and the preservation of heritage? This article presents examples of architectural design contributions to the development of architectural heritage through cultural tourism in Gaza City, Palestine. These examples include Arts and Crafts Village, and Museum Restaurant and Café. These two examples represent innovative approaches for the use of architectural design to provide cultural tourism projects. These projects creatively used the vocabulary of Palestinian architecture heritage to support Palestinian culture and identity in a small, sieged region that has been challenging the atrocities and urban genocide of Israeli army for decades. Unfortunately, these two distinguished and most of Gaza are nothing but debris now.

Keywords: Cultural Tourism, Heritage, Culture, Architectural Design, Gaza, Palestine.

ÖZET

Kültür turizmi, kültürün ve değerlerinin korunması ve geliştirilmesi için önemli bir itici güçtür. Aynı zamanda kültürü yerel ve uluslararası düzeyde çekici bir şekilde tanıtmamanın bir yoludur. Bu, somut ve soyut mirasın korunmasını, geliştirilmesini ve tanıtılmasını içerir. Mimari miras, kültürel temsil için mekânsal ve estetik bir çerçeve sağlayarak kültür turizminin gelişiminde seçkin bir rol oynar. Ancak askeri çatışma bölgelerinde hem kültür turizmi hem de mimari miras ciddi tehdit altında kalmaktadır. Bu bölgelerde insanlar genellikle kültür turizminden yararlanmak için uygun fırsat ve imkanlara sahip olamazlar. İkinci olarak, mimari mirasın kendisi yeterince bakım görmez ve kolayca çürüme ve yıkıma hedef olur. Burada akla gelen soru, mimari tasarımın bir felsefe, kavramsal çerçeve ve bina üretimi olarak kültür turizminin gelişimine ve mirasın korunmasına önemli ölçüde katkıda bulunamayacağıdır. Bu makale, Filistin'in Gazze şehrinde kültür turizmi yoluyla mimari mirasın gelişimine mimari tasarımın katkılarına örnekler sunmaktadır. Bu örnekler arasında El Sanatları Köyü ve Müze Restoran ve Kafe yer almaktadır. Bu iki örnek, kültürel turizm projeleri sunmak için mimari tasarımın kullanımına yönelik yenilikçi yaklaşımları temsil ediyordu. Bu projeler, Filistin mimari mirasının dilini yaratıcı bir şekilde kullanarak, onlarca yıldır İsrail ordusunun zulmüne ve kentsel

soykırımına karşı koyan küçük, kuşatma altındaki bir bölgede Filistin kültürünü ve kimliğini destekledi. Ne yazık ki, bu iki örnek öne çıktı ve Gazze'nin büyük bir kısmı şimdi enkazdan başka bir şey değil.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Turizm, Miras, Kültür, Mimari Tasarım, Gazze, Filistin.

INTRODUCTION

Cultural tourism has grown in recent decades as one of the most vibrant and influential sectors in the global tourism industry. Unlike traditional tourism, which focuses on leisure and short-term entertainment, cultural tourism values history, heritage, identity, and creative expression. It includes visits to archaeological sites, historical cities, museums, craft workshops, and cultural events like exhibitions, festivals, conferences, and performances. These activities create meaningful interactions between visitors and local communities. This enhances understanding and helps local economic growth and cultural sustainability. In many areas around the world, cultural tourism has become a key tool for protecting heritage while also turning it into a valuable economic resource. Organizations like the United Nations Development Programme (UNDP), the World Bank, and the European Union have increasingly backed cultural tourism projects as part of broader development plans, especially in areas facing economic hardship or political unrest. These initiatives show that cultural heritage, both physical and intangible, is not just a storehouse of historical memories. It also plays a significant role in building social cohesion, identity, and resilience. However, the rapid rise of cultural tourism brings challenges, such as pressure on heritage sites, commercialization of culture, and the need for careful planning to balance preservation with development.

At the heart of cultural tourism is culture itself. This includes a complex mix of values, traditions, arts, crafts, architecture, and shared memory. So, cultural tourism needs clear frameworks that can turn cultural assets into accessible experiences while keeping their authenticity and integrity intact. These frameworks often work through two main methods: creating cultural events and providing cultural services. Events like exhibitions, festivals, and conferences diversify tourism offerings and attract new visitors. Meanwhile, cultural services, including museums, cultural centers, theatres, craft markets, and educational programs, encourage longer visits and wider engagement. Together, these elements create a cultural tourism ecosystem that can support sustainable development when backed by effective promotion, media involvement, economic incentives, and investment.

Architectural design plays a vital role in this ecosystem. Architecture serves as a physical space for cultural activities and a way to express identity, memory, and continuity. When architectural design knowingly includes heritage values, traditional materials, and spatial patterns, it can strengthen tourism projects' cultural narratives and improve their experiential quality. In this way, architecture acts actively in cultural tourism, linking the past with the present and tradition with innovation. This relationship is crucial, especially where heritage is threatened, neglected, or intentionally targeted with damage.

Gaza stands as a complex and fragile area where cultural tourism and heritage preservation meet. Despite its small size and long history of war, siege, poverty, and political turmoil, Gaza holds a remarkably rich and layered cultural heritage. Over centuries, it has been a crossroads for civilizations, leaving behind archaeological sites, historic buildings, traditional crafts, and vibrant cultural practices. These assets provide a strong base for cultural tourism that reflects recreation, dignity, identity, and collective survival. However, for decades, tourism in Gaza has been seen as an unattainable luxury, overshadowed by daily struggles and unstable

political and economic conditions. Things began to change with the formation of the Palestinian Authority and the growth of academic, governmental, and municipal bodies focused on culture, architecture, and heritage. The Ministry of Tourism and Antiquities, universities, and international partners played a crucial role in bringing ideas of heritage conservation, cultural identity, and sustainable development into public discussions. In this shifting environment, several innovative architectural and urban projects began to appear, aimed at moving heritage preservation from a purely symbolic or academic activity to a living, productive part of the local economy through cultural tourism.

This article explores how architectural design can promote cultural tourism and heritage conservation in Gaza through two significant case studies: the Gaza Arts and Crafts Village (GAV) and the Gaza Museum Lounge and Café (GMC). While these projects differ in ownership, scale, design approach, and investment models, both sought to combine culture, heritage, and tourism within modern architectural frameworks. GAV was a publicly funded initiative focused on traditional crafts, community involvement, and cultural education, while GMC was a privately driven model merging heritage display with recreational and social functions. Together, they offer important insights into how architectural design can serve as a platform for cultural expression, tourism development, and economic sustainability in areas affected by conflict.

Beyond outlining these projects, the article addresses an urgent question: can architectural design for cultural tourism help protect heritage amid ongoing destruction? The targeting and destruction of both GAV and GMC underscore the vulnerability of cultural assets in conflict situations and raise significant ethical, cultural, and professional challenges. By examining these cases, the article aims to explore not only their architectural and tourism value but also their symbolic importance as acts of cultural resistance and affirmations of identity.

Ultimately, this study argues that cultural tourism, supported by thoughtful architectural design, strategic investment, and community engagement, can be a powerful means for heritage preservation, economic growth, and cultural resilience. In Gaza, these efforts take on even greater importance, serving as acts of survival against erasure and vital contributions to preserving collective memory for future generations.

THE CONCEPT OF CULTURAL TOURISM

Cultural tourism is driven primarily by culture, visiting historical and cultural landmarks, museums, learning about traditional crafts, or any form of artistic expression, and attending cultural events such as exhibitions or festivals. Cultural tourism remains a unique, and competitive tourism component. The distinctive cultural content directed at visitors can serve the development of tourism (Richards, 2005). Visitors can be classified into two categories:

- Citizens at all economic, social, and cultural levels.
- Tourists or foreign delegations flocking to the region, a category that varies with the changing political and economic landscape.

To achieve comprehensive development of cultural tourism, a framework must be available through which various cultural activities can be offered that help encourage cultural investment (Lertpatcharapong, 2021). Two frameworks are distinguished in this regard.

Creating Events

Cultural tourism today is no longer limited in its concept to historical treasures. New elements have been introduced, through the creation of events and the exploitation of specific circumstances, to diversify the tourism product and attract new segments of visitors (Nistoreanu et al. 2012).

Cultural services

Cultural services are considered important incentives that motivate individuals to visit a particular area and stay there for a specific period. They include (Chen et al. 2025):

- Theatre, scouting, and music groups: These services can provide diverse cultural activities related to tourism promotion.
- Cultural clubs and centers: An effective means of stimulating cultural tourism. These centers can offer performances and artistic activities that attract visitors.
- Exhibitions of crafts and handicrafts, fine arts exhibitions, fashion exhibitions, and traditional food exhibitions play a significant role in promoting cultural tourism.
- Conferences: Conferences, seminars, and scientific meetings represent an important source of cultural tourism promotion.

Types of Cultural Tourism

Cultural tourism includes different types of activities. Some of them are traditional, such as visiting archaeological sites, historical buildings, museums, and natural sites, and participating in performances or festivals (Vodeb and Gržinić, 2015). Some have different interests such as:

- Visiting historical urban centers, exhibitions, and villages.
- Touring and camping in natural landscapes.
- Training and learning traditional arts and handicrafts.

Advantages of Cultural Tourism

Cultural tourism became an important factor in highlighting the value of heritage sites and their value, making them a valuable drive for economic development. International organizations, the United Nations Development Program, the World Bank, and the European Union contribute significant capital to support projects in this field. The rapid increase in this type of tourism has placed significant pressure on heritage sites, both in terms of the large number of visitors and of urban development around them (Pedersen, 2002).

Promotion of Cultural Tourism

Promoting products and goods has become an important component of modern development. It depends on vital components that play the crucial role in achieving successful promotion. They include media tools, economic incentives, and attracting investment. Cultural tourism is no exception and increasingly it needs to use these components for the promotion of its products.

Media tools

The growing role played by the media (visual, written, and audio) in promotion is evident. Television and communication technology have transformed the world into a global village. Here, emphasis is placed on the importance of providing media materials related to culture,

history, and heritage. The aim is to highlight their importance and attractiveness and their distinguishing role in building the economy with dignity and identity (Rahli, 2025).

Economic incentives

The growth of the cultural tourism sector, including its traditional arts and crafts, and heritage in general, has been providing increasing signs of strong economic values. This provides strong incentives for the development of the sector by both the private investors and governments. Governments play a more important role by directing more investment to cultural tourism. They also should be providing more encouragement and economic incentives for the private developers to keep the growing pace of development in the sector. Innovative planning plays a crucial role in this regard including economic planning and regional and urban planning. Ministries responsible for these sectors, especially the Ministry of Culture should seek creative plans for the development of heritage and traditional arts and crafts as drives of cultural tourism (El Barazi, 2009).

Investment

The expansion of cultural tourism to include heritage and traditional arts and crafts needs to rely on creative investment in these sectors. This is crucial for their integration within the existing economic system. Accordingly, they will play an important role as providers not as consumers of large budgets. Investors in this way play an important role not only in the development of cultural tourism but also the economy of the country (OECD, 2014).

CULTURAL TOURISM, HERITAGE, AND ARCHITECTURAL DESIGN IN GAZA

Gaza is distinguished from rich and diverse tangible and intangible heritage assets that have accumulated over the centuries (Al-Mubayid, 1987). Tangible heritage includes historical buildings with distinguished architecture, archaeological remains with high historical value, and visual art and crafts works. They play a great role in the preservation and development of the Palestinian culture, dignity and identity. They formed a strong basis for purposeful cultural tourism that can attract the different groups of the Palestinian population in Gaza. Gaza for decades suffered the atrocities of wars, siege, poverty and negligence (Raviv, 2021). The term tourism represented a kind of luxury that most Gazans never dreamed of so how the the term cultural tourism? The situation started to change with the establishment of The Palestinian Authority and the development of several universities and governmental institutions. The Ministry of Tourism and Antiquities together with the academic departments of architecture and engineering played a crucial role in the revival of the many important concepts of heritage, identity, and culture. The support of several international organizations like the United Nations Development Program (UNDP) was vital for the development of several projects in the field. The encouraging and stimulating atmosphere pushed several Palestinian professionals to develop innovative ideas for transforming the concept of heritage preservation into sustainable urban development projects that support the local economy. It was foreseen that these projects will establish an innovative path of cultural tourism complementing other tourist projects like the development of the beaches and sport. It was believed that Palestinian tourism must undergo a transformation from the traditional model to a new one, in which culture plays a prominent role. Cultural tourism is the ideal space for creating a connection between culture and preservation and development of heritage (Bitusikova, 2021). In this regard, user-oriented planned and design projects represent a strong approach for the linkage between culture, heritage and tourism (Rodrigues et al. 2021). This

approach was supplemented by talented Palestinian architects graduated from Gaza universities or abroad and keen to contribute to the revival of Palestinian heritage and culture. This has contributed significantly not only to revitalizing the cultural scene in Gaza, but also to raising awareness of the importance of Palestinian architectural heritage and its role in building the Palestinian identity. The following pages will examine two architectural design projects that used architectural design as a platform for expressing and at the same time preserving Palestinian heritage values. They are Gaza Arts and Crafts Village (GAV), and the Gaza Museum Lounge and Café (GMC), both in Gaza City.

Gaza Arts and Crafts Village

Gaza Arts and Crafts Village (GAV) was built in Gaza City in 1998, within an area that includes many important institutions and universities (Figure 1).

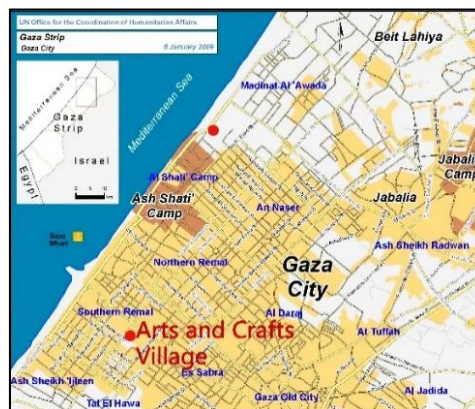

Figure 1. Map of Gaza City showing the location of the GAV.

Source: United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) (2025).

GAV was designed by architect Rashid Abdul Hamid. Its design depended on elements of traditional Palestinian adobe architecture (Figure 2). It was constructed using clay and local building materials (Figure 3).

Figure 2. General view of GAV

Source: Gaza Municipality (2014).

Figure 3. Traditional arch construction at GAV.

Source: Gaza Municipality (2014).

The mission of GAV was to safeguard Palestinian national identity by celebrating Palestinian traditional arts and crafts, supporting and empowering artists and artisans, and inspiring younger generations through creative expression, education, and active community involvement.

The village's construction was funded by (UNDP) and implemented and supervised by the Palestinian Economic Council for Development and Reconstruction (PECDAR). The Gaza Municipality managed and operated the village.

General Objectives of GAV

- To reinforce Palestinian heritage as a cornerstone of national identity.
- To promote the arts as a catalyst for development and positive social transformation.
- To address the psychological and cultural effects of occupation through participatory art initiatives.
- To empower youth and children by fostering creative expression and a deeper connection to their heritage.
- To support local artists and craftspeople by hosting exhibitions and hands-on workshops.
- To establish permanent craft workshops that promote Palestinian handicrafts, enhance product marketing, and ensure the sustainability of traditional crafts.

Parts of GAV

The mission of the GAV was to safeguard Palestinian national identity by celebrating traditional arts and crafts, supporting and empowering artists and artisans, and inspiring younger generations through creative expression, education, and active community involvement. It included several rooms and spaces all ensembled around an internal courtyard (Figure 4)

Figure 4. The courtyard of GAV.

Source: Gaza Municipality (2014).

Carpet House

Here, the wool weaver showcases his skills on the loom, producing beautiful rugs, bags, pillows, bed covers, and other woollen products using a handloom and hand-coloured threads from sheep, goat, and camel wool (Figure 5).

Figure 5. Carpet house at GAV.

Source: Gaza Municipality (2014).

The Copper House

Copperwork is one of the least popular crafts in the Gaza Strip. The village provides a venue for displaying copper products dating back to different historical periods, promoting and supporting these crafts with their beautiful products.

The Embroidery House: Palestinian women hand-embroider to produce beautiful pillows, dresses, bags, tablecloths, and more (Figure 6).

Figure 6. copper House at GAV

Source: Gaza Municipality (2014).

Wood House

The village's wooden house displays wooden products made from various types of wood, such as olive, cypress, and others. Various artistic designs are created after adding the art of burning and engraving (Figure 7).

Figure 7. Wood House at GAV

Source: Gaza Municipality (2014).

Palestinian embroidery

This house exhibits beautiful pillows, dresses, bags and bedspreads embroidered with peasant embroidery are displayed, as well as some sections of Majdalawi weaving (Figure 8).

Figure 8. House of Palestinian embroidery at GAV.

Source: Gaza Municipality (2014).

Gallery

The 250-square-meter gallery's design was inspired by traditional Islamic art. It was built in the shape of a traditional house with its various elements: a yoke used for exhibition spaces, arches, domes, a high ceiling, and an inner courtyard in the center of the house. The gallery periodically hosts various works by Palestinian and foreign artists, ranging from traditional to modern art (Figure 9).

Figure 9. Gallery at GAV
Source: Gaza Municipality (2014).

Cultural Hall

This 150-square-meter hall is furnished with furniture appropriate to the village's natural environment. This hall is used for numerous activities, events, art workshops, seminars, and cultural lectures. It can be used by external organizations for a nominal fee.

Main activities of GAV

Organizing Art Exhibitions

The village organized tens of art exhibitions (both solo and collaborative) in various genres, including fine art, graphics, installation, freehand drawing, caricature, and others. It has also hosted numerous international and foreign artists, as well as local artists.

Arts Development Program for School children

The project idea stemmed from the belief in the importance of art in building the future generation. Art is a school of creativity, hard work, patience, and beauty. 8000 children aged 8-12 had benefited from the program and six art exhibitions were displayed in the exhibition hall, showcasing the best artworks of talented children following the summer camps (Figure 10). The program also included the production of series of four books for children which illustrate the latest methods and techniques in teaching art, in both Arabic and English.

Figure 10. Children's activities at GAV.
Source: Gaza Municipality (2014).

Gaza Museum Lounge and Café (GMC) Gaza Municipality

Gaza Museum Lounge and café (GMC) was built in northern Gaza (Figure 11), close to the archeological Anthedon or Blakhiyeh site which contains the remains of an old port city (Clarke et al. 2004).

Figure 11. Map of Gaza City showing the location of ML.

Source: United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) (2025).

Design concept of GMC

The program of the project included a group of cultural, recreational, and social elements. The idea of the project stemmed from the need for reviving the heritage of Gaza, which was a homeland for civilization for many centuries. The client Mr. Jawdat Al-Khudari, a lover of antiquities and artifacts who had collected numerous Canaanite, Roman, Greek, Persian, and Byzantine artifacts and relics found during excavations and reconstruction operations. He was doing a vital mission under the Israeli occupation and the absence of national authority authorized for the collection and protection of antiquities. These artifacts were preserved and categorized until the idea of establishing a museum for displaying them but at the same time mixing it with a modern space of recreation and entertainment as a means of attraction. The idea was developed to establish a museum with a lounge and café as a cultural, recreational, and social center, distinguished by its beautiful exterior and embodying history and identity. The architectural design of the project was not intended to be traditional. Rather, it followed contemporary design language of Gaza using the available materials and construction techniques. At the same time, it was directed to use traditional architecture vocabulary that reflects the identity and culture of the area. Moreover, the design benefited from existing traditional materials like stone and wood in an innovative application of sustainable design principles. The project also was seen as an opportunity to provide training for the workers and craftsmen on the use of these materials in construction in a move that contributed to the promotion of these types of projects and their design and construction.

Traditional materials used in the project

- Stones and rocks from the demolished deteriorating buildings in the Gaza Old Town (GOT). These buildings were demolished by their owners due to the lack of awareness and the lack regulatory framework of under the Israeli occupation.
- Traditional timber columns, beams, and copper-plated wooden panels from abandoned construction sites before of the Israeli occupation in 1967.

- Large archaeological elements like columns and stones were used as decoration elements throughout the project, both inside and outside.

Components of the project

Figure (12) presents the ground floor plan which was designed to highlight the following points:

- The use of available materials and emphasizing them in aesthetic and creative way.
- The distribution of spaces of the project to connect the interior to the exterior through transitional spaces and open seating areas, including a multi-purpose hall, museum hall, meeting and video conference rooms, and open areas.
- The creation of a unique identity of the project that emphasizes the genius locus or the spirit of the place.
- The landscape design was employed to supplement the special character of the project through the design of outdoor areas and the use of local palm trees and the ancient columns and stones.

Figure 12. Ground Floor Plan of the Gaza Museum
Source: Utopia Engineering Office

Main entrance

The main entrance lies in a facade built with rough traditional stones and covered with a wooden canopy supported by columns of rough as well. The aim was to add the identity dimension of and culture to the entrance and to fuse the visitors with a sense of history (Figure 13).

Figure 13. Main entrance.
Source: Courtesy Mr. Jawdat Al-Khudari.

Entrance Hall

The entrance hall was composed of a small space covered with traditional roof ceiling to reflect the sense of traditionality and the depth of history. Some archeological elements were also displayed to support this purpose (Figure 14).

Figure 14. Entrance Hall
Source: Courtesy Mr. Jawdat Al-Khudari

Museum Hall

Opened directly to the entrance hall, the museum hall was housed in a long rectangular space that represented the depth of the Palestinian identity and its refuge for several civilizations through the long and diversified history of Gaza. Several archeological elements were displayed, some of which were inside glass boxes for more protection (Figure 15).

Figure 15. Museum Hall

Source: Courtesy Mr. Jawdat Al-Khudari

Multi-purpose Hall

The multi-purpose hall was the main and largest space in the project. It was surrounded from south, west and north with the terrace café which opens to the large landscape area with the beautiful view to the sea. The full area of its ceiling was covered Islamic wood pattern that reflected the tradition and provided prestige and grandeur to the space (figure 16).

Figure 16. Multipurpose Hall

Source: Courtesy Mr. Jawdat Al-Khudari

Terrace Café

The terrace café provided an extension of a transitional space that connected between the multi-purpose hall and the open landscaping outside. The wood ceiling, the rough stone façade, and the openness to the west provided this space with a deep phenomenological meaning that extended beyond the materiality of its physical reality (Figure 17).

Figure 17. Terrace Cafe.

Source: Courtesy Mr. Jawdat Al-Khudari

Outdoor Landscape

The phenomenology of the project was clearly reflected in the landscape design of the western areas of the site overlooking the great view of the sea. Green oases (Al-Mawasi) spread along the seashore of Gaza and provided a refuge and a rich agricultural source for the Gazan families. The water elements and the palm trees with the simple furniture elements provided a great relaxation opportunity, especially at sunset times (Figure 18).

Figure 18. Outdoor landscaping, water element.

Source: Courtesy Mr. Jawdat Al-Khudari

Architectural Design for Cultural Tourism and Heritage Conservation: Comparative Analysis of GAV and GMC

The two cases collectively demonstrated the strategic value of integrating heritage into contemporary architectural design as a means of strengthening the cultural dimension of tourism in Gaza. Through the deliberate incorporation of traditional Palestinian architectural forms, materials, and spatial design, both projects reaffirmed the centrality of heritage as a foundational marker of the Palestinian identity and collective memory. This combination of heritage and new architectural design projects illustrates that cultural tourism does not only

benefit from the insertion of heritage in new architectural design but is fundamentally shaped and enriched by it. In this sense, the two cases highlighted the relationship between architectural heritage and cultural tourism development: the use of historic forms in new cultural projects provided a distinctive cultural narrative, while tourism, in turn, generates the visibility, relevance, and sustainability over time.

Furthermore, the two cases underscored the indispensable role of economic investment in advancing this sector. Sustainable financial resources, whether through public support or private initiatives, are shown to be critical for enabling the development, maintenance, and long-term viability of cultural-tourism projects. By illustrating how investment can stimulate the overall cultural landscape, the two cases made clear that economic development and heritage preservation are not competing agendas but interdependent components of a broader cultural strategy to strengthen the foundations of Gaza's tourism while contributing to the safeguarding Palestinian architectural heritage. A comparison was conducted between the two projects in terms of their cultural heritage value and tourism investment value to explore their impact on the development of both cultural tourism and cultural heritage and architectural heritage (Table 1).

Table 1. Comparison between the Gaza Arts and Crafts Village and the Museum Lounge Café

	Gaza Museum Lounge Cafe	Gaza Arts and Crafts Village
Ownership	Private	Public
Goals		
1st goal	Entertainment	Cultural
2nd goal	Cultural	Entertainment
Nature of the building	<ul style="list-style-type: none"> - The modern building was built with reinforced concrete as the main structural material which was supplemented with reused sandstones and wood. - The main components were the entertainment and social spaces, supplemented by a small museum space. 	<ul style="list-style-type: none"> - The traditional building was made of adobe as the main structural and building material supplemented with wood. - The main components were the cultural spaces supplemented with entertainment and commercial spaces.
Promotion of cultural tourism		
Media	Several media tools were used to promote the project and to attract the citizens from all parts of Gaza. Social media, road displays, radio and TV, and printed media were used intensely and proved very successful in supporting the cultural tourism in Gaza.	It depended mainly on the website of Gaza Municipality and the distribution of brochures and leaflets.
Economy	The project generated satisfactory economic revenues that pushed afterwards for expanding the project to a 5-star hotel in addition to the GMC.	The project's economic revenue was limited and did not support any expansion for the project or the establishment of new similar projects.

Investment	The project attracted investment from the owner and other partners to keep the development of the project and to expand it to a distinguished 5-star hotel that was incredibly unique in Gaza.	The project was publicly funded. Despite its unique cultural value, it did not attract any private or public investment to develop the project, to expand it, or to repeat the experiment elsewhere in Gaza.
Cultural heritage value	<ul style="list-style-type: none"> - Organizing activities and events - Link with the local community - Self-support for all activities. - Creating new activities and developing existing ones 	<ul style="list-style-type: none"> - Organizing activities and events - Link with the local community - Non-self-support Activities are average, not great. Required due to lack of adequate support
Tourism investment value	It has an investment role, which makes the project grow increasingly, in addition to being a role model for the emergence of some similar projects	It does not have a clear role in investment, which reduces the opportunities for growth in the field of needs for material support.

Source: Researchers

The comparison revealed that the investment aspect of cultural tourism projects is very important for the continuity of these projects and ensuring their development, in addition to contributing to their promotion, thus helping to spread cultural awareness on the one hand, and spreading awareness of the importance of heritage in general and architectural heritage in particular.

Can architectural design for cultural tourism save heritage from architectural genocide?

On July 14, 2018, the Arts and Crafts Village in Gaza was directly targeted and destroyed by Israeli airstrikes, just days before its twentieth anniversary. The attack reduced the entire site to rubble, resulting in the total loss of the facility, irreplaceable heritage pieces, and artistic artifacts (Figure 19).

Figure 19. GAV after bombardment in 2014.

Source: Courtesy Mr. Jawdat Al-Khudari

In November 2023, Israeli army targeted the Anthedon site and the surrounding areas. Israeli soldiers looted valuable contents of the Museum and hotel before it was completely burned and destroyed (Figure 20).

Figure 20. GMC after destruction in 2023.

Source: <https://gazahistoire.hypotheses.org/8665>

This deliberate targeting represents a grave cultural assault on the collective memory of the Palestinian people and stands as one of the most devastating blows to Gaza heritage. In the face of this destruction, the Gaza Municipality has remained steadfast in its commitment to restore and revive the village and its cultural activities. These ongoing efforts reflect a deep belief in the enduring power of art as a form of resistance, resilience, and the preservation of identity amidst attempts at erasure.

CONCLUSION

The two presented case studies represented a creative approach to the development of both cultural tourism and heritage in Gaza. The GAV project represented the innovative partnership between public bodies in Gaza and the international community. This is a crucial factor for the development of culture and heritage in conflict areas.

On the other side, the GMC project represented the determination and sacrifice of individual Gazans to care for creative ideas to support the development of culture and heritage in Gaza. Through these two projects, Gaza provided unique and distinguished examples of projects that succeeded in building the connection between culture, heritage and tourism.

Unfortunately, the two projects at the same time represented how the barbaric aggressive attacks of irresponsible colonial military power can bury all human values and history under rubble. They also represented the desperate need for something more than partnership and protection. It is the building of an international coalition for the protection of culture and heritage of nations against the use of destructive power to destroy the culture and heritage of others.

DEDICATION

This This research is dedicated to the Martyr Ahmed Shamiya, Ex-Director of the Faculty of Engineering, Islamic University of Gaza and member of the research team who was martyred on 8th May 2025. May peace be upon his soul.

ACKNOWLEDGEMENT

Special thanks re conveyed to Ibrahim Mohtadi, Ex-Director of the Vocational Rehabilitation Department, Our Children's Association for the Deaf, and Faraj Sarafandi, Ex-Deputy Director General of Rafah Governorate for their efforts in preparing the first Arabic Draft of the research.

REFERENCES

- Al-Mubayyad, S. (1987). *Ghazza wa-Qita'uha: Dirasa fi Khulud al-Makan wa-Hadarat-a al-Sukkan min al-'Asr al-Hajari Hatta al-Harb al-'Alamiyya al-Ula* (Cairo: al-Haya al-Misriyya al-'Amma lil-Kitab, 1987). al-Haya al-Misriyya al-'Amma lil-Kitab.
- Bitušiková, A. (2021). Cultural heritage as a means of heritage tourism development. *Muzeológia a Kultúrne Dedičstvo*, 9(1), 81–95. <https://doi.org/10.46284/mkd.2021.9.1.5>
- Chen, H., Zhang, T., Costanza, R., Kubiszewski, I., Sloggy, M. R., Wu, L., & Luo, H. (2025). Assessing individual and social values of cultural services of a protected area through online deliberation. *Ecological Economics*, 235, 108632. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2025.108632>
- Clarke, J., Steel, L., & Sadeq, M. (2004). Gaza Research Project: 1998 Survey of the Old City of Gaza. *Levant*, 36(1), 31–36. <https://doi.org/10.1179/007589104790600932>
- El Barazi, K. (2009). *Cultural heritage management and the impact of tourism: The case of Tripoli* [Thesis]. <https://open.metu.edu.tr/bitstream/handle/11511/18737/index.pdf>
- Gaza Municipality (2014). Arts and Crafts Village. <https://gaza-city.org/cultural/fonoon/32>
- Khawwnapa Sukorn, R. L. (2021). The Study of Cultural Tourism Development Framework for Sustainable Tourism: Case Study Lampang Province. *Psychology and Education Journal*, 58(1), 3844–3853. <https://doi.org/10.17762/pae.v58i1.1416>
- Ksenija Vodeb. (2015). *Cultural Tourism and Destination Impacts*. Academia.edu. https://www.academia.edu/73705083/Cultural_Tourism_and_Destination_Impacs
- Nistoreanu, Dorobantu, & Gheorghe. (2012). New ways to value tourism resources from rural environment. *Competitiveness of Agro-Food and Environmental Economy*, 1, 385.
- OCHA. (2009, January 6). *Map of Gaza City | 6 January 2009 | United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs - Occupied Palestinian Territory*. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs - Occupied Palestinian Territory. <https://www.ochaopt.org/content/map-gaza-city-6-january-2009>
- OECD. (2014). Tourism and the Creative Economy. In *OECD Studies on Tourism*. OECD. <https://doi.org/10.1787/9789264207875-en>
- Pedersen, A. (2002). *Managing Tourism at World Heritage Sites*. UNESCO. <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-113-2.pdf>
- Rahli Saliha. (2025). Material Heritage and the Role of Printed, Audio, and Visual Media in Promoting and Preserving it. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12(2), 624–636. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/article/1691708>
- Richards, G. (2005). Cultural Tourism: An introduction. *Academia.edu*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.14623.23203>
- Rodrigues, R., Heitor, J. C., Pimentel, H., & Lopes, T. (2025). Relationship Between Preservation of Built Cultural Heritage and Economic Development in Lisbon and Porto: Cultural Legacy and Urban Revitalization as Serial Mediation Mechanisms. *Societies*, 15(5), 124. <https://doi.org/10.3390/soc15050124>
- Shafer Raviv, O. (2021). Israeli emigration policies in the Gaza Strip: crafting demography and forming control in the aftermath of the 1967 War. *Middle Eastern Studies*, 57(2), 342–356. <https://doi.org/10.1080/00263206.2020.1864335>

Turizm Destinasyonları Mimarlık İlişkisinin İncelenmesi: Şirince Örneği

An Examination of the Relationship Between Tourism Destinations and
Architecture: The Case of Şirince

Arife Mayuk Şanlı¹, Seher Güzelçoban Mayuk²

¹ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Turizm İşletmeciliği, Türkiye, arife.mayuksanlı@ogr.iu.edu.tr,
ORCID: 0009-0003-5568-1376

²Gebze Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Türkiye, sgmayuk@gtu.edu.tr,
ORCID:0000-0002-2676-4784

ÖZET

Günümüzde, tarihi ve mimari özellikleri nedeniyle çokça yerin ziyaret edildiği görülmektedir. Kısa ya da uzun süreli olabilen bu tür turizm destinasyonlarında, artan turistik talep ve ticari kaygılar gibi çeşitli nedenlerle özgünlüğün kaybedilmesi, dokuların hasara uğraması ve bina, yerleşim ve turizm ölçeklerinde sürdürülebilirliğin tehdit edilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu anlamda, benzer sonuçlara neden olabilen turizm faktörlerinin tespiti ve yerin özgün özelliklerinin korunmasına yönelik sürdürülebilir çözüm önerilerinin sunulması çalışmanın amaçlarını oluşturmaktadır. Şirince (Selçuk) örneği üzerinden ele alınan çalışmada, nitel ve nicel verileri bir araya getiren karma bir yöntem yaklaşım olarak benimsenmiştir. Bu açıdan; konuya ilişkin mevcut literatürün sistematik bir taraması yapılarak, destinasyon ziyaretçilerine yönelik anket çalışması ve seyahat platformlarındaki çevrim içi ziyaretçi yorumlarının içerik analizi yapılmış ve elde edilen bulgular incelenerek yorumlanmıştır. Çalışma, son beş yıl (2020-2025) içerisindeki ziyaretler ve paylaşılan çevrim içi yorumlar ile sınırlandırılmıştır. Bu zaman aralığının, destinasyonların pandemi dönemi ve sonrasında hızlı toparlanma sürecindeki dönüşümünü gözlemek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın konunun son beş yıllık dinamik süreç içerisinde analiz edilmesi bakımından önemli ve güncel bir bakış açısı sunduğu söylenebilir. Çalışma bulgularının, gelecekte bu alanda yapılacak akademik çalışmalara rehberlik edebileceği beklenmektedir. Ayrıca, yerel yönetimler, turizm planlamacıları ve sektör paydaşları için turizmin ticari potansiyeli ile özgün mimarının sürdürülebilirliği arasında bir denge kurulmasına yönelik somut politika ve uygulama önerileri sunum potansiyeli açısından pratik bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir

Anahtar Kelimeler: Turizm, Mimarlık, Sürdürülebilirlik, Turistik Destinasyon, Şirince.

ABSTRACT

At present, many places are frequently visited due to their historical and architectural features. In such tourism destinations, which may involve short or long-term visits, the loss of authenticity, damage to cultural and architectural textures, and threats to sustainability at the building, settlement and tourism scales may occur due to various factors such as increasing tourist demand and commercial concerns. In this sense, the study aims to identify tourism -related factors that may lead to similar outcomes and to propose sustainable solutions for preserving the authentic characteristics of the place. The study which takes Şirince (Selçuk) as a case, adopts a mixed-method approach that combines qualitative and quantitative data. In his context, a systematic review of the edistin literature was conducted, alongside a survey administered to destinations visitors and a content analysis of online visitor reviews on travel

platforms. The findings were analyzed and interpreted. The study is limited to visits and online reviews shared within last five years (2020-2025). This period is considered significant for observing the transformation of destinations during and after the pandemic recovery process. It can be said that the study provides an important and up-to-date perspective by analyzing the issue within the dynamic processes of the past five years. The findings are expected to guide future academic research in this field. Furthermore, the study is thought to offer practical contributions by presenting concrete policy and implementation suggestions to local governments, tourism planners, and sector stake holders regarding the establishment of a balance between the commercial potential of tourism and the sustainability of authentic architecture.

Keywords: *Tourism, Architecture, Sustainability, Tourist Destination, Şirince.*

GİRİŞ

Günümüzde tarihi ve mimari değerlere sahip pek çok mekân yoğun ziyaretçi akışıyla karşı karşıya kalmaktadır. Kısa ya da uzun soluklu bu turizm hareketleri; artan turistik talep ve ticari baskılar başta olmak üzere çeşitli etkenler nedeniyle söz konusu mekânlarda özgünlük yitimine, doku bozulmalarına ve bina, yerleşim ile turizm ölçeklerinde sürdürülebilirliğin zedelenmesine yol açabilmektedir. Bu doğrultuda çalışma, benzer olumsuz sonuçlara zemin hazırlayan turizm kaynaklı etmenleri ortaya koymayı ve yerlerin özgün niteliklerinin korunmasına katkı sağlayacak sürdürülebilir çözüm önerileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Şirince (Selçuk) örneği üzerinden ele alınan çalışmada, nitel ve nicel verileri bir araya getiren karma bir yöntem yaklaşım olarak benimsenmiştir. Bu açıdan; konuya ilişkin literatür taraması yapılarak, destinasyon ziyaretçilerine yönelik anket çalışması ve seyahat platformlarındaki (tripadvisor) çevrim içi ziyaretçi yorumlarının içerik analizi yapılmıştır. Bu amaçla; Şirince'yi son beş yıl içerisinde ziyaret eden 53 kişiye Şirince'nin mimarlık algısını ölçmeye yönelik anket uygulanmış, ayrıca son beş yıl içerisinde yapılan 114 Tripadvisor yorumu Maxqda uygulamasında belirlenen kodlarla analiz edilmiştir. Sonrasında, elde edilen bulgular incelenerek irdelenmiştir.

Çalışma, son beş yıl (2020-2025) içerisindeki ziyaretler ve paylaşılan çevrim içi yorumlar ile sınırlandırılmıştır. Bu zaman aralığının, destinasyonların pandemi dönemi ve sonrasındaki hızlı toparlanma sürecindeki dönüşümünü gözlemlemek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın, konunun son beş yıllık dinamik süreç içerisinde analiz edilmesi bakımından önemli ve güncel bir bakış açısı sunduğu söylenebilir. Çalışma bulgularının, gelecekte bu alanda yapılacak akademik araştırmalara rehberlik edebileceği beklenmektedir. Ayrıca, yerel yönetimler, turizm planlamacıları ve sektör paydaşları için turizmin ticari potansiyeli ile özgün mimarinin sürdürülebilirliği arasında bir denge kurulmasına yönelik somut politika ve uygulama önerileri içermesi açısından pratik bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

ŞİRİNCE

Şirince İzmir'in Selçuk ilçesine bağlı dağlı bir alanda kurulmuştur (Resim 1). 19.yy Rum yerleşkelerinden biri olup kırsal dokusu korunarak günümüze kadar ulaşmıştır (Kaya, 2012, s. 119). Turizm rotaları açısından değerli bir tarihi çevrede yer alan Şirince; Efes, Artemis Tapınağı, Meryemana, St. Jean, Yedi Uyuyanlar gibi tarihi inanç merkezlerine, kültür-doğa turizmi için Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Parkı gibi turistik çekiciliklere yakındır (Gülhan, 2018, s. 478). İsabey Camii'ne, Klophon, Klaros, Panionion ve Keçi Kalesi gibi tarihi/antik ören yerlerine ve Ürkmez, Gümüldür, Pamucak, Özdere gibi önemli turizm

merkezlerine de yakındır (Çakıcıoğlu ve Semenderoğlu, 2007, s. 174). Zengin tarihi geçmişi, özgün mimarisi ve kırsal yapısıyla önemli bir kültürel ve turistik destinasyon haline gelmiştir (Kaya, 2012, s. 119).

Resim 1. Şirince Köyü (Url 1, 2025).

Tarihi Bilgiler

Şirince'nin geçmişi M.Ö. 5. yüzyıla kadar gitmektedir. Önceki adları "Kırkınca Köyü" ve "Çirkince" olup eski kaynaklarda "Doğadaki Efes" şeklinde geçmektedir (Sayın'dan akt. Ongun vd., 2021, s. 223). Köyün tarihinde, özellikle Hellenistik dönemden kalma kalıntılar, bölgenin tarihsel zenginliğini ortaya koymaktadır. Ayasuluk Tepesi'nde yapılan kazılarda, Hellenistik döneme ait sur kalıntıları ve amphora parçaları bulunmuştur. Bu buluntular, Şirince'nin geçmişteki stratejik önemini ve yerleşim alanının kültürel etkileşimlerini göstermektedir (Noberi ve Baranaydın, 2023, s. 2). 14. yüzyılda Aydınöğulları tarafından ele geçirilmiş, zamanla Rumlar yanında Türkler de yaşamaya başlamıştır. 19. yüzyılda Şirince Rumların nüfusun yoğun yaşadığı bir yerleşim yeri olarak bilinmekteydi. 19. yüzyıl başlarında 1000'i bulan hane sayısı 20. yüzyıl başlarında 700-800 civarındadır. Günümüze kadar gelen hane sayısı 200'dür (Semenderoğlu ve Çakıcıoğlu, 2007, s. 175). Şirince, 1924 yılında Yunanistan'dan gelen Türkler yerleşene kadar bir Rum köyü olarak anılmıştır (Şengün Erturgut, 2014, s. 61). 1926-1935 yılları arasında dönemin İzmir valisi tarafından adı Çirkince'den Şirince'ye çevrilmiştir (Tül'den akt., Kaya, 2012, s. 120). Bu zengin tarihsel geçmiş ve kültürel değişimler, Şirince'nin özgün kimliğini şekillendiren önemli unsurlardır.

Mimari Özellikleri

Şirince'deki geleneksel konutlar yerleşme topoğrafyasına uygun bir şekilde vadi tabanındaki köy merkezine doğru yönlendirilmiştir. Köy, çanak şeklindeki vadinin güney ve batı yamaçlarında kurulmuş ve yapılar birbirinin görüş alanını kapatmayacak şekilde konumlanmıştır (Şengün Erturgut, 2014, s. 63). Bu durum topoğrafya ile uyum, minimum müdahale, organik sokaklar, parçalı yapılaşma ve küçük meydanlar gibi kavramlarla açıklanmaktadır (Kaya, 2012, s. 120). Şirince evleri 19. yüzyıl sonrası ve 20. yüzyıl başlarına ait son dönem Osmanlı evleridir. Uzaktan bakıldığında vadinin yamaçlarına dizilmiş kademeli bir görüntü oluştururlar (Soykan'dan akt. Ongun vd., 2021, s. 223). Duvar yapısı olarak alt ve kısmen üst katların beden duvarlarında yığma moloz taş kullanılırken, ara duvarlar ve kısmen üst kat cephelerinde bağdadi tekniği görülmektedir (Resim 2). Ahşap, taban ve tavan döşeme kirişleri ve kaplamalarında, çatılarda, merdiven basamakları ve korkuluklarında, kapı/pencere kasa, doğrama, korkuluk ve kepenklerinde, dolap ve yüklerde yoğun olarak kullanılan bir malzemedir (Kaya, 2012, s. 121). Yapıların avlu kısımlarında iklimle uyumlu

olarak çeşitli ağaçlar (mor salkım, incir, kestane çiçeği, elma, zeytin, şeftali, dut, ceviz, erik ve armut gibi) bulunmaktadır. Bu ağaçlar bir taraftan meyve ve gölge sağlarken yapı cephelerinin ısınmasını da engellemektedir (Şengün Erturgut, 2014, s. 78). Şirince'deki özgün mimari doku, köydeki kırsal ve kültürel turizme ivme kazandıran bir unsurdur (Kaya, 2012, s. 121).

Resim 2. Şirince Evi Örneği (Url 2, 2025).

Konaklama Bilgileri

Şirince'de gelişen turizm olgusuyla pansiyon kültürü de gelişmeye başlamıştır. Köydeki tarihi konutlar restorasyondan geçirilip pansiyonlara dönüştürülmüştür (Kaya, 2012, s. 119). Bu durum geleneksel konut sahiplerinin yapılarını gelir amaçlı olarak işletmeye açmalarına neden olmuştur (Şengün Erturgut, 2014, s. 31). Ziyaretçiler genellikle butik otellerde veya dönüştürülmüş Şirince evlerinde konaklamaktadır. Bahçe içerisinde ahşaptan yapılan bungalovlarda konakladıkları da görülmektedir (Ongun vd., 2021, s. 229).

Yeme İçme Bilgileri

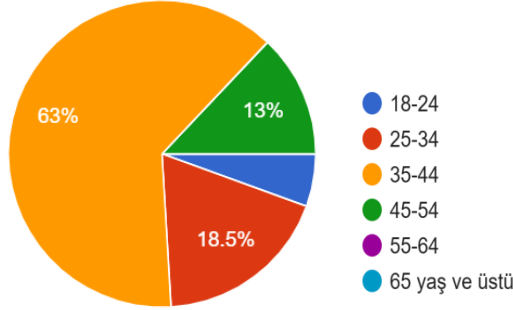
Şirince özellikle üzüm ve çeşitli meyve şarapları ile ünlüdür. Bu şaraplar Şirince'nin verimli topraklarından elde edilen üzümlerden yapılmaktadır (Kaya, 2012, s. 122). İncir reçeli, portakal reçeli, süt reçeli gibi ev yapımı reçeller, yöresel zeytinler, karadut şerbeti, nar suyu gibi geleneksel içecekler bulunmaktadır. Yöresel ev yapımı yemekler, Türk kahvesi, gözleme çeşitleri, yayık ayran ve zengin kahvaltılar sunulmaktadır. Kabak çiçeği dolması, kurutulmuş organik domates ve organik dondurmalar da yöresel lezzetler arasındadır (Ongun vd., 2021, s.228). Şirince'de doğal lezzetler sunan küçük lokantalar ve gözleme evleri mevcuttur (Kaya, 2012, s. 122).

YÖNTEM

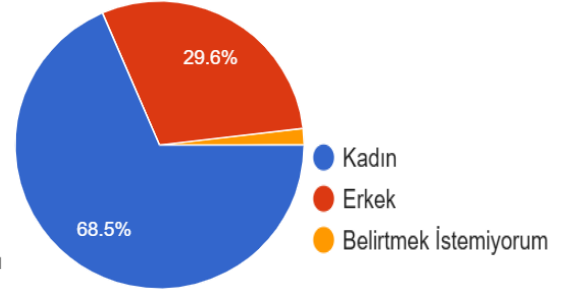
Çalışmanın araştırma yöntemi olarak karma yöntem belirlenmiştir. Şirince'yi son beş yıl içerisinde ziyaret eden 53 kişiye Şirince'nin mimarlık algısını ölçmeye yönelik anket uygulanmış ayrıca son beş yıl içerisinde yapılan 114 Tripadvisor yorumu Maxqda uygulamasında belirlenen kodlarla analiz edilmiştir. Anket verileri analiz edilirken betimleyici analizden faydalanılmıştır. Çalışmanın amacı bağlamında örneklem büyüklüğü dikkate alınarak grafik temelli betimsel analiz yöntemine başvurulmuştur. Aşağıda öncelikle anket bulguları (Grafik 1-20), sonrasında Tripadvisor yorumlarının analizleri (Grafik 21-24) paylaşılmıştır.

Şirince ziyaretçi anket formu; demografik, ziyaretin özellikleri ile ilgili, altı adet likert ölçekli ve sıralama niteliğinde olan toplam 17 sorudan oluşmaktadır. Anket online olarak Eylül 2025 içerisinde uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen bulgular grafikler ve açıklamalarla aktarılmıştır.

BULGULAR

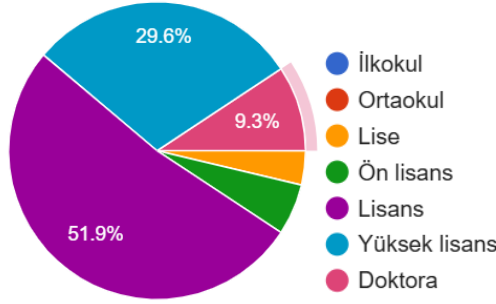

Grafik 1. Katılımcıların Yaş Grafiği

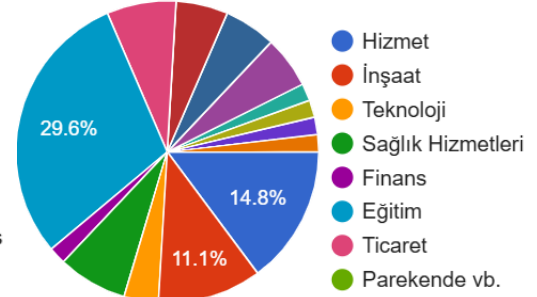

Grafik 2. Katılımcıların Cinsiyet Grafiği

Katılımcıların çoğunluğu 35-44 yaş arası kadın katılımcılardan oluşmaktadır. İkinci çoğunluk yaş grubu ise 25-34 yaş grubudur.

Grafik 3. Katılımcıların Eğitim Düzeyi

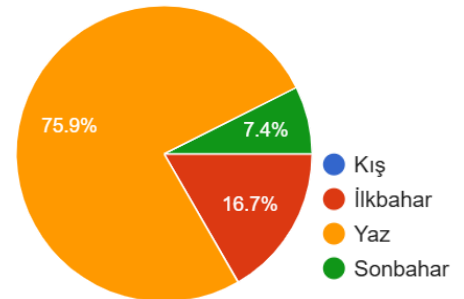

Grafik 4. Katılımcıların Meslek Grafiği

Katılımcıların yarısı lisans mezunu olup %29,6'lık kısmı yüksek lisans mezunudur. Meslek gruplarında eğitim sektörü %29,6'lık bir payla birinci sırada, %14'lük bir payla hizmet sektörü ikinci sıradadır. Demografik verilerin analizi ile katılımcı grubunun yüksek eğitim seviyeli, orta ve genç yaş grubundan oluştuğu görülmektedir.

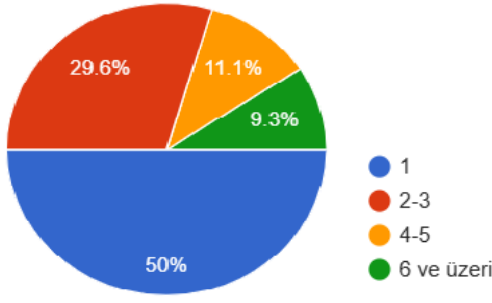

Grafik 5. Ziyaret Türü Grafiği

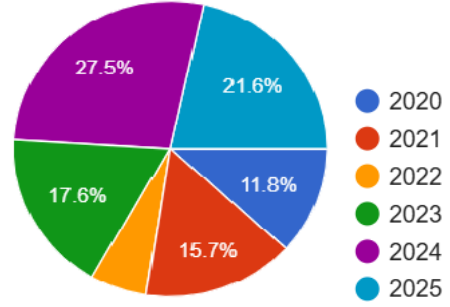

Grafik 6. Ziyaret Mevsimi Grafiği

Ziyaretlerin büyük bir çoğunluğu günlük gezi şeklinde yaz aylarında yapılmış ziyaretlerden oluşmaktadır.

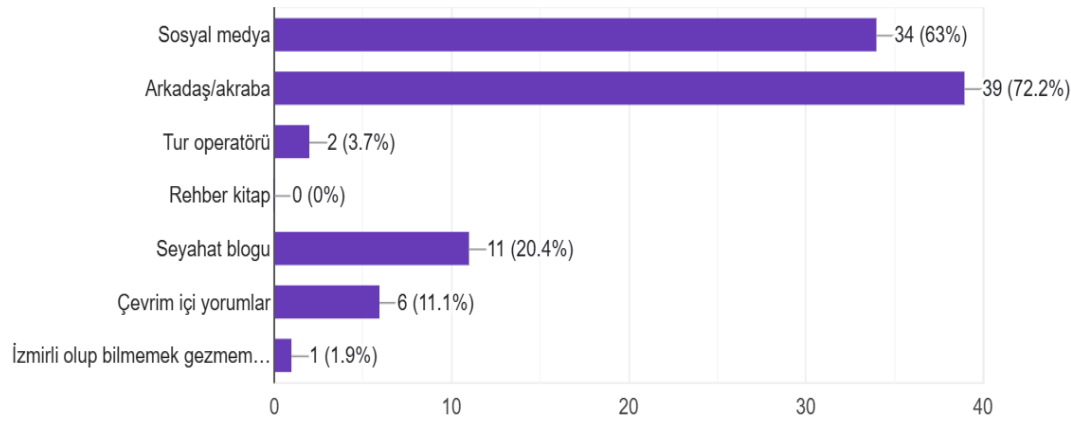

Grafik 7. Ziyaret Sayısı Grafiği

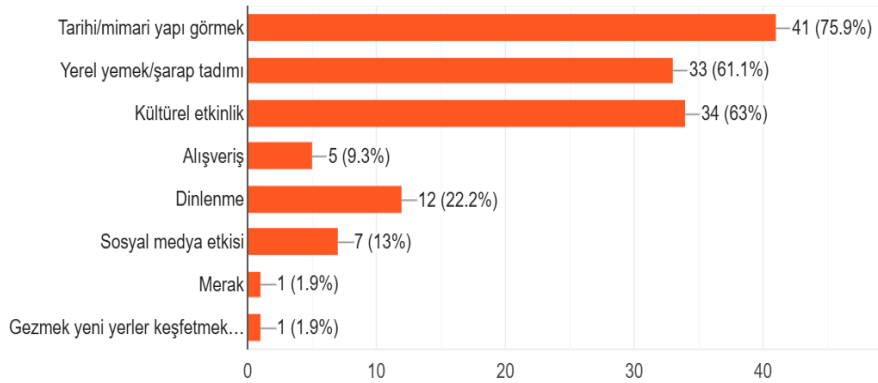
Grafik 8. Ziyaret yılı Grafiği

Ziyaretçilerin yarısı Şirince'yi bir kere ziyaret etmişler ve %29,6'lık bir kısmı iki veya üç kere ziyaret etmiştir. Ziyaretlerin %27,5'lik bir kısmı 2024'te gerçekleşirken %21,6'lık kısmı 2025'te gerçekleşmiştir.

Grafik 9. Bilgi Kaynağı Grafiği

“Şirince hakkında bilgi kaynağınız neydi?” şeklinde olan çoklu seçim sorusunda %72,2'lik kesim bilgi kaynağının arkadaşlar/akrabalar olduğunu belirtmiştir. İkinci olarak da sosyal medyanın etkisinin %63'lük bir oranda olduğu görülmektedir.

Grafik 10. Ziyaret Amacı Grafiği.

Yine bir çoklu seçim sorusu olan “Ziyaretinizin amacı neydi?” sorusu %75,9'luk bir oranla “Tarihi mimari yapı görmek” ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada “Kültürel etkinlik” ve üçüncü sırada “Yerel yemek ve şarap tadımı” gelmektedir.

Grafik 11. “Destinasyonun özgün mimarisini ve tarihi dokusunu koruduğunu düşünüyorum” ifadesine dair veriler.

Likert ölçekli sorulardan ilki olan “destinasyonun özgün mimarisini ve tarihi dokusunu koruduğunu düşünüyorum” ifadesine katılımcılar %43,1’lik bir oranla kesinlikle katılıyorum yanıtını vermiştir. İlk sırada yer alan bu yanıtı %25,5’lik bir oranla kararsız kesim takip etmiştir.

Grafik 12. “Kalabalık deneyimimi olumsuz etkiledi” ifadesine dair veriler.

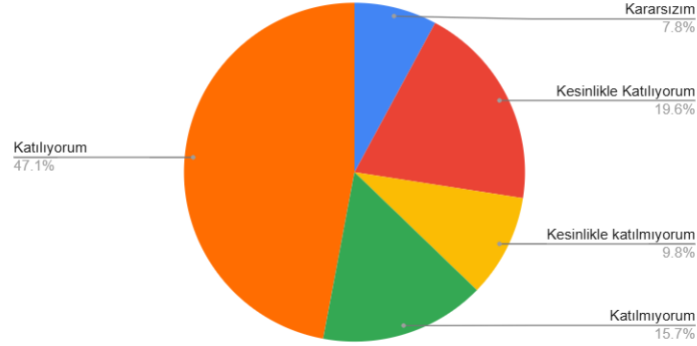
“Kalabalık deneyimimi olumsuz etkiledi” ifadesine %31,4’lük bir kesim katılmıyorum ve %21,6’lık bir kesim ise kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Gezilerin çoğunun yaz aylarında yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda yoğunluğun belirli aylara yoğunlaşması bu duruma neden olabilmektedir.

Grafik 13. “Ticari faaliyetler (dükkanlar, kafeler) tarihi dokuya zarar veriyor” ifadesine dair veriler.

“Ticari faaliyetler (dükkanlar, kafeler) tarihi dokuya zarar veriyor” ifadesinde katılıyorum, katılmıyorum ve kararsızım cevaplarının yakın oranlarda olduğu ve birbirini bu sırayla takip ettiği görülmektedir.

Burayı bir arkadaşşıma "otantik bir deneyim yaşayabileceği" bir yer olarak tavsiye ederim.

Grafik 14. “Burayı bir arkadaşşıma otantik deneyim yaşayabileceği bir yer olarak tavsiye ederim” ifadesine dair veriler.

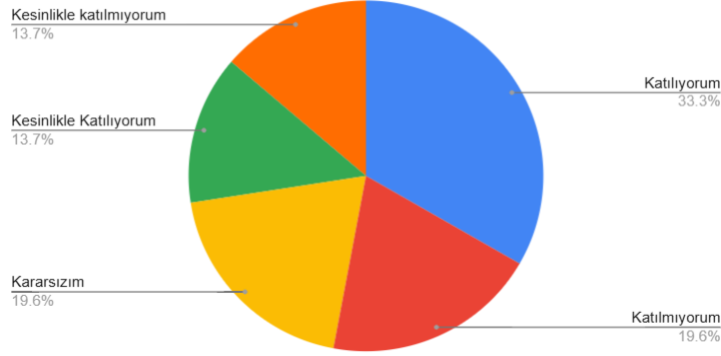
“Burayı bir arkadaşşıma otantik deneyim yaşayabileceği bir yer olarak tavsiye ederim” ifadesine %47,1’lik bir oranla katılıyorum cevabı verilmiştir. Bu ifadede katılımcıların %19,6’lık bir bölümü kesinlikle katılıyorum seçeneğini işaretlemiştir.

Grafik 15. “Gezimiz esnasında tarihi ve mimari yapıları, evleri gezebildik” ifadesine dair veriler.

“Gezimiz esnasında tarihi ve mimari yapıları, evleri gezebildik” ifadesinde %37,3’lük bir oranla katılıyorum, %19,6’lık bir oranla katılmıyorum cevabı işaretlenmiştir.

Satın aldığım ürünler/hediyelik eşyalar bölgeye özgü ve otantikti.

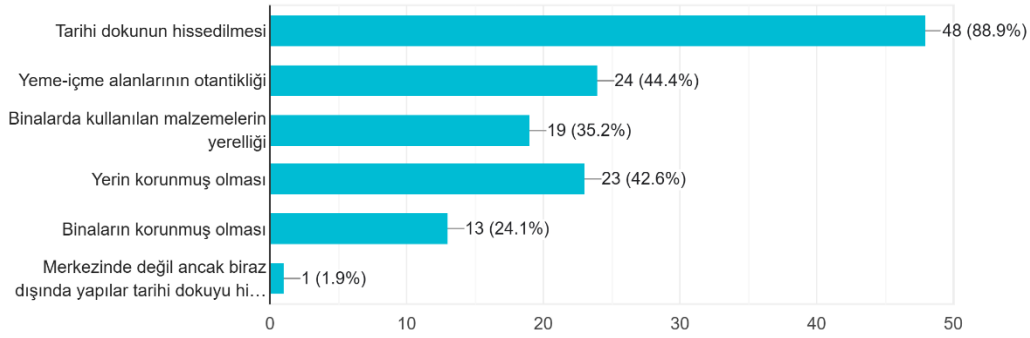

Grafik 16. "Satın aldığım ürünler/hediyelik eşyalar bölgeye özgü ve otantikti" ifadesine dair veriler.

"Satın aldığım ürünler/hediyelik eşyalar bölgeye özgü ve otantikti" ifadesine %33,3'lük bir oran katılıyorum derken, kararsızım ve katılmıyorum ifadelerinin oranları %19,6 ile ikinci sırada ve eşittir.

Seyahat deneyiminizin mimari ile ilişkili olumlu yönlerini işaretleyiniz.

54 responses

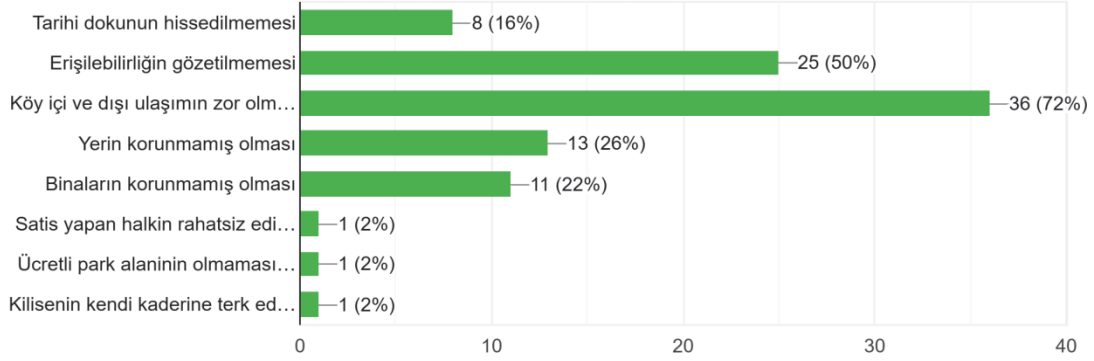

Grafik 17. "Seyahat deneyiminizin mimari ile ilişkili olumlu yönlerini işaretleyiniz" sorusu bulguları.

Çoklu işaretleme sorularından "seyahat deneyiminizin mimari ile ilişkili olumlu yönlerini işaretleyiniz" sorusunda en çok işaretlenme 48 kişi tarafından "tarihi dokunun hissedilmesi" seçeneğinde toplanmıştır. İkinci sırada "yeme içme yerlerinin otantikliği" ve üçüncü sırada "yerin korunmuş olması" seçenekleri yer almaktadır.

Seyahat deneyiminizin mimari ile ilişkili olumsuz yönlerini işaretleyiniz.

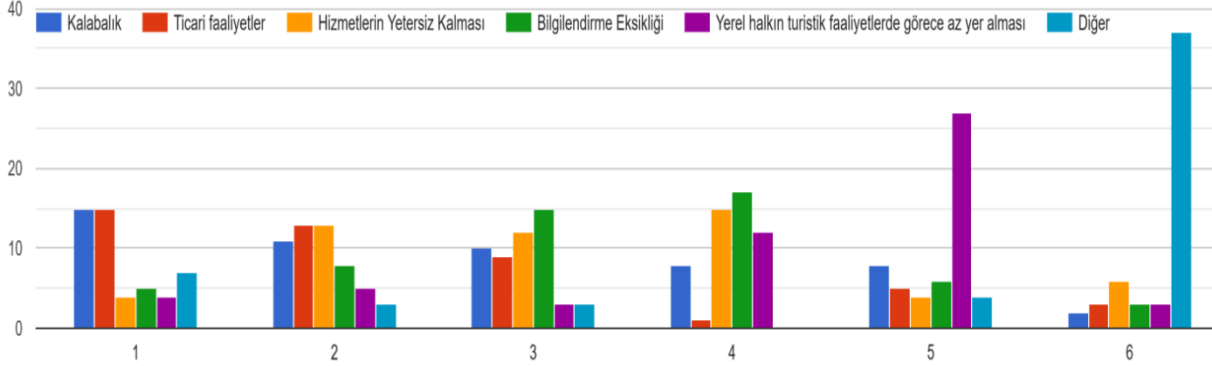
50 responses

Grafik 18. “Seyahat deneyiminizin mimari ile ilişkili olumsuz yönlerini işaretleyiniz” sorusu bulguları.

Yine çoklu işaretleme sorularından bir diğeri olan “seyahat deneyiminizin mimari ile ilişkili olumsuz yönlerini işaretleyiniz” sorusunda 36 kişi ile “köy içi ve dışı ulaşımın zor olması” ilk sırada, “erişilebilirliğin gözetilmemesi” ikinci sırada ve “yerin korunmamış olması” üçüncü sırada yer almıştır.

Sizce Destinasyonun “ruhunu” veya “özgünlüğünü” en çok ne tehdit ediyor? Önem derecesine göre sıralayınız: (En önemli (1’den başlayarak) en önemsiz doğru sıralayınız)

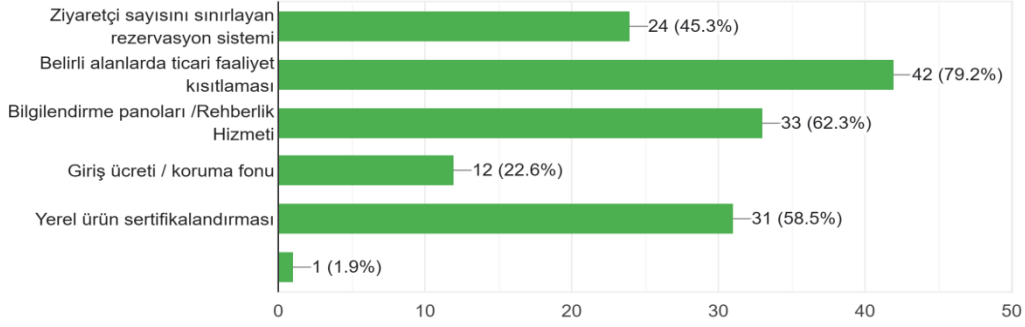

Grafik 19. “Sizce destinasyonun “ruhunu” veya “özgünlüğünü” en çok ne tehdit ediyor? Önem derecesine göre sıralayınız” sorusu bulguları.

Bir sıralama sorusu olan “Sizce destinasyonun “ruhunu” veya “özgünlüğünü” en çok ne tehdit ediyor? Önem derecesine göre sıralayınız”a; ilk sırada kalabalık ve ticari faaliyetler, 2. sırada ticari faaliyetler ve hizmetlerin yetersiz kalması, 3. sırada ve 4. sırada bilgilendirme eksikliği ve hizmetlerin yetersiz kalması ve 5. sırada yerel halkın turistik faaliyetlere görece az yer alması seçenekleri bulunmaktadır.

Aşağıdaki uygulamaları destekler misiniz? (çoklu seçim)

53 responses

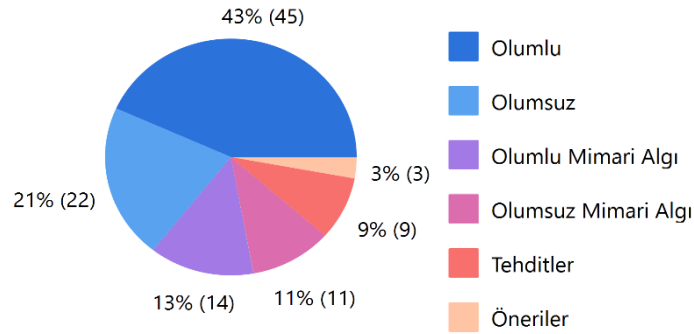

Grafik 20. “Aşağıdaki uygulamaları destekler misiniz?” sorusu bulguları.

Anketin son sorusu olan “aşağıdaki uygulamaları destekler misiniz?” çoklu seçim sorusunda “belirli alanlarda ticari faaliyetlerin kısıtlanması” 42 kişi tarafından işaretlenerek ilk sırada, bilgilendirme panoları/rehberlik hizmeti ikinci sırada ve yerel ürün sertifikalandırılması üçüncü sırada, ziyaretçi sayısını sınırlayan rezervasyon sistemi ve giriş ücreti/koruma fonu 4. ve 5. sıralarda yer almaktadır.

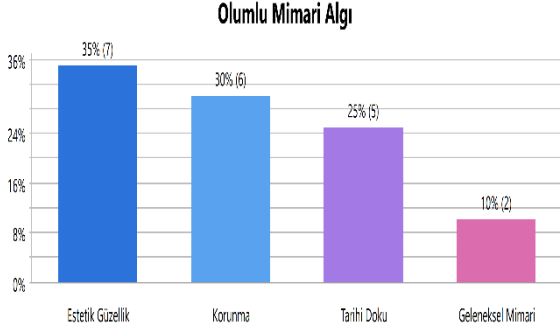
Çevrim İçi Yorumlar

Tripadvisor’da yer alan 2020-2025 yılları arasında yapılmış 114 yorum MAXQDA yazılımı ile analiz edilmiştir. Yorumlar nitelik analizi yöntemi ile kodlanmış ve yorumlarda tekrar eden temalar belirlenmiştir.

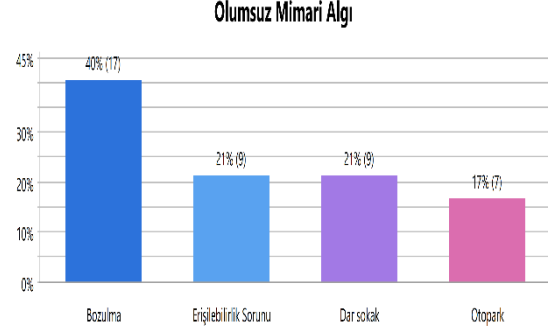

Grafik 21. Ana tema grafiği.

Ana tema analizinde destinasyonla ilgili olarak belirlenen sınıf ve oranlar; genel olumlu ifadeler %43, genel olumsuz ifadeler %21, olumlu mimari algı %13,5, olumsuz mimari algı %11, tehditler %9 ve öneriler %3 şeklindedir.

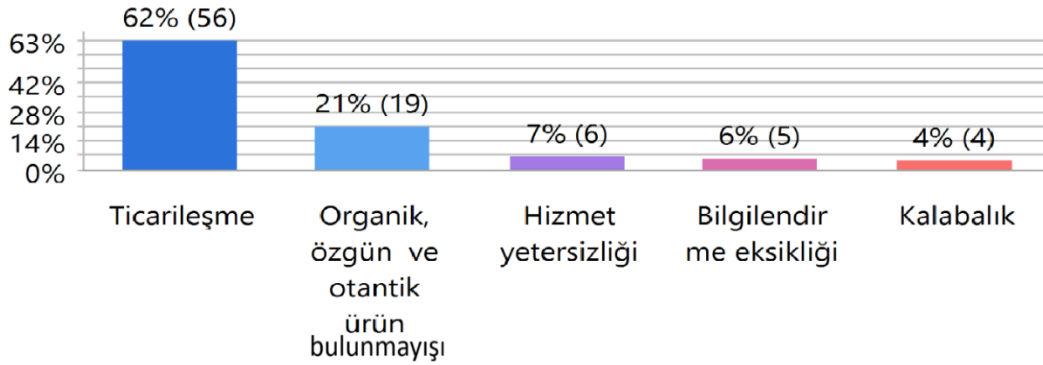

Grafik 22. Olumlu mimari algı grafiği.

Grafik 23. Olumsuz mimari algı grafiği.

Olumlu mimari algının alt kodları; geleneksel mimari, tarihi doku, estetik güzellik ve korunma olarak belirlenirken, olumsuz mimari algının alt kodları; otopark, erişilebilirlik sorunu, dar sokak, bozulma şeklindedir. Ayrıca; tehditler temasının alt kodları organik, özgün ve otantik ürün bulunmayışı, kalabalık, hizmet yetersizliği, ticarileşme ve bilgilendirme eksikliğidir. Temaların alt kodlarına bakıldığında olumlu mimari algıda; %35 estetik güzellik, %30 korunma, %25 tarihi doku ve %10 geleneksel mimariye değinilmiştir. Olumsuz mimari algının alt temalarına bakıldığında; %40 bozulma, %21 erişilebilirlik sorunu, %21 dar sokaklar, %17 otopark sorunu konularına değinilmiştir.

Grafik 24. Tehditler teması grafiği.

Tehditlerin alt temalarıysa; %62 ticarileşme, %21 organik, otantik ve özgün ürünlerin bulunmayışı, %7 hizmet yetersizliği, %6 bilgilendirme eksikliği ve %4 kalabalık yer almaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada anket ve çevrim içi yorumlara dair verilerden edinilen bulgular değerlendirildiğinde; Şirince’de ticarileşmenin birinci tehdit unsuru olarak algılandığı görülmektedir. Hizmetlerin yetersizliği, kalabalık ve erişilebilirlik konularında da anket ve yorumlar paralellik göstermektedir.

Olumlu mimari algı her iki analizde de ziyaretçiler için pozitif olarak değerlendirilmiştir. Anket sonuçlarına göre; ulaşım ve erişilebilirlik sorunları olumsuz mimari algıda göze çarparken, tematik analizde bozulma ön plandadır. Tematik analizde yorumlar incelenirken “ticarileşme” vurgusu, “otopark sorunu” ve “ürünlerin özellikle şarapların yöresel olmama” konularına değinilmektedir.

Sonuç olarak, Şirince'nin mimari özelliklerinin ticari faaliyetler, erişilebilirlik sorunları, bozulma gibi öğelerden olumsuz yönde etkilenmesine rağmen; Şirince'ye mimari ve kültürel olarak ziyaret talebi mevcuttur. Bu talep ile Şirince'nin kültürel, mimari, otantik değeri de göz önünde bulundurularak, araştırma sonuçları dahilinde; paydaşlar, kamu görevlileri, turizm planlayıcıları ve sonraki çalışmalar için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Destinasyonda yapılan ticari faaliyetler denetlenebilir gerekirse belirli bölgelerde sınırlandırılabilir.
- Organik ve yöreye özgün ürünler konusunda standardizasyona gidilebilir. Böylece bölgede "ekonomik sızıntı" ihtimali ya da varlığı ile ilgili de tedbir alınabilir.
- Otopark sorunu ile ilgili yetkililer ile işbirliği yaparak, genellikle gününbirlik olan ziyaretlerde belli bir noktadan sonra toplu taşıma çözümleri geliştirebilir.
- Genellikle yaz ayında yoğunlaştığı görülen talebin mevsimsel dağılımını arttırmak için tanıtım faaliyetleri düzenlenebilir.
- Ziyaretçiler için bilgilendirme panoları yerleştirilebilir.
- Sokakların darlığı göz önünde bulundurularak, ticari faaliyette bulunan esnafın alan kullanımının sınırlandırılması sağlanabilir. Bu yolla, estetik ve mimari detaylar gözetilebilir.
- Çeşitli temalara (mimari, doğa gezisi, tat ve lezzet durakları gibi) odaklanan paket rehberlik hizmetleri sunulabilir.
- Mimari ve turizm alanında daha fazla araştırma yapılarak, destinasyonların korunması mimari özelliklerinin öne çıkarılması ve kültürel, mimari sürdürülebilirlik konularında öneriler artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Gülhan, G. (2018). Transportation strategy and principles in historical environment: The example of Sirince. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(2), 475-490.
- Kaya, N. K. (2012). Şirince köyü örneğinde kırsal mimari mirasın kırsal turizmin gelişmesine katkısının tartışılması. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 119-123.
- Noberi, C., & Baranaydin, F. (2023). Comparative investigation of Hellenistic Period fortification structures in Ayasuluk Hill and Şirince Valley.
- Ongun, U., Kervankıran, İ., & Çuhadar, M. (2021). Kültür ve kırsal turizm destinasyonlarına yönelik çevrimiçi yorumlarının incelenmesi: Şirince Köyü örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 219-235.
- Semenderoğlu, A., & Çakıcıoğlu, R. O. (2007). Şirince'de kültürel turizmin gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (22).
- Şengün Erturgut, B. (2014). Kırsal yerleşmelerde mimari yapılaşmaların ekolojik açıdan irdelenmesi: Ildırı ve Şirince Köyü örnekleri [Doktora Tezi], Ege Üniversitesi.
- Url 1, <http://www.selcuk.gov.tr/sirince-koyu> (Erişim Tarihi: 11.10.2025)
- Url 2, https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g815366-d318898-i487594633-Sirince_Koyu-Sirince_Izmir_Province_Turkish_Aegean_Coast.html (Erişim Tarihi: 14.10.2025)

Kültür Ekonomisi Bağlamında Türkiye Müze Turizmi

Türkiye Museum Tourism in the Context of Cultural Economy

Aysu Şahintepe

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD, Türkiye,
aysuusahintepe@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7913-9288

ÖZET

Kültür ekonomisi, kültürel ürünlerin metaya dönüşmesi sonucu ortaya çıkan seri üretim ve tüketim sürecinin ekonomik sonuçlarını ele alan bir disiplindir. Kültür ekonomisinin ana amacı, kültürel kaynakların ekonomik yönlerini açıklamaktır. Kültür ekonomisi öğeleri; yaratıcılık endüstrisinden-müzik endüstrisine, film endüstrisinden müzecilik ve mimari gibi çok çeşitli kültürel değerleri içermektedir. Bu nedenden dolayı, geleneksel üretimin sınırlı olduğu yerler için kültür ekonomisi öğeleri önem arz etmektedir. Günümüzde kültürel mirasın, sanatın, tarihi değerlerin ve yerel geleneklerin ziyaret edilmesi oldukça ilgi çekmektedir. Bu kapsamda müzeler bu sürecin merkezinde yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı kültür ekonomisi ve müze turizmi ilişkisini belirleyerek, Türkiye müze turizmine ilişkin verileri değerlendirmektir. Çalışma ikincil verilerden kaynak taraması yapılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, müzelerin yarattığı ekonomik değerleri ve Türkiye’de müze turizminin her geçen yıl ilerleme katettiğini göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Kültür ekonomisi, müzecilik, müze turizmi.

ABSTRACT

Cultural economics is a discipline that examines the economic consequences of the mass production and consumption processes that result from the transformation of cultural products into commodities. Its primary goal is to explain the economic aspects of cultural resources. Elements of the cultural economy encompass a wide range of cultural assets, from the creative industry to the music industry, from the film industry to museums and architecture. Therefore, elements of the cultural economy are crucial for places where traditional production is limited. Today, visiting cultural heritage, art, historical sites, and local traditions is attracting considerable interest. In this context, museums are at the heart of this process. This study aims to determine the relationship between cultural economics and museum tourism and to evaluate data on museum tourism in Turkey. The study was conducted using secondary data sources. The results demonstrate the economic value created by museums and the gradual progress of museum tourism in Turkey.

Keywords: Cultural economy, museology, museum tourism.

GİRİŞ

Kültürel konular uzun yıllardır toplumsal bağlamda oldukça tartışılmaktadır. Marx’a göre, kültür “doğanın yarattıklarına karşılık insanoğlunun yarattığı her şeydir.” Bu kapsamda, bir toplumun sahip olduğu somut ve somut olmayan değerlerin tümünü, kültürün bir çıktısı olarak değerlendirmek mümkündür. Geçmişten günümüze insanlar geleneksel değerler, sanat, edebiyat, medya, müzik ve turizm gibi kültürel faaliyetlere ilgi duymuştur. Bu ilgi, çoğunlukla ilgi ve estetik kaygılar tarafından yönlendirilse bile, önemli bir ekonomik potansiyeli de beraberinde getirmiştir.

18. yy.'ın sonları ve 19. yy.'ın başlarından itibaren kültürel etkinlikler, ekonomik etkinliklerle aynı formda görülmüş ve bu gelişmeler popüler kültür ve kitle kültürü gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Koluçak, 2017, s.137). Kültürel ürünlerin, geniş bir kitle tarafından benimsenmesi ve bu ürünlerin seri üretilerek metaya dönüştürülmesi ise "kültür ekonomisi" terimiyle açıklanmıştır. "Kültür ekonomisi, girdisi yaratıcı ve kültürel emek olan çıktısı ise fikri mülkiyet hakları ile korunan ürünler, eserler, etkinlikler ve ürünlerin tüketici ile buluşmasını sağlayan endüstriler toplumu" olarak ifade edilmektedir (Erataş, vd., 2013, s.27). Günümüzde, kentler ya da kurumlar gerek ekonomik girdi sağlamak gerekse de çekici değer yaratmak için kültür ekonomisinden faydalanmaktadır. Bu kapsamda ise müzeler ön plana çıkan kültür ekonomisi öğeleri arasında yer almaktadır.

Müzeler; turizm gelirine katkı sağlama, turist sayısını artırma, giriş ücretleri, sergiler etkinlikler, hediyelik eşya ve kafe hizmetleri gibi özellikleri ile doğrudan gelir yaratıcı etkiye sahiptir. Bunun yanında, çevre ekonomisine de dolaylı etkileri bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kültür ekonomisi kavramını açıklayarak müze turizmi ile olan ilişkisini göstermek ve bu kapsamda Türkiye müze turizmine ilişkin verileri değerlendirmektir. Bu doğrultuda, çalışma ikincil verilerden kaynak taraması yapılarak gerçekleştirilmiştir.

KÜLTÜR EKONOMİSİ

Kültürün sanayileşmesiyle birlikte ortaya çıkan "kültür endüstrisinin doğuşu, kitle iletişimindeki gelişmeler, Amerika'ya göçün yaratmış olduğu şok, sinema endüstrisinin keşfi, kültürün Naziler ve diğer totaliter rejimlerce manipüle edilmesi" gibi durumlar eleştirel teorisyenlerin kültür unsurlarını yeniden değerlendirmesini gerekli kılmıştır (Held, 1980, s. 78; Ceylan, 2019, s. 35). Eleştirel Teori, diğer adıyla Frankfurt Okulu'nun ana amacı toplumsal düzeni eleştirel olarak ele almak ve bu düzenin nasıl işlediğini anlamaya çalışmaktır. Bu nedenden dolayı, kültür endüstrisi alanında Eleştirel Teori önemli bir öncü olarak kabul edilmektedir. Theodor Adorno ve Max Horkheimer'in ilk kez Aydınlanmanın Diyalektiği adlı eserlerinde kullandıkları "kültür endüstrisi" tanımı bunun önemli bir göstergesidir (Adorno, 2008, s. 109; Hesmondhalgh, 2007, s. 15- 17; Özdemir, 2009, s.74). Bu kitapta "Kültür Endüstrisi-Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma" başlığında şöyle vurgulanmaktadır; "*günümüzde kültür her şeye benzerlik buluşturur*" (Ay, 2020, s. 317).

Adorno ve Horkheimer 19. yy.'ın sonu 20. yy.'ın başlarında Amerika ve Avrupa'da yükselen eğlence sektöründe kültürün metalaştırıldığını vurgulamak için kültür endüstrisi kavramını kullanmışlardır (Şan ve Hira, 2007). Horkheimer'a göre; yaşamın her alanı kültür endüstrisi tarafından metalaştırılmakta ve mevcut ideoloji hem ekonomik hem de ideolojik olarak kitlelerin bilincinde yeniden üretilmektedir (Kara, 2014, s. 52). Adorno (2003) "Kültür endüstrisini yeniden düşünürken" adlı eserinde kültür endüstrisini şöyle açıklamaktadır;

"Kültür endüstrisi eski olanla tanıdık olanı yeni bir nitelikte birleştirir. Kitlelerin tüketimine göre düzenlenen ve büyük ölçüde o tüketimin yapısını belirleyen ürünler, tüm sektörlerde az çok bir plana göre üretilir. Tüm sektörler yapısal olarak benzerdir ya da en azından birbirinin açıklarını kapatarak, neredeyse tamamen gediksiz bir sistem oluştururlar. Bunu olanaklı kılan sadece çağdaş teknik olanaklar değil, aynı zamanda ekonomik ve yönetsel yoğunlaşmadır. Kültür endüstrisi kasıtlı olarak tüketicileri kendisine uydurur"

Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisini "kültürün metalaşması ve yönetilmesiyle ortaya çıkan şeyleştirilmenin temel sorumlusu" olarak kabul etmektedirler (Özdemir, 2009, s. 74). Adorno ve Horkheimer için bu durum ideolojinin kullanımı değil, kültürel ürünlerin metaya

dönüştürülerek kültürel üreticilerin şirketlerde ücretli işçilere dönüştürülmesini ifade etmektedir (Garnham 2005; Moore, 2014, s. 741). Nitekim, Adorno kültür endüstrisi ile “kültürün aşağıdan ve kitlelerden yükselmediğini, yukarıdan yönetilen bir durum olduğunu” da ifade etmiştir (Koluvaçık, 2017, s. 138). Bu süreçte ise sahteliğe oldukça açık olan reklam ve eğlence hizmetlerinde, metaların zor bir istekle satın alınması ve kullanılması sağlanmaktadır (Özdemir, 2009, s. 74).

Bunun yanında, 1960’lı yıllarda sanat ve kültürel miras alanlarında artan maliyetler ile devletin süreçteki işlevi üzerine yapılan tartışmalarda kültür ekonomisinin önemi artmıştır (Türkiye Turizm Ansiklopedisi). Bu yüzden, literatürde W. Baumol ve W. Bowen’in "Performing Arts: the Economic Dilemma" (1966) adlı eseri de kültür ekonomisinin bir disiplin olarak ortaya çıktığı tarih olarak kabul edilmiştir (Büyükyazıcı, 2016, s. 72).

Kültür ekonomisi terimi son çeyrek asırda görsel işitsel medya, bilişim, kayıt, dijital teknolojiler ve turizm gibi sektörlerde yaşanan hızlı ve köklü değişim ile kendisini göstermiştir (Özdemir, 2021). Günümüzde, kültür ekonomisi diğer ekonomik sektörler ile sıkı ilişki içerisinde olmasından dolayı önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Çünkü, kültürel etkinlikler yüksek katma değere sahiptirler. Kamu ya da özel sektör tarafından kültürel mirasa, yaratıcı sanatlara ve kültürel endüstrilere yönelik gerçekleştirilmiş olan tüm ekonomik faaliyetler kültür ekonomisinin bir parçasıdır (İzmir Kalkınma Ajansı, 2013, s. 24).

UNESCO (2021) raporuna göre, kültür endüstrisi 6 farklı bölümden oluşmaktadır. Buna göre;

1. **Kültürel ve Doğal Miras:** Müzeler, tarihi alanlar, arkeolojik alanlar, kültürel peyzaj, doğal miraslar.
2. **Performans ve Kutlama:** Sahne sanatları, canlı müzik, dans, festivaller, şenlikler ve fuarlar.
3. **Görsel Sanatlar ve El Sanatları:** Güzel sanatlar, fotoğrafçılık, el sanatları.
4. **Kitaplar ve Basın:** Kitaplar, dergiler, gazeteler, kütüphaneler, kitap fuarları.
5. **Görsel-İşitsel ve İnteraktif Medya:** Film, radyo ve televizyon, podcast yayınları, video oyunları.
6. **Tasarım ve Yaratıcı Hizmetler:** Mimari, moda tasarımı, grafik tasarım, iç tasarım, reklamcılık.

Bunun yanında, daha kapsamlı bir sınıflandırma ise Tablo 1’deki gibidir;

Tablo 1. Kültür ekonomisinin ögeleri

Endüstri adı	Ürün
Yayıncılık endüstrisi	Kitap yayıncıları, gazete yayıncıları, müzik yayıncıları, haber ajansları, yazarlar, ajan ve menajerler, gazete bayileri, kitapçılar.
Film endüstrisi	Film yapımcıları, sinema işletmeleri, film ve video dağıtım, DVD satışları, sahne sanatçıları ve kostüm, makyaj, ışık gibi yardımcı dallar, senaristler.
Görsel	Özel radyo, televizyon, dizi, yarışma.
Müzik	Müzisyenler ve müzik toplulukları, besteciler, kayıt endüstrisi, yapım şirketleri, konser organizasyonu, müzikaller, müzik festivalleri.
Sahne sanatları, görsel ve plastik Sanatlar	Bağımsız sanatçılar, özel tiyatrolar, kabare, opera, konser ajansları, prodüksiyon şirketleri, dans toplulukları, ressam ve heykeltıraşlar.
Müzeler	Ziyaretçi sayısı, sergiler, galeriler, galeri satışları.
Kültür malzemelerinin perakende ticareti	Müzik marketler, kitapçılar, müzayedeler.
Mimari	İç Mimarlık, peyzaj, dizayn, inşaat mühendisliği, şehir planlama, bölgesel planlama.
Dizayn	Endüstriyel Dizayn, moda.
Modern Yaratıcılık Endüstrisi	Reklam ajansları, yazılım geliştirilmesi, oyun yazımı.

Kaynak: TAVAK “Türkiye’de Kültür (Kreatif) Sektör Araştırması” (2013: 44-46)’dan aktaran Erataş, vd., (2013, s. 28-29).

UNESCO 2021 yılında yayınladığı “COVID-19 Karşısında Kültürel ve Yaratıcı Endüstriler” adlı raporunda kültür endüstrisinin ekonomik boyutuna vurgu yapmaktadır. Buna göre; kültür endüstrisinin büyümesinden elde edilen faydalar genellikle gelişmiş ekonomilerde görülse dahi, son yirmi yılda yükselen ve gelişmekte olan ülkelerde de kültür endüstrisinin ekonomik kazanımlarının arttığı görülmüştür.

Ernest ve Young (2015)’un raporuna göre, küresel çapta kültürel ve yaratıcı endüstriler (CCIs), telekom hizmet gelirleri ile Hindistan’ın GSYH’sini aşmaktadır. Buna göre, en çok kazanan ilk üç sektör; televizyon (477 milyar \$), görsel sanatlar (391 milyar \$) ve gazete ve dergilerden (354 milyar \$) oluşmaktadır. 29,5 milyon istihdam ile CCI dünyadaki aktif nüfusun %1’ini istihdam etmektedir. İlk üç işveren görsel sanatlar (6,73 milyon), kitaplar (3,67 milyon) ve müziktir (3,98 milyon). Tüm bunlar kabaca küresel GSYH’nin %3’üne denk gelmektedir (Peris-Ortiz, vd. 2019, s. 3).

AB verilerine göre ise “kültürel ve yaratıcı endüstriler ekosistemi, AB katma değerinin yaklaşık %3,95’ini temsil etmekte ve %99,9’undan fazlası küçük ve orta ölçekli işletmelerden (KOBİ’ler) oluşan yaklaşık 1,2 milyon firma dahil olmak üzere yaklaşık 8 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır”. Bunun yanında, AB’de kültür ve yaratıcılık bir kamu malı olarak görülmekte ve kamu desteği alabilmektedir. Ayrıca, kültürel eğitim ekosistemin bir parçası olarak kabul görmektedir (European Union).

Türkiye’de ise TÜİK (2023) verilerine göre, kültürel harcamalar 2023 yılında bir önceki yıla göre %84,7 artarak 276 milyar 338 milyon 253 bin TL olmuştur. Kültürel istihdam ise 2023 yılında bir önceki yıla göre %9,0 artış göstererek 743 bin kişi olmuştur. Şekil 1’de Türkiye’de gerçekleştirilen kültür harcamalarının türleri gösterilmektedir. Buna göre, en yüksek orana

sahip harcama türleri “veri işlem ekipmanları”, “televizyon ve ekipmanı” ve “kitaplar” olmuştur (TÜİK, 2023).

Şekil 1. Türkiye kültür harcaması türleri

Kaynak: TÜİK, 2023

Ayrıca Kargın-Akkoç (2024) gerçekleştirdiği çalışmasında, TÜİK, Gelir İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre, Türkiye’de kültürel ve yaratıcı endüstrilerin %38 ile dünya ortalamasının üzerinde olduğunu tespit etmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de en yüksek büyümeye sahip alt sektörler; yayıncılık ve yazılım programcılığı iken küçülen tek alt sektör reklamcılık olmuştur.

MÜZE TURİZMİ

“Müze” kelimesi etimolojik olarak Latince “Mouseion” kelimesinden gelen ve Yunan mitolojisinde “Musalar” olarak adlandırılan, “tanrıçalara adanan tapınak ve müzik ve şiir ilham eden esin perilerini” ifade etmektedir (Bulduk, 2018, s. 162). Musalar ya da müzler, Zeus ve hafızayı temsil eden tanrıça Mnemosyne’in ilham veren dokuz (şiir, ilahi, dans, müzik, tiyatro, komedi, dans, gök bilimi, trajedi) kızları olarak bilinmektedir. Müze teriminin kavramsallaştırılmasında, bu dokuz ilham müzlerine ithaf edilen şiir, tapınak ve festivallerin, zaman içerisinde müzeler / musalar olarak anılması yatmaktadır (Türkiye Turizm Ansiklopedisi). Musalar; tarihsel ve toplumsal belleği akılda tutma/unutmama işlevine sahiptir (Mustan-Dönmez ve Kılınçer, 2011, s. 1303).

Müze kavramını tanımlamak gerekirse, pek çok yazara göre en yaygın tanım “bir toplumun maddi kültürünün toplanması, korunması, yorumlanması ve teşhirine hizmet eden bir kurum” şeklindedir (Tufts ve Milne, 1999). Bunun yanında, en kabul gören tanım ICOM’a (Uluslararası Müzeler Konseyi) aittir. ICOM’a göre; “müze, toplumun hizmetinde olan, maddi ve manevi mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen, kalıcı bir kurumdur. Kamuya açık, erişilebilir ve kapsayıcı olan müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği teşvik etmektedir. Etik, profesyonel bir şekilde ve toplulukların katılımıyla faaliyet göstermektedir ve iletişim kurarak, eğitim, eğlence, düşünme ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimler sunmaktadır” (ICOM, 2022). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na göre ise “müzeler tarihi eserleri tespit eden, bilimsel yöntemlere açığa çıkaran,

inceleyen, değerlendiren, koruyan, tanıtan, sergileyen, eğitim programları aracılığıyla tarihi eserler konusunda halkı bilinçlendirerek toplumun kültür düzeyini yükseltmeyi amaçlayan eğitim, bilim ve sanat kurumlarıdır. Müzeler, bulunduğu kentin prestij yapıtlarındandır.”

Müzelerin en belirgin özellikleri arasında kültürel mirası koruma ve aktarma işlevi bulunmaktadır. Ancak, bunun yanında müzeler yüksek ekonomik katkısıyla da ön plana çıkan önemli kurumlar arasındadır. Kültür ekonomisinin git gide önemli bir endüstri haline döndüğü dünyamızda, kentler ve bazı kurumlar çekiciliklerini artırmak, tanınmak, ekonomik, sosyal ve ticari vb. gibi konularda güç kazanmak için müzelerden yararlanmaktadır (Özirili, 2023, s. 39). Bu kapsamda sağlanan ekonomik girdiler ise turizm aracılığı ile gerçekleşmektedir.

Müze ile turizm arasındaki ilişki ise gelişim sürecinin sonucu olarak görülmektedir. 20. yy.'a kadar müzeler eğitimi kitlelere hitap ederken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen müze politikalarıyla birlikte odak noktasını halka kaydırmıştır. Böylelikle 20. yy.'ın sonlarında yeni müzecilik anlayışı ortaya çıkmış ve müzeler eğlence ve tüketim alanlarını bünyelerine katmaya başlamışlardır (Campos, 2021). Yaşanan tüm bu süreçler müzeleri geleneksel tanımlarında yer alan işlevlerinin (toplama, belgeleme, koruma, sergilemenin ve eğitim) yanında, turizmle entegre olmayı gerektiren kurumlara dönüştürmüştür. Böylelikle, turist deneyimlerini zenginleştirmek ve daha fazla kitlelere hitap etmek önem kazanmıştır. Bu yüzden, müzeler gerek kültürel gerekse de ekonomik açıdan turizmin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Nitekim, müzeciliğe yönelik güncel tartışmalar, müzelerin bir “kültürel dükkân” olduğu ve ziyaretçilerin çeşitli eğitim ve kültürel ürün ve malların tadını çıkaran, bunlara katılmak veya bunları tüketmek için geldiği bir yer olduğu fikri etrafında dönmektedir (Shao vd., 2019, s. 1).

Müze turizmi; turistlerin müzelerdeki kültürel miras değerleri ve diğer aktiviteleri deneyimleme motivasyonu ile katıldığı ve bu ziyaretlerin kültürel, sosyal ve ekonomik fayda sağladığı turizm türünü ifade etmektedir. Aydoğan (2021)'a göre, müze turizmi bir bölgenin ya da toplumun sahip olduğu tarihi, sosyal ve kültürel değerlerin daha kolay, eğitici, kalıcı ve zevkli biçimde turistlere sunulmasından ortaya çıkmıştır.

Turistler hem müzelerde hem de müze dışında para harcamaktadır (Piekkola, 2014, s. 16). Bu yüzden, turizm aracılığı ile müze koleksiyonları daha tanınır bir hal alırken, turist sayısının artması destinasyonlara önemli oranda gelir sağlamaktadır (Kervankıran, 2014: 348). Müzeler, özellikle turizmdeki diğer aktörler için parasal değer üretmektedir, bu harcamalar da daha fazla harcamayı tetikleyerek çarpan etkisi yaratmaktadır (Frey ve Meier, 2003, s. 8). Benzer şekilde, müzeler kentler ve kırsal bölgelerde ekonominin canlanmasında büyük role sahiptir. Örneğin, endüstrinin olmadığı ya da geleneksel üretimin gelişmediği yerlerde, turizmde alternatif bir ekonomik strateji olarak müzeler oldukça önemlidir (Erbay, 1997, s. 40).

KÜLTÜR EKONOMİSİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE MÜZE TURİZMİ

TÜİK'in Eylül 2024'te yayımladığı rapora göre, 2023 yılında Türkiye'de toplam 606 adet müze bulunmaktadır. Bu müzelerin, 212 tanesi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, 376 tanesi özel müze kategorisinde ve 18 tanesi Milli Saraylar Başkanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Türkiye'de son 9 yıla ait yıllara göre müze sayısı Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2'de 2014 ve 2023 yılları aralığında Türkiye'de faaliyet gösteren müze sayıları gösterilmektedir. Milli Saraylar Başkanlığı'na bağlı müze sayıları TÜİK tarafından 2023 yılından itibaren derlenmeye başlanmıştır. Görüldüğü üzere, Türkiye'de müze sayısı her

geçen yıl artış göstermektedir. 2014 yılından 2024 yılına kadar geçen süre içerisinde Türkiye’de müze sayısı %62.24 oranında artış göstermiştir.

Tablo 2. Türkiye’de son 10 yıla ait müze sayıları

Yıl	Bakanlığa Bağlı Müze Sayısı	Özel Müze Sayısı	Milli Saraylar Başkanlığı’na Bağlı Müze Sayısı	Toplam Müze Sayısı
2014	192	200	-	392
2015	193	216	-	409
2016	193	224	-	417
2017	199	239	-	438
2018	200	251	-	451
2019	199	268	-	467
2020	205	289	-	494
2021	210	309	-	519
2022	211	341	-	552
2023	212	376	18	606
2024	217	401	18	636

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından derlenmiştir.

Müze turizminde önem arz eden hususlardan bir diğerini ziyaretçi sayısı oluşturmaktadır. TÜİK verileri müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı olarak ilan edildiği için sadece müze ziyaretçi sayılarını saptamak zordur. Bu yüzden, çalışmada yararlanılan veriler TÜİK tarafından her yıl derlenen müze ve ören yeri ziyaretçi sayıları temel alınarak derlenmiştir. Buna göre, 2023 yılında Türkiye’deki müze ve ören yerlerini ziyaret eden ziyaretçi sayısı toplam 55 milyon 752 bin 208 olmuştur. Yıllara göre toplam müze ve ören yeri turisti sayısı Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Yıllara göre Türkiye’deki müze ve ören yerlerini ziyaret eden turist sayısı

Yıl	Toplam Ziyaretçi Sayısı (milyon)
2014	29.8
2015	28.9
2016	17.2
2017	20.5
2018	28.1
2019	35.4
2020	9.2
2021	26.2
2022	52.5
2023	55.7
2024	61.6

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak araştırmacı tarafından derlenmiştir.

Tablo 3’te görüldüğü üzere, yıllara göre toplam ziyaretçi sayısı en yüksek dönemini 2024 yılında yaşamıştır. 2014 yılında 29.8 milyon olan müze ve ören yeri ziyaretçi sayısı 2016 yılında önemli bir düşüş göstermiştir. Bunun nedeni basında yer alan haberlerde müze ücretlerine yapılan zam olarak gösterilmiştir (Evrensel, 2017). 2017 yılından itibaren her yıl artış göstermeye başlayan ziyaretçi sayısı, 2020 yılına gelindiğinde COVID-19 pandemisi nedeniyle

düşmüştür. Yaklaşık 26,2 milyon azalan ziyaretçi sayısı önemli bir düşüş yaşamıştır. 2021 yılından itibaren tekrar artış gösteren ziyaretçi sayısı 2022 yılında bir önceki yıla göre %97.1 oranında artış göstererek önemli bir çıkış yakalamıştır.

2024 yılında müze ve ören yerlerinden elde edilen toplam gelir 5 milyar 158 milyon 308 bin 599 TL olmuştur. Ayrıca, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından satılan müze kart sayısı ise 5 milyon 964 bin 575 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK).

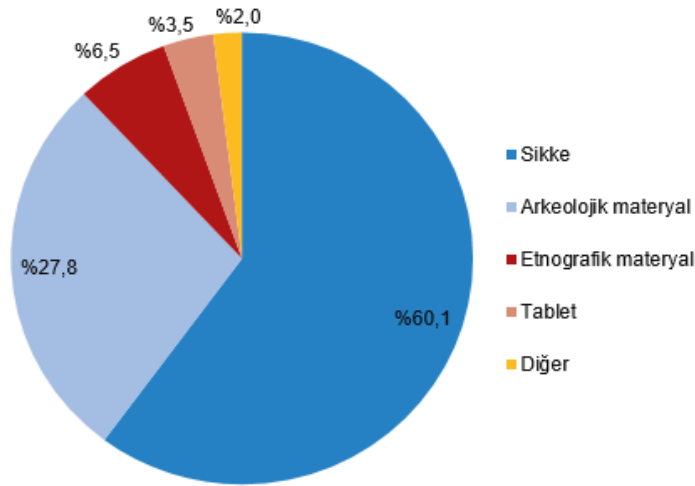
Tablo 4. Türkiye 2024 yılı en fazla ziyaret edilen müzeler

Türkiye 2024 yılı en fazla ziyaret edilen müzeler		Ziyaretçi sayısı
1.	Konya Mevlâna Müzesi	2,6 milyon
2.	Göreme Açık Hava Müzesi	1,08 milyon
3.	Ankara Cumhuriyet Müzesi	806, 8 bin
4.	İstanbul Galata Kulesi	677 bin
5.	İstanbul Arkeoloji Müzeleri	507 bin

Kaynak: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2024.

Tablo 4'te 2024 yılı içerisinde Türkiye'de en fazla ziyaret edilen müzeler gösterilmektedir. Buna göre en fazla ziyaret edilen müzeler sırasıyla; Konya Mevlâna Müzesi, Göreme Açık Hava Müzesi, Ankara Cumhuriyet Müzesi İstanbul Galata Kulesi ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri şeklinde gerçekleşmiştir.

Bunun yanında, kültür ekonomisi bağlamında ziyaretçileri müzelerde güdüleyen başlıca unsur tarihi ve arkeolojik eserleri görme isteğidir. 2014 yılında Türkiye'deki müzelerde yer alan toplam eser sayısı 3 milyon 217 bin 173 iken, 2024 yılı verilerine göre 3 milyon 995 bin 133 olmuştur (TÜİK, 2023). Türkiye'deki müzelerde yer alan toplam eser sayısı %24.18 oranında artış göstermiştir.

Şekil 2. 2024 yılı Türkiye'de yer alan bakanlığa bağlı müzelerdeki eserlerin dağılımı

Şekil 2'de 2024 yılına ait bakanlığa bağlı müzelerde yer alan eserleri dağılımı gösterilmektedir. Buna göre eser dağılımı içerisinde en fazla paya sahip olan eserler %60.1'lik oran ile

sikkelerdir. Bunu %27.8 ile arkeolojik materyaller, %6.5 ile etnografik materyaller, %3.5 ile tabletler, %2.0 ile ise diğer eserler takip etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın bulguları, Türkiye’de müze turizminin her geçen yıl ilerleme katettiğini göstermektedir. Müze sayısında ve talebinde yaşanan artış, müzelerin ekonomik kalkınma ve kültürel gelişim açısından da önemli bir sektör olmasını sağlamaktadır. Çünkü bu artış, sadece kültürel miras değerlerinin korunmasını ve ziyaret edilmesini değil aynı zamanda turizm geliri, istihdam, yatırım ve hizmet sektörünün canlanması gibi çeşitli ekonomik faydaları da beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle, yaşanan artışlar kültür ekonomisini besleyen önemli bir etmen haline dönüşmektedir. Ayrıca, müzelerin eser sayılarında yaşanan artış, kültür ekonomisinin genişleme potansiyelini yansıtmaktadır. Bu yüzden, turizm aracılığı ile müze koleksiyonları daha tanınır bir hal alırken, turist sayısının artması destinasyonlara önemli oranda gelir sağlamaktadır (Kervankıran, 2014: 348). Sonuç olarak, çalışma verileri önemli bir kültür sermayesinin varlığını göstermekte ve kültür ekonomisinin büyüme potansiyelini gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2003). Kültür endüstrisini yeniden düşünürken. (çev. B. O. Doğan). *Cogito*, 36, 76-84.
- Akkoç, G. K. (2024). Revisiting the creative and cultural industries in Türkiye. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 9(2), 559-582.
- Ay, A. (2020). Medya ve kültür endüstrisi eleştirisinin yeniden üretimi. *Selçuk İletişim*, 13(1), 314-337.
- Bulduk, B. (2018). Müze kavramı ve modern müze örnekleri. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4(9), 162-169.
- Büyükyazıcı, D. (2016). Kültür ve sanat ekonomisi kapsamında talep analizleri yardımı ile kültür politikasına teorik yaklaşım: Türkiye örneği. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 1(1), 71-83.
- Campos, M. D. R. C. (2021). Museums, tourism and interpretation of the heritage. *Rosa dos Ventos*, 13(3), 894-900.
- Ceylan, D. (2019). Frankfurt Okulu’nun “kültür endüstrisi” eleştirisi bağlamında kitle iletişim araçları. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, (14), 30-43.
- Dönmez, B. M., ve Kılınçer, Z. (2011). Müziğin Yunan mitolojisi ve batı kültürü içindeki algılanışı. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1).
- European Union. (2024). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021SC0351> (Erişim tarihi: 29.10.2024, 20.30).
- Erataş, F., Alptekin, V., ve Uysal, D. (2015). Türkiye’de kültür ekonomisinin gelişimine yerel bir bakış. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 25-47.
- Erbay, F. (1997). Müze işletmeciliğinin turizm sektörü ile ilişkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 40-41.
- Evrensel (2017). <https://www.evrensel.net/haber/336436/muze-ziyaretci-sayisi-10-milyon-kisi-azaldi> (Erişim tarihi: 23.10.2024, 17.00).
- Frey, B. S., & Meier, S. (2006). The economics of museums. *Handbook of the Economics of Art and Culture*, 1, 1017-1047.

- ICOM (2022). <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> (Erişim tarihi: 13.11.2024: 14.00).
- Investing (2024). <https://tr.investing.com/news/general-news/turkiye-2023-ylnda-muze-ziyaretlerinden-26-milyar-tl-gelir-elde-etti-3032144> (Erişim tarihi: 15.10.2024, 14.00).
- Kara, T. (2014). Kültür endüstrisi kavramı çerçevesinde medya ürünleri: eleştirel yaklaşım. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 4(1).
- Kervankıran, I. (2014). Dünyada değişen müze algısı ekseninde Türkiye'deki müze turizmine bakış. *Turkish Studies*, 9, 25.
- Koluvaçık, İ. (2017). Eleştirel Teorisyenlerin kültür endüstrisi kavramı çerçevesinde sanata ve sinemaya yaklaşımları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 135-156.
- Moore, I. (2014). Cultural and creative industries concept—a historical perspective. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 110, 738-746.
- Mustan-Dönmez, B. M., ve Kılınçer, Z. (2011). Müziğin Yunan mitolojisi ve batı kültürü içindeki algılanışı. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1).
- Peris-Ortiz, M., Cabrera-Flores, M. R., & Serrano Santoyo, A. (2019). *Cultural and creative industries a path to entrepreneurship and innovation*. Springer.
- Piekkola, H., Suojanen, O., & Vainio, A. (2014). *Economic impact of museums*. Vaasan yliopisto.
- Shao, J., Ying, Q., Shu, S., Morrison, A. M., & Booth, E. (2019). Museum tourism 2.0: Experiences and satisfaction with shopping at the national gallery in London. *Sustainability*, 11(24), 7108.
- Özdemir, N. (2009). Kültür ekonomisi ve endüstrileri ile kültürel miras yönetimi ilişkisi. *Milli Folklor*, 21(84), 73-86.
- Özrili, Y. (2023). Kültürel sosyal eylemlerin sanatla buluşması: kültür endüstrisi ve Türkiye'de banka müzeler. *Culture and Civilization*, 1(5), 33-41.
- Ulusal (2024). <https://www.ulusal.com.tr/gezi/turkiyede-en-cok-ziyaret-edilen-muzeler-15057052> (Erişim tarihi: 13.10.2024, 22.00).
- Şan, M. K., ve Hira, İ. (2007). Frankfurt Okulu ve kültür endüstrisi eleştirisi. *Sosyoloji yazıları I*, 324, 340.
- Tufts, S. ve Milne S. (1999). Museums: a supply side perspective. *Annals of Tourism Research*, 26(3), pp.613-631.
- TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi: 07.08.2025: 23.00).
- Türkiye Turizm Ansiklopedisi. <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/muze> (Erişim tarihi: 23.10.2024: 17.00).

Edebiyat Turizmi Bağlamında Kültürel Miras Aktarım Aracı Olarak Yazar Evlerinin Müzeye Dönüşümü: İstanbul Örneği

The Transformation of Writers' Houses into Museums as a Means of Transferring Cultural Heritage in the context of Literary Tourism: The Case of Istanbul

Aysu Şahintepe¹, Ceren İlayda Başol²

¹İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD, Türkiye, aysuusahintepe@gmail.com ORCID: 0000-0002-7913-9288

²Boğaziçi Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Türkiye, ceren.basol@boun.edu.tr ORCID: 0000-0003-2452-9446

ÖZET

Geçmişten günümüze toplumsal birikimin ortaya çıkardığı somut ve somut olmayan ürünler kültürel miras olarak adlandırılmaktadır. Bu kapsamda "edebiyat" tarihsel, sanatsal ve düşünsel birikimin kıymetli bir kültürel miras parçası olarak ön plana çıkmaktadır. Edebi miras değerlerinin ve topluma mal olmuş edebiyatçıların korunması ve yaşatılması, sadece geçmişi görünür kılmak değil aynı zamanda kültürel sürekliliği sağlamak açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda, yazar evlerinde gerçekleşen müzeleşme çabaları somut kültürel mirasın aktarımında ve edebiyat turizminin geliştirilmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmanın amacı edebiyat turizmi kapsamında müzeye dönüştürülen yazar evlerini tespit etmek ve bu müzelerin kültürel miras aktarımındaki rolünü araştırmaktır. Çalışmanın araştırma sahasını İstanbul ili oluşturmaktadır. Bu kapsamda İstanbul ilinde yer alan toplam 8 yazar evi müzesi tespit edilmiştir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan gözlem yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca elde edilen veriler araştırma sahalarında tespit edilen bulgular ve fotoğraflar ile desteklenmiştir. Araştırma sonuçları, İstanbul kentinde müzeye dönüşen yazar evlerinin bir kısmının yazar anısına düzenlenen müzeler olduğunu ve aktarım konusunda birtakım eksiklikler olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, edebiyat ve turizm, yazar evleri, müze yazar evi, İstanbul.

ABSTRACT

The tangible and intangible products that have emerged from social accumulation throughout history are referred to as cultural heritage. In this context, literature stands out as a valuable part of cultural heritage in terms of historical, artistic and intellectual accumulation. The preservation and perpetuation of literary heritage values and writers who have become part of society are crucial not only for making the past visible but also for ensuring cultural continuity. In this regard, the efforts to turn writers' homes into museums play an effective role in the transmission of tangible cultural heritage and the development of literary tourism. Based on this, the aim of this study is to identify writers' houses that have been converted into museums within the scope of literary tourism and to investigate the role of these museums in the transmission of cultural heritage. The research area of the study is the province of Istanbul. Within this scope, a total of five writers' house museums located in the province of Istanbul have been identified. The study was conducted using the observation method, one of the qualitative research methods. In addition, the data obtained were supported by findings and photographs identified in the research areas. The research results showed that some of the writers' houses that turned into

museums in Istanbul were museums organized in memory of the writer and that there were some deficiencies in the transfer.

Keywords: *Cultural heritage, literature and tourism, writers' homes, writers' home museums, Istanbul.*

GİRİŞ

Kültür içerisinde toplumlar tarafından benimsenen, korunan ve gelecek kuşaklara aktarılmasında özen gösterilen bazı unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar toplumsal kimliği açıklayan, simgesel ve manevi değeriyle oldukça önem taşıyan miras değerlerinden oluşmaktadır. Kültürel miras terimiyle ifade edilen bu değerler, “sembolik, tarihi, sanatsal, estetik, etnolojik veya antropolojik, bilimsel ve sosyal öneme sahip çeşitli değerlere sahip eserleri, anıtları, bir grup bina ve alanı, müzeleri içermektedir...” (UNESCO).

Bu noktada, edebiyat kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Müzecilik ve turizm için ise sürekli gelişen bir kaynağı ifade etmektedir. Ayrıca, edebiyat turizmine yönelik yapılan araştırmaların genellikle miras ve kültür turizmi başta olmak üzere farklı turizm çeşitleri içerisinde değerlendirildiği ve edebiyatı mirasın aktarımı olarak tanımlayan araştırmacıların miras turizmi altında sınıflandırdığı da bilinmektedir (Yıldırım ve Ergül, 2021, s. 298).

Bu çalışma müzeye dönüştürülen yazar evlerini kültürel miras aktarım aracı olarak ele almaktadır. Çalışma alanını İstanbul ili oluşturmaktadır. İstanbul ili tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması nedeniyle zengin bir kültürel birikime sahiptir. Bu kültürel birikim ve çeşitlilik kendisini edebiyat alanında da göstermektedir. Bu doğrultuda, yazar evleri İstanbul ilinin edebi derinliğini yansıtan önemli kültürel miras unsurları arasında yer almaktadır ve bu evlerin müzeye dönüştürülmesiyle somut olarak edebi mirasın korunması ve sürdürülmesinde önemli rol üstlenmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın amacı müzeye dönüştürülen yazar evlerini kültürel miras aktarımı bağlamında ele almak ve ilgili müzelerin edebiyat turizmi açısından kültürel miras aktarımındaki yerini vurgulamaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Edebiyat Turizmi

Edebiyat kelimesi etimolojik olarak “yazılı evrak, belgeler” anlamına gelen Latince “litteratura” sözcüğünden evrilmiş olup, “bir konuyla ilgili yazılı kaynakların tümü” anlamı taşımaktadır (Türkçe Etimoloji Sözlüğü). Turizm ile olan bağlantısına bakıldığında ise okuma, yazma ve seyahat etme arzusu insan gelişiminin tarihsel temelinde yer alan temel olgulardır. Ghetau ve Esanu (2011) bu olguları “edebiyat manevi yolculuğun bir biçimidir, turizm ise onun yazıldığı mürekkeptir” şeklinde ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, yazarların duygusal ve ruhsal durumuna bağlı kalarak yazdığı her bir cümle fiziksel çevrede gördüklerinin yankısıdır. Okuma seyahat etmeyi, seyahat etmek ise okuma arzusunu beslemektedir (Özdemir, 2009, s. 33). Herbert (1996)’e göre ise yazar ve sanatçılarla ilgili yerler ziyaretçilere iki şekilde cazip gelmektedir; (1) ziyaretçiler hayran oldukları kişilerin evlerini, eserlerini ve hatıralarını görmek istemektedir. (2) Bu yerlerin hem yazar hem de kurgusal dünya ile ilişkili olması gerçek ve hayali iç içe geçirmektedir. Bir bakıma, edebiyat turist ilgisini kullanarak kültür, tarih ve kültürel kimlik gibi yerel unsurları vurgulayan, yerin takdirini teşvik eden bir araç niteliğindedir (Simões, 2018; Menezes, 2022, s. 81).

Son yıllarda bir turizm kategorisi olarak daha da görünürlük kazanan “edebiyat turizmi”, Squire (1996)’ e göre edebi tasvirler veya şahsiyetlerle bağlantı kurulabilen yerler olarak tanımlanmaktadır. Butler (2000) edebiyat turizmini tanımlarken, edebi bağlantıları deneyimleme arzusunu vurgulamaktadır ve edebiyat turizminin mekân, yazar, ünlü karakterlerin evine veya hayali mekanlara yapılan seyahatleri içerdiğini savunmaktadır. Herbert (2001) ise kültürel mirasa dikkat çekerek edebiyat turizmini şöyle açıklamaktadır;

“Edebi yerler çeşitli şekillerde tanımlanabilir, ancak esas olarak yazarlarla ve onların romanlarının geçtiği mekânlarla olan bağlantılarından anlam kazanırlar. Bu tür yerler turistleri cezbeder ve kültürel miras turizmi manzarasının bir parçasını oluşturur.” (Herbert, 2001, s. 312)

Bu bağlamda, edebiyatın başlıca turistlerin yerlere dair algılarını ve ziyaret etme isteklerini şekillendirdiği, diğer yandan da yazar evlerini, kitabın yazıldığı ve ilham alınan yerleri ve vefat eden yazarların mezarlarını ziyaret etmeye teşvik ettiği söylenebilmektedir (Yiannakis ve Davies, 2012, s. 34). Edebiyat turizminin deneyimlendiği mekanlara gerçekleştirilen ziyaretler, turistlere yazarlar, eserler ve mekandaki objeler aracılığıyla bir etkileşim olanağı yaratmaktadır (Hoppen vd., 2014, s.37).

Bunun yanında, her ne kadar edebiyat ve turizm ilişkisi modern çağa özgü bir olgu olarak bilinse dahi yüzyıllardır uygulanan örnekleri bulunmaktadır. Tıril (2018) bilinen ilk destan olan Gılgamış Destanı’nın yolculuk üzerine olduğunu ve Batı edebiyatının önemli eseri olan Odyssea’nın Odysseus’un eve dönüş yolculuğunu içerdiğini belirtmektedir. Özdemir (2009) ise Eski Ege medeniyetlerinden itibaren gezi yazılarına rastlandığını vurgulamaktadır. Yazara göre; *“M.S. 448 yılında Atilla’ya gönderilen elçilik heyetinde bulunan tarihçi Priskos’un eseri, yine M.S. 568’de Göktürk devletine gönderilen elçilik heyetinde yer alan Kilikyalı Zemarkos’un tuttuğu gezi notları, İranlı şair Nasır Hüsrev’in Hicaz ve Mısır ile Doğu Anadolu’daki gezilerini anlattığı Sefername adlı kitabı, ilk dönem yapıtları olarak kabul edilmektedir.”*

Ayrıca, M.Ö. 5. yy.’da Herodot’un “The Histories” adlı eseri aracılığıyla insanların Nil Nehri ve Mısır’a seyahat ettiği bilinmektedir (Özkul vd., 2012, s. 5). Başka bir görüşe göre ise edebiyat turizmine yönelik tarihsel kanıtlar 14. yy.’da Petrarch’ın Arquia ve Vaucluse’daki evlerinin ününe kadar uzanmaktadır; ancak edebi turizmin ticari olarak 1760’lardan itibaren basılı kültür ve okuryazarlığın ardışık genişlemeleriyle önem kazandığına yöneliktir (Watson, 2006: 93). Edebiyat turizminin erken aşamalarına yönelik bir başka görüş Ferreira (2018) tarafından 16. yy.’da yazar mezarlarının ziyaretlerine yönelik olduğuyla ilgilidir. Yazar, bunun en iyi örneğinin ise Westminster Abbey’deki Şair Köşesi olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, edebiyat turizminin 17. yüzyılda eğitimli, genç bireylerin politik veya profesyonel yolculuklarına başlamadan önce organize bir şekilde Avrupa’yı dolaşması ve edebi yerlerin ziyaretiyle baş gösterdiği düşünülmektedir (Chelnokova vd., 2020, s. 587).

Diğer yandan, edebiyatın bazı destinasyonlarda turizmi geliştirdiğini belirten görüşler de bulunmaktadır. Örneğin 18. yy.’da İskoç Yaylaları, edebi ve sanatsal temsiller nedeniyle “romantik ve turistik yer” olarak hayal edilmiş, böylelikle çekicilik ve erişilebilirliği artmıştır (Aitchison, MacLeod ve Shaw, 2002, s. 92). Cosma (2007) ise Bram Stoker’in Dracula karakteriyle yürüttüğü çalışmasında Dracula efsanesinin Romanya turizminin gelişimindeki rolünü incelemiş ve karakterin destinasyonun markalaşmasındaki etkisine odaklanmıştır.

Turizm profesyonelleri ve araştırmacıların özellikle son yıllarda ilgisini çeken edebiyat turizmi, çeşitli bir deneyim yelpazesine sahiptir (Sert,2024). Literatürde edebiyat turizmine ilişkin yapılan sınıflandırmalardan en kabul göreni Butler (1986) tarafından yapılmıştır. Buna

göre edebiyat turizmine yönelik yapılan 4 sınıflandırma şöyledir (Butler, 1986; Busby ve Klug, 2001, s. 320);

1. Gerçek bir mekâna saygı duruşu niteliğinde yapılan ziyaretler
2. Kurgusal eserlerde önemli olan yerler
3. Edebi veya diğer figürlere hitap ettikleri için çekici olan yerler
4. Edebiyat eserinin popülerliği sayesinde bir bölgenin doğrudan turistik bir destinasyon haline gelmesi

Bunlara ek olarak literatürdeki diğer sınıflandırmalar şöyledir;

5. Seyahat yazıları (Busby ve Klug, 2001).
6. Film kaynaklı edebiyat turizmi (Beeton 2005).
7. Edebiyat festivalleri (Mintel, 2011'den aktaran Çevik, 2017).
8. Kitapçı turizmi (Mintel, 2011'den aktaran Çevik, 2017).

Ayrıca, edebiyat turizmine ilişkin en geniş kapsamlı kategorizasyon ise Mansfield (2015) tarafından yapılmıştır. Mansfield (2015)'e göre edebiyat turizmi kurgusal karakter veya hikâyeye dayalı, yazara dayalı kategoriler, aracılık ve tanıtıma dayalı kategoriler olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Her bir kategori ise kendi içerisinde çeşitli başlıklara ayrılmaktadır. Fakat, büyük oranda literatürdeki diğer sınıflandırmalar ile benzer özellikler göstermektedir.

Kültürel Miras

Tarih boyunca, kuşaktan kuşağa aktarım toplumların ve kültürlerin sürekliliğini sağlayan temel etmenlerden biri olmuştur. Bu kapsamda ifade edilen miras terimi, genellikle atalardan yadigâr kalan değerleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre miras "bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey" olarak ifade edilmektedir. Kültürel açıdan bakıldığında ise miras teriminin sadece fiziksel değerleri değil, aynı zamanda gelenek, görenek, inanç, sanat, tarih ve yaşam biçimi gibi çeşitli manevi değerleri de kapsayan bir bağlama sahip olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, kültürel değerler insanlar tarafından şeylere atfedilmektedir ve o şeye ilişkin kimlik ve süreklilik duygusu ortaya çıkmaktadır (González-Pérez ve Parcero-Oubiña, 2011, s. 235). Bu kapsamda kültürel miras, geçmişin kültürel birikimi ve toplumu oluşturan temel değerlerin toplamıyla doğrudan ilişkili olarak değerlendirilmektedir (Külcü, 2015, s. 28).

Kültürel mirasa yönelik söylemler genellikle hukukta "mülkiyet" olarak değerlendirilmekte ve kültürel mirasa yasal bir değer atfedilerek diğer materyallerden daha önemli olarak görülmektedir (Forrest, 2002, s. 4). Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan Faro Sözleşmesi'nde (Avrupa'nın Kültürel Mirasın Toplumsal Değeri Hakkında Çerçeve Sözleşmesi) kültürel miras; "geçmişten miras kalan ve insanların, mülkiyetlerinden bağımsız olarak, sürekli gelişen değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması ve ifadesi olarak tanımladıkları bir kaynak grubu" şeklinde tanımlanmaktadır (Faro Sözleşmesi, Bölüm 1, Madde 2). Bilinen en genel tanımıyla, "kültürel miras bir grubun veya toplumun geçmişten miras kalan fiziksel eserleri (kültürel varlık) ve somut olmayan nitelikleridir" (Central European University).

Başka bir deyişle, kültürel miras ayrı varlıklardan oluşmaktadır. Sadece fiziksel nesnelere değil aynı zamanda tanımlanabilen somut ve somut olmayan varlıkları da kapsamaktadır (González-Pérez ve Parcero-Oubiña, 2011, s. 235). Kurniawan vd. (2011) somut kültürel mirası

taşınabilir ve taşınamaz miraslar olarak ele alırken, somut olmayan kültürel mirası geleneksel uygulamalar temelinde ele almaktadır.

Taşınabilir miraslar; tablolar, heykeller, mobilyalar ve duvar resimlerini içermektedir. Taşınabilir miraslar ICOMOS Arkeolojik Mirasının Korunması ve Yönetimi Tüzüğü Madde 1' e göre "Temel verileri arkeolojik yöntemlerle elde edilen maddi mirastır. İnsan varlığının her tür izini kapsar ve her tür insan etkinliğini yansıtan yerleri, terk edilmiş yapıları, toprak ve su altındaki sitler de dahil olmak üzere her tür kalıntıyı, bunlarla ilişkili taşınabilir tüm kültürel malzemeyi içermektedir."

Diğer yandan, taşınamaz miraslar Dünya Miras Sözleşmesi'nin 1. Maddesine göre; "anıtlar (mimari eserler, anıtsal heykeller, yazıtlar, kazı niteliğindeki unsurlar dahil olmak üzere, tarihsel, sanatsal veya bilimsel değeri olan varlıklar) sitler (arkeolojik yerler dahil olmak üzere, tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik açıdan tarihsel, estetik değeri olan alanlar) ve yapılar grubundan (mimari, bütünlük veya yerleşim bakımından tarihsel, sanatsal veya bilimsel değeri olan birbirine bağlı yapı grupları) oluşmaktadır.

Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) ise sözlü gelenek ve anlatımlar, doğa ve dünyayla ilgili alışkanlıklar ve uygulamalar ve geleneksel becerilerden oluşmaktadır. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" 2003 yılında kabul edilmiş olup, toplulukların ya da bireylerin kültürel mirasın parçası olarak gördükleri kültürel uygulamaları, ifadeleri, bilgi ve becerileri tanıtmayı, korumayı ve aktarmayı amaçlamaktadır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu).

Kültürel miras alanının önemli bir parçasını müzeler oluşturmaktadır. Çünkü müzeler sadece eserlerin sergilendiği yer değil aynı zamanda etkileşimli öğrenme alanlarıdır. Nitekim, kültürel miras aktarımının tartışıldığı teknoloji, eğitim, anlatı vb. konuları müzeler içerisinde etkileşimli bir şekilde sunmak mümkündür. Lüdtke (2025) müzelerin sadece sergileme değil aynı zamanda aktarıcı rolü üstlenen sosyal öğrenme merkezi niteliğinde kurumlar olduğunu savunmaktadır. Buna göre canlı performanslar, eğitim atölyeleri ve birebir etkileşim gibi araçlar ile müzelerde geleneksel değerlerin aktarılması mümkün kılınmaktadır. Benzer şekilde, Kaya ve Tayanç (2025), kültürel miras ve toplumsal hafıza üzerine yürüttükleri çalışmada; toplumsal hafızanın en önemli taşıyıcılarından olan müzeler, arşivler, anıtlar ve tarihi mekanların kültürel mirasın korunmasındaki kritik rolünü öne çıkarmaktadır. Koruma temeline dayanan bu toplumsal rolün ise kültürel mirasın sürekliliğini sağlaması üzerinden bir aktarıcı rolü de üstlenebileceği çıkarımında bulunmak mümkündür. Rivero, Jové-Monclús & Rubio-Navarro (2023) ise somut olmayan kültürel mirasın aktarımında müzelerin eğitsel bir rol üstlendiğine değinmektedir. Yazarlar, co-creatif (ortak üretim) yaklaşımla iki vaka çalışması gerçekleştirmiştir. Buna göre, öğrenciler ile miras topluluklarının etkileşimi sağlanarak, öğrencilerin hem öğrenme süreci desteklenmiş hem de kültürel mirasın yaşatılması amaçlanmıştır. Ek olarak, Güneş (2021) Türkiye'de yer alan edebiyat müzeleri, yazar evleri ve edebiyat müze kütüphanelerinin okuma kültürüne olan etkisini incelediği çalışmada; toplumun iletişim süreci aracılığıyla arasında gelişen uyum, anlayış, kültürel gelişim ve bilinçsel artışın edebiyat müzelerinde gerçekleşen eğitimsel ve kültürel etkinlik ile aktiviteler aracılığıyla mümkün kılınabileceğini ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere, kültürel miras toplumsal belleğin önemli bir bileşenidir. Bu belleğin sürdürülebilirliği için sadece koruma değil aynı zamanda aktarım da gerekmektedir. Kültürel mirasın kuşaklar arası aktarımı tüm toplumların yarına karşı ortak sorumluluğudur. İlgili literatür, kültürel miras aktarımının sadece geleneksel yöntemlerle değil eğitim, aktif katılım,

müzecilik uygulamaları, dijital platformlar ile de desteklendiğini göstermektedir. Tüm bu multidisipliner aktarım çabaları ise bilinçli ve sorumlu bireyler yetiştirmeyi, kültürel çeşitliliği sürdürmeyi, toplumsal bağları güçlendirmeyi, etkileşim ve katılım sağlamayı desteklemektedir.

Kültürel Miras Aktarım Aracı Olarak Müze Yazar Evleri

ICOM'un (International Council of Museums) komitelerinden biri olan DEMHIT (International Committee for Historic House Museums) ev müzelerinin yönetimi ve korunması üzerine çalışmalar yürüten bir komitedir. DEMHIST'e göre "*ev müzeleri saraylardan kulübelere kadar her dönemden eserleri içermektedir. Ev müzelerinin yorumlanması, tarihi, mimari, kültürel, sanatsal ve sosyal öneme sahiptir*" (DEMHIST, 2025a). DEMHIST müze evlere yönelik çeşitliliği anlamak amacıyla 2006'da Malta'da ve 2007'de Viyana'da düzenlenen iki yıllık konferanstan elde edilen sonuçlar doğrultusunda şöyle bir kategorileştirme yapmıştır (Bryant – Behrens 2007; DEMHIST, 2025b);

- **Önemli Şahısların Evleri** (yazar, sanatçı, politikacı vb. kişilerin evi).
- **Koleksiyon Evleri** (koleksiyoner evleri ya da koleksiyon sergilenen müzeler).
- **Güzellik Evleri** (evin kendisinin sanat eseri olarak ön planda olduğu yapılar).
- **Tarihî Olaylara Tanıklık Eden Evler** (evde/evin yanında gerçekleşen bir olayı anan evler).
- **Yerel Topluluk Evleri** (kendi kimliğini yansıtabilecek bir sosyal kültürel tesis arayan yerel bir topluluk tarafından kurulan ev müzeleri).
- **Ata Evleri** (kır evleri, küçük kaleler).
- **Güç Evleri** (saraylar, büyük kaleler).
- **Din Adamlarının Evleri** (manastırlar, başpiskopos evleri vs.)
- **Mütevazı Evler** (eskimiş yapılar, mütevazı çiftlikler).

Ev müzeleri çoğunlukla eski tarz olarak görülmesine karşın, sürekli yenileri açıldığı için oldukça yaygın ve kalıcı müze türleri arasında yer almaktadır. En çok görülen örneklerini ise en yaygın bilineni yazarlar olan, ünlü kişilerin hayatlarının bir döneminde yaşadığı evler oluşturmaktadır (Young, 2015, s. 229). Yazar evleri, yazarların hayatını geçirdikleri ve eserlerini kaleme aldığı evlerin müzeleştirilmesiyle hayata geçen kültürel miras mekanlarıdır. Diğer bir deyişle, yalnızca tek bir yazarın doğup, yaşadığı ya da öldüğü evin müzeye dönüştürülmesiyle oluşmaktadır ve bu müzelerde yazara ait kişisel eşyaları sergilenmektedir (Demiryay ve Balcı, 2022, s. 72). Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de örnekleri görülen, tarihsel ölçekte birey ve toplumsal yaşam üzerinde etkileri olmuş yazarların doğduğu, yaşadığı, eserlerini verdiği ya da zaman geçirdiği evleri süreç içerisinde topluma kazandırılmak suretiyle müzelere dönüştürülmektedir. Bu müzeleştirme çabaları kültürel miras bilinci ve farkındalığının sağlanmasında önemli rol oynarken, aynı zamanda toplumsal belleği canlı tutan ve kültürel mirasın aktarımında rol üstlenen bir görev görmektedir.

Müze yazar evleri, birtakım edebi ürünlerin oluşturulduğu fiziksel ortamlar olmaları ve bu ortamların korunmasındaki etkisi açısından somut kültürel mirasın; yazarların yaşam biçimleri ve yazınsal belleğin aktarımı noktalarında somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğinde sağlayıcı konumdadır (UNESCO, 2003; Smith, 2006). Örneğin çalışma kapsamında ziyaret edilen müzelerden biri olan Aşıyan Müzesi, yani sanatçı Tevfik Fikret'in evi olan mekân, burada sanatçının uzun yıllar yaşadığı evi, ev gereçlerini, yazınsal ürünlerini, fotoğrafları, yazı araçlarını ve akla gelebilecek tüm somut mirasın örneği sayılabilecek objenin devamını sağladığından bir kültürel miras aktarım aracı örneğidir.

Öte yandan müze yazar evleri yine yazarın kişisel ve edebi kimliği hakkında izlenimler edinilmesine olanak sağlayarak somut olmayan kültürel mirasın da devamında aktif bir rol üstlenmektedir. Müze yazar evlerinin kültürel miras aktarımı aracı olması özelinde diğer bir etkileri ise kolektif belleğin oluştuğu ve korunduğu mekanlar olmasıdır. Bu evler, bireysel hafızanın kolektif hafızaya dönüşümünün gerçekleştiği hafıza mekanları olarak değerlendirilmekte ve geçmişin temsil alanlarını ifade etmektedir (Nora, 1989; Assmann, 2011). Geçmişten birçok kişisel ve toplumsal temayı bünyesinde barındıran bu mekanlar bireysel hatıra ve deneyimlerin toplumsal aktarımında kültürel bir destekleyici konumuna gelmektedir.

Ayrıca, kültürel miras aktarımındaki diğer rolüne bakılacak olursa; edebiyat turizmi için değerli mekanlar haline gelmelerinden ötürü kültürel mirasın deneyimsel ve ticari boyutta sunumunu sağlamaktadır (Herbert, 2001; Watson, 2006). Her ne kadar ticari boyut kültürel miras kavramından uzak görünüyor olsa da bu alanların turizm çekicilikleri olarak değerlendirilmesi ve ücretli ziyaretler aracılığıyla gerçekleşen kar üretici konumlarına da işaret etmektedir. Bunun yanında, müze yazar evlerinin kültürel mirasın aktif paylaşımına kapı aralayan katılımcı mekanlar olmaları da bu kapsamda ayrı bir öneme sahiptir (Falk & Dierking, 2000; Hooper-Greenhill, 2007). Bu üstlenicilik kapsamında müze yazar evlerinde düzenlenen atölyeler, sanatsal etkinlikler ve eğitici programların var olduğu bilinmektedir.

Sonuç olarak müze yazar evleri, konumları ve rolleri itibariyle kültürel miras aktarımında somut ve somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliği, kolektif belleğin oluşturulması ve devamı ile edebiyat turizmi üzerinden aktarıcı rolü ve kültürel mirasın katılımcılar arasındaki paylaşımı noktalarında etkisini göstermektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, müzeye dönüştürülen yazar evlerini kültürel miras aktarımı bağlamında ele almak ve ilgili müzelerin edebiyat turizmi açısından ziyaretçilere aktardığı işlevleri ortaya koymaktır. Bu çalışma, sahip olunan edebi mirasın korunması ve aktarımı bakımından önemli görülmektedir. Çalışmanın sınırlılıklarını İstanbul ilinde yer alan Türk Edebiyatı sanatçılarının müzeleştirilen evleri oluşturmaktadır. Çalışma nitel araştırma desenine dayandırılarak tasarlanmıştır. Bu kapsamda, çalışmada ilk olarak ikincil verilerden kaynak taraması yapılarak İstanbul ilinde yer alan yazar evi müzeleri tespit edilmiştir. İlgili müzeler tablo 1’de gösterilmektedir.

Gerçekleştirilen yerinde incelemelerde Büyükkada’da yer alan Reşat Nuri Güntekin Müze Evi’nin müze olarak kullanılmadığı ve ziyarete kapalı olduğu; Hüseyin Rahmi Gürpınar Müzesi ve Kemal Tahir Müze Evi’nin ise ziyarete kapalı olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda toplam 8 müze yazar evi bulgulara dahil edilmiştir.

Tablo 1. İstanbul ilinde yer alan müzeye dönüştürülen yazar evleri

Müzeye Dönüştürülen Yazar Evleri	İlçe	Ziyaret Durumu	Ziyaret Tarihi
Aşiyân Müzesi	Beşiktaş	Açık	31.07.2025
Sait Faik Abasıyanık Müze Evi	Burgazada	Açık	13.09.2025
Hüseyin Rahmi Gürpınar Müze Evi	Heybeliada	Kapalı	-
Kemal Tahir Müze Evi	Kadıköy	Kapalı	-
Haldun Taner Müze Evi	Kadıköy	Açık	21.08.2025
Reşat Nuri Güntekin Müze Evi	Büyükkada	Kapalı	-
Orhan Kemal Müze Evi	Beyoğlu	Açık	26.08.2025
Bedri Rahmi Müze Evi	Kalamış	27.09-05.10.2025 tarihleri arasında açık.	04.10.2025

Kaynak: Burgul-Adıgüzel, 2017:90; Çevik, 2021: 141; Milliyet, 2025.

Müzeye dönüştürülen yazar evlerinin tespitinden sonra, sınırlı sayıda örnekleme derinlemesine ele almak amacıyla yerinde gözlem ve incelemelerde bulunulmuştur. Gözlem tekniği ile araştırmacı günlük yaşam dinamiklerini belgelemekte ve deneyimlerini daha iyi anlamlandırmaya çalışmaktadır (Işık ve Semerci, 2019: 61). Bu kapsamda, ilgili müzelere farklı günlerde tek tek ziyaret edilmiştir. Yapılan ziyaretlerde öznelliği en az düzeye indirmek için yapıların mimarisi, sergilenme şekli, bilgilendirme panoları ve çevresel/görsel unsur ölçütleri dikkate alınmıştır. Sonrasında gerçekleştirilen gözlemleri desteklemek amacıyla fotoğraf çekimleri yapılmış ve yazar evlerine ilişkin varsa broşürler, bilgilendirme panoları ve resmî web siteleri incelenmiştir. Böylelikle verilerin çeşitliliği sağlanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Böylelikle ilgili müzelerin, sahip olunan edebi mirası nasıl aktardığı, ziyaretçilere nasıl sunulduğu ortaya konulmuştur.

BULGULAR

Bu çalışmanın en önemli bulgularından biri, literatürde müze yazar evi olarak bahsedilen her evin yazarın yaşantısını ya da bir kısmını geçirdiği evin olmadığına yöneliktir. Bu yüzden, çalışma bulguları müzeye dönüştürülen yazar evleri ve yazar anısına düzenlenen müze evleri olarak iki kategoride derlenmiştir. Diğer bir deyişle, araştırma sınırlılıkları dahilinde tespit edilen yazar evlerinin birkaçının farklı bir binada yazar anısına düzenlenen müze evleri olduğu tespit edilmiştir. Buna göre; çalışmaya dahil edilen müzeler arasındaki Aşiyân Müzesi, Sait Faik Abasıyanık Müze Evi ve Bedri Rahmi Müze Evi müzeye dönüştürülen yazar evleri kategorisinde yer almaktadır. Haldun Taner Müze Evi ve Orhan Kemal Müze Evi ise yazar anısına düzenlenen müze evler kategorisinde yer almaktadır.

Müzeye Dönüştürülen Yazar Evleri

Aşiyân Müzesi

Araştırma kapsamında ziyaret edilen ilk müze, Tevfik Fikret'in 1906-1915 yılları arasında yaşadığı Aşiyân Müzesidir. Aşiyân Mezarlığından yukarı doğru kıvrılan sokağın takibiyle karşılaşılan kısa bir yokuş sonrası tepede yer alan müze eve ulaşılmaktadır. Batılı tarzda mimariden esinlenerek yapılan bina ile ilgili elde edilen bulgular şöyledir;

“Şair, ressam, eğitimci Tevfik Fikret'in düşünsel sığınağı; mimari açıdan türünün ilk örneği olan Aşiyân, Farsça “kuş yuvası” anlamına gelmektedir ve eve adını Tevfik Fikret vermiştir...Yazar evinin projelerini kendisi çizmiştir...Yapı, kagir bir zemin kat üzerinde iki ahşap katı olan üç katlı bir evdir.”

Şekil 1. Aşiyân Müzesi

Şekil 2. Tevfik Fikret'in kabri

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çekilmiştir.

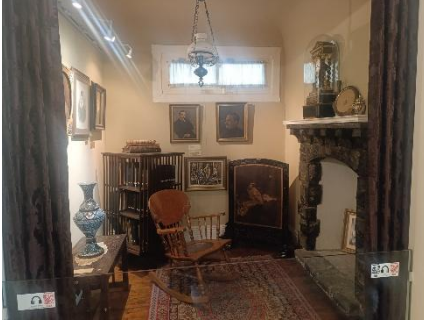
“Aşiyân'da yer alan eşyaların büyük bir bölümü orijinaldir. Bir kısmı ise evin eski fotoğraflarından yararlanılarak aslına uygun şekilde yapılandırılmıştır... Ev, dönemin vali ve belediye başkanı olan Lütfi Kırdar'ın girişimleriyle Edebiyat-ı Cedide Müzesi adı ile 1945 yılında Türkiye'deki ilk edebiyat müzesi olarak ziyarete açılmıştır.” Aşiyân Müzesi'nin Türkiye'de açılan ilk edebiyat müzesi olması, şüphesiz ki edebiyat alanındaki mirasın araştırılması, korunması ve aktarılması konusunda önemli bir öncü olmuştur.

Müzenin bahçede yer alan giriş kapısından ilerledikten sonra yeşillik ve çiçeklerle bezeli bir bahçe ziyaretçiyi karşılamakta olup binanın giriş kapısı Anadolu Hisarı Kalesi, Göksu, Küçüksu Kasrı ve karşı kıyının tüm güzelliklerini alabildiğine sergileyen bir alana bakmaktadır. Ayrıca, bahçenin arka kısmında Tevfik Fikret'in kabri yer almaktadır. *“Şairin daha önceleri Eyüp Mezarlığı'nda bulunan naaşı, 1961 yılında doğal görünümü ile çok beğendiği bu bahçeye nakledilmiş ve bu tarihten sonra müze “Aşiyân Müzesi” adını almıştır.”* Fikret'in kabri, çok sevdiği Aşiyân'ın bahçesinde somut olarak bir bellek mekânı yaratmakta olup, toplum için ortak değer ifade eden yazarın ziyaret edilmesine ve dini ritüellerin gerçekleştirilmesine imkân tanımaktadır.

Müzeye girildikten sonra ziyaretçiyi karşılayan ilk bölüm şömineli odadır. *“Bu oda Tevfik Fikret'in babası Hüseyin Efendi'nin anısına ayırdığı bölümdür... Odada bulunan Hüseyin Efendi'nin yağlıboya tablosu Tevfik Fikret tarafından yapılmıştır.”* Buradan da anlaşılacağı üzere, Fikret sadece edebi yaratıcılığı ile değil aynı zamanda görsel sanatlarda verdiği eserleriyle de ön plana çıkan bir isimdir. Yazarın edebi ve görsel eserlerinin sergilenmesi hem sanatçının özgün kimliğini gelecek nesillere aktaran hem de dönemin siyasi-sosyal ve kültürel şartlarını aktaran bir görev görmektedir. Bunun yanında, bölümdeki salon kısmında Abdülmecid Efendi'nin Ayasofya ve Eminönü silüetlerini sunan Sis tablosu da sergilenmektedir. Tablodaki sisin rejimi ve güneşin de umudu temsil ettiği ifade edilmektedir. Tevfik Fikret'in aynı isimle bir şiiri de bulunmaktadır.

Diğer bölüm ise Edebiyat-ı Cedide Odası olarak adlandırılmakta olup Servet-i Fünun temsilcilerinin fotoğraflarını içermektedir. *“Cumhuriyet'ten önce Türk edebiyatının Batılılaşma hareketlerinde iki önemli kilometre taşı vardır... Birincisi “Tanzimat Edebiyatı”, ikincisi “Edebiyat-ı Cedide” akımıdır.”* Bu bölümdeki bilgilendirmeler sırasında Tevfik Fikret'in Servet-i Fünun'un ayakta kalan tek üyesi olduğu ifade edilmektedir. Bu bölümde akımın doğuşuna vesile olan Recaizade Mahmud Ekrem portresi de yer almaktadır. Aynı zamanda, bu bölümde Tevfik Fikret'in çalışma kıyafetlerini görmek mümkündür. Bu kıyafetlerden dönemin moda

anlayışını ve Fikret'in bireysel kimliğini anlamak mümkündür. Ayrıca, buradaki gömleklerin ilhamının Tolstoy'dan alındığı bilgisi de verilmektedir. Bu objeler, yazar ile somut bir bağlantı kurmayı sağlamaktadır.

Şekil 3. Şömineli oda

Şekil 4. Çalışma odası

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çekilmiştir.

Üçüncü bölüm ise Abdülhak Hamit Tarhan Odalarıdır. Bu odalar sadece bir sergi değil, dönemin toplumsal ve siyasi şartlarını ziyaretçilere aktaran bir bellek mekanıdır. Odalar Abdülhak Hamid Tarhan anısına düzenlenmiştir. "...Tarhan'ın duvardaki yağlıboya tablosu birebir boyutta yapılmıştır ve Halife Abdülmecid imzası taşımaktadır." Bu odadaki masa üzerinde Tarhan'ın son kullandığı ilaç da sergilenmektedir. Ayrıca, yine masa üzerinde yer alan bir tutam saçın şairin son eşi olan Lüsyen Hanım'a ait olduğu belirtilmektedir. Bu unsurlar da Tarhan'ın yaşantısına ışık tutarak, ziyaretçiler ile etkileşim sağlamaktadır.

Çalışma odası evin bir diğer bölümüdür. Burada şairin Robert Koleji'nde ders verdiğine yönelik bilgilendirmeler yapılmaktadır. Bu odada Tevfik Fikret'in orijinal doğum belgesi, karakalem çalışması, önemli eserlerini verdiği masa ve orijinal yazı takımları yer almaktadır. Bu eserler, yazarın edebi üretim sürecini ve yazma deneyimini ziyaretçilere somut bir biçimde aktarmakta ve yazar ile bağlantı kurma olanağı yaratmaktadır.

Evin bir diğer bölümü olan yatak odası, Tevfik Fikret'in hayata gözlerini yumduğu odadır. "Yatağın solunda yer alan mask Avrupa'da pek çok örnekleri bulunan ölüm maskları geleneğinin Türkiye'deki ilk örneğidir. Mask Tevfik Fikret'in yakın arkadaşı Mihri Müşfik tarafından yapılmıştır." Maskın Türkiye'deki ilk örnek olması önemli bir temsili üstlenmekte ve kültürel miras aktarımında kıymetli bir değer yaratmaktadır.

Yatak odasından sonra duvarlarda yer alan çerçeveli resimler ise Galatasaray Lisesi'ndeki öğrencilik ve öğretmenlik yıllarına ışık tutmaktadır. Evin bodrum katında ise yemek odası bulunmaktadır. "Burada yer alan yemek takımları ve dekorasyon orijinaldir... Duvarlardaki Natürmort tablolar Fikret'in eserleridir." Bunun yanında, bu odada şairin yaz-kış buzlu su içmesi gibi kişisel özellikleri hakkında da bilgilendirmeler yapılmaktadır. Aynı zamanda müzede Şair Nigar Hanım Odası da yer almaktadır. "Şair Nigar Hanım'ın tuttuğu günlüklerin yayınlanmamış bölümleri Aşiyen Müzesi'nde muhafaza edilmektedir."

Müze ziyaretçiler için sesli rehber uygulaması ve bilgilendirme panoları yer almaktadır. Ziyaretçiler, müzedeki objeleri ve yazara ait nesnelere incelemekte, bilgilendirme panolarını okumakta ve fotoğrafını çekmektedir.

Sait Faik Abasıyanık Müze Evi

Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Sait Faik Abasıyanık, "18 Kasım 1906 tarihinde Adapazarı'nda dedesinin evinde dünyaya gelmiştir. Doğum günü Ramazan Bayramı'nın ilk günü olduğu için kendisine Sait adı verilmiştir." Yazar lise hayatında ise İstanbul ile tanışmıştır. İki yıl boyunca da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde eğitim gördükten sonra Avrupa seyahati gerçekleştiren Abasıyanık 1934 yılında İstanbul'a dönmüş ve babasının vefatı sonrasında kışlarını annesiyle birlikte İstanbul Şişli'de yazlarını ise Burgazada'da geçirmiştir.

Özellikle 1945 yılından sonra hastalığı sebebiyle de zamanının büyük kısmını günümüzde müze olan bu evde geçiren yazar vefat ettiği 1954 yılına kadar burada yaşamıştır. "Oğlunu hiç beklemediği bir zamanda kaybeden Makbule Abasıyanık, yaşadığı büyük acıyı oğluna verdiği sözü tutarak azaltmaya çalışmış ve 8 Kasım 1954'te düzenlediği vasiyetname ile malvarlığının büyük bir bölümüyle bu evi Darrüşşafaka'ya bağışlamıştır." İlerleyen yıllarda ise "Darrüşşafaka Cemiyeti Makbule Abasıyanık'ın vasiyetine uyarak Burgazadası'nı Güzelleştirme Derneği ile yürüttüğü çalışmalarıyla evi müzeye dönüştürmüştür ve ev 22 Ağustos 1959'da ziyarete açılmıştır."

Müzenin bahçesine ilk girildiğinde, ziyaretçileri bahçede yazarın oturan heykeli karşılamaktadır. Bu heykel, ziyaretçilere yazar ile etkileşim imkânı sunmakta olup, yazarın varlığını fiziken somutlaştıran bir görev görmektedir.

Bunun yanında "Sait Faik'in edebî ve manevi dünyasında ziyaretçileri yolculuğa çıkaran müze, yazarın vasiyeti gereği halka ücretsiz olarak açıktır." Müze içerisinde büyük çoğunlukla "yazarın eşyaları, el yazmaları, mektupları, fotoğrafları ve anılarına dair pek çok nesne ve belgeyi sergilemektedir"

Şekil 5. Sait Faik Abasıyanık Müze Evi

Şekil 6. Müze evin girişi

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çekilmiştir

Müzeden içeriye girildiğinde, ziyaretçileri öncelikli olarak karşılıklı cam vitrinlerde yazarın yaşamına ışık tutan eserleri, fotoğrafları ve çeşitli hediyelik eşyalar karşılamaktadır. Bu bölümde, ilgili eşyalardan satın alınabilmekte ve ziyaretçiler kendilerine yazardan bir hatıra edinebilmektedir.

Bölümün devamında misafir odası ile yemek odası yer almaktadır. Bu bölümde, dönemin mobilyalarını yansıtan koltuk takımı, yemek odası ve yazarın tavaşı gibi kişisel eşyaları bulunmaktadır. Ayrıca, bu bölüm içerisinde yazarın fotoğrafları ve cam vitrinlerde yazarın el yazısı yazıları ve tapu senedi de sergilenmektedir. Kültürel miras aktarımı açısından ele alındığında, sergilenen eşyaların yazarın günlük yaşantısını tanımaya, anlamaya ve deneyimlemeye katkı sağladığı görülmektedir.

İkinci kata çıkıldığında ise bu bölümde yazarın yatak odası ve 1- 2 olarak adlandırılan kişisel odalar yer almaktadır. Yazarın yatak odasında; kendisine ait yatağı, çalışma masası, masa üzerinde yazarın okuduğu kitaplar, el yazısı belgeleri ve ibrik ile leğen takımı bulunan aynalı tuvalet masası yer almaktadır. Bu eşyalar yazarın kişisel hikayesine, dönemin estetik anlayışına ve gündelik yaşantısına somut bir biçimde tanıklık etmeye yardımcı olmaktadır.

Diğer bölümlerde yer alan odalarda ise cam vitrinler içerisinde sergilenen yazara ait eserler, nüfus cüzdanı ve fotoğraflara rastlamak mümkündür. Üst kat duvarlarında yazarın edebi kimliğine tanıklık etmeye yardımcı olan, yazarın sözlerinden oluşan duvar aksesuarları ve yaşam öyküsü de ziyaretçilerin bilgisine sunulmaktadır.

Kitap odası kısmında ise farklı dönemlere ait sergilenen kitaplar ve yazmalar yer almaktadır. Müze-evin genel olarak katlarında içinde yazarın Onur ödülleri ve eğitim döneminin farklı kurumlarına ait diplomaların da yer aldığı kısımlar bulunmaktadır. Evin son kısmı olan çatı katında ise çalışma masası kullanılarak ziyaretçiler tarafından mektup yazılabilmektedir.

Müzedeki ziyaretçiler için bilgilendirme panoları ve broşürler yer almaktadır. Ziyaretçiler, müzedeki objeleri ve yazara ait nesnelere incelemekte, bilgilendirme panolarını okumakta ve fotoğrafını çekmektedir.

Bedri Rahmi Müze Evi

İstanbul'un Kalamış semtindeki Bedri Rahmi Eyüboğlu Müze Evi, Mavi Kaplumbağa Sanat Evi olarak da bilinmektedir. *“Yüksek apartmanlar arasında kalmış olsa da kültürel miras bilinciyle bir bütün olarak, orijinalliğini yitirmeden korunmaya ve içindeki hatıraları yaşatılmaya çalışılması hedeflenmektedir.”* Diğer müzelerden farklı olarak kısa süreliğine ziyarete açılan müze evde, ziyaretçileri sanatçının torunu Rahmi Bey ve ailesi karşılamış olup sözlü ve görsel anlatım ile sahip çıkıp sürdürdükleri aile mirasları hakkında çeşitli bilgiler paylaşmıştır. Bu yönüyle müze evde *“ölümünün 50. yıl dönümünde Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun sanatına bir saygı ve onun eserleriyle bir köprü kurarak ilham kaynağı olarak tanıtılması amaçlanmıştır.”*

Ressam,şair ve yazar Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun gerçek adı Bedrettin Ali iken Trabzonda Bedir olarak aile içinde Kara Oğlan, dostları arasında ise Bedros veya Reis olarak adlandırılmıştır.

“Eyüboğlu'nun eşi Eren Eyüboğlu ile yaşadığı bu müze-ev zamanında birçok parti ve eğlenceye ev sahipliği yapmıştır. Davetliler arasında Yaşar Kemal, Haldun Taner ve Aziz Nesin de vardır. Eyüboğlu 1958 yılında Haldun Taner ile tanışmıştır. Evin misafirlerinden bazıları ise Azra Erhat, Cevat Şakir Kabaağaçlı ve Sabahattin Eyüboğludur. Ayrıca Aşık Veysel de sazı ve türküleriyle ev partilerinde bulunarak 50'li yıllarda başlayan dostluğu sürdürmüştür. Ruhi Su'nun şarkı ve türkülerini paylaştığı bu ev partilerinde başka bir değerli sanatçımız Hümeysra da bulunurmuş.”

Şekil 7. Bedri Rahmi Müze Evi

Şekil 8. Müzede sergilenen eserler

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çekilmiştir.

Evin ilk katındaki objeler; masa, sehpa, tablolar, üçlü koltuk ve tekli koltuk şeklindedir. Yapılan anlatımlar esnasında; “üçlü koltukta Bedri Rahmi Eyüboğlu otururken tekli koltukta torunu Rahmi Bey oturduğu ve Rahmi Bey’in dedesiyle beraber 1974 yılındaki Brezilya-İskoçya arasındaki Dünya kupası maçını burada izledikleri” bilgisi aktarılmaktadır. Bunun yanında, ilk kattaki sol kısma dönünce üst tarafta Bedri Bey’in objelerini görmek de mümkündür. İlk üç büst şeklindeki kalıplar Eyüboğlu’nun öğrencilerinin kara kalem çalışmalarını dökmek için kullandığı kalıplardır. Ayrıca, burada yemek masası üzerinde fındık toplarken kullanılan “camcak” isimli malzeme de sergilenmektedir. Bunun yanında, ilgili bölüm gezilirken torun Rahmi Bey, “Eyüboğlu’nun 1927’de akademiye girerek 1937-1975 yılları arasında güzel sanatlar bölüm başkanlığı yaptığı ve Mimar Sinan Üniversitesi’nde atölyesinin yer aldığını” ifade etmiştir.

“Bedri Rahmi Eyüboğlu Fransa’daki bir gezi sırasında bir müzede sergilenen ve günlük hayatta kullanılacak sanat objeleri fikrinden yazmacılığa karar vermiş ve Anadolu’dan objelerin sergilenmediğini görüp yazmacılık sistemini geliştirip evdeki obje köşesini oluşturmuştur.”

Bu kattaki diğer kısım ise eşi Eren Hanım’a aittir. Burada aynı zamanda dedesinin torunu Rahmi’ye yazdığı şiir ve çocuğun resmi yer almaktadır. Aynı zamanda, bu bölümde sanatçının bir ağaç tablosu ile sol köşede kahverengi tabanlı farklı bir resim bulunmaktadır. “Bu katta yer alan diğer bir detay ise sanatçının torununun en hüznü iş olarak nitelendirdiği kilimdir. Bu kilim ve halılar esasen sanatçının konuşmacı olarak davet aldığı New Jersey’deki Berkeley Üniversitesi’ndeki atölyesinde bırakılmıştır. Fakat burada halı ve kilimlerin yakılması üzerine sanatçı “Yeni Kilim” resmi adıyla yanan parçalara hayat vermiştir. Bu resmin yanında turuncu ile renklendirilmiş farklı bir resim bulunmaktadır.”

İkinci katta yer alan kilim haricinde Aşık Veysel tablosu, bir yatak ve televizyon bulunmaktadır. Duvarlarda çeşitli çizimler, mozaikler ve süs eşyaları da göze çarpmaktadır. Kitap rafları arasında özellikle resim sanatına dair kıymetli kaynaklar yer almaktadır. Bunlardan bazıları; Michalengelo, Edvard Munch, Caravaggio ve Hermitage ansiklopedileri ile Osman Hamdi Bey Sözlüğü’dür. Ortada yer alan küçük masada ise Bedri Rahmioğlu ile Eren Eyüboğlu’nun çizdiği resim albümleri ve kitaplar yer almaktadır.

Ayrıca, kanepenin önündeki cam tezgahta kartpostal, taş tablet, Mavi Yolculuk defteri ve Kendi Sesinden Şiirler kitabı bulunur. “Bez üzerine yapılmış çizimler ile cam kenarlarına yakın duran ve evi koruduğuna inanılan torun Rahmi Bey’in Ev Şeytanları olarak isimlendirdiği iki figür yer almaktadır. Bu kattan ayrılmadan önce yer alan anı köşesinde Nazım Hikmet’in annesi Celile Hanım’ın

yaptığı Nazım Hikmet resmi yer almaktadır. Bu resim Eyüboğlu'nun Yiğidim Aslanım şiirini yazıp Celile Hanım'a dinletmesinden sonra hediye edilmiştir."

Müzedede ziyaretçiler için bilgilendirme panoları ve broşürler oldukça kısıtlıdır. Anlatım, yazarın torunu tarafından desteklenmekte ve ilgi görmektedir. Ayrıca, müze gezisi esnasında yazar hakkında bilgi vermek amacıyla 20 dakikalık bir biyografik belgesel gösterilmektedir.

Yazar Anısına Düzenlenen Müze Evler

Orhan Kemal Müze Evi

Orhan Kemal Müze Evi, literatürde yazar evi sınıflandırması altında yer almaktadır. Ancak yapılan yerinde incelemeler sırasında, müze görevlileri ile kurulan iletişimde ilgili müzenin yazarın esasen yaşadığı evin olmadığı ve eşyalarının oğlu tarafından Beyoğlu'ndaki apartman katına taşınıp sergilendiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda, Beyoğlu semtinin yazarın yaşadığı dönemde daha çok gayrimüslim vatandaşların yaşadığı ve erişilebilir olmadığı, yazarın esasen Cibali'de kiralık bir evde yaşadığı bilgisine de ulaşılmıştır. Bu yüzden, Orhan Kemal Müze Evi sanatçının esasen yaşadığı yer olmayıp eşyalarının sevenleriyle buluşturulduğu bir müze olarak hayata geçirilmiştir.

Yerinde edilen bilgilere göre; "Orhan Kemal Müzesi, Türk edebiyatının ölümsüz ustası Orhan Kemal'i gelecek kuşaklara aktarmak ve yaşatmak amacıyla açılmıştır." Bu yüzden, Orhan Kemal Müzesi yazarın edebi kimliğinin korunmasında, eserlerinin ve diğer miraslarının gelecek kuşaklara aktarımında önemli bir rol üstlenmiştir.

Parizyen stilde inşa edilen Beyoğlu'na özgü mimariye sahip binanın girişinde Orhan Kemal'in bir portresi yer almaktadır. Müze iki odalı mütevazı bir müzedir. İçeriye girildiğinde ise ziyaretçileri sanatçının bronz rengindeki büstü, fotoğrafları ve cam vitrinler içerisinde sergilenen kitapları karşılamaktadır. "Cam vitrinlerde, yazarın ilk baskı ve yurtdışı çeviri kitapları sergilenmektedir." Aynı zamanda bu bölümde, yazarın eşi Nuriye Öğütçü hanımefendiye ait bir dikiş makinesi de sergilenmektedir.

Müzedede, sanatçının yaşamının çeşitli bölümlerini gözler önüne sunan onlarca fotoğraf yer almaktadır. "Müzedede yer alan 95 fotoğraf ile Orhan Kemal'in yaşam ve edebiyat dünyasında gezinmek mümkündür." Bu yönüyle, Orhan Kemal Müzesi'nde yazarın eserlerini, yaşantısını ve kişisel hayatını ziyaretçilere somut bir şekilde aktarmaya çalışan önemli bir rol üstlenmektedir.

Şekil 9. Orhan Kemal Müzesi

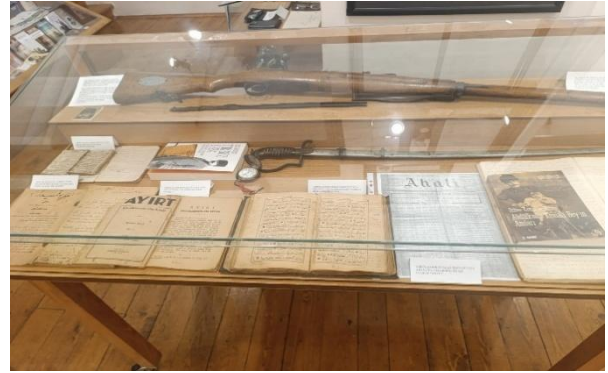
Şekil 10. Müzedede sergilenen eserler

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çekilmiştir.

Aynı bölümdeki duvarda yazarın babası Abdülkadir Kemali'nin İstiklal Madalyası ve Beratı yer almaktadır. "Küçük eşyaların bulunduğu vitrinden sonra hapisane duvarında Nazım Hikmet'le fotoğrafı ve Etem Çalışkan'ın da tablosu yer almaktadır."

Müzenin devamında görülen cam platform içerisinde zamanın yazılı kaynakları ve yazarın tüfeği, kılıcı ve saatinin sergilendiği alana ulaşılmaktadır. İlerlenince duvarın bir kısmında da eşine yazdığı şiirle beraber Nuriye Ögütçü hanımefendinin de bir fotoğrafı yer almaktadır.

Yazarın çalışma odası ve yatak odası olarak tasarlanan bölümde, yazarın üretim sürecine dahil olmak mümkündür. Bu odada, manken üzerinde sergilenen kıyafetler, bir ahşap sandık, yerde geniş bir sini ve yeme gereçleri, üzerindeki daktilo ile bir çalışma masası, üç bölüme ayrılmış bir kitaplık, aile fotoğrafları ve Ara Güler imzalı fotoğraflar yer almaktadır. Yazarın kişisel yaşantısına ışık tutan bu bölüm adeta bellek mekânı niteliği taşımaktadır ve yazarın geçmiş yaşantısı ile günümüz arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu odadan kitabevi kısmına geçiş sağlanırsa yine duvarlarda sanatçının eserlerinin poster ve broşürleri sergilenmektedir.

Şekil 11. Yazarın çalışma ve yatak odası

Şekil 12. Müzede sergilenen yazılı kaynaklar

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çekilmiştir.

Edebiyat turizmi bağlamında değerlendirildiğinde, Orhan Kemal Müzesi yazarın yaşantısını somut bir şekilde yansıtmaktadır. Ancak, yazarın biyografisi, eserleri hakkındaki bilgiler ve özellikle fotoğraflarda yer alan anılarına yönelik bilgilerin eksik olduğu düşünülmektedir. Böylesine kıymetli bir sanatçımızın değerinin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerçekten büyük bir sorumluluktur. Bu çalışmanın bir çıktısı olarak, müzede bilgilendirme panolarının az olduğu görülmektedir.

Haldun Taner Müze Evi

Çalışma kapsamında ziyaret edilen bir diğer müze evi 2018 yılında restorasyon sonucu dönüştürülen Haldun Taner'in Müze Evi'dir. "Haldun Taner Türk öykü, tiyatro, kabare yazarı, öğretim üyesi ve gazetecidir. Cumhuriyet dönemi Türk Edebiyatı'nın en önemli yazarlarından biri olan yazar, epik tiyatro türünün ve kabare tiyatrosunun öncüsüdür. İstanbul Üniversitesi'nde verdiği tiyatro tarihi ve dramaturji dersleri ile tiyatronun üniversitelerde ilk defa bir bilim dalı olarak okutulmasını sağlamıştır."

Haldun Taner Müze Evi kiremit renginden kolaylıkla ayırt edilebilen bir taş bina yapısıdır. İlgili bina kültürel miras açısından da yüksek bir değere sahip olup, ikinci derece tarihi eser kategorisinde yer almaktadır. Arazinin 1900'lü yıllarda Deli Fuad Paşa tarafından satın alındığı ve arazinin Deli Fuad Paşa Bahçesi olarak bilinmektedir. "Günümüzde Haldun Taner

Müze Evi olarak düzenlenen bina, Deli Fuad Paşa'nın satın aldığı bahçenin güvenlik görevini sağlamak üzere bekçilerin oturması için inşa edilmiştir."

Şekil 13. Haldun Taner Müze Evi

Şekil 14. Müze bahçesi

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çekilmiştir.

"Haldun Taner'in anısına Kadıköy Belediyesi tarafından oluşturulan müze evde, Haldun Taner'in kişisel eşyaları ve eserleri sergilenmektedir. Haldun Taner Müze Evi aynı zamanda çeşitli kültür etkinliklerine de ev sahipliği yapmaktadır." Ancak, yapılan gözlemlerde böylesine kıymetli bir yazarın adını taşıyan ve tarihi öneme sahip bir yapının bahçesinin oldukça düzensiz ve bakımsız olması da dikkat çekmiştir.

Müze evinin oldukça küçük ve mütevazı olması dikkat çekmektedir. Müzede sadece katlar arası ziyaret mümkündür. Bunun yanında, ziyaretçiler için yazar hakkında bilgi edinilebilecek çok fazla bilgilendirme panosu yer almamaktadır. İlgili müzeye yönelik broşür talebinde bulunulduğunda ise broşürün olmadığı cevabı alınmıştır. Müze içerisinde herhangi bir sesli rehber uygulaması da bulunmamaktadır. Bu bakımdan müze, yazarın biyografisini, önemli eserlerini ve hatıralarını aktarım bakımından biraz güçsüz kalmaktadır.

Tarihi binadan içeri girildiğinde, ziyaretçileri ilk olarak sol tarafta yer alan Haldun Taner'e yazılmış Can Yücel şiiri karşılamaktadır. Bunun yanında, duvarlarda Haldun Taner'in çalışmaları üzerine odaklandığı anları sembolize eden fotoğraflar, tiyatro eserlerine yönelik yerli ve yabancı nostaljik afişler ve yakınlarıyla çekilmiş olan fotoğrafları da yer almaktadır. Bu noktada dikkat çeken bir husus, yazarın Keşanlı Ali Destanı eserine yönelik yapılan vurgulardır. *"Türkiye'nin ilk epik oyunu Keşanlı Ali Destanı'nı yazan yazar dünya çapında beğeni toplamıştır. Türkiye'de yüzlerce kez sahnelenen Keşanlı Ali Destanı İngilizce, Almanca, Fransızca, Çekçe, Macarca, Arapça gibi pek çok dile çevrilmiştir ve Londra, Berlin, Hamburg, Bruna, Beyrut ve Yugoslavya'nın pek çok şehrinde sergilenmiştir. Oyun, 1964 yılında beyaz perdeye uyarlanmıştır..."*

Birinci katın iç kısmına doğru ilerledikçe duvarlardaki yazara ait fotoğraf ve afiş sayısı da artış göstermektedir. Birinci kattaki iç kısımdaki odada çalışma masası yer almaktadır. Masa üzerinde yazarın fotoğrafı, çok sayıda el yazısı eserleri, ödül belgesi ve daktilosu yer almaktadır. Yazarın eserleri, yazım sürecinde kullandığı nesnelere ve başarılı yaşantısına ışık tutan belgeleri ziyaretçiye yazarı yakından tanıma ve yaşantısına şahitlik etme imkânı tanımaktadır. Ayrıca bu oda içerisinde yazarın İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi diploması, Ara Güler imzalı fotoğraflar, Türkçe ve İngilizce yaşam öyküsünün çerçevesi hali de bulunmaktadır.

Şekil 15. Müze içi-1

Şekil 16. Müze içi-2

Kaynak: Araştırmacılar tarafından çekilmiştir.

Sağ kısımdan yükselen merdivenden devam edildiğinde ise ikinci kata ulaşılmaktadır. Bu katta yer alan duvar tabloları ve ahşap rengi işlemeli saat göze çarpmaktadır. İç tarafta ise yazarın Devletlerarası Hukuk Profesörü olan babası Ahmet Selahattin Bey'den Haldun Taner'e miras kalan çam yazı masası yer almaktadır. Masa üzerinde pek fazla obje bulunmamasıyla birlikte yazara ait ödüller görülmektedir. Yazı masasının yan tarafında yer alan kısımda ahşap renginde abartıdan kaçılmış bir kitaplık yer almaktadır. Bu kitaplıkta yazara ait eserler sergilenmektedir. Odada mavi tuval üzerine bezeli sanatsal bir tablo da yer almaktadır. Bu bölüm yazarın yazım ve üretim sürecini aktaran bir görev üstlenmektedir.

Odanın diğer tarafında ise cam kaplamalı küçük bir sehpa içerisinde sanatçının şapkası, eldivenleri ve atkısı sergilenmekte olup bir vitrin içerisinde ise saat, gözlük, kalem, el yazmaları gibi kişisel eşyaları görebilmek mümkündür. Bu eşyalar yazarın ve dönemin giyim tarzına da dikkat çekmekte olup, yazarı yakından tanımayı ve zihinde imgelemeyi kolaylaştırmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında İstanbul'da toplam 8 adet müze evin yer aldığı tespit edilmiştir. İncelenen müze evlere yönelik önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlardan biri ziyaret edilmesi planlanan üç müze evin (Hüseyin Rahmi Gürpınar, Kemal Tahir ve Reşat Nuri Güntekin Müze Evi) yaz sezonu olmasına rağmen kapalı olması iken diğer bir sonuç ise müze-ev kapsamına dahil edilen iki yapının (Haldun Taner ve Orhan Kemal Müze Evleri) yazar anısına düzenlenen müze evler olduğuna yöneliktir. Ayrıca, Bedri Rahmi Müze Evi ise sadece Kültür Yolu Festivali kapsamında kısa süreli ziyarete açılmıştır.

Buradan hareketle, ulaşılan sonuçlar edebiyat mirası bakımından kıymetli bir şehir olan İstanbul'a dair edebi kültürel mirasın aktarımı bağlamında birtakım problemlerin varlığına işaret etmektedir. Yaz sezonunda önemli destinasyonlarda yer alan müzelerin ziyarete kapalı olması, Bedri Rahmi Müze Evi'nin ise kısa süreliğine açılması kültürel mirasın erişilebilirliği, aktarımı ve sürdürülebilirliği açısından önemli bir soruna işaret etmektedir.

Bunun haricinde, araştırma süresince ziyaret edilen müzeler arasında sadece Aşiyen Müzesi'nde sesli anlatım imkânı ve mobil uygulama hizmeti olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dijital uygulamalar ve sesli anlatım uygulamasıyla zenginleştirilen müze deneyiminde, ziyaretçilerin eserlerle daha derin bir ilişki kurabildiği ve kültürel belleği destekleyici biçimde anlatıların bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, teknolojik araçların kültürel mirasın aktarımına katkı sağladığını göstermektedir.

Ziyaret kapsamındaki tüm müzelerde ziyaretçiler, yazarların günlük yaşantılarına tanıklık edebilmektedir. Bu durum, ziyaretçilere o dönemin şartlarını ve yazım sürecini anlama olanağını sunmaktadır. Ayrıca, kültürel mirasın aktarımında sergilemenin de önemini göstermektedir. Ancak, özellikle Sait Faik Abasıyanık Müze Evi, Orhan Kemal Müze Evi ve Haldun Taner Müze Evi'nde aktarım daha çok görsel panolar ve broşürler üzerinden yürütülmektedir. Dolayısıyla, aktarımlar bilgilendirme düzeyinde kalmaktadır. Bedri Rahmi Müze Evi'nde ise kişisel anlatıların (torun rehberliği) anlamlı bir aktarım oluşturmasına karşın, kalıcı ve sistematik bir sunumun eksikliğini de içinde barındırmaktadır.

Genel olarak elde edilen bulgular, sergileme yönteminin kültürel miras aktarımındaki tek seçenek olmadığını ve anlatı, dijital teknoloji ve deneysel etkileşim yoluyla da aktarımın güçlendirilebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda müzelerin, ziyaretçiyi pasif bir gözlemciden aktif bir katılımcıya dönüştüren yöntemleri benimsemeleri, kültürel mirasın çağdaş biçimlerde yaşatılması açısından oldukça önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışmanın bulguları edebiyat turizmi bağlamında edebi mirasın aktarımında bazı eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Müze evlerinin ziyaret dönemlerinin tüm yıla yayılması, çağdaş müzecilik anlayışı ile yeniden bir tasarım sürecine gidilmesi ve sürdürülebilir kültürel miras yönetimi anlayışıyla yeniden ele alınması, Türkiye'de edebiyat turizminin gelişimi ve kültürel mirasın etkin olarak aktarımının sağlanması bakımından oldukça önemlidir. Bunun yanında, edebi miras açısından İstanbul'da yaşamış sanatçılar azımsanamayacak orandadır. Bu nedenle İstanbul ilinde yaşamış sanatçıların evleri koruma altına almak, koruma ve aktarım açısından büyük öneme sahiptir. Bu sayede edebi mirasın aktarımında toplumsal bilincin yükseltilmesi ve sürdürülebilirliği sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aitchison, C., MacLeod, N.E., MacLeod, N.E. and Shaw, S.J. (2002). *Leisure and tourism landscapes: Social and cultural geographies*. London: Routledge.
- Beeton, S. (2005). *Film-induced tourism*. Multilingual Matters.
- Burgul-Adıgüzel, F. (2017). Edebiyat müzeleri ve müzede edebiyat eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 46(214), 85-104.
- Busby, G., & Klug, J. (2001). Movie-induced tourism: The challenge of measurement and other issues. *Journal of vacation marketing*, 7(4), 316-332.
- Butler, R. (2000). Literary tourism. In J. Jafari (Ed.), *Encyclopedia of tourism* (p. 360). London: Routledge.
- Central European University. <https://culturalheritagestudies.ceu.edu/concept-and-history-cultural-heritage> (17.07.2025: 19.30).
- Chelnokova, E. A., Kaznacheeva, S. N., Smirnova, Z. V. ve Krylova, T. V. (2020). Social Factors of Development of Literary Tourism in the Nizhny Novgorod Region. *İçinde; S. Roshchupkin (Editör) International Conference on Economics, Management and Technologies* (ss. 587-591). Hollanda: Atlantis Press.
- Cosma, S., Pop, C. & Negrusa, A. (2007). Should Dracula myth be a brand to promote Romania as a tourist destination?, *Interdisciplinary Management Research*, 3, 39-56.
- Çevik, S. (2017). Kültürel miras kapsamında edebiyat turizmi deneyimi: Sait Faik Abasıyanık'ın izinde otoetnografik bir çalışma. *Electronic Turkish Studies*, 12(29).
- Çevik, S. (2021). Türkiye'deki edebi mekânların "modern müzecilik" bağlamında değerlendirilmesi. *Folklor/Edebiyat*, 27(105), 135-150.

- DEMHIIST (2025a). <https://demhist.mini.icom.museum/demhist-icom> (13.08.2025, 21.30).
- DEMHIIST (2025b). <https://demhist.mini.icom.museum/publications/categorisation-projects> (13.08.2025, 22.00).
- Ergün, B., ve Yıldırım, H. M. (2021). Edebiyat turizmi: Kazdağları üzerine bir inceleme. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 18(2), 293-316.
- Ferreira, S. F. D. (2018). *The Marchioness of Alorna at Palácio Marquês de Fronteira: a starting point for discussing literary tourism* [Master's thesis], Universidade de Lisboa (Portugal)).
- Forrest, C. J. (2002). Defining 'underwater cultural heritage'. *International Journal of Nautical Archaeology*, 31(1), 3-11.
- Ghetau, L., & Esanu, L. V. (2011). Literary tourism as a promoter of cultural heritage. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 150, 345-353.
- González-Pérez, C., & Parceró-Oubiña, C. (2011). A conceptual model for cultural heritage definition and motivation. In *Revive the past: Proceeding of the 39th conference on computer applications and quantitative methods in archaeology* (pp. 234-244). Beijing: Amsterdam University Press.
- Gümüş, Ş. (2022). Somut olmayan kültürel mirasın elektronik kültür ortamında aktarımı: Kukuli müziklerindeki kültürel unsurlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 492-505.
- Herbert, D. (2001). Literary places, tourism and the heritage experience. *Annals of Tourism Research*, 28(2), 312-333.
- Hoppen, A., Brown, L., & Fyall, A. (2014). Literary tourism: Opportunities and challenges for the marketing and branding of destinations?. *Journal of Destination Marketing & Management*, 3(1), 37-47.
- ICOMOS Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü (1990). https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf (19.07.2025: 16.00).
- Işık, E., ve Semerci, Ç. (2019). Nitel araştırmalarda veri üçgenlemesi olarak odak grup görüşmesi, bireysel görüşme ve gözlem. *Turkish Journal of Educational Studies*, 6(3), 53-66.
- Kale, M., ve Nur, İ. (2016). Karl Marx ve Marksist Teori açısından eğitim ve toplumsal cinsiyet. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 40-55.
- Kaplan, H., ve Dilek, S. E. (2024). Edebiyat turisti profilinin belirlenmesi: Karacaoğlan Edebiyat Müzesi örneği. *Journal of Current Debates in Social Sciences (CUDES)*, 7(7 (1)), 91-103.
- Kurniawan, H., Salim, A., Suhartanto, H., & Hasibuan, Z. A. (2011, March). E-cultural heritage and natural history framework: an integrated approach to digital preservation. In *International Conference on Telecommunication Technology and Applications (IACSIT)* (pp. 177-182). Singapore.
- Külcü, Ö. T. (2015). Kültürel miras kavramının eğitim açısından önemi. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 27-32.
- Lüdtke, H. (2025). Museums as facilitators in the safeguarding of intangible cultural heritage. *Handbook on Intangible Cultural Practices as Global Strategies for the Future*, 441.
- Mansfield, C. (2015). *Researching literary tourism*. Shadow Books & Media.
- Menezes, M. (2000). Literary Tourism and Urban Art. *Working Definitions in Literature and Tourism*.
- Milliyet (2025). <https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/eyuboglularin-yasayan-dunyasi-7457165> (03.10.2025, 16.00)
- Özdemir, N. (2009). Turizm ve Edebiyat. *Millî Folklor*, 82, 32-49.

- Özkul, E., Demirer, D., & İpar, M. S. (2012). Edebiyat'ın pazarlama aracı olarak turizm amaçlı kullanımı üzerine bir araştırma. 13. *Ulusal Turizm Kongresi*, 6-9.
- Qiu, Y. (2023). New Media and Intangible Cultural Heritage. *Communications in Humanities Research*, 6(1), 358-364.
- Rivero, P., Jové-Monclús, G., & Rubio-Navarro, A. (2023). Edu-communication from museums to formal education: cases around intangible cultural heritage and the co-creative paradigm. *Heritage*, 6(11), 7067-7082.
- Sert. (2024). Edebiyat turizmi üzerine bir değerlendirme. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 7(4), 910-916.
- Squire, S. J. (1996). Literary tourism and sustainable tourism: promoting 'Anne of Green Gables' in Prince Edward Island. *Journal of Sustainable Tourism*, 4(3), 119-134.
- Tırlı, A. (2018). Bir özel ilgi turizmi olarak edebiyat turizmi ve Türkiye'nin edebiyat turizmi potansiyeli. *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 2(2), 161-184.
- Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> (03.08.2025, 17.30).
- Türkçe Etimoloji Sözlüğü. <https://www.etimolojiturkce.com/arama/edebiyat> (06.08.2025, 23.30).
- Unesco, <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage>. (16.07.2025: 23.15).
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu. <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri> (19.07.2025: 15.30).
- Wang, Y., Liu, Q., Wei, X., & Fan, M. (2025, April). Facilitating daily practice in intangible cultural heritage through virtual reality: A case study of traditional chinese flower arrangement. In *Proceedings of the 2025 CHI Conference on Human Factors in Computing System* (pp. 1-17).
- Watson, N. J. (2006). *The literary tourist*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Yiannakis, J. N., & Davies, A. (2012). Diversifying rural economies through literary tourism: A review of literary tourism in Western Australia. *Journal of Heritage Tourism*, 7(1), 33-44.
- Young, L. (2015). Literature, museums, and national identity; or, why are there so many writers' house museums in Britain?. *Museum History Journal*, 8(2), 229-246.

Nefes Alan Miras: Kırsal Mimarlıkta Direnç ve Sürdürülebilirlik

Breathing Heritage: Resilience and Sustainability in Rural Architecture

Birsen Yüceses¹, Dr. Ayşe Betül Gökarslan²

¹Ostim Teknik Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Türkiye, birsen.yuceses@ostimteknik.edu.tr

²Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Türkiye, aysegokarslan@sdu.edu.tr

ÖZET

Kırsal yerleşimlerde mimarlık ile turizm arasındaki etkileşim, kültürel süreklilik ile ekonomik dönüşümün eşzamanlı olarak üretildiği ve zaman zaman gerilimli bir ilişki içinde şekillenen dinamik bir kesişim alanını temsil etmektedir. Bu çalışma, kırsal mimari çevrelerin değişen sosyo-ekonomik, mekânsal ve kültürel koşullar karşısında somut ve soyut değerlerini sürdürme kapasitelerini tanımlamak amacıyla nefes alan miras (breathing heritage) kavramını ortaya koymaktadır. Dirençli miras kuramsal çerçevesine dayanan araştırma, kırsal mimari biçimlerin, yerel yapı pratiklerinin ve topluluk temelli kültürel ağların, turizm odaklı dönüşüm süreçleriyle başa çıkma ve bu süreçleri yönlendirme potansiyellerini incelemektedir. Niteliksel ve karşılaştırmalı bir yaklaşım benimseyen çalışma, akademik yayınlar, kurumsal raporlar ve dijital arşivler üzerinden yürütülen söylem çözümlemesi ve mekânsal değerlendirmeler aracılığıyla yer kimliği, sosyo-mekânsal süreklilik ve uyarlanabilir yeniden kullanım arasındaki ilişkileri analiz etmektedir. Bulgular, kırsal mirasın sürdürülebilirliğinin yalnızca yapıların fiziksel korunmasına değil, aynı zamanda kültürel dönüşüm süreçlerinin yönetiminde yerel toplulukların güçlendirilmesine ve katılım mekanizmalarının etkin biçimde işletilmesine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma, sürdürülebilir turizmin uzun vadeli hedefleriyle uyumlu, katılımcı ve kimlik temelli bir miras yönetimi modeli önermekte; mimari direnci kültürel sürekliliği destekleyen bütüncül bir çerçeve içinde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Dirençli kültürel miras, kırsal mimarlık, sürdürülebilir turizm, kültürel süreklilik, topluluk katılımı, miras yönetimi*

ABSTRACT

The interaction between architecture and tourism in rural settlements represents a dynamic interface in which cultural continuity and economic transformation are produced simultaneously, often within a context of inherent tension. This study introduces the concept of breathing heritage to describe the capacity of rural architectural environments to sustain their tangible and intangible values under changing socio-economic, spatial, and cultural conditions. Grounded in the theoretical framework of resilient heritage, the research examines the roles of rural architectural forms, local building practices, and community-based cultural networks in responding to and shaping tourism-driven transformation processes. Adopting a qualitative and comparative approach, the study analyzes the relationships between place identity, socio-spatial continuity, and adaptive reuse through discourse analysis and spatial evaluations based on academic publications, institutional reports, and digital archives. The findings indicate that the sustainability of rural heritage depends not only on the physical conservation of built structures but also on the empowerment of local communities and the effective operation of participatory mechanisms in managing cultural transformation processes. Ultimately, the study proposes a participatory and identity-based heritage management model aligned with the long-term

objectives of sustainable tourism, conceptualizing architectural resilience within a holistic framework that supports cultural continuity.

Keywords: *Resilient heritage, rural architecture, sustainable tourism, cultural continuity, community participation, heritage management*

GİRİŞ

Tarih boyunca kırsal yerleşimler, mimari direncin ve kültürel kimliğin iç içe var olduğu canlı sistemler olarak şekillenmiştir. Bu yerleşimlerin en kalıcı bileşenlerinden biri olan savunma yapıları—kaleler, gözetleme kuleleri, surlar ve hisarlar—yalnızca askeri birer stratejik unsur değil, aynı zamanda toplumsal dayanıklılığın, yerel belleğin ve mimari sürekliliğin de temsilcileridir.

Akdeniz coğrafyasında, özellikle İtalya ve Türkiye örneklerinde bu yapılar, yüzyıllar boyunca “nefes alan” bir mirasın somut göstergeleri olarak varlığını sürdürmüştür. Zaman içinde askeri işlevlerini yitirseler de bugün bu yapılar yeni anlamlar kazanarak kültürel, turistik ve toplumsal yaşamın odak noktalarına dönüşmektedir.

Bu çalışma, mirası durağan bir koruma nesnesi olarak değil, değişime uyum sağlayan yaşayan bir organizma olarak ele alan nefes alan miras kavramını savunma mimarisi bağlamında tartışmaktadır. Dirençli miras kuramsal çerçevesi temel alınarak, savunma yapılarının fiziksel bütünlüklerini ve kültürel anlamlarını değişen sosyo-ekonomik koşullar karşısında nasıl koruyabildikleri incelenmiştir.

İtalya ve Türkiye örnekleri üzerinden yapılan karşılaştırmalı analiz, bu yapıların askeri direnişten kültürel dirence, yerel kimlikten turistik çekim merkezine dönüşüm sürecini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel hedefi, bu dönüşümün kırsal mirasın sürdürülebilirliği, topluluk katılımı ve kimlik temelli yönetim modelleri açısından sunduğu ipuçlarını ortaya koymaktır.

Kaleler, gücün, kimliğin ve kolektif belleğin mimari sembolleri olarak uzun süredir varlıklarını sürdürmektedir. Savunma işlevlerini yitirmiş olsalar da birçoğu hala şehirselleşen ve kırsal peyzajlarda önemli konumlarda yer almaktadır. Ancak bu yapıların fonksiyonel bağlantılarını kaybetmesi, birçoğunun ihmal edilmesine neden olmuştur. Salt fiziksel restorasyon yerine bu çalışma, kalelerin sürekliliğini sağlayacak çözümleri, dijital yeniliklerde; yeniden yorumlama, etkileşim ve entegrasyon olanaklarında bulmaktadır (Hasol, 2003).

Kale mimarisi, temel savunma prensiplerini korumakla birlikte, savaş yöntemleri ve silah teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak tarihsel süreç içinde biçimsel ve yapısal değişimler göstermiştir. Erken dönemlerde bireysel yapıları çevreleyen savunma elemanları, zamanla yerleşim ölçeğinde sur sistemlerine dönüşerek kale tipolojisinin oluşumunu sağlamıştır (Eczacıbaşı, 1997).

Adaptif yeniden kullanım, kırılğan miras alanlarının sürdürülebilir kalkınma sürecine dâhil edilmesinde, malzeme ömrünü uzatması ve doğal kaynak tüketimini azaltması nedeniyle döngüsel ekonomi (circular economy) ilkeleriyle de yakından ilişkilendirilmektedir (Dell’Ovo vd., 2021).

YÖNTEM

Bu çalışmada veri havuzu, kentsel alan, kırsal bağlam ve deniz kenarı örneklerini kapsayacak şekilde Türkiye'den 12, İtalya'dan 8 olmak üzere toplam 20 savunma yapısından oluşturulmuştur. Kaleler yalnızca dijital kaynaklar (akademik yayınlar, kurumsal raporlar, çevrimiçi arşivler ve resmî web içerikleri) taranarak incelenmiştir. Bu yöntem, farklı mekânsal bağlamlarda yer alan savunma yapılarının güncel işlevlendirme kararlarını

Analiz Kapsamındaki Yapıların Seçimi

Araştırma örnekleme, savunma yapılarının farklı mekânsal bağlamlarda gösterdiği dönüşüm ve kullanım özelliklerini karşılaştırmalı olarak inceleyebilmek amacıyla, kıyı-iç kesim ve kentsel-kırsal alan karşıtlıkları temel alınarak oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, yapıların konumsal özelliklerinin erişilebilirlik, kullanım yoğunluğu ve yeniden işlevlendirme pratikleri üzerindeki etkilerini değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

Veri Seti Oluşturma

Kırsal yerleşimler, tarih boyunca mimari üretimin yalnızca fiziksel barınma ihtiyacına değil, aynı zamanda toplumsal örgütlenmeye, kolektif belleğe ve yerel kimliğin sürekliliğine yanıt verdiği çok katmanlı mekânsal sistemler olarak varlıklarını sürdürmüştür. Bu sistemlerin en belirgin ve kalıcı bileşenlerinden biri olan savunma yapıları, kaleler, yalnızca askerî stratejilerin değil, aynı zamanda toplulukların mekânsal hafızasının ve kültürel direncinin de taşıyıcısı olmuştur.

Zaman içinde askerî işlevlerini büyük ölçüde yitiren bu yapılar, günümüzde farklı toplumsal, kültürel ve ekonomik beklentiler doğrultusunda yeniden yorumlanmakta; kültürel turizm, eğitim, kamusal etkinlikler ve yerel kalkınma odaklı kullanımlarla yeni anlam katmanları kazanmaktadır. Bu dönüşüm süreci, savunma yapılarının yalnızca korunması gereken fiziksel miras öğeleri olarak değil, değişen koşullara uyum sağlayabilen, yaşayan ve dönüşen mekânsal varlıklar olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, mirası durağan bir nesne olarak tanımlayan geleneksel koruma yaklaşımlarının ötesine geçerek, savunma yapılarının sürekliliğini "nefes alan miras" kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir.

Akdeniz havzasında yer alan İtalya ve Türkiye, çok katmanlı tarihsel geçmişleri, benzer savunma mimarisi tipolojileri ve güçlü yerel mimari gelenekleri ile bu kavramsal tartışma için uygun bir karşılaştırma zemini sunmaktadır. Her iki ülkede de savunma yapıları, kırsal ve yarı-kırsal peyzajlarda belirleyici birer mekânsal referans noktası olarak varlığını sürdürmekte; ancak korunma, yönetim ve yeniden işlevlendirme süreçleri farklı yönetsel ve toplumsal dinamikler doğrultusunda şekillenmektedir.

Bu çalışma, savunma yapılarının söz konusu dönüşümünü anlamak amacıyla akademik yayınlar, yönetim planları, kurumsal raporlar ve görsel-mekânsal analizler üzerinden toplanan verilerle ilerlemiştir. Veri toplama sürecinde, savunma yapılarının fiziksel özellikleri, işlevsel dönüşümleri, yönetim modelleri ve toplumsal bağlam içindeki konumları çok boyutlu olarak ele alınmıştır. Bu yöntemsel yaklaşım, savunma mirasının yalnızca mimari bir nesne olarak değil; kültürel kimlik, topluluk katılımı ve sürdürülebilir kırsal gelişim bağlamında bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulmasını amaçlamaktadır.

Çalışmanın Çerçevesi

Toplanan veriler, söylem analizi ve mekânsal çözümleme yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Savunma yapılarının kırsal miras içindeki direncini anlamak amacıyla dört temel ölçüt kullanılmıştır: Fiziksel Bütünlük: Yapıların özgün doku, malzeme ve form özelliklerini koruma düzeyi. Sosyo-Mekânsal Süreklilik: Yapının topluluk yaşamındaki yeri ve işlevsel sürekliliği. Kültürel Kimlik: Yapının yerel bellek ve kimlik üzerindeki anlamı. Yönetişim ve

BULGULAR

İtalya ve Türkiye, Akdeniz havzasında yer alan, çok katmanlı tarihsel mirasa ve güçlü yerel mimari geleneklere sahip iki ülkedir. Bu ortaklık, savunma yapılarının korunma ve yeniden işlevlendirme biçimlerinde hem benzerlikleri hem de farklılıkları belirgin biçimde ortaya koymaktadır.

Türkiye’de incelenen savunma yapılarının güncel işlev kararları, literatürde ağırlıklı olarak kamusal erişimi önceleyen, koruma odaklı ve düşük müdahale düzeyine sahip bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir. Poyraz, Zil ve Kov kaleleri gibi örneklerde yapılar, kültürel miras alanı, ören yeri ya da seyir noktası olarak pasif turizm kapsamında değerlendirilirken (Yaşa, 2012; Uslu, 2010), Eskihisar, Çimenlik ve Kızıl Kule gibi kalelerde müze ve sergileme işlevleriyle daha tanımlı kamusal kullanımlar öne çıkmaktadır (Bahar, 2013; Toğanaş, 2014; Ocak, 2016). Karadeniz Ereğli ve Ardahan kaleleri, kentsel açık alan ve kamusal seyir mekânı olarak kentle bütünleşirken (Karagöl, 2015; Karakoyun Yaşar, 2022), Mut, Mamure, Anadolu ve Rumeli Hisarları ise tarihî anıt, müze ve kültürel etkinlik alanı işlevleriyle farklı kullanım yoğunlukları sergilemektedir (Algharibi, 2024). Bu inceleme, Türkiye’de savunma yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde ekonomik getiriden ziyade kamusal temsil, kültürel süreklilik ve koruma öncelikli bir yaklaşımın baskın olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye’den çalışma kapsamına alınan kaleler

No	Yapının Adı	Bulunduğu Yer
1	İstanbul Poyraz Kalesi	İstanbul
2	Rize Zil Kale	Rize
3	Gümüşhane Kov Kalesi	Gümüşhane
4	Gebze Eskihisar Kalesi	Kocaeli
5	Çanakkale Çimenlik Kalesi	Çanakkale
6	Karadeniz Ereğli Kalesi	Zonguldak
7	Alanya Kızıl Kule	Antalya
8	Ardahan Kalesi	Ardahan
9	Mersin Mut Kalesi	Mersin
10	Mersin Mamure Kalesi	Mersin
11	Anadolu Hisarı	İstanbul
12	Rumeli Hisarı	İstanbul

Bu karşılaştırma, iki ülke arasında tarihsel süreklilik açısından güçlü benzerlikler bulunduğunu, ancak yönetim anlayışları ve topluluk katılımı bakımından farklı yaklaşımların geliştiğini ortaya koymaktadır. İtalya’daki bütüncül, çok düzeyli yönetim modeli; Türkiye’nin savunma mirası alanında daha sürdürülebilir, katılımcı politikalar geliştirmesi açısından yol gösterici bir örnek niteliği taşımaktadır (Dell’Ovo, Oppio, & Bottero, 2021).

İtalya’daki savunma yapılarının güncel kullanım kararları, kamusal erişimi temel almakla birlikte, Türkiye örneklerinden ayrılan biçimde, yeniden işlevlendirmeyi destekleyen çağdaş

ve tasarım temelli müdahalelere daha yüksek bir açıklık sergilemektedir. Castello Visconteo di Cusago'da kültürel merkez ve kamusal etkinlik işlevleri, çok kriterli değerlendirme yaklaşımlarıyla desteklenen sistematik bir yeniden kullanım süreci kapsamında ele alınmaktadır (Dell'Ovo et al., 2021). Benzer şekilde Scaligero Castle, Verrès Castle ve Castello di Roccabianca, müze ve sergi işlevleri aracılığıyla kamusal kullanıma açılmışken; Rocchetta Mattei, restorasyon süreci sonrasında kültürel ziyaret ve müze işlevleriyle turizm odaklı bir çekim noktası hâline gelmiştir (Carbonara, 2012). CastelBrando örneğinde ise otel, müze ve etkinlik işlevlerinin birlikte kurgulanmasıyla yarı-özel bir kullanım modeli geliştirilmiş; bu yaklaşım ekonomik sürdürülebilirlik ile mirasın korunması arasında denge kurmayı amaçlamıştır. Châtel-Argent Kalesi için önerilen yeniden işlevlendirme senaryoları da kültürel alan ve dağ sığınağı gibi kamusal ağırlıklı kullanımlar üzerinden savunma yapılarının peyzaj, turizm ve yerel ilişkilerle bütünleşme potansiyelini ortaya koymaktadır. Tüm bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde, İtalya'da savunma yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde kamusal niteliğin korunduğu, ancak işlevsel çeşitliliği ve çağdaş tasarım yaklaşımlarını mümkün kılan esnek bir koruma anlayışının benimsendiği görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. İtalya'dan çalışma kapsamına alınan kaleler

No	Yapının Adı	Bulunduğu Yer
1	Castello Visconteo di Cusago	Lombardiya
2	Scaligero Castle (Sirmione)	Lombardiya
3	Rocchetta Mattei	Emilia-Romagna
4	Verrès Castle	Aosta Vadisi
5	CastelBrando	Veneto
6	Châtel-Argent Fortress (Villeneuve)	Aosta Vadisi
7	Castello di Roccabianca	Emilia-Romagna
8	Castello San Salvatore	Veneto

TARTIŞMA

Farklı regülasyonlara tabi koruma süreçlerinden geçen, Türkiye ve İtalya örneklerinden savunma mirası yapılarının karşılaştırmalı analizi, dirençliliğin maddi, toplumsal ve yönetsel olmak üzere çok katmanlı bir biçimde ortaya çıktığını göstermiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Türkiye ve İtalya’da İncelenen Kalelerin Güncel İşlevleri ve Kullanım Türlerinin Karşılaştırılması

Ülke	No	Yapının Adı	Bulunduğu Yer	Güncel İşlev / Kullanım	Kullanım Türü
Türkiye	1	İstanbul Poyraz Kalesi	İstanbul	Kültürel miras alanı, sınırlı turistik ziyaret	Kamusal
	2	Rize Zil Kale	Rize	Turistik ziyaret alanı, seyir noktası	Kamusal
	3	Gümüşhane Kov Kalesi	Gümüşhane	Ören yeri, pasif turizm	Kamusal
	4	Gebze Eskihisar Kalesi	Kocaeli	Müze ve sergi alanı	Kamusal
	5	Çanakkale Çimenlik Kalesi	Çanakkale	Askerî müze	Kamusal
	6	Karadeniz Ereğli Kalesi	Zonguldak	Açık hava kültürel alanı	Kamusal
	7	Alanya Kızıl Kule	Antalya	Müze, simge yapı, yoğun turizm	Kamusal
	8	Ardahan Kalesi	Ardahan	Kentsel açık alan, seyir noktası	Kamusal
	9	Mersin Mut Kalesi	Mersin	Tarihî anıt, çevresi ticari kullanımla ilişkili	Kamusal (dolaylı yarı-özel)
	10	Mersin Mamure Kalesi	Mersin	Müze ve turistik ziyaret	Kamusal
	11	Anadolu Hisarı	İstanbul	Tarihî anıt, sınırlı ziyaret	Kamusal
	12	Rumeli Hisarı	İstanbul	Açık hava müzesi, kültürel etkinlikler	Kamusal
İtalya	13	Castello Visconteo di Cusago	Lombardiya	Kültürel merkez, kamusal etkinlik	Kamusal
	14	Scaligero Castle (Sirmione)	Lombardiya	Müze, turistik ziyaret	Kamusal
	15	Rocchetta Mattei	Emilia-Romagna	Müze ve kültürel ziyaret	Kamusal
	16	Verrès Castle	Aosta Vadisi	Müze, kültürel etkinlik	Kamusal
	17	CastelBrando	Veneto	Otel + müze + etkinlik	Yarı-özel
	18	Châtel-Argent Fortress (Villeneuve)	Aosta Vadisi	Kültürel alan + dağ sığınağı	Kamusal ağırlıklı
	19	Castello di Roccabianca	Emilia-Romagna	Sergi ve kültürel ziyaret	Kamusal
	20	Castello San Salvatore	Veneto	Kültürel etkinlik ve ziyaret	Kamusal

Askerî Dirençten Kültürel Dirence

Çalışma kapsamında ele alınan örnekler itibariyle, başlangıçta askerî savunma amacıyla inşa edilen yapılar, günümüzde kültürel sürekliliğin taşıyıcılarına dönüşmüştür. Bu kalelerin müze, kültür merkezi ya da açık hava etkinlik mekânı olarak yeniden işlevlendirilmesi, fiziksel direncin toplumsal ve kültürel bir dirence evrildiğini göstermektedir. İtalya’daki örnekler

sistematiik olarak bölgesel kültür ağlarına entegre edilirken, Türkiye'deki örnekler çoğunlukla yerel belediyeler ya da üniversiteler öncülüğünde proje bazlı girişimlerle dönüşmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Türkiye ve İtalya'daki Savunma Yapılarının Güncel İşlevleri ve Kullanım Türlerinin Karşılaştırılması

Ülke	Kamusal Kullanım	Yarı-Özel / Özel Kullanım	Baskın Yaklaşım
Türkiye	≈ %95–100	Çok sınırlı / dolaylı	Kamusal erişim, temsil ve koruma odaklı yaklaşım
İtalya	≈ %75–80	Sınırlı ama belirgin	Kamusal kullanım + ekonomik sürdürülebilirlik dengesi

Mimari Bütünlük ve Uyarlanabilir Kullanım

İncelenen kaleler dikkate değer bir yapısal uyarlanabilirlik sergilemektedir. Tarihsel olarak savunma amacıyla yüksek ya da kıyasal alanlarda konumlandırılan bu yapılar, bugün peyzaj kimliği ve turistik görünürlük açısından avantaj sağlamaktadır. İtalya'da yapılan müdahalelerde geri döndürülebilirlik ve özgünlüğün korunması öncelik taşırken, Türkiye'de yeniden işlevlendirme daha çok erişilebilirlik ve kullanışlılık odaklıdır; ancak uzun vadeli bakım ve yönetim mekanizmaları gelişime ihtiyaç duymaktadır (Özdemir, 2016).

Literatür incelendiğinde, savunma yapılarının yeniden işlevlendirilmesine yönelik yaklaşımların Türkiye ve İtalya arasında belirgin biçimde farklılaştığı görülmektedir. İtalya'da, özellikle Castelvecchio örneğinde olduğu gibi, tarihsel yapıya bilinçli biçimde ayırt edilebilir çağdaş eklerin entegre edilmesi yoluyla koruma ve yeniden kullanım arasında tasarım temelli bir denge kurulmaktadır (Scarpa, 1985; Carbonara, 2012). Türkiye'de ise savunma yapılarının çoğunlukla arkeolojik sit statüsünde ele alınması ve mevzuatın korumacı çerçevesi nedeniyle müdahaleler sınırlı tutulmakta; yeni ekler genellikle geri döndürülebilir, hafif ve ziyaretçi yönlendirmesine yönelik donatı elemanlarıyla sınırlandırılmaktadır (Ahunbay, 2014). Bu durum, Türkiye'de koruma odaklı bir yaklaşımın, İtalya'da ise yeniden işlevlendirmeyi destekleyen çağdaş tasarım müdahalelerinin daha baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumsal Katılım ve Sosyo-Mekânsal Süreklilik

Yerel katılım, sürdürülebilirliğin belirleyici unsuru olarak öne çıkmıştır. İtalya'da kaleler; gönüllü dernekler, kültür kooperatifleri ve yurttaş temelli ağlar aracılığıyla yönetilmektedir. Türkiye'de ise kurumsal katılım eksikliğine rağmen, savunma mirasını kamusal ve eğitsel alan olarak yeniden yorumlayan topluluk girişimleri yükseliştir. Bu durum, kolektif belleğin ve ortak kimliğin sosyo-mekânsal sürekliliği sağlamadaki önemini doğrulamaktadır (Büyükkımcı & Akşehirlioğlu, 2024).

Yönetişim ve Politika Açıkları

Araştırma bulguları, İtalya ve Türkiye'de savunma yapılarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesine ilişkin yönetim modelleri arasında belirgin yapısal farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. İtalya'da savunma yapıları, Codice dei Beni Culturali e del Paesaggio çerçevesinde tanımlanmış bütüncül bir yasal sistem içinde ele alınmakta; merkezi yönetim, bölgesel otoriteler ve yerel yönetimler arasında işleyen çok katmanlı bir yönetim yapısıyla korunmaktadır (Armağan, 2022). Bu sistem, uzmanlaşmış kurumsal birimler ve

kültürel mirasa özgü denetim mekanizmaları aracılığıyla hem koruma hem de yeniden işlevlendirme süreçlerinde süreklilik sağlamaktadır. Türkiye’de ise savunma yapılarının korunması 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında yürütülmekle birlikte, uygulamaların büyük ölçüde proje bazlı ve parçalı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Koruma kurulları ve yerel idareler önemli bir rol üstlenmesine rağmen, savunma yapıları özelinde tanımlanmış uzun vadeli yönetim modellerinin ve kurumsal sürekliliği destekleyen politika araçlarının sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, özellikle bakım, izleme, güvenlik ve sürdürülebilir kullanım süreçlerinde yönetim boşluklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bulgular, savunma yapılarının korunmasında yalnızca yasal çerçevenin değil, bu çerçeveyi destekleyen kurumsal kapasite, çok aktörlü yönetim ve uygulama sürekliliğinin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır (Armağan, 2022).

En belirgin fark, yönetim modellerinde görülmektedir. İtalya, devlet–bölge–yerel yönetim düzeylerinde işleyen çok katmanlı bir yönetim sistemine ve Avrupa fonlarıyla desteklenen yapısal bir miras politikası ağına sahiptir. Türkiye’de ise yönetim daha parçalı olup, koruma uygulamaları genellikle yerel yönetimlerin sınırlı bütçeleri ve dönemsel projeleriyle sürdürülmektedir. Bununla birlikte her iki ülke de miras yönetiminde korumanın yalnızca fiziksel değil, sosyo-ekonomik bir canlılık meselesi olduğunu giderek daha fazla kabul etmektedir.

Bulgular, direnç kavramının yapısal bir nitelikten kültürel ve katılımcı bir sürece evrildiğini göstermektedir. Nefes alan miras yaklaşımı, durağan koruma anlayışıyla yaşayan uyum süreçleri arasında kavramsal bir köprü kurmaktadır. Bir dönem egemenliğin simgesi olan savunma yapıları, bugün kolektif kimliğin ve sürdürülebilir dönüşümün mekânsal araçlarına dönüşmektedir. Bulgular, ayrıca, savunma yapılarının korunmasında yasal çerçevenin tek başına yeterli olmadığını; kurumsal kapasite, çok aktörlü yönetim ve uygulama sürekliliğinin belirleyici olduğunu göstermektedir (Ahunbay, 2019; Dell’Ovo et al., 2021; Pendlebury, 2013; Smith, 2006).

Bu çalışma kapsamında savunma mirasının direnci, yalnızca fiziksel biçimin korunmasına indirgenmeyen; işlevin ve anlamın zaman içinde sürdürülebilirliğini esas alan uyarlanabilir bir süreklilik olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda direnç, mirasın değişen toplumsal ve mekânsal koşullara uyum sağlayabilme kapasitesi üzerinden tanımlanmakta ve durağan koruma anlayışının ötesine geçmektedir (Smith, 2006; Pendlebury, 2013). Katılımcı direnç ise yerel bağların güçlendirilmesi yoluyla savunma yapılarının tarihsel kalıntılar olmaktan çıkarılarak yaşayan sosyal altyapılara dönüşmesini mümkün kılmaktadır (Ahunbay, 2019). Buna ek olarak, kırsal savunma mirasının kültürel turizm ağlarıyla bütünleşmesi, ekonomik canlılığı desteklerken aynı zamanda yerel kimliğin sürekliliğini ve mekânsal aidiyetin korunmasını sağlamaktadır (Dell’Ovo et al., 2021).

SONUÇ

Kırsal savunma yapılarının geçmişten bugüne taşıdığı çok katmanlı anlamları “nefes alan miras” kavramı üzerinden yeniden değerlendirilmesi ile savunma mimarisi, tarih boyunca yalnızca askeri bir işlevin değil; aynı zamanda yerleşimlerin hafızasının, kimliğinin ve toplumsal dayanıklılığının da taşıyıcısı olmuştur. Bugün bu yapılar, savaşların değil, kültürel direncin ve ortak belleğin sembolleri hâline gelmektedir.

Araştırma, savunma yapılarının sürdürülebilirliğinin sadece fiziksel koruma önlemleriyle değil, o yapıları var eden toplulukların bilgi, aidiyet ve katılımıyla mümkün olabileceğini

göstermiştir. Korumayı yaşayan bir süreç olarak ele alan bu yaklaşım, mirası geçmişin kalıntısı olmaktan çıkarıp geleceğe yön veren bir değer alanına taşımaktadır.

İtalya ve Türkiye örnekleri, farklı yönetim kültürleri ve koruma gelenekleri içinde ortak bir paydada buluşmaktadır: her iki ülke de mirası yalnızca restore edilecek bir nesne değil, toplumsal kimliğin canlı bir parçası olarak görmektedir. Bu bağlamda çalışma, savunma yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde katılımcı, kimlik temelli ve yerel dinamikleri önceleyen bir yönetim modelinin önemini vurgulamaktadır.

İnşa amaçları savunmak olan bu yapılar, bugün kültürü, hafızayı ve dayanışmayı yaşatan nefes alan mekânlara dönüşmektedir. Yapı yerleşimler olan ve farklı dönemler ve yaşayışlara ait yapıları günümüze taşıyan kaleleri yaşatmak; geçmişin izlerini korurken geleceğin anlamını kurabilmek için, toplumsal katılımı ve yerel sahiplenmeyi merkeze alan bir bakışın sürekliliğini gerektirir.

KAYNAKÇA

- Abuarkub, M., Awad, J., Chohan, A. H., & Noori, F. (2024). Revitalization in the age of artificial intelligence. *Journal of Design and Built Environment*, 24(2).
- Ahunbay, Z. (2014). Tarihi çevre koruma ve restorasyon. YEM Yayın.
- Ahunbay, Z. (2019). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon* (6. bs.). Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Algharibi, A. (2024). Türkiye’de savunma yapılarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi üzerine bir inceleme [Yüksek lisans tezi].
- Armağan, D. (2022). Kültürel mirasın korunması bağlamında Türkiye ve İtalya’daki kolluğun görev ve yetkileri.
- Bahar, H. (2013). Gebze Eskihisar Kalesi’nin korunması ve yeniden işlevlendirilmesi [Yüksek lisans tezi].
- Büyükkımcı, G., & Akşehirlioğlu, A. (Ed.). (2024). *Korumada modern yaklaşımlar ve söylemler*. Livre de Lyon.
- Carbonara, G. (2012). *Architettura d’oggi e restauro*. UTET.
- Dell’Ovo, M., Dell’Anna, F., Simonelli, R., & Sdino, L. (2021). Enhancing the cultural heritage through adaptive reuse: A multicriteria approach to evaluate the Castello Visconteo in Cusago (Italy). *Sustainability*, 13(8), 4440.
- Hasol, D. (2003). *Mimarlık ve yapı sözlüğü*. Yapı Yayınları.
- Karagöl, E. (2015). Karadeniz Ereğli Kalesi’nin kentsel bağlamda değerlendirilmesi [Yüksek lisans tezi].
- Karakoyun Yaşar, G. (2022). Ardahan Kalesi’nin korunması ve kentsel ilişkileri [Yüksek lisans tezi].
- Ocak, Z. (2016). Alanya Kızıl Kule’nin mimari ve işlevsel dönüşümü [Yüksek lisans tezi].
- Özdemir, M. (2016). Türkiye’de kültürel miras yönetimi ve yönetim sorunları. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 33(2), 1–20.
- Pendlebury, J. (2013). Conservation values, the authorised heritage discourse and the conservation-planning assemblage. *International Journal of Heritage Studies*, 19(7), 709–727.
- Reuse Italy. (2019). *Reuse the fortress: Villeneuve (Châtel-Argent)*.
- Scarpa, C. (1985). *Il Castelvecchio di Verona*. Electa.
- Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Routledge.

- Toğanaş, C. (2014). Çanakkale Çimenlik Kalesi'nin restorasyon ve müzeleşme süreci [Yüksek lisans tezi].
- Uslu, A. (2010). Doğu Karadeniz savunma yapılarının mimari özellikleri [Doktora tezi].
- Yaşa, E. (2012). İstanbul Boğazı savunma yapılarının tarihsel gelişimi [Yüksek lisans tezi].

Elâzığ'da Mimari ve Turizmin Etkileşimi: Tarihi, Doğal ve Kültürel Mekanların Rolü

The Interaction of Architecture and Tourism in Elâzığ: The Role of Historical, Natural and Cultural Spaces

Buket İpek Akyol¹, Prof. Dr. İclal Aluçlu²

¹Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Türkiye, buketipekakyol@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4145-8950

²Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Türkiye, ialuclu@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8151-2811

ÖZET

Elâzığ, Türkiye'nin doğusunda yer alan; zengin tarihi, doğal güzellikleri, kültürel mirası ile dikkat çeken bir kenttir. Harput'un tarihi dokusu, Buzluk mağarasının turistik çekiciliği, Hazar Gölü'nün doğal güzelliği gibi birçok bölge, mimari açıdan önemli bir yere sahiptir. Araştırmanın amacı, Elazığ'ın mimari mirası ile turistik değerleri arasındaki çok boyutlu ilişkiyi ortaya koymak, bu bağlamda kentin bir "marka şehir" olma potansiyelini incelemek ve sürdürülebilir turizm gelişimine yönelik stratejik öneriler sunmaktır. Bunun yanında turistik bölgelerin mimari özellikleri analiz edilerek, turizme sağladığı katkılar değerlendirilmiş ve Elazığ'ın kültürel mirasının gelecek kuşaklara aktarılmasında mimarlığın rolünü vurgulamıştır. Nitel ve nicel yöntemlere dayalı bu araştırma, literatür taraması, yerinde gözlem ve yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilen verilerle desteklenmiştir. Elde edilen bulgular, mimari mirasın korunarak turizme entegre edilmesinin, kentin sürdürülebilir kalkınmasına katkı sunabileceğini ortaya koymaktadır. Araştırma sonucunda, Elazığ'ın tarihi, doğal ve kültürel değerlerinin bütüncül bir yaklaşımla korunması, yeniden işlevlendirilmesi ve turizmle bütünleştirilmesi hem kentin ekonomik kalkınmasına hem de marka şehir olma sürecine katkı sağlayacaktır. Çalışma, Elâzığ özelinde mimarlığın turizmle olan bütünleşik rolünü vurgulayarak, bölgesel kalkınma stratejileri için öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Mimarlık, Sürdürülebilir Kalkınma, Kentsel Planlama, Marka Şehir.

ABSTRACT

Elazığ, located in eastern Turkey, is a city notable for its rich history, natural beauty, and cultural heritage. Many areas, such as Harput's historical fabric, the touristic appeal of Buzluk Cave, and the natural beauty of Lake Hazar, hold significant architectural significance. The research aims to reveal the multidimensional relationship between Elazığ's architectural heritage and touristic assets, to examine the city's potential as a "brand city," and to offer strategic recommendations for sustainable tourism development. Furthermore, the architectural features of touristic areas were analyzed to assess their contributions to tourism and to emphasize the role of architecture in transmitting Elazığ's cultural heritage to future generations. This research, based on qualitative and quantitative methods, was supported by data obtained through literature review, on-site observation, and structured interviews. The findings demonstrate that preserving and integrating architectural heritage into tourism can contribute to the city's sustainable development. As a result of the research, the preservation, re-functioning and integration of Elazığ's historical, natural and cultural values with a holistic approach will contribute to both the economic development of the city and the process of becoming a brand city.

The study aims to offer suggestions for regional development strategies by emphasizing the integral role of architecture with tourism in the specific case of Elâzığ.

Keywords: *Tourism, Architecture, Sustainable Development, Urban Planning, Brand City.*

GİRİŞ

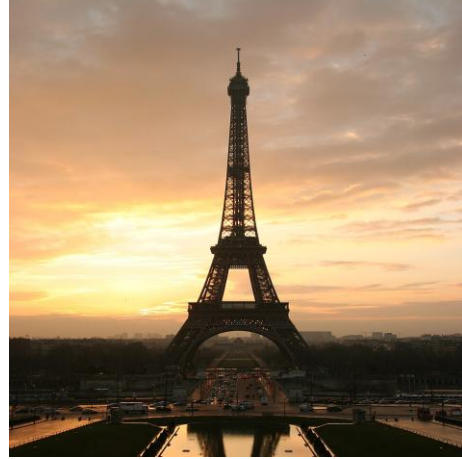
Yeni yüzyılın toplumunda; ekonomi, siyasi, çevrebilimi, mimari, kamu gibi her alanda değişim ve dönüşümler gerçekleşmektedir. Modern hayatın getirdiği çalışma, deneyimleme, dinlenme zamanları günümüz toplumunun turizm ile ilişkisini de şekillendirmektedir. Turizm; bireylerin dinlenmek, yeni yerler görmek, farklı kültürleri deneyimlemek gibi nedenlerle yaptıkları geçici konaklamalarıdır. Turizm her yıl milyarlarca insanın gezip, görmek, eğlenmek, dinlenmek amaçlı geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür; dünyada her yıl milyarlarca insanın hareketliliğine neden olan dev bir sektördür. Mimarlık ise insan yaşamını, kültürel mirası ve çevreyi şekillendiren bir sanat ve bilim dalıdır. Bu iki alan, özellikle tarihi ve kültürel bağlamda birbirinden ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Mimarlık, bir yerin kimliğini, tarihini ve kültürünü yansıtarak turistlerin ilgisini çekerken; turizm, bu yapıların korunmasına, yeniden işlevlendirilmesine ve ekonomik açıdan daha değerli hale gelmesine katkı sağlar. Mimarlık ve turizm birbirini doğrudan etkileyen iki alandır. Bölgelerin turizm potansiyeli incelendiğinde özellikle mimari unsurların çekiciliği etkili olmaktadır. Modern mimari eserler veya tarihi yapılar turistleri cezbeder. Tarihi yapılar bir toplumun kültürel kimliğini, yaşam tarzını, sosyokültürel özelliklerini ve kolektif hafızasını yansıtan önemli yapılardır. Bu mimari yapılar, toplumun kültürel farkındalığını, estetik algıyı ve toplum bilincini geliştirerek, geçmiş ile bugün arasında bağ kurmaktadır. Tarihi yapılar aracılığıyla toplumlar kendi köklerini tanıma, geçmişle bağ kurma ve kültürel miras bilincini geliştirme fırsatı bulurlar. Bu yönüyle, tarihi yapılar sadece toplumun geçmişini, bugününü ve geleceğini anlamak için korunması gereken fiziksel yapılar değil, aynı zamanda eğitim, yerel kalkınma ve ekonomik büyüme açısından da stratejik kaynaklardır. Bu yapılar üzerinden kurgulanan turizm rotaları, mimari unsurlar aracılığı ile bir bölgenin tarihsel ve kültürel katmanlarını görünür kılmaktadır. Mimarlık bu yapıların hem korunması hem de gelecek nesillere aktarılması bağlamında önemli bir rol oynamaktadır. Tarihi ve kültürel değere sahip bu yapılar, bir destinasyonun çekiciliğini doğrudan etkilemektedir. Örneğin Roma'daki Colosseum (Şekil 1), Paris'te Eyfel Kulesi ve İstanbul'da Ayasofya (Şekil 2) çok sayıda turist çekerek bölgenin turizmini canlandırır. Birçok turist gittiği yerlerde yerel kültürü keşfetmek, tarihi yapıları ve doğal güzellikleri görmek amacıyla seyahat etmektedir. Bu çalışma, turizm ve mimarlık arasındaki ilişkiyi farklı perspektiflerden incelemeyi amaçlamaktadır. Bu yapıların varlığı, şehirlerin çekiciliğini artırırken, bölgesel kalkınmaya da katkı sağlar.

Şekil 1. Colosseum, Roma

Kaynakça: <https://www.getyourguide.com> (01.12.2025)

Turizm ve mimarlık, farklı disiplinlerden olmasına karşın, birbirinden ayrılmaz iki alan olup, birinin gelişimi diğerini doğrudan etkiler. Mimarlık, bir yerin kültürel kimliğini ve tarihî değerlerini turistlere sunarken, turizm de bu değerlerin korunmasını ve sürdürülmesini teşvik eder. Sürdürülebilirlik, dijitalleşme ve yeniden işlevlendirme gibi faktörler, bu ilişkiyi daha da derinleştirerek, turistlerin beklentilerini karşılayan yapılar ve projeler ortaya koymaktadır. Turizm, mimarlığa yeni fırsatlar yaratırken, mimarlık da turizm sektörünün gelişimine katkıda bulunur.

Şekil 2. Ayasofya, İstanbul (solda) ve Eyfel, Paris (sağda)

Kaynak: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayasofya> (09.11.2025),
https://tr.wikipedia.org/wiki/Eyfel_Kulesi (09.11.2025)

Bu çalışma, Elazığ'ın mimarlık ve turizm bağlamında bütüncül bir değerlendirmesini yapmayı ve bu ilişkinin kente sunduğu olanakları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada literatür taraması, istatistiksel veri analizi ve SWOT analizi yöntemleri kullanılmıştır. Özellikle Elâzığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden elde edilen turist sayıları, arz-talep dengesi bağlamında kentin turizm gelişiminin değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Böylelikle hem kentin mevcut durumu hem de geleceğe dönük potansiyeli ortaya konulmuştur.

Araştırmanın özgün değeri, Elazığ'ın mimari, doğal ve kültürel mekânlarının turizmle etkileşimini disiplinlerarası bir bakış açısıyla ele alarak, sürdürülebilir turizm ve marka şehir olma perspektifine katkı sağlamasından kaynaklanmaktadır. Çalışma bulgularının, hem akademik literatüre teorik katkı sunması hem de yerel yönetimler, turizm planlamacıları ve politika yapımcılar için uygulamaya dönük öneriler geliştirmesi beklenmektedir.

LİTERATÜR

Mimarlık ve turizm arasındaki ilişki, özellikle kültürel mirası korumak ve sürdürülebilirlik kavramları üzerinden ele alınmaktadır. Ashworth ve Tunbridge (2000), mimari mirasın turizm yoluyla ekonomik değere dönüştüğünü; ancak bu sürecin planlama ve yönetim ilkeleriyle desteklenmemesi halinde kültürel tahribata yol açabileceğini belirtmektedir.

Sürdürülebilir turizm literatüründe, mimarlık disiplini; koruma, yeniden işlevlendirme ve çevresel duyarlılık bağlamında ele alınmaktadır (Orbaşlı, 2000; Vale & Vale, 1991). Yeniden işlevlendirme uygulamaları, tarihi yapıların yalnızca korunmasını değil, aynı zamanda güncel toplumsal ve ekonomik yaşama katılımını da mümkün kılmaktadır (Plevoets & Van Cleempoel, 2011). UNESCO'nun (2013) raporlarında da vurgulanan, kültürel mirasın korunması ve turizmle entegre edilmesi hem yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmekte hem de kentlerin uluslararası tanınırlığını artırmaktadır. Dolayısıyla mimarlık ve turizm arasındaki ilişki, özellikle sürdürülebilir kalkınma ve kültürel süreklilik açısından stratejik öneme sahiptir. Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, tarihi çevrelerde turizm baskısının planlama ilkeleriyle dengelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Çevik & Börekcioglu, 2015; Özkan, 2012).

Elâzığ ve Harput üzerine yapılan araştırmalar ise ağırlıklı olarak mimari mirasın belgelenmesi ve korunmasına odaklıdır (Bilgin, 2020; Özdemir, 2021). Bu çalışma, mevcut literatürü mekânsal, kültürel ve turistik bileşenleri birlikte ele alarak genişletmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırma, betimsel ve ilişkisel tarama modeline dayalı olarak kurgulanmıştır. Mimarlık ve turizm arasındaki ilişkinin çok boyutlu yapısı nedeniyle karma yöntem yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırmanın evrenini Elâzığ il sınırları içerisinde yer alan tarihi, doğal ve kültürel turizm alanları oluşturmaktadır. Elâzığ ili, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer almakta olup, Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri arasında bir geçiş alanı niteliği taşımaktadır. Bu konum, kentin tarih boyunca farklı kültürlerin, ticaret yollarının ve yerleşim biçimlerinin etkileşim alanı olmasını sağlamıştır. Elâzığ; Malatya, Diyarbakır, Bingöl ve Tunceli illeriyle komşu olup, bölgesel ölçekte ulaşım ve etkileşim açısından stratejik bir konuma sahiptir.

Elâzığ, sahip olduğu doğal, tarihi arkeolojik değerleri (Türkiye'de çok az sayıda bulunan Arkeolojik ve Etnografik müzeye sahiptir), zengin folkloru ve kültürel varlıkları ile zengin bir turizm potansiyeline sahiptir (Kabasakal, 2007). Örneklem kapsamında Harput tarihi bölgesi, Hazar Gölü ve Keban Baraj Gölü çevresi seçilmiştir. Alan seçiminde tarihî değer, ziyaretçi yoğunluğu ve mekânsal temsil gücü ölçütleri esas alınmıştır. Veriler; literatür taraması, saha gözlemleri, ikincil istatistiksel veriler ve SWOT analizi yoluyla toplanmıştır. Elâzığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verileri, turist profili ve arz-talep dengesi analizinde kullanılmıştır. Toplanan veriler nitel içerik analizi ve betimsel istatistik yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Mekânsal ve işlevsel veriler bütüncül bir yaklaşımla yorumlanmıştır.

BULGULAR

Elazığ'da Mimarlık ve Turizm: Bir Marka Şehir Olma Potansiyeli

Mimarlık ve turizmin kesiştiği bölgeler, kentlerin kimlik kazanmasında ve “marka şehir” olarak konumlanmasında belirleyici rol üstlenmektedir. Marka şehir anlayışı, yalnızca ekonomik ve turistik rekabet gücünü artırmakla kalmayıp, aynı zamanda kentlerin tarihî, kültürel ve doğal değerlerinin ulusal ve uluslararası düzeyde görünürlük kazanmasını sağlamaktadır (Anholt, 2007). Bu çerçevede Elâzığ, sahip olduğu zengin mimari miras, doğal güzellikler ve kültürel çeşitlilik sayesinde marka şehir olma potansiyeline sahip Anadolu kentlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi, turizm altyapısının geliştirilmesi, kültürel mirasın etkin biçimde korunarak yeniden işlevlendirilmesi ve sürdürülebilirlik odaklı politikaların uygulanmasıyla mümkündür.

Elazığ'ın Turizm Potansiyeli

Elâzığ, sahip olduğu tarihî, doğal ve kültürel değerleriyle Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli turizm merkezlerinden biri olma potansiyelini taşımaktadır. Kentin tarihsel katmanları Harput üzerinden görünür kılarken; doğal güzellikler Hazar Gölü, Keban Barajı ve Buzluk Mağaraları gibi alanlarda öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra kültürel etkinlikler, gastronomi, müzeler ve yerel yaşam biçimleri, Elazığ'ın turistik cazibesini çeşitlendiren unsurlar arasında yer almaktadır. Söz konusu çeşitlilik, kenti yalnızca yerli turistler için değil, uluslararası ziyaretçiler için de cazip kılacak önemli bir kaynaktır.

Elâzığ İl'inin tarihi, bugün yerini aldığı “Harput” un tarihi ile başlar. “Taşkale” anlamına gelen “Harput” M.Ö. 2000 yıllarına dayanan bir yerleşim yeridir. Elâzığ, sahip olduğu doğal, tarihi arkeolojik değerleri (Türkiye’de çok az sayıda bulunan Arkeolojik ve Etnografik müzeye sahiptir), zengin folkloru ve kültürel varlıkları ile zengin bir turizm potansiyeline sahiptir (Kabasakal, 2007). Şüphesiz bir bölgenin turizm potansiyelini belirleyen temel ölçütler; o bölgenin coğrafi konumu, tarihi ve tarihi kalıntıları, iklimi, yeryüzü şekilleri, ulaşım durumu ve çeşitli sektörlerle ilgili alt yapısı tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda, Elazığ'ı sahip olduğu avantajlarıyla değerlendirmek gerekmektedir. Harput'un tarihi dokusu, Keban Baraj Gölü ve Hazar Gölü gibi doğal güzellikler, kente gelen ziyaretçiler için önemli cazibe alanlarındandır. Elâzığ, tarihi ve doğal güzellikleriyle turizm açısından önemli bir şehir olmasının yanı sıra, mimarisıyla de dikkat çeken yapılar barındırmaktadır. Osmanlı ve Selçuklu döneminden kalan tarihi eserlerle birlikte Cumhuriyet dönemiyle birlikte gelişen modern yapılar, Elazığ'ın mimari kimliğini oluşturmaktadır. Özellikle Urartular, Roma, Bizans ve Selçuklu döneminden izler taşıyan Harput büyük bir öneme sahiptir. Harput Kalesi, Hacı Hulusi Konağı, Harput Ulu Camii, Alacalı Mescit gibi yapılar, şehrin tarihi kimliğini yansıtan başlıca örneklerdir. Bunun yanı sıra doğal güzellikler ve ekoturizm anlamında Hazar Gölü, Sivrice Kayak Merkezi, Buzluk Mağarası ilgi uyandıran cazip bölgelerdendir. Ayrıca, Elâzığ mutfağı da turizm açısından büyük bir değer taşımaktadır. Orcik, Lök tatlısı, Harput köftesi gibi yöresel lezzetler, gastronomi turizmi açısından önemli bir çekim unsuru olabilmektedir (Kabasakal, 2007).

Bununla birlikte, Elâzığ kenti tarihi ve kültürüne bağlı olarak güçlü bir turizm çekim merkezi potansiyeline sahip olmasına rağmen, bütüncül ve sürdürülebilir turizm planlaması ile yeterince değerlendirilememektedir. Şehrin tarihî dokusu, kültürel değerleri, gastronomisi ve doğal kaynakları, çeşitli turizm türleri için uygun zemin oluşturmasına rağmen, mevcut kapasitenin altında bir kullanım söz konusudur (Yılmaz & Demirtaş, 2021).

Tarihi Mekanlar ve Kentsel Doku

UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan Harput, Elazığ'ın kültürel ve tarihi mirasını yansıtan önemli bir bölgedir. Tarihsel kökenler M.Ö. 8. yüzyıla kadar uzanan bu bölgenin dikkat çekici yapılarını barındıran Harput antik kenti, kültürel bir simge olarak kentte önemli bir yere sahiptir. Bölgede önemli tarihi yapılar incelendiğinde Harput Ulu Cami, Anadolu'daki en eski camilerden biri olarak bilinmektedir; mihrap ve minber taş işçiliği, Artuklu mimarisinin karakteristik üslubunu yansıtmaktadır (Öztürk, 2020). Benzer şekilde, Meryem Ana Kilisesi, Arap Baba Türbesi hem inanç turizmi hem de kültürel turizm noktasında önemli bir potansiyel barındırmaktadır (Aydın, 2018). Tarihi Harput evleri, ahşap sivil mimari örnekleri ile, yerel mimarının ve geleneksel yaşam biçimini belgeleyen canlı açık hava müzesine benzemektedir (Bilgin, 2020). Dolayısıyla Harput bölgesi, mimari çeşitliliği, tarihsel sürekliliği ile hem bölgesel hem de uluslararası ölçekte dikkat çekici bir miras alanı konumundadır.

Harput' ta yer alan ve tarihi yapılardan biri olan yaklaşık 30 x 50 metre boyutlarında dikdörtgen plan şemasına sahip olan Harput Ulu Cami, mekânsal organizasyonu itibarıyla harim, son cemaat yeri, avlu ve revaklı bölümlerden oluşmaktadır. Moloz taş malzemeden oluşan yapının beden duvarlarını; tuğla malzemeden inşa edilen kemer, revak, kubbe ve minare gibi taşıyıcı ve simgesel öğeler tamamlamaktadır (Şekil 4), (Şekil 5). İbadet mekânı olarak tasarlanan harim, fonksiyonel olarak iki bölümden meydana gelmekte ve cemaat kullanımına yönelik farklı mekânsal düzenlemeler barındırmaktadır. Genel plan şeması ve mimari kurgusu açısından yapı, Artuklu dönemi camilerinin özgün karakteristiklerini yansıtırken; aynı zamanda Anadolu Selçuklu ve İran Selçuklu cami tipolojileri ile belirgin paralellikler göstermektedir. Bu durum, Harput Ulu Cami'yi yalnızca bölgesel bir mimari ürün olmaktan çıkararak, geniş coğrafi etkileşim ağlarının somut bir göstergesi konumuna taşımaktadır. Bu bağlamda; Harput Ulu Cami, yalnızca bölgesel bir ibadet mekânı olarak değil, aynı zamanda Orta çağ İslam mimarisinde mekânsal ve biçimsel etkileşimleri ortaya koyan önemli bir kültürel miras unsuru olarak değerlendirilmektedir (Bilgin, 2020).

Şekil 4. Harput Ulu Cami

Kaynak: <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2605> (18.11.2025)

Şekil 5. Ulu cami

Kaynak: <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2605> (18.11.2025)

Harput Kalesi'nde 2005 yılında başlayan arkeolojik kazılarda iç kale ve çevresinde mahalle mektebi, kale camisi ve çevresindeki ticari yapılar, konut kalıntıları, atölyeler, tünel sistemleri ve yaklaşık 36 metre derinliğe sahip, 100 basamaklı taş merdivenli su sarnıcı ortaya çıkarılması, yapının yalnızca savunma değil sosyal, dini ve ticari donatıları içeren çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. İç kale ve dış surlar olmak üzere iki bölümden oluşan kale, dörtgen planlıdır. Konumu itibarıyla Elazığ Ovasına hakim bir bölgede inşa edilmiştir (Wikipedia, 2025), (Şekil 6).

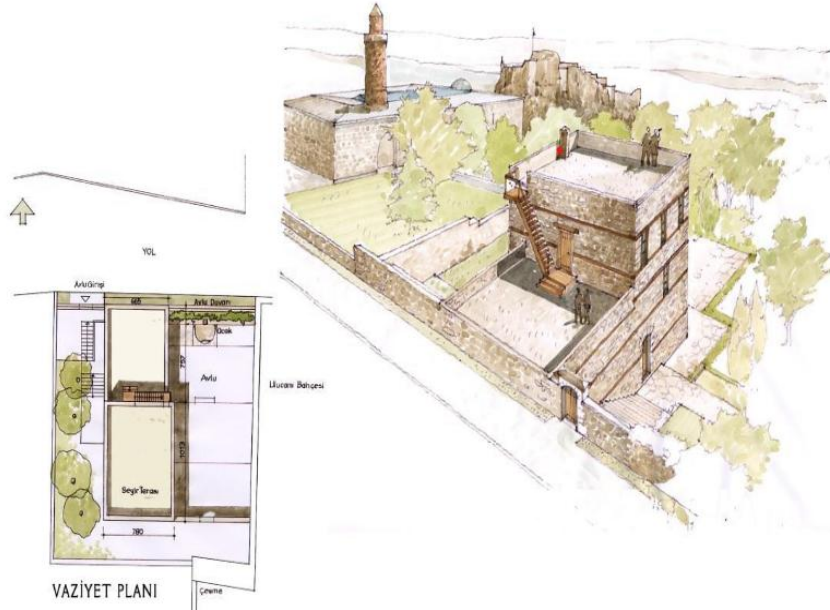
Harput kalesinin bir diğer adı olan "Süt Kalesi", yerel inanışlar ilke sözlü gelenekteki kültürel sürekliliğin devamını sağlayan rivayetlere konu olmuştur. Kale hakkında söylenenlere göre, yapım esnasında yaşanan kuraklık nedeniyle harç yapımında su yerine bölgedeki büyükbaş hayvanlardan sağılan süt kullanılmış, bu süte yumurta ve kireç katılarak "Horasan harcı" kullanılmıştır.

Şekil 7. Alacalı Cami

Kaynak: <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-187349/harput.html> (17.10.2025)

175 yıllık tarihi bir konak olan, Şefik Gül Kültür Evi Ulu Cami'nin 20 m batısında yer almaktadır. Müze ev konseptiyle yeniden işlevlendirilen bu yapı Harput'a kazandırılmış bir değer niteliği taşımaktadır. Şefik Gül Kültür Evi'ne ait vaziyet planı, Harput'un geleneksel konutlarının karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Avlulu bir plan tipolojisine sahip olan mekân kurgusunda, yapı kütesinin dışa kapalı olduğu iç mekana yönelimli olduğu, görülmektedir (Şekil 8). Taş duvarlar, ahşap doğramalar ve düz dam uygulaması, geleneksel Harput mimarisinin tipik özelliklerini ortaya koymaktadır (Şekil 9), (Şekil 10).

Şekil 8. Harput Şefik Gül Kültür Evi vaziyet planı ve arazi yerleşimi

Kaynak: <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-187349/harput.html> (17.10.2025)

Şekil 9. Şefik Gül Kültür Evi

Kaynak: <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-187349/harput.html> (17.10.2025)

Şekil 10. Şefik Gül Kültür Evi

Kaynak: <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-187349/harput.html> (17.10.2025)

Doğal Mekanlar ve Turizmle Bütünleşme

Elazığ yalnızca tarihî yapılarıyla değil, doğal güzellikleriyle de farklı turizm türlerine olanak sunmaktadır. Özellikle Hazar Gölü, hem manzarası hem de rekreatif kullanımı açısından yerli turistlerin yoğun ilgisini çekmektedir (Şekil 11), (Şekil 12). Göl çevresi, yaz turizmine yönelik kamp alanları, yüzme bölgeleri ve doğa yürüyüş rotalarıyla entegre bir turizm potansiyeli taşımaktadır (Korkmaz & Şahin, 2022).

Şekil 11. Hazar Gölü

Kaynak: <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-58516/sivrice.html> (18.11.2025)

Şekil 12. Hazar Gölü

Kaynak: <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-58516/sivrice.html> (18.11.2025)

Keban Baraj Gölü ise su sporları, balıkçılık ve kıyı şeridi boyunca oluşturulabilecek kırsal turizm faaliyetleri için stratejik bir alan olarak değerlendirilmektedir (Şekil 13), (Şekil 14). Türkiye' nin en büyük baraj gölü olan Keban Baraj Gölü elektrik, su üretimi konusunda önemli bir yere sahip olmak ile birlikte iskelelerinde balık lokantalarının yer alması ile yerel halka ve çevre illerin halkına hizmet vermektedir (Kültür Portalı, 2025)

Şekil 13. Rabat Kilisesi, Keban

Kaynak: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Keban> (18.11.2025)

Şekil 14. Çırcır Şelalesi, Keban

Kaynak: https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g3526818-d13109486-Reviews-Circir_Selalesi-Keban_Elazig_Province.html (18.11.2025)

Hazarbaba Kayak Merkezi ise kış turizmi açısından Doğu Anadolu'nun gelişmekte olan destinasyonlarından biridir (Şekil 15). Ancak altyapı eksiklikleri ve ulaşım zorlukları, bu merkezlerin dört mevsim boyunca kullanılabilirliğini sınırlamaktadır (Özdemir, 2021). Hazar Baba Dağı'nın, Hazar Gölü manzarasına sahip olmasıyla birlikte, kayak sporuna elverişli pisti, kafeterya imkanları ile güçlü turizm potansiyeli barındırmaktadır.

Şekil 15. Hazar Baba Kayak Merkezi, Elazığ

Kaynak: https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g672950-d6678189-i288982982-Hazarbaba_Kayak_Merkezi-Elazig_Elazig_Province.html (19.11.2025)

Kültürel Mekanlar ve Turistik Deneyim Alanları

Elâzığ, halk müziği, geleneksel yaşam pratikleri ve el sanatları bakımından da zengin bir kültürel dokuya sahiptir. Özellikle Kürsübaşı geleneği, bir araya gelerek türkülerin ve hikâyelerin paylaşıldığı, toplumsal hafızayı güçlendiren ve kuşaklararası etkileşimi teşvik eden özgün bir kültürel formdur (Bilgin, 2020), (Şekil 16). Kış aylarında kapalı mekanlarda, evlerde mâni ve sohbetlerle kolektif bir kültürel paylaşım gerçekleştirdiği bir kültürel paylaşım olan Kürsübaşı geleneği, yerel sözlü kültürün aktarılmasını teşvik etmektedir (Bilgin, 2020; Yıldız, 2019). Bunun yanı sıra Elâzığ mutfağı, gastronomi turizmi açısından önemli bir yere sahiptir. Harput köftesi, sırın, pestil, kurutmaları, içli köfte, orcik yerel mutfak kültürünü yansıtmaktadır (Ersoy, 2017). Gastronomik deneyim rotaları içerisinde,

ziyaretçilere kültürel süreklilik ve toplumsal üretim açısından bu ürünler farkındalık kazandırabilir. Bu ürünlerin ticarileştirilmesi turizm gelirini arttırarak, kapsayıcı bir kalkınma modeline de katkı sağlayacaktır (Şahin & Acar, 2022).

Şekil 16. Kürsübaşı Geleneği

Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/kulturatlasi/kursubasi> (19.11.2025)

BULGULAR

Araştırma bulguları, Elazığ'ın mimari ve kültürel mirasının turizm açısından yüksek bir potansiyele sahip olduğunu ancak bu potansiyelin yeterince etkin kullanılmadığını göstermektedir. Harput bölgesinde yoğunlaşan tarihî yapılar, güçlü bir kültürel kimlik oluşturmasına rağmen, yönlendirme, altyapı ve tanıtım eksiklikleri nedeniyle sınırlı bir turistik deneyim sunmaktadır.

SWOT analizi sonuçlarına göre; zengin kültürel miras ve doğal peyzaj alanları güçlü yönler olarak öne çıkarken, konaklama altyapısının yetersizliği ve düşük tanıtım düzeyi zayıf yönler arasında yer almaktadır. Dijital turizm ve kültürel rotalar ise önemli fırsatlar sunmaktadır.

Arz Talep Dengesi ve SWOT Analizi

Elâzığ turizminin sürdürülebilir bir şekilde gösterebilmesi için arz ve talep dengesi temel bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Arz; konaklama olanakları, kültürel miras değerleri, doğal güzellikleri, ulaşım altyapısı ve tanıtım çalışmaları gibi faktörleri içerirken; talep ise hem yerli hem de yabancı turistlerin bölgeye yönelik ilgisi, ziyaretçi özellikleri, harcama eğilimleri ve kalış süreleri ile şekillenmektedir (Gartner, 1996; Buhalis, 2000).

Elâzığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verilerine göre 2023 yılında ilin toplam turist sayısı yaklaşık 210.730 kişi iken, bunun %98'si yerli, %2'si yabancı ziyaretçilerden oluşmuştur. 2024 yılında ilin toplam turist sayısı yaklaşık 211.190 olarak gözlenmiştir (Tablo 1)

Tablo 1. Elazığ Turizmine İlişkin Bazı Temel İstatistikler (2020-2024)

Yıl	Yerli	Yabancı	Toplam	Yüzdellik değişim
2010	68.553	1.276	69829	
2011	95.911	2.498	98409	41%
2012	97.451	2.563	100014	2%
2013	98.275	2.631	100906	1%
2014	110.093	2.820	112913	12%
2015	130.093	3.478	133571	18%
2016	125.857	2.567	128424	-3,9%
2017	174.136	3.596	177.732	38%
2018	156.140	3.082	159.222	-10%
2019	208.802	4.796	213.598	34%
2020	163.401	2056	165.457	-23%
2021	187.685	6.251	193.936	17%
2022	191.000	4.040	195.040	1%
2023	207.320	3.410	210.730	9%
2024	211.190	3.654	214.844	2%

Kaynak: Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2025

Arz yönünde bakıldığında, Harput Kalesi, Hacı Hulusi Konağı, Ulu Cami, Kurşunlu Camii, Meryem Ana Kilisesi, Cıp Barajı ve Hazar Gölü gibi doğal ve kültürel mekânlar, kentin turizm çekiciliğini artırmaktadır. Ancak bu mekânların tanıtım eksikliği, yetersiz restorasyon çalışmaları ve ulaşım sorunları arz kapasitesini sınırlamaktadır. Talep tarafında ise özellikle kültür ve inanç turizmine yönelik artan bir eğilim bulunmakla birlikte, Elazığ'ın turistik imajının Türkiye genelinde yeterince güçlü olmadığı gözlemlenmektedir. (Tablo 2).

Bu bağlamda, Elazığ turizminin mevcut durumu SWOT analiziyle şu şekilde özetlenebilir:

Tablo 2. SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER (STRENGTHS)	FIRSATLAR (OPPORTUNITIES)
<ul style="list-style-type: none"> Zengin kültürel miras: Harput, kale, camiler, kiliseler ve tarihi konaklar Doğal çekicilikler: Hazar Gölü, Hazar Baba Kayak Merkezi, Buzluk Mağarası Yerel mutfak ve gastronomi potansiyeli (ör. Harput köftesi, orcik) Stratejik coğrafi konum (Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu arasında köprü) 	<ul style="list-style-type: none"> Kültür ve inanç turizmine yönelik artan talep UNESCO Dünya Mirası adaylık potansiyeli (Harput) Bölgesel kalkınma projeleri ve devlet destekleri Yapay zekâ ve dijital teknolojilerle tanıtım, sanal turizm olanaklarının gelişmesi
ZAYIF YÖNLER (WEAKNESSES)	TEHDİTLER (THREATS)
<ul style="list-style-type: none"> Konaklama tesislerinin sayıca ve kalite bakımından yetersizliği Turizm altyapısında eksiklikler (ulaşım, yönlendirme tabelaları, rehberlik hizmetleri) Tanıtım faaliyetlerinin ulusal ve uluslararası düzeyde sınırlı olması Ortalama konaklama süresinin düşük olması 	<ul style="list-style-type: none"> Bölgesel güvenlik algısı ve olası jeopolitik riskler Kültürel mirasın tahribat riski ve bakım/restorasyon eksiklikleri Komşu illerle (Malatya, Diyarbakır, Mardin) turizmde rekabet İklim değişikliğinin doğal alanlar üzerindeki olumsuz etkileri

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Elazığ'da mimarlık ve turizm arasındaki ilişkinin sürdürülebilir kalkınma ve marka şehir perspektifiyle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Mimari mirasın korunarak turizme entegre edilmesi, yalnızca ekonomik kazanç değil; kültürel süreklilik ve kentsel kimlik açısından da stratejik bir öneme sahiptir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda; koruma temelli planlama yaklaşımlarının geliştirilmesi, yeniden işlevlendirme projelerinin desteklenmesi ve dijital teknolojilerin turizm deneyimine entegre edilmesi önerilmektedir. Elâzığ örneği, Türkiye'deki benzer kültürel miras kentleri için uygulanabilir bir model sunmaktadır.

Elâzığ ilinde turizm ile mimarlık arasındaki ilişkinin sürdürülebilir biçimde geliştirilebilmesi için bütüncül ve disiplinler arası stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede geliştirilen öneriler, kentin kültürel mirasının korunması, turistik potansiyelin artırılması ve mekânsal kalitenin sürdürülebilir biçimde sağlanmasına yönelik olarak aşağıda sunulmuştur:

- Koruma Temelli Planlama ve Restorasyon Politikaları

Tarihî yapıların restorasyon süreçlerinde, yapının özgün dokusu ve tarihî kimliğini koruyacak bilimsel yöntemlerin tercih edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, Harput gibi tescilli alanlar için özel koruma planları hazırlanmalı; yapı malzemesi, teknik detaylar ve restorasyonun belgelendirilmesi uzman denetimiyle gerçekleştirilmelidir. Ayrıca bu yapıların kullanım sürekliliğini sağlayacak fonksiyonlar ile kültürel miras korunurken ekonomik sürdürülebilirlik de sağlanmalıdır.

- Mimari Rehberlik ve Bölgeye Özgü Yapı Kodlarının Oluşturulması

Yeni yapılaşmaların geleneksel ve doğal doku ile uyumlu olması adına, mimari tasarım rehberlerinin oluşturulması önerilmektedir. Bu rehberler, özellikle turizm baskısının yoğun

olduğu Hazar Gölü, Keban çevresi ve Harput bölgesi için ayrı ayrı hazırlanmalı ve yapı ruhsat süreçlerinde zorunlu referans dokümanı olarak kullanılmalıdır.

- Yeniden İşlevlendirme Uygulamaları

Kullanılmayan veya işlevini yitirmiş tarihî yapıların çağdaş ihtiyaçlara uygun şekilde yeniden işlevlendirilmesi hem koruma ilkeleriyle uyumlu hem de turizm çeşitliliğini destekleyici bir yaklaşımdır. Özellikle Harput'taki geleneksel konakların, konaklama, gastronomi ya da kültür-sanat işlevleriyle yeniden toplumsal yaşama katılması, bu yapıları sürdürülebilir hale getirecektir.

- Eko-Mimarlık ve Doğal Peyzajla Uyum

Turistik bölgelerde yapılacak yeni yapılaşmaların, doğal peyzaj ve ekosistemle uyumlu olması, çevresel sürdürülebilirliğin temel koşuludur. Hazar Gölü ve Keban Barajı çevresinde, doğal malzeme kullanımı, enerji verimli tasarımlar ve geçirgen zemin uygulamaları gibi ekomimari prensipler benimsenmelidir.

- Dijital Teknolojilerin Turizm Deneyimine Entegrasyonu

Ziyaretçi deneyiminin artırılması ve fiziksel yapıların korunması amacıyla dijital bilgilendirme sistemlerinin (QR kod, artırılmış gerçeklik, sanal turlar) kullanımı önerilmektedir. Bu uygulamalar, özellikle genç ziyaretçi profiline hitap ederken, aynı zamanda yapıların fiziksel yükünü azaltarak koruma sürecine katkı sağlar.

- Yerel Katılım ve Bilinçlendirme Politikaları

Koruma ve turizm stratejilerinin başarıya ulaşmasında, yerel halkın katılımı ve bilinç düzeyinin artırılması kritik bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, bilgilendirici eğitim programları, yerel girişimlerin desteklenmesi ve halkın karar süreçlerine dâhil edilmesi önerilmektedir. Böylece, mimari mirasın korunması toplumsal bir sahiplenme ile desteklenebilecektir.

Elâzığ, sahip olduğu mimari miras ve turistik değerler ile kültürel mirası ile büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilmesi için stratejik adımlar atılmalı ve sürdürülebilir kalkınma planları uygulanmalıdır. Kentin antik bölgesi olan Harput başta olmak üzere, geleneksel evler, tarihi camiler kentin mimari belleğini oluştururken aynı zamanda turizm rotasına yön veren temel unsurlar haline gelmiştir. Mimarlık bu bağlamda sadece fiziksel mekân üretimi olarak değil, tarih ve kültürel sürdürülebilirlik için stratejik bir işlev üstlenmektedir.

Bu çalışma, turizm ve mimarlık arasındaki etkileşimi Elâzığ özelinde ele alarak, mimari mirasın turizme yön veren rotasını hem de bu entegrasyonun sürdürülebilir kalkınma için nasıl bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Mevcut sorunları belirleyerek ve stratejik çözüm önerileri sunarak, turizm planlama ve akademik çalışmalara da katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Yerel ve kültürel mirasın korunarak sürdürülebilir kalkınmaya dönüştürülmesi için mimarlık ve turizmin entegre bir şekilde düşünülmesi gerekliliği araştırmanın önemini vurgulamaktadır. Elâzığ örneği, Türkiye'nin diğer kültürel miras şehirlerine de model olabilecek nitelikte bir inceleme sunmaktadır. Sonuç olarak bu çalışma ile birlikte çıkarılan sonuç doğru politikalar ve bilinçli yatırımlarla Elâzığ, Doğu Anadolu'nun marka şehirlerinden biri haline gelebilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. (2018). *Türkiye’de kültürel miras yönetimi ve sürdürülebilir turizm ilişkisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. (2000). *The tourist-historic city*. London: Routledge.
- Bilgin, A. (2020). Dijitalleşme sürecinde mimari mirasın korunması. *Mimarlık Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 55–72.
- Buhalis, D. (2000). *Tourism and information technologies*. London: Routledge. <https://doi.org/10.3333/mad.2020.411>
- Çevik, M., & Börekcioglu, İ. (2015). *Kültürel mirasın korunması ve turizm ilişkisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Erdoğan, N., & Yazgan, T. (2009). *Sürdürülebilir turizm ve kent planlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ersoy, A. (2017). Yöresel Mutfak Kültürü ve Gastronomi Turizmi: Elâzığ Örneği. *Turizm ve Gastronomi Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 89–101.
- Ersoy, İ. (2017). Türkiye’de çok kültürlü miras alanlarının korunması ve turizmde değerlendirilmesi. *Kültürel Miras Dergisi*, 9(2), 88–105. <https://doi.org/10.5678/kmd.2017.92>
- Karaca, T. (2021). Yerel Yemeklerin Kültürel Kimlikteki Yeri: Elâzığ Mutfağı Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Gıda*, 19(4), 233–245.
- Kaya, S. (2019). Harput’ ta geleneksel konut mimarisi ve kültürel süreklilik. *Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 45–63. <https://doi.org/10.1234/tkad.2019.0071>
- Korkmaz, B., & Şahin, Z. (2022). Kültürel miras alanlarında dijital arşivleme ve sürdürülebilir turizm. *Miras ve Koruma Dergisi*, 6(3), 33–50.
- Orbaşlı, A. (2000). *Tourists in historic towns*. London: E & FN Spon.
- Özdemir, D. (2021). Kentsel sit alanlarında koruma ve turizm dengesinin yönetimi: Harput örneği. *Şehir ve Toplum Dergisi*, 5(1), 99–118.
- Özkan, E. (2012). *Tarihî yapıların yeniden işlevlendirilmesi: Türkiye örnekleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, Ş, Coşkun, M. (2014). *Geleneksel Harput & Elâzığ evleri*, Kültür Yayınları
- Öztürk, H. (2020). Mimari mirasın korunmasında yerel yönetimlerin rolü: Harput örneği. *Mimarlık ve Planlama Dergisi*, 5(2), 89–104. <https://doi.org/10.5678/mpd.2020.52>
- Plevoets, B., & Van Cleempoel, K. (2011). Adaptive reuse as a strategy. *Structural Studies, Repairs and Maintenance*, 118, 155–164.
- Şahin, D., & Acar, F. (2022). Kadın Kooperatiflerinin Kırsal Turizmde Rolü: Yerel Üretim Turizme Entegrasyonu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 101–117.
- Timothy, D. J., & Boyd, S. W. (2003). *Heritage tourism*. Harlow: Pearson Education.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020). Elâzığ Kültür Envanteri Raporu. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Türel, A. (2006). *Kentsel tasarım ve turizm etkileşimi*. İstanbul: YEM Yayın.
- Vale, B., & Vale, R. (1991). *Green architecture*. London: Thames and Hudson.
- Yılmaz, A., & Demirtaş, N. (2021). Elazığ’da sürdürülebilir turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 112–130.

URL KAYNAK

- URL 1: UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris Erişim Tarihi: 11.08.2025
- URL 2: UNESCO World Heritage Tentative List: Historic Harput. <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/> Erişim Tarihi: 14.10.2025
- URL 3: <https://elazig.ktb.gov.tr/TR-187349/harput.html> Erişim Tarihi: 17.10.2025
- URL 4: KÜLTÜR PORTALI <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/gezilecekyer/keban-baraj-golu> Erişim Tarihi: 18.10.2025
- URL 5: <https://www.getyourguide.com> Erişim Tarihi: 01.11.2025
- URL 6: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayasofya> Erişim Tarihi: 09.11.2025
- URL 7: <https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2605> Erişim Tarihi: 18.11.2025
- URL 8: https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g672950-d6678189-i288982982-Hazarbaba_Kayak_Merkezi-Elazig_Elazig_Province.html Erişim Tarihi: 19.11.2025
- URL 9: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/kulturatlasi/kursubasi> Erişim Tarihi: 19.11.2025

Cultural Heritage Resources as a Key Factor in the Development of Cultural Tourism

Mədəni Turizmin İnkişafında Mühüm Bir Faktor Kimi Mədəni İrs Resursları

Assoc. Prof. Dr. Fargana Huseynova

The ANAS Institute of Architecture and Art, Department of Culturology and Theory of Art,
Azerbaijan, fargana.huseynova68@gmail.com, ORCID: 0009-0007-7168-7531

ABSTRACT

One of the most important areas of the state policy implemented in the Republic of Azerbaijan in recent years with the aim of increasing the share of the non-oil sector in the country's economy is the systematic development of the tourism industry. The cultural tourism sector is the most important and most promising area in the tourism industry in terms of developing the tourism experiences in Azerbaijan. The most important tourism resource used in the creation of cultural tourism products is our country's national and cultural heritage. Considering the uniqueness of cultural heritage examples, their distinctive features and elements associated with the diversity of cultural self-expression, it seems that Azerbaijan has more diverse and multifaceted cultural tourism resources than other neighboring countries and regions. This point is very important, as the number of tourists traveling for the purpose of cultural tourism is growing in the tourism market every year. Cultural tourism is a form of tourism that refers to the cultural heritage resources of a destination and transforms these resources into a product for consumption by tourists. The tourism sector, which uses cultural heritage resources, has positive and negative impacts on its development and sustainability. Because on the one hand, the growing tourist demand provides a solid political and economic basis for the protection of cultural heritage. On the other hand, the growth in the number of visitors, the unbalanced use of cultural heritage resources, their misuse and the tourism pressure without taking into account their cultural values can pose a real threat to the sustainability of cultural heritage sites. That is why the field of "cultural heritage management" and the field of "cultural tourism management" should be developed in parallel, taking each other into account.

Keywords: Cultural tourism, cultural heritage resources, Republic of Azerbaijan, UNESCO, Basgal.

XÜLASƏ

Azərbaycan Respublikasında son illər qeyri-neft sektorunun ölkə iqtisadiyyatında payının artırılması məqsədi ilə həyata keçirilən dövlət siyasətinin ən vacib istiqamətlərindən biri də turizm sənayesinin sistemli şəkildə inkişaf etdirilməsidir. Azərbaycanda turizm təcrübələrinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində mədəni turizm sahəsi turizm sektorunda ən vacib və ən potensial istiqamətdir. Mədəni turizm məhsullarının hazırlanmasında istifadə edilən ən əhəmiyyətli turizm resursu ölkəmizin milli-mədəni irs nümunələridir. Mədəni irs nümunələrinin özünəməxsusluğu, səciyyəvi xüsusiyyətləri və mədəni özünüifadə müxtəlifliyinə aid ünsürlərə nəzər yetirdikdə, Azərbaycanın digər qonşu ölkə və regionlara nisbətən daha rəngarəng, çoxçalarlı mədəni turizm resurslarına malik olduğu görünür. Bu məqam çox əhəmiyyətlidir, çünki turizm bazarında mədəni turizm məqsədi ilə səyahət edən turistlərin sayı ildən-ilə artır. Mədəni turizm elə bir turizm formasıdır ki, o bir destinasiyanın mədəni irs resurslarına istinad edir və həmin resursların turistlər tərəfindən istehlak edilməsi üçün məhsul formasına çevirir. Mədəni irs resurslarından istifadə edən turizm sahəsi onun inkişafına və dayanıqlılığına həm müsbət, həm də mənfi təsir göstərir. Çünki bir tərəfdən turistlərin artan tələbatı

mədəni irsin qorunması istiqamətinə güclü siyasi və iqtisadi əsas verir. Digər tərəfdən, ziyarətçilərin sayının artması, mədəni irs resurslarından balans gözləmədən istifadə, yanlış şəkildə istifadə etmək, mədəni dəyərləri nəzərə alınmadan turizmin yüklənməsi mədəni irs nümunələrinin dayanıqlığına real təhlükə yarada bilər. Məhz buna görə də “mədəni irsin idarəetməsi” sahəsi ilə “mədəni turizmin idarəetməsi” sahəsi paralel olaraq, bir-birini nəzərə alaraq inkişaf etdirilməlidir.

Açar sözlər: *Mədəni turizm, mədəni irs resursları, Azərbaycan Respublikası, YUNESKO, Basqal*

INTRODUCTION

One of the most important areas of the state policy implemented in the Republic of Azerbaijan in recent years with the aim of increasing the share of the non-oil sector in the country's economy is the systematic development of the tourism industry. The document “Socio-Economic Development Strategy for 2022-2026” was prepared based on the document “Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development”, approved by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated February 2, 2021, in which the tourism sector was identified as one of the 18 main priority areas of Azerbaijan's economy. The Public Legal Entity of the Tourism Bureau was established in Azerbaijan in order to develop our country's tourism sector at the international level, in particular, to promote it using innovative marketing methods, as well as to develop domestic tourism, and the State Tourism Agency of the Republic of Azerbaijan was established in accordance with the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan “On Certain Measures to Improve State Administration in the Field of Culture and Tourism” dated April 20, 2018.

Cultural tourism is an important and promising area of the tourism sector in terms of developing the tourism experiences in the Republic of Azerbaijan. The most important tourism resource used in the development of cultural tourism products is our country's national and cultural heritage. Various countries are seeking to move away from the retail of cultural tourism products and to differentiate themselves from each other with tourism products that are more diverse in content and less common in terms of tourism experience against the background of growing fierce competition in the world tourism market. Various countries are making the tourism products offered to visitors more diverse according to age categories and interests and are mobilizing existing cultural heritage resources in this direction. If we consider the uniqueness of cultural heritage examples, their distinctive features and the diversity of cultural self-expression, it is clear that Azerbaijan has more diverse and multifaceted cultural tourism resources than other neighboring countries and regions. This point is very important, because the number of tourists traveling for cultural tourism is growing year by year in the tourism market (Anonymous, 2022, p.6).

METHODOLOGY

The term “cultural tourism” is explained as a specific tourism concept based on fundamental tourism theories, currently. The UN World Tourism Organization defines the term “cultural tourism” as following: Cultural tourism is the activity of people travelling from one place to another in order to see the cultural heritage sites of other cities or countries, to gather new information and experience and satisfy their cultural needs, as well as to see monuments, art and cultural expressions (ethnographic elements, etc.) of that area. Cultural tourism includes activities such as festivals, cultural events, art performances, visits to museums, monuments, religious and sacred sites and other cultural sites. Cultural tourism provides people with the opportunity to learn about different cultures. In this way, cultural tourism creates conditions

for cultural exchange between people with different lifestyles and tastes. Cultural tourism is a form of tourism that draws on the cultural heritage resources of a destination and transforms these resources into a product for consumption (use) by tourists. More generally, cultural tourism encompasses cultural heritage sites or cultural heritage resources, and therefore, in order to understand the concept of cultural tourism, it is necessary to first understand the concept of cultural heritage and know what it represents (Suleymanli, 2019, p.229).

Cultural heritage is the name given to examples created by generations and possessing human values. Cultural heritage examples that reflect values belonging to the distant historical past can also serve as examples for future generations. In this sense, cultural heritage is a broader and more conservative concept than tradition. Cultural heritage is a sum of values inherited from the past and passed on to the future, which have a physical existence and belong to a society created by people. "Cultural heritage" is the name given to a treasure that explains the common past of a people and society to its members and strengthens the sense of solidarity and unity between them. Cultural heritage also ensures the continuity of the experiences and traditions that people have passed down throughout history. The issue of protecting cultural heritage is becoming more relevant every day. This is because the destructive impact of the environment, natural disasters and global problems lead to enormous material and moral losses. The most important value among these losses is cultural heritage. Elements of cultural heritage, perceived as a set of material and spiritual values – monuments, architectural buildings and rituals, traditional ceremonies, intangible values enrich our lives and create common points of action for peoples in shaping the future.

The tourism sector, which uses cultural heritage resources, has positive and negative impacts on its development and sustainability. On the one hand, the growing tourist demand provides the political and economic basis for protecting cultural heritage. On the other hand, the increase in the number of tourists, the misuse of cultural heritage resources without taking into account a balance and the burden of tourism without consideration for their cultural values can pose a real threat to the sustainability of cultural heritage sites. That is why the areas of "cultural heritage management" and "cultural tourism management" should be developed in parallel, taking each other into account. For example, cultural heritage experts sometimes prohibit tourists from visiting monuments. The Khan Palace, located in the historic part of Sheki, Azerbaijan, cannot be visited by more than 20 tourists at a time (Fig. 1, 2.). In order to protect against the impact of mass tourism, according to the conclusion of cultural heritage experts, tourists are completely prohibited from entering the Lascaux caves in France. Since the temperature and humidity inside the cave are greatly affected by the breath of tourists, the quality of the colorful wall paintings in the Lascaux caves deteriorates and the color pigments begin to fade. (Fig. 3.) Therefore, the French government created a replica (analogue) of these caves outside, preserving all their contents, and opened them to tourists (Huseynov and Efendiyeva, 2007, p. 77).

Fig. 1. The exterior view of the Sheki Khan's Palace

Fig. 2. The interior view of the Sheki Khan's Palace

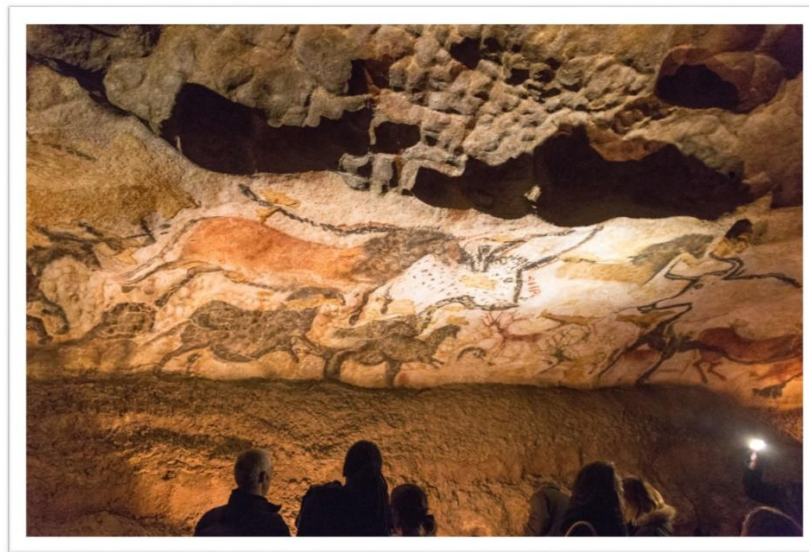

Fig. 3. Lascaux cave in France

When developing cultural tourism, it is necessary to consider the opinions of experts in the field of cultural heritage management. Otherwise, cultural tourism can have a very negative impact on cultural heritage values. For this purpose, information boards and warning instructions are used in the territory of various monuments, and certain time restrictions are set for visiting. For example, tourists can scratch and touch various monuments. Therefore, tourists are advised to respect local customs and traditions, as well as cultural heritage values when visiting cultural heritage sites. There are 4 state institutions responsible for cultural heritage management in Azerbaijan: 1) Ministry of Culture of the Republic of Azerbaijan; 2) State Tourism Agency of the Republic of Azerbaijan; 3) "Icherisheher" State Historical and Architectural Reserve Administration; 4) "Shusha" State Reserve Administration.

Besides the abovementioned institutions, various scientific institutes and organizations of the Azerbaijan National Academy of Sciences are among the most important institutions in the field of cultural heritage. The Institute of Archaeology, Ethnography and Anthropology is the only state institution responsible for conducting archaeological excavations in the territory of the Republic of Azerbaijan. Material and cultural artefacts found during archaeological excavations carried out in Azerbaijan over the past 150 years are currently preserved in the scientific inventory fund of this institute and in some state museums of Azerbaijan. In addition,

institutions such as the Institute of Architecture and Art, the Institute of Manuscripts and the Institute of History also play a very important role in the preservation of historical and cultural monuments.

One of the first and most important international documents on cultural heritage is the UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, adopted in 1972. Azerbaijan acceded to this Convention in 1993. Only heritage sites of outstanding universal value, integrity and authenticity can be included on the World Heritage List. UNESCO expects its Member States to regularly monitor the condition of their cultural heritage, preserve it and where possible, enhance it. Each country should adopt and implement effective legislation to protect its cultural heritage, establish institutions responsible for cultural heritage and ensure the effective management of cultural heritage sites. UNESCO emphasizes the importance of involving all levels of government, from central to local, local communities and other stakeholders in the protection of cultural heritage (UNESCO Operational Guidelines for the Implementation, 2013). The protection of the Outstanding Universal Value of a particular heritage site or area, including its integrity and authenticity should be carried out in accordance with UNESCO guidelines. It is essential to incorporate local practices and regional planning concepts into an effective management plan. As a non-governmental organization, the International Council on the Conservation of Monuments and Sites (ICOMOS), an advisory body to UNESCO, is responsible for the protection of cultural monuments and cultural heritage sites. Its main task is to assess and prepare information on world cultural heritage, to provide advice on the protection and restoration of monuments and to monitor cultural heritage examples.

The UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage adopted on 17 October 2003 was ratified by the Law of the Republic of Azerbaijan adopted on 2 October 2006. The "Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity", regulated by the abovementioned Convention, includes 15 examples of Azerbaijan's intangible cultural heritage. Azerbaijan also acceded to the UNESCO Convention on "The Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property" adopted on 14 November 1970 in the field of cultural heritage protection (in 1997). In order to be included in the UNESCO World Heritage List, cultural and natural heritage monuments must meet at least one of ten criteria. Six of these ten criteria relate to the field of cultural heritage. The Old City was included in the World Heritage List under criterion 4 (the territory preserves the traces and memory of various historical periods, Arab, Seljuk, Shirvanshahs, Ottoman, Safavid, Khan period, Tsarist period, etc. in examples of material and cultural heritage and architecture), the Gobustan area under criterion 3 (the territory preserves the traces of a vanished civilization) and the ancient part of Sheki under criteria 2 (Shaki's historical links with various civilizations are reflected in the traditional architecture of the city) and 5 (harmony between nature and human, efficient use of natural resources by human and perfect consideration of them in urban planning and economic life).

Cultural heritage resources do not automatically mean a cultural tourism product. Creating a cultural tourism product using cultural heritage resources is a complex process involving planning, marketing and attracting investment. When tourists visit a cultural heritage site, measures are taken to provide road infrastructure and transport services, catering and accommodation services, services necessary for safe and comfortable exploration of the area, safe and comfortable movement for the satisfaction of the tourists and measures are taken to

meet all their needs, making it possible to create a cultural tourism product. The process of creating a tourism product mainly goes through 3 stages in world practice. First, the interested party (state, local government, private company, etc.) who wants to turn a cultural heritage resource into a cultural tourism product conducts market research and collects initial information about the potential of the proposed cultural heritage site. If it turns out that the tourism potential of cultural heritage resources is really great, the stage of developing the cultural tourism product begins. At this stage, work begins on ensuring the accessibility of cultural heritage sites, catering and accommodation facilities, safe movement, preparation of materials and tools explaining the cultural heritage values of the area, etc. The third stage involves launching marketing and advertising activities and conveying information about the readiness of the tourism product to the local and international tourism market and relevant tourism industry representatives. The last two stages can usually be implemented in parallel, as the process of developing a tourism product sometimes takes a long time, and therefore, promotion and marketing work can sometimes be started earlier. The projects implemented in the "Basgal" State Historical and Cultural Reserve in 2019-2022 can be cited as a successful example of the process of developing a cultural tourism product based on cultural heritage resources in the context of Azerbaijan. So, in accordance with the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the Basgal State Historical and Cultural Reserve dated October 3, 2018, the State Tourism Agency of the Republic of Azerbaijan has launched the creation of modern tourism infrastructure in the territory of the Basgal State Historical and Cultural Reserve, as well as restoration and conservation works, and has taken practical steps to protect and promote the cultural heritage values of the Reserve. According to preliminary research, the rich cultural heritage of Basgal – the preservation of the ancient traditional art of kelaghayi (Fig. 4.), a 5-century-old historical oriental plane tree and a 17th-century historical hammam and the location of Basgal on the northwestern tourism corridor of Azerbaijan have shown that there is a rich potential for the development of cultural tourism here. Many epigraphic monuments, ancient wall inscriptions, stone tombs and various inscriptions in the Basgal settlement have been thoroughly studied and taken under state protection. The kelaghayi patterns, which are a key element of Basgal's cultural heritage, have been collected, inventoried and published (Ganiyev, 2022). A number of cultural tourism destinations in Azerbaijan, such as Lahij, Basgal, Ordubad, Icherisheher, Khinalıq, Sheki, Ilisu are distinguished not only by their monuments, but also by their architectural and urban planning structure and traditional Urban Landscape. The development of cultural tourism in such settlements requires the protection of facades and the comprehensive consideration of all urban planning elements.

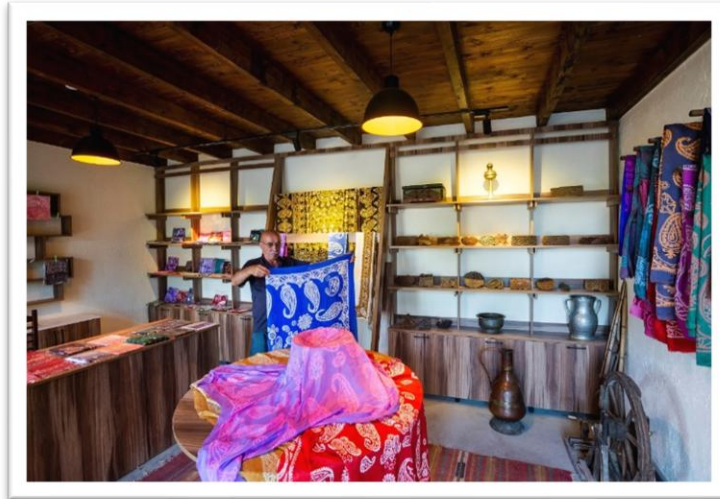

Fig. 4. Example of the cultural heritage of Basgal – ancient kelaghayi art

As a result of the policy of readaptation of cultural heritage sites, they can be used for tourism development while preserving their cultural values, historical significance and artistic and aesthetic features. Currently, a successful example in this regard is the use of historic caravanserais for tourism purposes in Azerbaijan. The Yukhari Caravanserai, one of the historical and architectural monuments located in Sheki, functions as a hotel, thus continuing its traditional socio-economic function. The historic Shah Abbas Caravanserai, located in the center of Ganja, also currently functions as a hotel complex. At the same time, the Bukhara Caravanserai, located in Icherisheher, operates as a restaurant currently, preserving all its architectural details (Soltanova, 2015, p.72)

There are also a number of successful examples in Azerbaijan in the field of adapting historical and architectural buildings and turning them into museums. For example, Haji Zeynalabdin Tagiyev's house operates as the History Museum, the Azerbaijan National Museum of Art operates in Leon de Burr's estates, a millionaire who worked in the oil and maritime transportation sector in Baku in the 19th century. Similarly, the famous Prague Castle in Prague has now become a venue for cultural events, galleries and exhibitions. We can also see similar examples in the use of ancient Albanian Christian temples. Although the Kish Temple, located in the Kish village of Sheki, and other similar monuments from the Caucasian Albanian period have preserved their cultural and historical significance, they are now used not for their original religious purpose, but only as museums (Fig. 5.). It is also normal in world practice for some monuments not to be used for their intended purpose. It should also be emphasized that countries with developed tourism industries have successfully transformed some sites into new cultural tourism products, recognizing their historical significance. The sites in Europe where some historical battles took place have already become important destinations for cultural tourism. For example, the Battle of Culloden in Scotland is a large memorial tourist destination that commemorates the last battle of the Scots against the English (1746). The Turkish government, taking into account the deep traces left in memory by the Battle of Chanakkale, which took place in 1915 during the First World War, has created a large-scale tourism complex in this area, encouraging tourists to visit the sites where the Battle of Chanakkale took place (Anonymous, 2022, p. 81-83).

Fig. 5. Kish Alban Temple

CONCLUSION

A number of cultural tourism routes have been developed in Azerbaijan in recent years. The Jewish Heritage tourism route, the Wine Road tourism route and the Silk Road tourism route can be highlighted among them. Sometimes tourism routes with the same content can be used in several countries at the same time. For example, the Silk Road tourism route is used not only by Azerbaijan, but also by Uzbekistan, China, Kyrgyzstan, Kazakhstan and other countries to develop cultural tourism. The Silk Road route spread not only goods for sale to different countries and regions, but also customs, crafts, music and culinary traditions. Despite the great cultural tourism potential of the Silk Road in Azerbaijan, no serious cultural tourism product based on cultural heritage resources has yet been created from it. It should not be forgotten that Azerbaijan has been a place where cultures have met and enriched each other for thousands of years, playing the role of a bridge between the East and the West.

When developing cultural heritage elements such as tourism products, their significance is first studied and assessed, all necessary services and infrastructure needs are created for the traveler to see and experience them, and promotional work is carried out for the area in tourism markets. While cultural heritage specialists strive to preserve and effectively manage heritage, as well as to study and understand cultural heritage values comprehensively, cultural tourism specialists strive to ensure that tourists have a comfortable tourism experience and consume tourism products more comfortably. Currently, issues related to cultural heritage protection are one of the priority areas of the international community's activities. Cultural heritage is a spiritual capital of incomparable value for all mankind and a legacy passed on to future generations. The protection and use of cultural heritage is an important task for states and their institutions, public organizations and all citizens. Cooperation in the field of cultural heritage protection is part of the international cultural relations that develop each state. It can be concluded that the development of cultural tourism in Azerbaijan, which has rich cultural heritage resources, can be an important tool in shaping the country's image in the international community.

REFERENCES

“Azerbaijan – 2020: A Look into the Future” Development Concept, Baku, 2012

Anonymous (2022). Cultural heritage and cultural tourism in Azerbaijan: Resources, products, experiences. Baku.

Ganiyev, E. (2022). The meeting place of antiquity and modernity - Basgal. Azerbaijan Newspaper. August 16, 2022

Huseynov, I. and Efendiyeva, N. (2007). Fundamentals of Tourism. Textbook. Baku.

Republic of Azerbaijan (1998). Law on the Protection of Historical and Cultural Monuments Baku.

Soltanova, H. (2015). Tourism in the Republic of Azerbaijan and its development. Monograph. Baku.

Suleymanli, M. (2019). Cultural heritage. Textbook. Baku

UNESCO (1972). Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris

The Role of Mass Culture in the Organization of Tourism

Turizmin Örgütlenmesinde Kitle Kültürünün Rolü

Assoc. Prof. Dr. Gulchin Kazimi

The ANAS Institute of Architecture and Art, Department of Culturology and Theory of Art,
Azerbaijan, gulchinkazimi@gmail.com, ORCID: 0009-0007-7168-7531

ABSTRACT

Tourism is one of the most active forms of recreation and entertainment, as well as playing a special role in the implementation of socio-economic, cultural-political and culturological functions. Azerbaijan with a favorable geographical location on the Caspian coast, beautiful nature, medical mineral waters, oil and mud, as well as a rich historical and cultural heritage can achieve great success and income in this area. The development of tourism also contributes to the creation of additional jobs, additional income from the sale of some consumer and agricultural goods in the regions, as well as the effective organization of the population's recreation. The development of tourism influences the development of culture as a whole, especially mass culture. Mass cultural events, entertainment, music, dance are the factors that tourists are most interested and ensure the effectiveness of cultural and leisure time. Given the importance of tourism for the republic, the country's president first made changes in the management structure. A decree was signed to establish the Ministry of Culture and Tourism in 2006. In subsequent years, a decree was issued on the development of tourism in Azerbaijan and the State Programs covering various fields of tourism. As a result, large-scale infrastructures are being created in Azerbaijan today: highways that meet international standards are being laid, bridges are being constructed, multi-star hotels are being built in Baku and the regions, a magnificent winter-summer tourism complex such as "Shahdag" is being created, etc. When constructing such large-scale structures, it is impossible not to take into account the architectural and city planning features. In this regard, the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the implementation of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Architectural Works" signed on June 13, 1998 regulates the issues in this area.

Keywords: national and spiritual heritage, tourism, marketing, cultural policy, recreation center

ÖZET

Turizm, en aktif rekreasyon ve eğlence biçimlerinden biri olmakla birlikte, sosyo-ekonomik, kültürel-politik ve kültürel işlevlerin hayata geçirilmesinde de özel bir öneme sahiptir. Hazar kıyısındaki elverişli coğrafi konumu, güzel doğası, şifalı mineral suları, petrol ve çamur kaynakları ve zengin tarihi ve kültürel mirasıyla Azerbaycan, bu alanda daha büyük başarı ve gelir elde edebilir. Turizmin gelişmesi aynı zamanda ek istihdam, yeni mekânların açılması, bölgelerdeki bazı tüketim ve tarım ürünlerinin satışından elde edilen ek gelir ve halk için rekreasyonel faaliyetlerin etkin bir şekilde organize edilmesi anlamına gelir. Turizmin gelişmesi, kültürün bir bütün olarak, özellikle de kitle kültürünün gelişmesini etkiler. Kitlesele kültürel etkinlikler, eğlence, müzik, dans, turistlerin en çok arzuladığı ve kültürel ve boş zamanın etkinliğini sağlayan unsurlardır. Turizmin cumhuriyet için önemini göz önünde bulunduran ülke cumhurbaşkanı, öncelikle yönetim yapısında değişiklikler yaptı. 2006 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kurulması hakkında bir kararname imzalandı. Sonraki yıllarda, Azerbaycan'da turizmin geliştirilmesi ve çeşitli alanlarını kapsayan Devlet Programları hakkında bir kararname çıkarıldı. Sonuç olarak, bugün Azerbaycan'da büyük ölçekli altyapı çalışmaları devam ediyor: uluslararası standartlara

uygun otoyollar inşa ediliyor, köprüler inşa ediliyor, Bakü ve bölgelerde çok yıldızlı oteller inşa ediliyor, "Şahdağ" gibi görkemli bir kış-yaz turizm kompleksi yaratılıyor vb. Bu tür büyük ölçekli yapıların inşası sırasında mimari ve kentsel planlama özelliklerinin dikkate alınmaması imkânsızdır. Bu bağlamda, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 13 Haziran 1998 tarihinde imzaladığı Azerbaycan Cumhuriyeti "Mimarlık Faaliyeti Hakkındaki" Kanunun Uygulanmasına Dair Kararnamesi bu alandaki konuları düzenlemektedir.

Anahtar Kelimeler: *ulusal-manevi miras, turizm, pazarlama, kültür politikası, rekreasyon merkezi.*

INTRODUCTION

Tourism is one of the most active forms of recreation and entertainment and plays a special role in the implementation of socio-economic, cultural-political and cultural functions. Azerbaijan, with a favorable geographical location on the Caspian coast, beautiful nature, healing mineral waters, oil and mud and a rich historical and cultural heritage, can achieve great success and income in this area. The development of tourism also means the creation of additional jobs, additional income from the sale of some consumer and agricultural products to the regions and the effective organization of the population's recreation. The development of tourism influences the development of culture, especially mass culture. Mass cultural events, entertainment, music, dance are the factors that tourists are most interested in and ensure the effectiveness of cultural and leisure time.

Considering the importance of tourism for the republic, the country's president first made changes to the management structure. A decree was signed on the establishment of the Ministry of Culture and Tourism in 2006. A decree was issued on the development of tourism in Azerbaijan and on State Programs covering various fields of tourism in the following years. As a result, today, large-scale infrastructures are being created in Azerbaijan: highways that meet international standards are being built, bridges are being built, multi-star hotels are being built in Baku and the regions, magnificent winter-summer tourist complexes such as "Shahdag" and "Gabala" are being created (Anonymous, 2011). When constructing such large-scale structures, it is impossible not to consider architectural and urban planning features. In this regard, the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the Application of the Law of the Republic of Azerbaijan "On Architectural Activities", signed on June 13, 1998, regulates issues in this area (Anonymous, 2001, p.158).

Figure 1. a) *Shahdag Tourism Complex*

b) *Gondola lift at Shahdag Tourism Center*

It is an indisputable fact that tourism has become one of the most fashionable sectors in the world, including Azerbaijan in recent years. Currently, the world's population is participating in the international tourism movement. The number of people participating in domestic tourism processes is constantly growing. On the other hand, the place of tourism in the global economy is also constantly growing. Research shows that tourism will become one of the most important sectors of the global economy in the coming years. The World Tourism Organization's research shows that the number of people participating in tourism processes and the economic impact of tourism will continue to grow.

On the other hand, tourism has become one of the sectors that has been increasingly discussed and debated in recent years, not only because of its economic impact, but also because of its impact on the environment. The fact that tourism is a process of movement that is not permanent in nature and that these processes are increasingly directed towards clean natural environments on a global scale brings discussions on the interaction between tourism and the environment to the fore regularly.

MASS CULTURE AND TOURISM

One of the important points of the Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-Economic Development, approved by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated February 2, 2021, is a country with "a clean environment" and "green growth" (<https://president.az/az/articles/view/50474>). This means that the development of tourism is one of the important priority tasks for the country.

The development of tourism is a sign of positive energy towards general development. The basis of mood is the psychophysiological work of the body. Researchers have found that a decrease in psychophysiological resources leads to a sharp decline in mood, and causes irritability, anxiety, etc (Klubshunaslig, 1984, p.298). Tourism and recreational activities in Azerbaijan are carried out through central and local authorities, universities, civil society organizations and individuals. The problems of coordination between these organizations, lack of qualified personnel and funding are always under the attention and control of the state. The speed and quality of socio-cultural progress are determined by the effectiveness of culture. The higher the effectiveness of a society's culture, the higher the indicators of the gross national product characterizing the level of economic development, the higher the human development index, the higher the level of well-being and quality of life. So, the effective solution of sustainable human development depends directly on the proper organization of people's leisure and cultural recreation. People not only gain new energy and enthusiasm in the context of tourism promotion and cultural leisure but also think about the meaning of life and self-awareness, as well as achieve certain results in self-development through various cultural events. This also strengthens the desire to organize coexistence and develop humane relationships that everyone in society strives for.

Of course, developing an organized and effective tourism policy and implementing it successfully is no easy task. After all, the mere existence of tourism resources and potential opportunities alone in the country does not solve everything. That is why, despite the presence of sufficient tourism resources, our country is not yet recognized as a tourism region by the international community. Considering that political, economic and socio-cultural opportunities have emerged for the development of this sector only in recent years, we can be optimistic about the prospects for tourism in Azerbaijan. Recent projects aimed at the development of tourism lead us to look with hope to the future of this sector.

The essence and basic principles of tourism policy, established by legislation in the Republic of Azerbaijan, are to protect citizens' rights to leisure, create conditions for free movement in their own country and abroad, implement measures to protect the environment and support educational and enlightenment activities in the field of tourism. Measures such as creating new jobs, increasing national income, expanding international relations and protecting and restoring historical monuments and tourism facilities contribute ultimately to the development of culture and the improvement of people's well-being.

One of the important factors in the development of tourism is the training of personnel in this field. Since tourism is a dynamic process, the tourist market is very volatile. Today, there is a great need in Azerbaijan for specialized personnel training in various areas of tourism, including cultural services, recreation and entertainment, information and communication, transport and accommodation facilities, as well as in other areas.

That is why the changes currently observed in the tourism sector of Azerbaijan have had an impact on the field of tourism education in a short time, and the number of educational institutions in this field is growing.

Cultural tourism is also considered a growth sector in Azerbaijan, supported by multilateral and bilateral protection, as well as project assistance of foreign investors. Azerbaijanis see tourism as a development potential capable of creating employment and generating income. The country has a rich collection of museums and art galleries, historical monuments and cities, mosques and churches, temples, heritage parks, caravanserais and many places where history is immortalized. This country also has a strong traditional culture, customs and traditions, a warm spirit of hospitality, and has been located on ancient trade routes for many centuries.

Currently, one of the most active and popular forms of cultural activity for tourists is theatrical concert performances. A concert is essentially a mass medium that contributes to the formation of artistic taste and the harmonious development of feelings and emotions. This mass form, called a concert performance, has a high artistic emotional power among various types and genres of art. Such events, which are mainly organized on the eve of Nowruz holiday in our country, bring great joy to tourists and contribute to the development of mass culture in new genres and forms.

Currently, because of our country's First Vice-President Mehriban Aliyeva's efforts, the Nowruz holiday has been included in the UNESCO Intangible Cultural Heritage List. On the Nowruz holiday in Baku, large and colorful celebrations and concert programs are being organized in all districts of the capital. These events reflect the national character of the Nowruz holiday and create a festive atmosphere in the capital.

Nowruz holiday events showcase folk art, folklore and examples reflecting the people's national culture. This also attracts the interest of foreign tourists and promotes the high culture of our people. The National Leader Heydar Aliyev's participation in these events and his communication with people further increased festive enthusiasm. This tradition is currently continued by Mr. Ilham Aliyev and First Vice President Mehriban Aliyeva. The participation of the head of state in the Nowruz celebrations ensures the significance and attractiveness of the event.

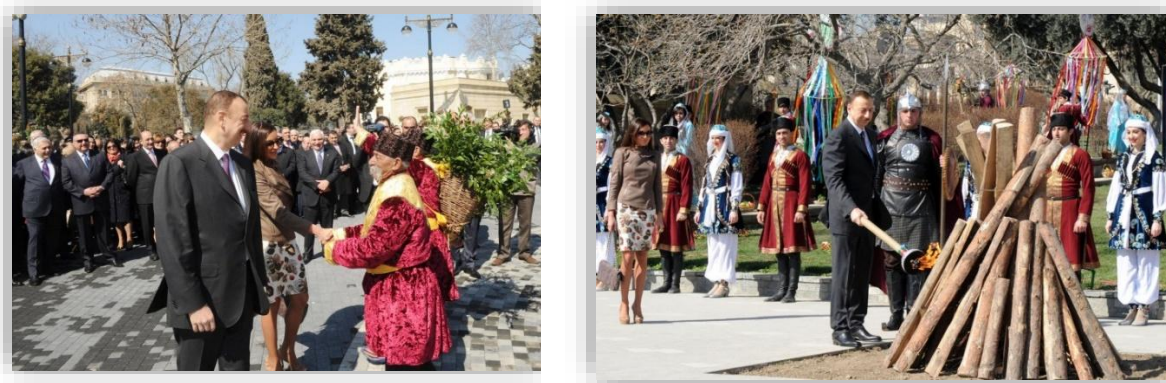

Figure 2. President Ilham Aliyev with First Lady of Azerbaijan at the nationwide celebration of the Novruz holiday

Besides this, the mournful and languishous commemoration events in our country until 2020 turned into Victory Day after our 44-day Victory. Fireworks are held in a heroic atmosphere on November 8 every year. Mass cultural events also attract the attention of tourists.

Figure 3. Victory Day celebrations in Khankendi

The international music festival “Kharibulbul” held in Shusha was first held in 1989 and the last festival was held in May 1992. According to the decree of the President of the Republic of Azerbaijan I. Aliyev dated May 7, 2021, Shusha was declared the Cultural Capital of the country after our victory. The same decree also reinstated the Vagif Poetry Days and the “Kharibulbul” festival. The 5th Kharibulbul International Folklore Festival took place in Shusha on May 12, 2022.

Figure 4. Khari Bulbul International Music Festival in Shusha

One of the important events contributing to the development of mass culture is the holding of Formula 1 races in our country. Formula racing has been held since 2016.

The race known as the Azerbaijan Grand Prix took place at the Baku City Circuit in 2017. Besides this, foreign representatives from several countries around the world came to Azerbaijan for international competitions and for COP29 held in our country.

Another modern form of mass culture is Flash mobs. The first flash mob event in Azerbaijan took place in Baku on July 25, 2009. This flash mob was held under the name "Let's Read a Book". So, a group of young people walked unexpectedly around the city reading a book, attracting everyone's attention and surprising people. The successful implementation of the first flash mob inspired the creation of new flash mobs, and so a flash mob movement – FLASHMOB Azerbaijan emerged in Baku. The Eurovision Song Contest was held in Baku in 2012. Our country has rich tourism potential in the areas of gastronomy, cuisine and culture.

Figure 5. Flash mob event held in Baku

CONCLUSION

Tourism or leisure activities in Azerbaijan are carried out through central and local authorities, universities, public organizations and by individuals themselves. Various events organized for tourists contribute to the development of mass culture in new genres and forms. This also demonstrates the role of mass culture in the formation of tourism.

The Council of Europe experts' reports on Azerbaijani culture state that cultural tourism is one of the most important values in the development of Azerbaijan and an opportunity to promote the country's image internationally. To develop the country's huge tourism potential, we recommend considering the following:

- to develop a national cultural tourism strategy and its criteria.
 - to establish cooperation between ministries on infrastructures necessary for the development of tourism – roads, services, modernization of electricity networks.
 - to organize the expansion of cultural awareness, assessment and monitoring, cultural routes of Azerbaijan, etc.;
 - to disseminate information; translations, questionnaires, information on UNESCO World Heritage, cultural tourism and news releases on the Internet.
 - cooperation between enterprises; support and marketing by the private sector, support for project development, cooperation and management in the policy sphere.
 - to support and expand public and private sponsorship.
 - to develop organization; incentives for employment, relations, group of tourism issues.
 - international marketing; expansion and support of various markets, cultural festivals, etc.
 - to develop the importance of multiculturalism and its cultural diversity in the country
- [1, p.392].

As the main focus of Mr. Ilham Aliyev's state policy in the field of culture, the state youth policy has entered a new phase. Currently, the implementation of the state youth policy program is being continued in all areas. The main goal of the state's youth policy is to raise a young generation with strong morals, convictions, patriotism and at the same time high intelligence and broad worldview.

REFERENCES

- Abbasov, N.A. (2009). Cultural policy and moral values. Baku. Teknur, 444 p.
- Anonymous (2001). Collection of normative legal acts on the protection of cultural heritage. Baku, "Elm" 240 p.
- Anonymous (2011). Development of tourism in Azerbaijan and regional problems. Works of the Azerbaijan Geographical Society, Volume XVII. Baku
- <https://president.az/az/articles/view/50474>
- Huseynov, I. H. and Efendiyeva, N.T. (2007). Fundamentals of Tourism (textbook). Baku: "Mars-Print" 440 p.
- Klubshunaslig (textbook) (1984). Baku, Maarif .384 p.

Bakının Tarixi Mərkəzində - İçərişəhərdə və Onun Ətrafında Yerləşən Heykəl, Daş Fiqur və Qabartmaların Mədəni Turizmin İnkişafında Rolu

The Role of Statues, Stone Figures and Reliefs Located in and around The Historical Center of Baku - Icherisheher – in the Development of Cultural Tourism

Assoc. Prof. Dr. Khazar Zeynalov

Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Architecture and Art, Baku,
khazar.zeynalov@yandex.ru

XÜLASƏ

Azərbaycanın paytaxtı Bakının qədim tarixi mərkəzi olan İçərişəhər, eləcə də onun ətrafında olan mərkəzi ərazilər şəhərə gələn turistlərin çox ziyarət etdiyi məkanlardan biridir. Gün ərzində yüzlərlə, minlərlə xarici turist İçərişəhərdə və onun ətrafında gəzişir, şəhərin tarixi ilə tanış olur, şəkil çəkdirir, xatirə hədiyyələri alırlar. İçərişəhərin mədəni turizm potensialı böyükdür. Burada turistləri cəlb edəcək çoxlu sayda tarixi abidə, mədəniyyət və əyləncə müəssisələri, antikvar dükənləri fəaliyyət göstərir. Bu məkanda turistlərin diqqətini cəlb edən əsas obyektlər arasında heykəllərin, daş fiqur və qabartmaların xüsusi rolu vardır. Məlum olduğu kimi, heykəltəraşlıq nümunələri ilə tanışlıq mədəni turizmin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu heykəllər tarixi şəxsiyyətlərin surətlərini canlandırmaqla turistlərə ölkənin tanınmış şəxsiyyətləri haqqında məlumat verir. Özlüyündə maarifçi xarakter daşıyan bu cəhət mədəni turizmin göstəricilərindən biridir. Heykəllərlə yanaşı, müxtəlif daş fiqurlar, qabartma kompozisiyaları da turistlərin diqqətini cəlb edən obyektlər sırasındadır. Daş fiqurlar Azərbaycan mədəniyyətini rəmzi formalarda əks etdirməklə ölkəmiz, onun dünəni və buğunu barədə turistlərdə vizual təəssürat formalaşdırır. Eyni sözləri qabartmalar və digər bədii kompozisiyalar haqqında da demək mümkündür. Tanınmış Azərbaycan maarifçisi, publisist və yazıçı Həsən bəy Zərdabinin (heykəltəraş Elmira Hüseynova, memar Zeynəb Quliyeva, 1979), məşhur qəzəlxan şair Əlağa Vahidin (müəlliflər Natiq Əliyev, Rahib Həsənov, 1990) və başqalarının heykəlləri turistlərin böyük marağına səbəb olur. İçərişəhərdə yerləşən heykəl, daş fiqur və qabartmalar tarixi, bədii və maarifçi xarakteri ilə mədəni turizmin inkişafına öz töhfəsini verir.

Anahtar Kelimələr: İçərişəhər, mədəni turizm, heykəllər, daş fiqurlar, mədəni irs

ABSTRACT

The Old City – Icherisheher, the ancient historical center of Baku, the capital of Azerbaijan, as well as the central areas around it, are among the most visited places by tourists visiting the city. Hundreds and thousands of foreign tourists walk in and around Icherisheher during the day, get acquainted with the history of the city, take pictures, and buy souvenirs. Icherisheher has a great potential for cultural tourism. There are many historical monuments, cultural and entertainment institutions, and antique shops that will attract tourists here. Among the main objects that attract the attention of tourists in this place, statues, stone figures, and reliefs play a special role. As is known, acquaintance with examples of sculpture is one of the main directions of cultural tourism. These statues, by reviving the images of historical figures, provide tourists with information about the country's famous personalities. This aspect, which has an educational character in itself, is one of the indicators of cultural tourism. Along

with statues, various stone figures and relief compositions are also among the objects that attract the attention of tourists. Stone figures, reflecting Azerbaijani culture in symbolic forms, form a visual impression of our country, its past and present in tourists. The same can be said about reliefs and other artistic compositions. The statues of the famous Azerbaijani enlightener, publicist and writer Hasan bey Zardabi (sculptor Elmira Huseynova, architect Zeynab Guliyeva, 1979), the famous ghazal khan poet Alagha Vahid (authors Natig Aliyev, Rahib Hasanov, 1990) and others arouse great interest among tourists. The statues, stone figures and reliefs located in the Old City contribute to the development of cultural tourism with their historical, artistic and educational character.

Keywords: *Icherisheher, cultural tourism, statues, stone figures, cultural heritage*

GİRİŞ

Mədəni turizmin inkişafında heykəltəraşlıq əsərlərinin öz payı vardır. Bu əsərlər açıq havada olmaqla turistlərin diqqətini cəlb edir. Bakının tarixi özəyi olan İçərişəhərdə və onun çevrəsində turistlərin diqqətini cəlb edən bir çox heykəllər, daş fiqurlar, qabartmalar vardır. Onlar turistlər üçün maraqlı və cəlbedicidir.

Heykəllərin böyük bədii və maarifçi əhəmiyyəti vardır. Turistlər həmin heykəllərlə tanış olarkən, eyni zamanda Azərbaycan tarixi və mədəniyyəti, ölkəmizin görkəmli şəxsiyyətləri, onların həyatı və yaradıcılığı ilə tanışlıq əldə edirlər. Bu baxımdan açıq səma altında qoyulmuş heykəllərin əhəmiyyəti muzey və sərgilərdən geri qalmır.

Turistlərin, xüsusən xarici turistlərin heykəllərə maraq göstərməsini hər gün şəhərin küçələrində seyr edə bilərik. Bu baxımdan İçərişəhər, habelə onun ətrafı diqqəti daha çox cəlb edir. Bu məkan turistlərin sıx üz tutduğu yerlərdir. İçərişəhərin müxtəlif hissələri, metronun "İçərişəhər" stansiyasının qarşısı, Qız Qalası, Şirvanşahlar saray kompleksi, Qoşa Qala darvazası istiqaməti yerli və xarici turistlərin hər gün ziyarət etdiyi yerlərdir.

İçərişəhərdə xeyli sayda heykəllər, daş fiqurlar, müxtəlif qabartmalar vardır. Onlara İçərişəhərin mərkəzində, Qız Qalası ətrafında daha çox rast gəlmək olar. Kafelər, suvenir mağazaları kimi, həmin heykəllər və daş fiqurlar da turistləri özünə cəlb edir. Turistlərin heykəllər haqqında bələdçilərin, turizm şirkətləri nümayəndələrinin verdiyi məlumatlara həvəslə qulaq asması, ona suallar verməsi, heykəlin yanında xatirə şəkilləri çəkdirməsi adi hala çevrilmişdir.

İÇƏRİŞƏHƏRDƏ VƏ ONUN ƏTRAFINDA YERLƏŞƏN HEYKƏL, DAŞ FİQUR VƏ QABARTMALAR

İçərişəhərdə Qəzəlxan Şair Əlağa Vahidin Heykəli

İçərişəhərdə turistlərin diqqətini cəlb edən əsas heykəllərdən biri böyük qəzəlxan-şair Əlağa Vahidin heykəlidir (müəlliflər Natiq Əliyev, Rahib Həsənov, 1990). Heykəl maraqlı kompozisiya həllinə malikdir. Heykəldə şairini demək olar ki, ancaq başı təsvir olunub (resim 1). Həm də bu, irreal xüsusiyyətlərə malik olan bir obrazdır. Belə ki, onun başı müxtəlif lokal səhnələri, miniatür şəxsiyyət obrazlarını özündə əks etdirir. Şairin siması üzərində müxtəlif lokal süjetlər yer alır. Bu mənada heykəl müəyyən qədər hətta sürrealist təsir bağışlayır. Lakin sözügedən əsəri irreal təfəkkürün üstün olduğu milli avanqard sənətə aid etmək, zənnimizcə, daha düzgün olar.

Qeyd edək ki, Əlağa Vahid XX əsr Azərbaycan poeziyasının tanınmış nümayəndələrindən olmuşdur. O, əsasən qəzəl janrında yazmışdır. Vahidin məhəbbət, vətənpərvərlik və başqa mövzularda yazdığı qəzəllər ritmikliyi, ahəngdarlığı ilə seçilir. Şairin bir çox qəzəllərinə

mahnılar bəstələnmiş, qəzəlləri muğamat üstündə oxunmuşdur. Əlağa Vahid irsi bu gün də böyük qiymətə malikdir.

Resim 1. Əlağa Vahidin heykəli

Heykəlin yerləşdiyi ərazi xarici turistlərin sıx gəzdidiyi yerdir. Bu mənada heykəlin yerini uğurlu hesab etmək olar. Qeyd edək ki, heykəl əvvəllər İçərişəhərin qala divarlarından kənarında, Azərneft dairəsi yaxınlığında yerləşirdi. Hesab edirik ki, indiki yer heykəlin turistlərin diqqətini cəlb etməsi üçün daha münasibdir. Turistlər böyük həvəslə heykəlin başına toplaşır, şairin tərcümeyi-halını öyrənir, milli mədəniyyətin rəmzlərinə bələd olurlar.

Görkəmli Azərbaycan maarifçisi və naşiri Həsən bəy Zərdabinin heykəli

İçərişəhərdə yerləşən maraqlı abidələrdən biri də görkəmli Azərbaycan maarifçisi və naşiri Həsən bəy Zərdabinin heykəlidir (heykəltəraş Elmira Hüseynova, memar Zeynəb Quliyeva, 1979). Əlağa Vahidin heykəli ilə müqayisədə Həsən bəy Zərdabinin heykəli daha realist təsir bağışlayır. Lakin kompozisiyanın ümumi quruluşunda realist ifadə tərzinə uyğun gəlməyən maraqlı cəhətlər vardır. Belə ki, obrazın yanında ağac əks olunub. Zərdabinin obrazı ilə bu ağac sanki birləşərək vahid kompozisiya əmələ gətirmişlər. Zərdabi əyləşmiş durumda təsvir edilib. O, əlində tutduğu qəzetə baxır: *"...abidə Azərbaycan Ensiklopediyası Milli Elmi Mərkəzinin qarşısında yerləşir və abidədə Həsən bəy Zərdabi müəllifi olduğu Azərbaycanın ilk qəzeti Əkinçini oxuyarkən təsvir edilib"* (<https://faridmehrali.wordpress.com/2016/02/04/bakinin-heyk%c9%99ll%c9%99ri/>).

Resim 2. Həsən bəy Zərdabinin heykəli

Ağac görkəmli maarifçini elə bil öz çevrəsinə almışdır və bir qədər rəmzi görünüşə malikdir. Əslində sözü gedən kompozisiyaya qeyri-xarakterik ştrixlər daxil edən məhz bu ağac heykəlidir. Ağacın heykəltərəşliq əsərində bədii element kimi çıxış etməsi Azərbaycan yapma sənətində heç də geniş yayılmayıb. Heykəlin müəyyən mənada qeyri-adi təsir bağışlaması bununla əlaqədardır. Eyni zamanda ağac motivi ümumi kompozisiyanı daha dolğun və maraqlı göstərir (Resim 2).

Yuxarıdakı sitatda qeyr olunduğu kimi, Zərdabinin heykəli vaxtilə Azərbaycan ensiklopediyasının yerləşdiyi binanın qarşısındadır. Artıq ensiklopediya burada fəaliyyət göstərmir. Heykəl isə öz yerində qalır və hər gün turistlərin diqqətini özünə cəlb edir.

Xalq rəssamı Əzim Əzimzadənin büstü

Turistlərin diqqətini çəkən başqa bir heykəl Xalq rəssamı Əzim Əzimzadənin büstüdür (heykəltərəş Ömər Eldarov, 2002). Bu büst nisbətən geniş heykəltərəşliq kompozisiyasının dominant fiqurudur. Kifayət qədər yüksək altlıq üzərində qoyulmuş büstdən başqa, kompozisiyaya Əzimzadənin satirik xarakterli “qəhrəmanları”nın müxtəlif obrazları da daxildir. Kompozisiya elə qurulmuşdur ki, Əzimzadənin bir qədər sola çevrilmiş baxışları məhz bu “qəhrəmanlar”a nəzər yetirir. Onun üzündə xəfif, nəsihətəməz təbəssüm özünü büruzə verir. Qüdrətli rəssam sanki yaratdığı obrazların satirik mahiyyətinə gülür. Əksər hallarda böyük Sabir gülüşünün rəssamlıqda təcəssümü olan bu obrazlar heykəl formasında tamaşaçıların gözü qarşısında dayanaraq öz yaradıcıları – Əzim Əzimzadənin obrazı ilə birlikdə vahid ideya-bədii kompozisiya əmələ gətirirlər. *“Rəssamın qranit portreti və onun yaxınlığında yerləşdirilən tunc fiqurlar – onun əsərlərində təsvir etdiyi qəhrəmanlar Əzim Əzimzadə şəxsiyyəti və sənət dünyası haqqında xoş təəssürat yaratmaqdadır”* (Əliyev, 2016, s. 105).

Resim 3. Xalq rəssamı Əzim Əzimzadənin büstü

Qeyd edək ki, Əlağa Vahidin heykəli kimi, Əzim Əzimzadənin heykəli də (çevrəsindəki obrazlar silsiləsi ilə birlikdə) əvvəllər şəhərin başqa hissəsində yerləşirdi. Hazırda onlar İçərişəhərin turistlərin çox ziyarət etdiyi mərkəzi məkanlarından birində - "Arxeoloji park"da nümayiş olunurlar. İçərişəhərdəki digər heykəllər kimi, Əzim Əzimzadənin heykəli də turistlərin Azərbaycan xalqının tarixi və mədəniyyəti ilə yaxından, həm də əyani surətdə tanış olması üçün əhəmiyyətli abidə hesab oluna bilər (Resim 3).

Biz İçərişəhərdə yerləşən əsas heykəllərdən bəhs etdik. Bu heykəllər Azərbaycan bədii mədəniyyətinin üç mühüm sahəsinə - ədəbiyyata, publisistikaya və təsviri sənətə aid olub mədəni turizmin mühüm vizual ifadə vasitələri kimi çıxış edir.

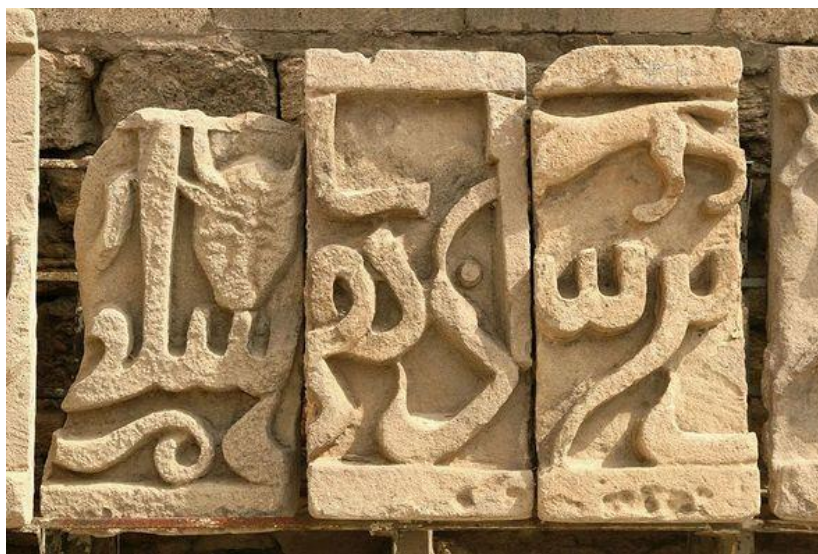
İçərişəhərdə heykəllərlə yanaşı, daş fiqurlar və qabartmalar da mövcuddur. Material və kompozisiya etibarilə heykəltərəşliq nümunələrinə yaxın olan daş fiqur və qabartmalar İçərişəhərin və bütövlükdə Bakının tarix və mədəniyyətini öyrənmək üçün mühüm vizual mənbə hesab olunur. Bu mənada həm heykəllər, həm də daş fiqur və qabartmalar mədəni turizmin inkişafı üçün eyni dərəcədə əhəmiyyətlidir.

İçərişəhərin müxtəlif məkanlarında ayrı-ayrı daş fiqurlara təsadüf etmək olar. Bunların bir qismi müxtəlif daş oyma ustaları tərəfindən hazırlanmış dekorativ fiqurlardır. Bir qismi isə daha çox tarixi və ya arxeoloji abidə kimi dəyərlidir. Hər iki halda bu fiqurlar milli mədəniyyətin vizual təbliği baxımından əhəmiyyət daşıyır.

Daş fiqurlar rəmzi xarakterə malik olub Bakının tarixi keçmişi, yerli əhəlinin milli xüsusiyyətləri, məişəti, məşğuliyyəti haqqında bilgiler verir. Bu fiqurlarda tacirlər, sənətkarlar, ruhanilər, sadə insanlar təsvir olunmuşlar. Onların zahiri görünüşü, geyimləri, üz ifadələri realist xarakter daşımaqla yanaşı, həm də rəmzi və milli məzmunu malikdir. Bu fiqurlar turistləri özünə çox cəlb edir. Onlara mağaza, çayxana və restoranların qarşısında, turistlərin daim gəzdiyi küçə və meydanlarda, Qız Qalası ətrafında təsadüf etmək olar. Daş fiqurlar eyni zamanda İçərişəhərin bədii-estetik tərtibatında yaxından iştirak edir, ətraf məkanın daha maraqlı, cəlbədicə olmasına şərait yaradırlar.

Su altından aşkar edilmiş Bayıl qəsri daş qabartmaları

İçərişəhərdə, Şirvanşahlar sarayı kompleksinin daxili həyətinə tarixi-bədii məzmun kəsb edən, XIII əsrə aid daş qabartmalar vardır (resim 4). Bu qabartmalar vaxtilə Bakı yaxınlığında, açıq dənizdə yerləşən Bayıl qəsrinin arxeoloqlar tərəfindən öyrənilməsi zamanı suyun altından çıxarılmışdır. Həmin qabartmalarda ərəb əlifbası ilə müxtəlif məlumatlar öz əksini tapır. *“Bayıl qəsrinin daş kitabələrində araşdırmaçılar 15 Şirvanşahın adını, tikinti tarixlərini oxuyub, başqa müxtəlif məlumatlar aşkar etmişlər. Bu kitabələrdən Mərdəkan qalasında “müəllif qolu” olan memar Əbdülməcrid Məsud oğlunun, Ustad Zeynəddin Əbdürrəşid oğlu Şirvaninin adları oxunmuşdur”* (https://az.wikipedia.org/wiki/Bay%C4%B1l_qalas%C4%B1). Bayıl qəsridən aşkar edilmiş qabartmalarda yazılarla yanaşı, həm də müəyyən bədii təsvirlər vardır. Məsəl üçün, burada gürcü qadın başının təsviri olan qabartma aşkar edilmişdir ki, bu da Şirvanşahlarla gürcü hakimləri arasında qohumluq əlaqələrinin olduğunu göstərir.

Resim 4. Su altından aşkar edilmiş Bayıl qəsri daş qabartmaları

Qabartmaların dərin oyması, qeyri-adi görünüşü, uzun müddət – dörd yüz ildən çox suyun altında qalması turistlərin hədsiz marağına səbəb olur. Şirvanşahlar sarayı kompleksinin turistlər arasında populyar olmasının səbəblərindən biri də məhz bu daş qabartmalardır.

Bakının mərkəzində, İçərişəhər ətrafında olan heykəllər

Biz yuxarıda Bakının qədim tarixi özəyi olan İçərişəhərdə yerləşən heykəllər və daş qabartmalarının bir qismi ilə tanış olduq. Qeyd etdik ki, mədəni turizmin inkişafında bu abidələrin özünəməxsus rolu vardır. Həmin abidələr turistləri, xüsusən xarici turistləri özünə cəlb edir. Həmin abidələr turizmin inkişafında mühüm rol oynayır.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, İçərişəhərdən kənarında, şəhərin mərkəzi hissəsində də xeyli sayda heykəllər vardır. Həmin heykəllər də turistlərin böyük marağına səbəb olur. Bu heykəllər İçərişəhərin qala divarları yaxınlığında yerləşir və hər gün turistlərin diqqətini özünə cəlb edir. İçərişəhəri gəzməyə yollanan turistlər həmin heykəlləri görür, onlarla maraqlanırlar, fotolarını çəkirlər, barələrində məlumat toplayırlar. Bu heykəllər Azərbaycan tarixi və mədəniyyəti haqqında xarici turistlərdə ətraflı təəssürat yaradır.

Biz indi İçərişəhərdən kənarında, lakin bilavasitə qala divarlarına yaxın olan üç heykəldən bəhs etmək istərdik. Bunlar böyük şair Mirzə Ələkbər Sabirin (1862-1911), tanınmış kimyaçı-alim, akademik Yusif Məmmədəliyevin (1905-1961) və görkəmli xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin

Tağıyevin (1838-1924) heykəlləridir. Bu üç heykəl qövs kimi İçərişəhəri Şimal-Şərq hissədən əhatə edir. Heykəllər arasındakı məsafə çox deyil və onlar qədim qala divarlarına yaxın məsafədə yerləşir. Artıq vurğuladığımız kimi, bu ərazilər xarici və yerli turistlərin sıx toplaşdığı və gəzdirdiyi yerlərdir.

Şair Mirzə Ələkbər Sabirin heykəli

Mirzə Ələkbər Sabirin heykəli İçərişəhərin qala divarları qarşısında yerləşən səfalı, yaşıllıqlarla zəngin olan parkda yerləşir. Tuncdan yaradılan bu heykəlin müəllifi Xalq rəssamı Cəlil Qaryağdıdır. Heykəl 1958-ci ildə qoyulmuşdur. Görkəmli şair oturmuş vəziyyətdə təsvir edilib (Resim 5). Onun əlində kitab vardır. Bu, maarifə, poeziyaya işarədir. Sabirin düşüncəli, bir qədər həttə kədərli baxışları onun çətin, məhrumiyyətlərlə dolu həyatından xəbər verir. Lakin şair heç zaman ruhdan düşməmiş, gələcəyə nikbinliklə baxmışdır.

Qeyd edək ki, hələ 1921-ci ildə bu ərazidə heykəltəraş Yakov Keylixis tərəfindən Mirzə Ələkbər Sabirin ayaq üstə olan heykəli qoyulmuşdu. Həmin heykəl müsəlman Şərqində şairə ucaldılmış ilk dünyəvi heykəl olmuşdur.

Heykəlin sağ tərəfində yerləşən, 1908-1913-cü illərdə polyak mənşəli tanınmış memar İosif Ploşko tərəfindən Venesiya qotikası üslubunda inşa edilən məşhur İsmailiyə sarayı da (burada Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti yerləşir) turistləri özünə cəlb edir. Heykəl və bina eyni məkanda yerləşərək mədəni turizmin inkişafına dəyərli töhfələr verir.

Resim 5. Şair Mirzə Ələkbər Sabirin heykəli

Görkəmli kimyaçı-alim Yusif Məmmədəliyevin heykəli

Biz yuxarıda Mirzə Ələkbər Sabirin heykəliyindən danışdıq və vurğuladıq ki, həmin heykəl İsmailiyə binasının sağ tərəfində yerləşir. Maraqlıdır ki, həmin binanın sol tərəfində 1998-ci ildə görkəmli Azərbaycan kimyaçı-alimi, akademik Yusif Məmmədəliyevin heykəli ucaldılmışdır (heykəltəraş Akif Əsgərov). Vaxtilə Y. Keylixisin yaratdığı Sabir heykəli Şərqdə

şairə ucaldılmış ilk dünyəvi heykəl kimi məşhurlaşmışdı. Maraqlıdır ki, akademik Yusif Məmmədəliyevin heykəli də Azərbaycanda alimə ucaldılmış ilk heykəldir (resim 6). Beləliklə, bu iki heykəl – Mirzə Ələkbər Sabirin və Yusif Məmmədəliyevin heykəlləri İsmailiyyə binasını iki tərəfdən çevrələyir. Hər iki heykəl tuncdan düzəldilmişdir və oturan vəziyyətdədir. Hər iki heykəlin arxasında İçərişəhərin möhtəşəm qala divarları əzəmətlə ucalır.

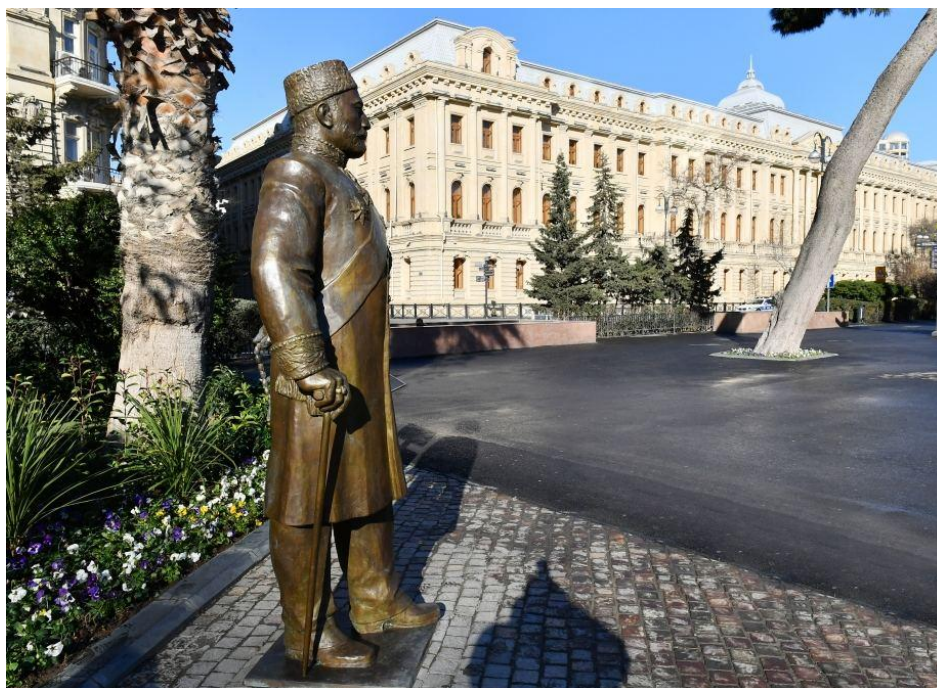
Resim 6. Kimyaçı-alim Yusif Məmmədəliyevin heykəli

Görkəmli xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin heykəli

Hacı Zeynalabdin Tağıyev Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur. O, məşhur neft milyonçusu, xeyriyyəçi, mədəniyyətin və maarifin inkişafına çalışan bir şəxs kimi böyük ad qazanmışdı.

H. Z. Tağıyevin tuncdan hazırlanmış, alçaq altlıq üzərində qoyulmuş heykəli İçərişəhərin giriş qapısının yaxınlığında, metronun “İçərişəhər” stansiyasının qarşısındakı açıq yerdə ucaldılmışdır. Heykəlin müəllifi tanınmış heykəltəraş, Xalq rəssamı Xanlar Əhmədovdur. Heykəl 2022-ci ildə qoyulmuşdur.

H. Z. Tağıyev ayaq üstə, təntənəli bayram libasında təsvir edilmişdir. Onun bir əlində əsa, digərində isə təsbeh vardır. Hacı vüqarla dayanaraq sanki öz xalqına, gəlib-keçənlərə tamaşa edir (resim 7). Heykəl hər gün yüzlərlə yerli və xarici turistlərin diqqət və marağına səbəb olur.

Resim 7. Hacı Zeynalabdin Tağıyevin heykəli

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Azərbaycan qədim mədəniyyət ölkəsidir. Bu, Azərbaycanın həm də turizm ölkəsi kimi inkişaf etməsi üçün əlverişli imkanlar yaradır. Azərbaycanın paytaxtı Bakının qədim, tarixi mərkəzi olan İçərişəhər ölkənin əsas turizm məkanlarından biri kimi tanınır. Burada yerləşən heykəllər, daş fiqur və qabartmalar turistləri, xüsusən xarici turistləri çox cəlb edir. Bu mövzunu tədqiq edərək belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, heykəl, daş fiqur və qabartmalar mədəni turizmin inkişafı üçün əhəmiyyətli tarixi-bədii nümunələr kimi çıxış edir. Bu abidələr həmçinin Azərbaycan mədəniyyətinin təbliğində mühüm rol oynayır. Beləliklə, sözü gedən nümunələr mədəni turizmin inkişafı ilə yanaşı, Azərbaycanın milli tarix və mədəniyyətinin təbliği sahəsində də əhəmiyyətə malikdir. Bu isə, öz növbəsində, turizmin daha da genişlənməsinə yardım edir.

KAYNAKÇA

Əliyev Z. A. (2016). XX əsr Azərbaycan heykəltəraşlığının inkişaf mərhələləri. Bakı – “Elm və təhsil”. - 200 s.

https://az.wikipedia.org/wiki/Bay%C4%B1l_qalas%C4%B1

<https://faridmehrli.wordpress.com/2016/02/04/bakinin-heyk%C9%99ll%C9%99ri/>

Object Detection Algorithms in Cultural Heritage Sites: Methods and Applications*

Kültürel Miras Alanlarında Nesne Tanıma Algoritmaları: Yöntemler ve Uygulamalar

Merve Ünal¹, Prof. Dr. Hakan Anay², Assoc. Prof. Dr. Ülkü Özten³

¹Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Architecture, Türkiye, mrve.unal97@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5151-7865

²Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Architecture, Türkiye, hanay@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0000-0000-0003-4556-4160

³Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Architecture, Türkiye, uozten@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0000-0003-1760-2369

ABSTRACT

Cultural heritage sites, which preserve traces of the lifestyles, social structures, production practices, and aesthetic values of past civilizations, constitute essential resources for the reconstruction and understanding of history. The preservation of these sites and their accurate presentation to visitors are essential for ensuring cultural continuity, transmitting heritage to future generations, and maintaining sustainability. In this regard, deep learning (DL) based object detection algorithms have emerged as powerful tools, supporting not only documentation and conservation processes but also the enhancement of visitor experience. Convolutional neural networks (CNNs), with their demonstrated success in object detection tasks, have found broad application in the cultural heritage domain. One-stage CNN-based algorithms such as YOLO and two-stage approaches such as R-CNN and its derivatives stand out as effective methods for the identification and classification of architectural structures and elements, architectural style analysis, and the detection of damage and deterioration. This study examines the application scenarios of these CNN-based algorithms within cultural heritage contexts, reviews representative examples from the literature, and discusses the advantages as well as the limitations associated with their implementation.

Keywords: Kültürel miras, Nesne tanıma, Derin öğrenme, CNN, Mimarlık.

ÖZET

Geçmiş uygarlıkların yaşam biçimleri, toplumsal düzen, üretim ve estetik anlayışları gibi ipuçlarını bünyelerinde bulunduran kültürel miras alanları geçmişin anlamlandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu alanların korunarak ziyaretçilere doğru bir şekilde sunulması, kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından temel bir gerekliliktir. Bu bağlamda derin öğrenme (Deep Learning-DL) tabanlı nesne tanıma (Object Detection-OD) algoritmaları belgeleme ve koruma çalışmaları ile birlikte ziyaretçilerin alan deneyimi süreçlerinde yeni imkanlar sunmaktadır. Özellikle evrişimli sinir ağlarının (Convolutional Neural Networks-CNN) nesne tanıma görevlerindeki yüksek başarısı, bu yöntemlerin kültürel miras alanlarında da geniş bir kullanım alanı bulmasına olanak sağlamıştır. CNN tabanlı tek aşamalı (YOLO) ve iki aşamalı (R-CNN

* *This paper is developed within the scope of the ongoing doctoral dissertation entitled "A Deep Learning Based Intelligent Information System Proposal for Experiencing Cultural Heritage Sites: A Case Study of Ancient Cities of the Troas Region.

ve ardılları) nesne tanıma algoritmaları mimari yapı ve elemanların tanınması ve sınıflandırılması, mimari stil analizi, hasar ve bozulma tespiti gibi konularda etkin yöntemler olarak öne çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında sözü edilen CNN tabanlı algoritmaların kültürel miras alanlarındaki kullanım senaryoları, güncel literatür örnekleriyle birlikte incelenmekte; bu yöntemlerin sunduğu avantajlar ile karşılaşılan sınırlılıklar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kültürel miras, Nesne tanıma, Derin öğrenme, CNN, Mimarlık.*

INTRODUCTION

Rapid developments in information and communication technologies have brought about a digital transformation in the documentation, management, and presentation of cultural heritage sites to visitors. The integration of digital technologies, whose impact is seen in many areas from tourism to museology, offers significant opportunities for cultural heritage sites, reshaping the processes of research, preservation, and experience (Buhalis and Law, 2008), (Owen, Buhalis, and Pletinckx, 2004).

Artificial intelligence (AI) and, in particular, deep learning (DL)-based techniques, which are among the new methods and approaches brought about by technology, have begun to be used in cultural heritage areas in fields such as documentation, analysis, classification, and enriching visitor experiences (Belhi et al., 2019). DL is a subfield of AI based on multi-layered artificial neural networks that can learn meaningful patterns from complex data types such as images, videos, and text (LeCun vd., 2015). DL-based Object Detection (OD) algorithms work with high accuracy on visual data; they produce highly successful results in tasks such as detection, classification, and localization, and offer new opportunities in many areas (Zhao et al., 2019). These algorithms, particularly when using Convolutional Neural Networks (CNN), provide high accuracy in the automatic detection of architectural elements, style classification, and damage analysis (Zhao et al., 2019). These methods enable working with large datasets and contribute to the processes of digitally preserving and evaluating cultural heritage by minimizing human-induced errors.

In this context, this study reviews the current literature on CNN-based object recognition algorithms used in cultural heritage sites. The main objective of the study is to reveal the usage scenarios of YOLO, R-CNN, and their successors in the context of cultural heritage; to evaluate the technical capabilities offered by these methods, the limitations encountered, and their performance on various data sets with examples from literature.

LITERATURE

Computer Vision (CV) defines a problem domain that accepts visual data such as images, videos, and 3D tomography images as input (Voulodimos, Doulamis, Doulamis, & Protopapadakis, 2018). This field is essentially based on the software's ability to "see" visual data. Today, it has applications across a wide spectrum, from visual search to autonomous vehicles to medical anomaly detection. This broad application is directly proportional to the significant advances made in recent years in research on the extension of DL networks to image localization and segmentation. Among these concepts, image output is the determination of whether a holistic image or an object within an image belongs to one of several defined segments. DL models for this process are demonstrated with a sufficiently labeled dataset to yield effective results.

The localization task is the determination of the function of framing an object or multiple object locations within an image, defined as a bounding box. In parallel, the segmentation task is assembled into multiple parts at any given time, appropriate to the current file content. These divided parts can include the entire object to be identified or a specific portion. This process is used for segmenting an object or a portion of a portion within an image (Diwan, Anirudh, & Tembhrne, 2023).

Object detection, on the other hand, involves a summary of these processes and localization operations. Essentially, it is the process of accurately classifying a predetermined visual object or multiple objects and localizing it using a bounding box within the image (Agarwal, Jean, & Jurie, 2019). DL algorithms are frequently used methods for object detection today. These networks are trained using separate datasets labeled in predetermined visual categories (Diwan, Anirudh, & Tembhrne, 2023).

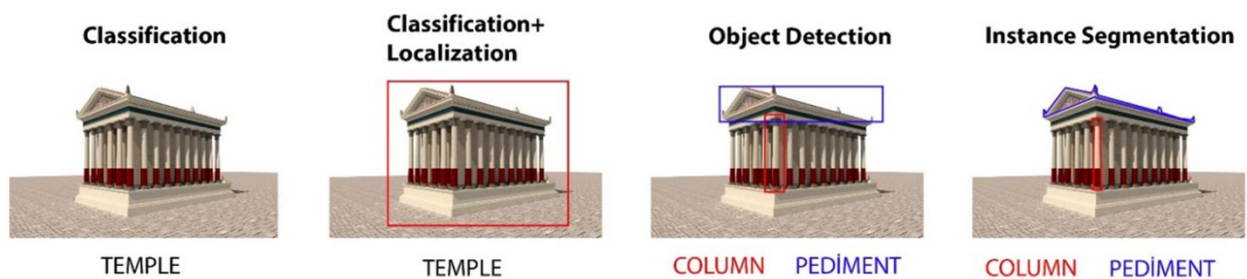

Fig 1. Object detection, classification, localization, and segmentation processes.

DL-based object detection algorithms are based on CNN (Convolutional Neural Network) models, which enable feature extraction and classification (Agarwal, Jean, & Jurie, 2019). CNN emerged inspired by the human brain's strategy for working with visual data (Chauhan, Kumar, & Joshi, 2018). It is widely used today in tasks such as image processing, classification, and pattern recognition. CNN networks have a five-layer architecture: input layer, convolution layer, pooling layer, fully connected layer, and output layer (O'Shea & Nash, 2015).

The input layer is the layer where the image given as input is fed to the model. In the convolution layer, feature maps are generated by applying filters (feature detectors) to the input data. In the pooling layer, the size of the feature maps from the convolution layers is reduced. This is intended to reduce computational time and network structure complexity. Here, features that require focus on the image are selected, while unimportant features are ignored. This process is performed using filters, as in convolutional layers, and the resulting results are feature matrices. The resulting feature matrices are then sent to the fully connected layer for conversion into vectors. Based on this vector, output calculations such as recognition and classification are performed in the output layer, depending on the intended use of the model, and the output is produced (O'Shea & Nash, 2015), (Chauhan, Kumar, & Joshi, 2018).

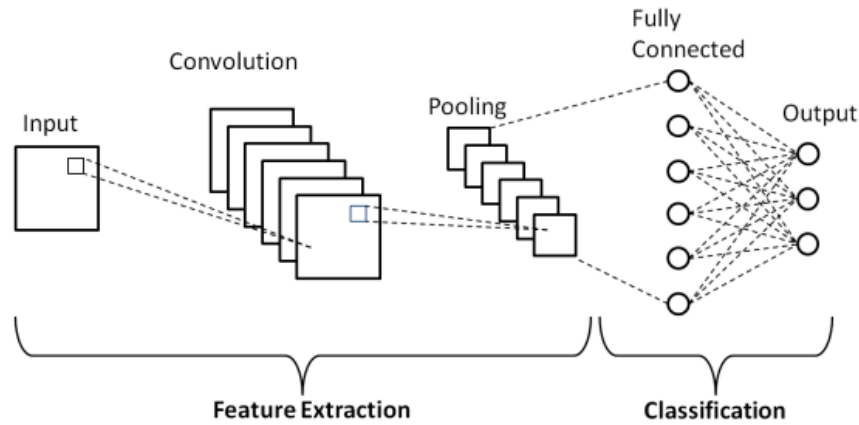

Fig 2. Schematic diagram of CNN architecture

Reference: Phung & Rhee, 2019.

In the object detection process, the system first classifies the image and then accurately calculates its location and identifies it using bounding boxes. These stages can be performed in two or a single stage, depending on the structure of the DL network used. In two-stage DL networks, the first stage creates object prediction regions. These regions are where possible objects to be detected within the image are located. The second stage involves object classification and the creation of bounding boxes for these proposed regions. Popular DL models such as RCNN, Fast-RCNN, and Faster-RCNN are used for two-stage object detection algorithms. However, single-stage object detection algorithms have a simpler architecture and perform object detection in a single stage. These models perform both classification and localization by analyzing the entire image in a single stage. The bounding boxes created during this process have certain confidence values. The algorithm selects the frame with the highest confidence value and presents it to the user as output (Diwan, Anirudh, & Temburne, 2023). Among the DL models that are frequently used today as single-stage object detection models such as YOLO (You Only Look Once) and SSD (Single Shot Detector).

One-Stage Object detection: YOLO and Its Successors

Redmon et al. (2016) first proposed a method that allows localization and classification to be performed in a single stage. In this method, the image is first divided into $S \times S$ grids (Redmon, Divvala, Girshick, & Farhadi, 2016). Then, bounding boxes are drawn around the objects to be identified in these regions and calculated for the probability of their presence. For each grid, an assessment is made regarding the presence of the object to be identified. If an object is predicted to be within these areas, it checks whether the object's center point is within the grid. If the grid determines that the object's center point is within its boundaries, it draws a bounding box by calculating the object's width and height dimensions. In doing so, each cell defines a confidence score for the bounding box it generates. In this case, each cell creates a bounding box with different confidence values that it predicts to be an object. To address the problem of the same object being detected repeatedly by different grids, boxes that fail to pass a certain threshold are first eliminated. Thus, boxes that do not exceed the confidence threshold are eliminated. Even in this case, multiple bounding boxes will exist for an object. For this purpose, a non-maximum suppression method based on the IoU (Intersection over Union) process has been developed (Diwan, Anirudh, & Temburne, 2023). In this method, the bounding box with the highest confidence value is selected. Among other overlapping boxes, boxes exceeding a predefined threshold are discarded (using Intersection over Union to define

a positive prediction). This process continues until no more confidence values remain lower than the selected bounding box. Thus, a bounding box is drawn for an object (Terven & Cordova-Esparza, 2023). The YOLO algorithm architecture, first introduced in 2015, has been refined over time, resulting in the emergence of advanced models.

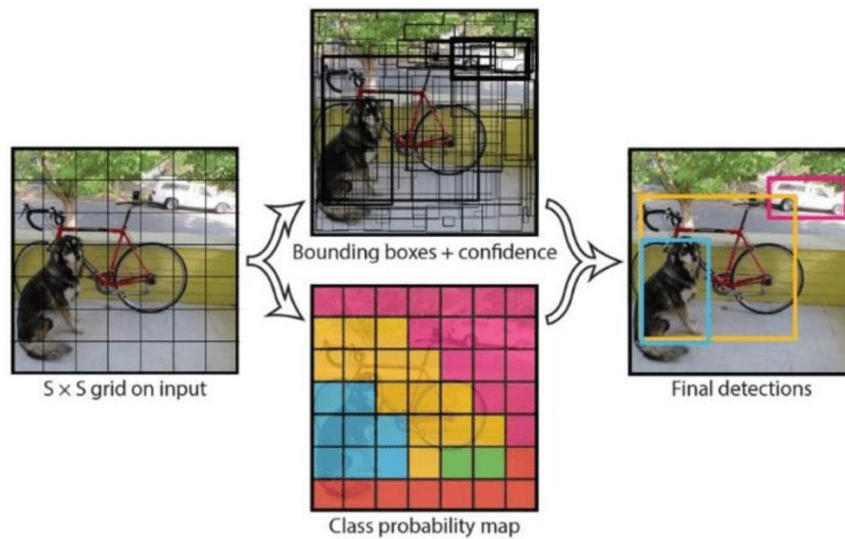

Fig 3. YOLO object detection algorithm working principle

Reference: Wai et al., 2019.

Two-Stage Object detection: R-CNN and Its Successors

In two-stage object detection algorithms, the process involves 1) generating region proposals and 2) classifying and organizing bounding boxes. The first successful example of a two-stage object detection method was proposed by Girshick et al. (2014). Researchers describe three modules for performing the object detection task. The first module is the selective search algorithm, which generates region proposals on the input image (Girshick, Donahue, Darrell, & Malik, 2014). The selective search process generates approximately 2000 different regions in the input image where objects are likely to be found (Sande, Uijlings, Gevers, & Smeulders, 2011).

Selective search generates various regions by identifying specific patterns in the image. An image has four basic regions: scale difference, texture, contour, and color. The selective search method identifies these patterns in the image. The algorithm uses a hierarchical logic to first create small, distinct regions. Regions with similar color, texture, scale, and shape properties are combined to create larger regions. This process continues repeatedly, with each iteration creating larger regions than the previous one. Thus, the objects in the image are clustered, and possible object regions are determined (Region of Interest-RoI) (He, Zhang, Ren, & Sun, 2015).

Fig 4. Identifying region proposals using the selective search method

Reference: Uijlings, Sande, Gevers, & Smeulders, 2013.

The use of the selective search method allows the search space to be narrowed down properly. In the second module, each region created is divided into layers using a CNN network, creating a feature vector. The third and final module involves passing the features through the layer containing the pre-trained classifiers and subsequently obtaining scores specific to each class. This process concludes with fine-tuning the class scores to obtain the best results (Uijlings, Sande, Gevers, & Smeulders, 2013).

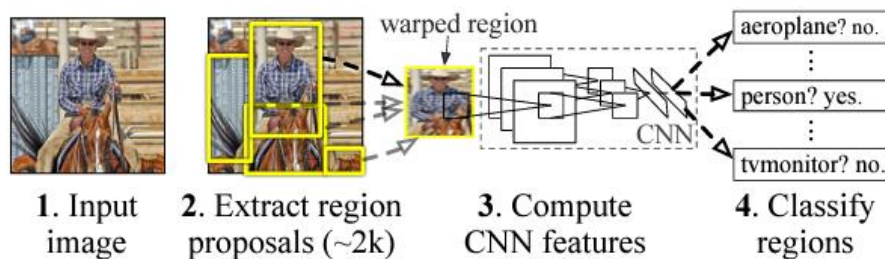

Fig 5. R-CNN working logic

Reference: Girshick, Donahue, Darrell, & Malik, 2014

Comparison of YOLO Successors and R-CNN Successors

The fundamental differences between YOLO and its successors, and R-CNN and its successors, can be evaluated in terms of the operation of the object detection process, its architectural structure, and computational costs. YOLO-based approaches lack a separate region proposal stage for identifying potential object regions within an image; instead, the entire image is passed through a single convolutional network to generate candidate regions directly. In contrast, regional proposals in R-CNN and its successors are pre-generated using classical computer vision techniques such as selective search.

From a feature extraction perspective, the backbone architecture used in YOLO-based networks are designed to be relatively lightweight and fast. This provides a significant advantage in real-time applications. However, because feature extraction in R-CNN and its successors is performed using deeper and more complex network structures, this process requires more computational time and resources.

There is a fundamental distinction between the two approaches regarding the object detection stages. While YOLO uses single-stage architecture to simultaneously generate bounding boxes

and calculate class probabilities, the R-CNN family adopts a two-stage approach. In this architecture, regional proposals are generated in the first stage, and feature extraction and classification operations are performed based on these regions in the second stage. In terms of speed and accuracy, YOLO-based models produce significantly faster results than two-stage methods. While their accuracy rates are quite similar to those of the R-CNN family, R-CNN-based methods can still deliver higher accuracy, especially in complex scenes. However, this comes at a significant cost in terms of processing time.

In terms of performance, YOLO-based models produce quite successful results in the detection of large-scale objects; however, they perform relatively poorly in the recognition of small objects. R-CNN and its successors can deliver more robust results, particularly in object detection tasks that require detailed details.

Finally, in terms of computational cost, YOLO-based approaches have lower hardware requirements compared to two-stage models. R-CNN and its successors are more suitable for running on large-scale systems or powerful hardware, as they require higher processing power and memory capacity.

Related Works

In recent years, DL and computer vision-based methods have become increasingly widely used in cultural heritage fields. These methods offer effective solutions for the automatic recognition, classification, damage and deterioration detection of architectural structures and elements, and digital documentation processes. CNN-based object detection algorithms, in particular, have become an important tool in cultural heritage studies because they produce fast and highly accurate results in the analysis of column capitals, friezes, façade elements, and structural details. One such study is Chawla et al. (2023), which used the YOLO DL architecture to identify cultural heritage elements. The study examined gateways, which are a hallmark of Indian cultural heritage with their unique designs, ornamentation, and complex craftsmanship. Gateways, which are landmarks for many cities and hold not only architectural but also cultural and religious significance, have become detectable with the YOLOv5 object detection algorithm. Researchers have developed a cultural heritage identification system that works with real-time images, enabling the identification of gateways in historical buildings. The study was trained and tested with 3,000 historical building images. Furthermore, the accuracy rates were compared with the previous versions of the system, the YOLOv3 and YOLOv4 algorithms. The results show that the images identified with YOLOv5 have a high accuracy rate. Researchers also noted that this identification system is important for both cultural heritage awareness and cultural tourism (Chawla, Kumar, & Kukreja, 2023).

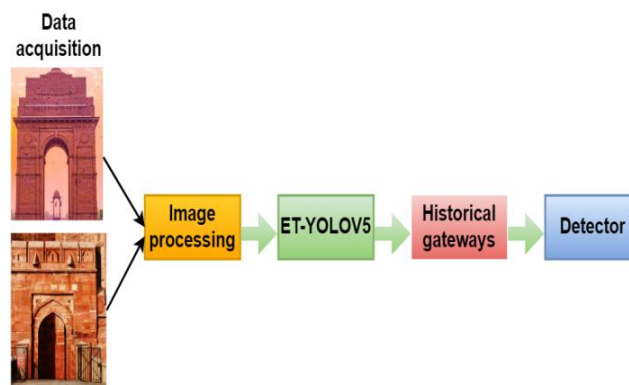

Fig 6. Working logic of the proposed system

Reference: Chawla, Kumar, & Kukreja, 2023.

Fig 7. Results of historical crossings recognition system application

Reference: Chawla, Kumar, & Kukreja, 2023.

One of these studies was conducted on clay tiles, one of the traditional Chinese materials, specifically known as "Cantonese floor tiles" due to their use in the Canton region. This material is considered an indispensable part of traditional architecture and is protected as a cultural heritage element. Zheng et al. (2023) used the YOLO DL algorithm in the conservation and restoration processes of cultural heritage elements. In this study, researchers developed a system that can detect deterioration in Cantonese floor tiles, which are generally preferred for interior spaces due to their hardness and moisture resistance. For this purpose, 363 visual data were collected from The Mandarin's House, a World Heritage Site in Macao, under different angles and weather conditions, representing three different deterioration types (cracked clay tiles, stained clay tiles, and worn clay tiles). These images were labeled with these three classes, and the YOLO algorithm was trained. Experimental studies were then conducted to analyze system performance. The experimental results revealed that the system is a method that can be used in the conservation and restoration of cultural heritage structures and artifacts with its high accuracy rate (Zheng, Chen, Yan, & Zhang, 2023).

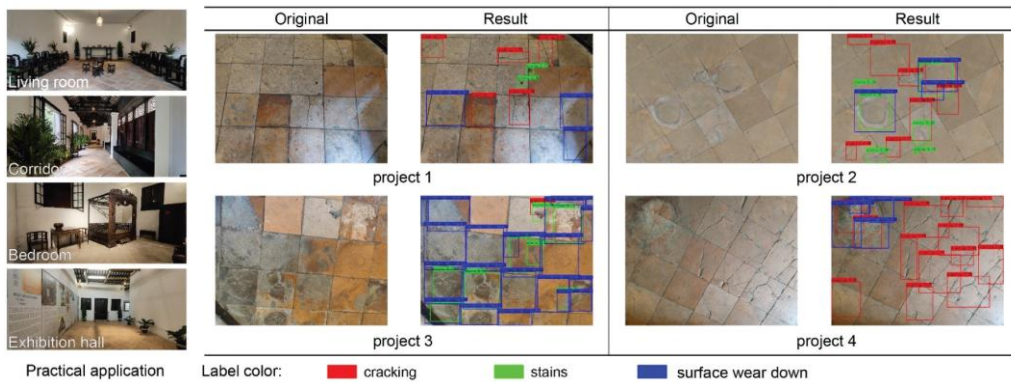

Fig 8. Determination of clay tiles condition with practical applications

Reference: Zheng, Chen, Yan, & Zhang, 2023.

Another study on the protection and damage detection of cultural heritage structures was conducted by Pathak et al. (2021). In this study, in addition to performing damage detection using 2D images, the study localizes the damage to 3D models of the structures. For this purpose, the Faster R-CNN object detection algorithm was trained with a dataset consisting of images of Wat Phra Si Sanphet Temple in Ayutthaya. The algorithm was prepared to detect cracks and spalling damage types frequently encountered in cultural heritage structures. At the end of the training phase, experiments were conducted on 3D models taken from the UNESCO World Heritage Site of Hampi. The study revealed that the DL-based system will

enable the coordinated work of 2D images and 3D models in cultural heritage sites (Pathak, Saini, Wadhwa, Sharma, & Sangwan, 2021).

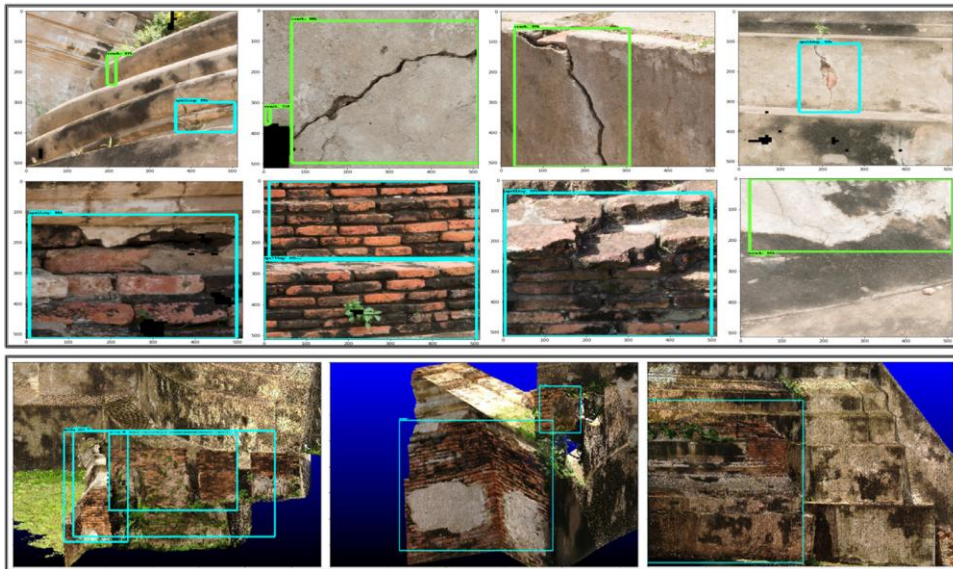

Fig 9. Application examples of damage recognition in cultural heritage structures using DL network

Reference: Pathak, Saini, Wadhwa, Sharma, & Sangwan, 2021.

Darma et al. (2021) studied Balinese ornamental motifs, which are important symbols of Balinese cultural heritage and found in many sacred Balinese structures. The study utilizes object detection algorithms to document, protect, and sustain cultural heritage elements. In this context, an object detection and recognition model was created using Mask R-CNN and YOLO algorithms, and the method that could best detect cultural heritage elements was investigated. Due to the lack of sufficient existing data, the researchers created a dataset consisting of 995 Balinese ornamental motif images. The created dataset belonged to seven classes (Barong, Patro Cina, Patra Punggel, Keketusan Kakul-kakulan, Karang Daun, Gajah, Karang Goak) and was processed with 3731 labels, and the algorithm was trained. The YOLOv5 and Mask R-CNN experiments were compared in terms of training times and detection results. As a result of the comparison, it was emphasized that the YOLOv5 algorithm gave better results in terms of both training time and accuracy values, but the Mask R-CNN algorithm was advantageous by adding a mask to the image in the final stage (Darma, Suciati, & Siahaan, 2021).

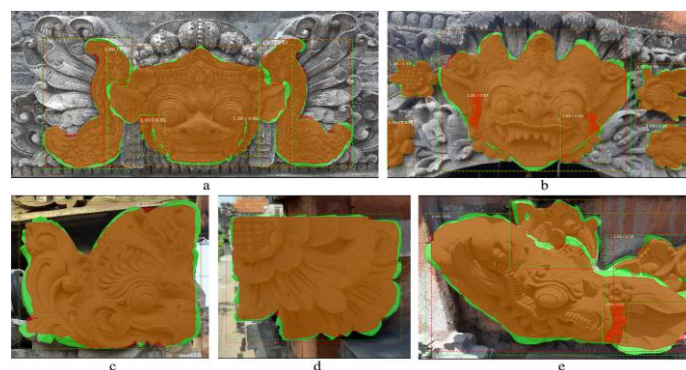

Fig 10. Mask R-CNN object detection algorithm application results

Reference: Darma, Suciati, & Siahaan, 2021.

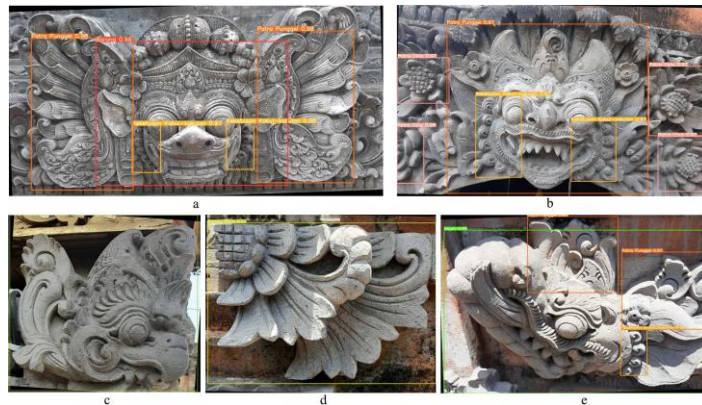

Fig 11. YOLO object detection algorithm application results

Reference: Darma, Suciati, & Siahaan, 2021.

To examine the relationship between culture and architecture, Ji et al. (2020) used DL networks to examine traditional structures in Korea, Japan, and China. Videos and photographs obtained from the regions mentioned in the study were analyzed with two different object detection algorithms: YOLO and R-CNN. Subsequently, it was expected to perform a classification to classify the forms and types of structures. In addition, it was aimed at identifying the "column" and "gongpo" architectural elements used in traditional buildings. In the created system, the YOLO algorithm performs elemental architectural building element identification, while R-CNN performs regional classification. In this study, the researchers demonstrated that it is possible to analyze the relationship between architectural design and culture using DL methods and emphasized that it is an important method for ensuring cultural sustainability (Ji & Jun, 2020).

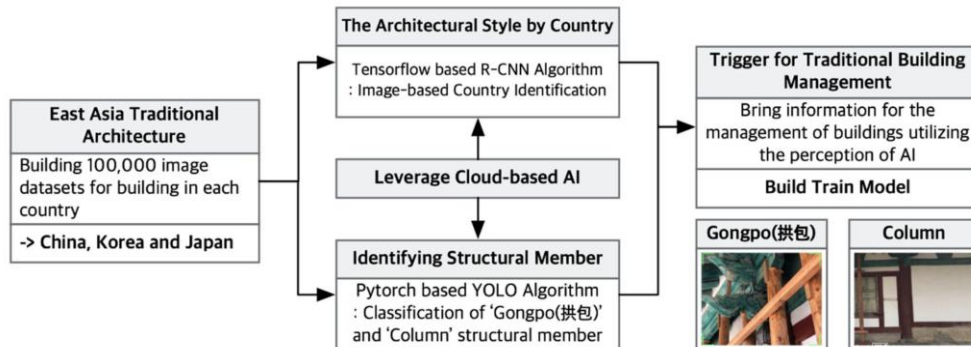

Fig 12. East Asian Traditional Architecture recognition model: The role of YOLO and R-CNN algorithms in model architecture

Reference: Ji & Jun, 2020.

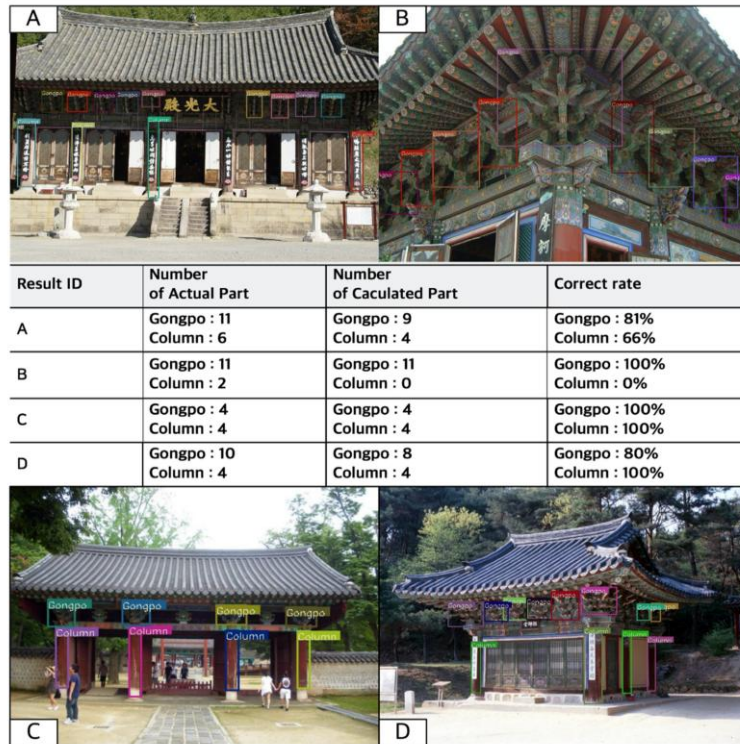

Fig 13. East Asian Traditional Architecture recognition model application examples

Reference: Ji & Jun, 2020.

CONCLUSION

This study examines the use of DL-based object recognition algorithms in cultural heritage fields and evaluates the potential these methods offer to the field. CNN-based single-stage (YOLO) and two-stage (R-CNN family) approaches offer significant advantages in cultural heritage studies by enabling the fast and highly accurate processing of large and complex visual datasets. In particular, the automatic recognition and classification of architectural elements both speed up documentation processes and provide researchers with more objective and systematic working opportunities. However, the limited availability of specialized datasets, the impact of different shooting conditions on the model, and the difficulty of existing algorithms to adapt to architectural diversity constitute problems in the large-scale application of these methods. Therefore, future studies should focus on creating more comprehensive and balanced datasets, increasing model generalizability, and developing approaches that take into account the unique contextual characteristics of cultural heritage.

Overall, CNN-based object recognition algorithms have significant potential to transform the processes of documenting, preserving, and digitizing cultural heritage. These methods enable the rapid and systematic analysis of architectural elements, providing researchers with a more comprehensive, accessible, and data-driven working environment. At the same time, it is thought that they will contribute to the development of experience-oriented approaches by supporting the production of interactive digital content that can be used in the presentation of the site to visitors. Therefore, it is predicted that DL-based object recognition techniques will increasingly play a central role in cultural heritage areas, both in terms of scientific research and applied conservation practices.

REFERENCES

- Agarwal, S., J. O., & Jurie, F. (2019). Recent Advances in Object Detection in the Age of Deep Convolutional Neural Networks. arXiv preprint arXiv:1809.03193.
- Belhi, A., Gasmi, H., Al-Ali, A. K., Bouras, A., Fofou, S., Yu, X., & Zhang, H. (2019). Deep learning and cultural heritage: the CEPROQHA project case study. In 2019 13th International Conference on Software, Knowledge, Information Management and Applications (SKIMA) (pp. 1-5). IEEE.
- Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—The state of eTourism research. *Tourism management*, 29(4), 609-623.
- Chauhan, R., Kumar, K., & Joshi, G. R. (2018). Convolutional Neural Network (CNN) for Image Detection and Recognition. In 2018 first international conference on secure cyber computing and communication (ICSCCC) (s. 278-282). IEEE.
- Chawla, T., Kumar, D., & Kukreja, V. (2023). An Enhanced YOLOV5 Model for Gateways Recognition in Heritage Buildings. Proceedings of the Second International Conference on Edge Computing and Applications (ICECAA 2023), (s. 736-740).
- Darma, W. A., Suciati, N., & Siahaan, D. (2021). R-CNN, A Performance Comparison of Balinese Carving Motif Detection and Recognition using YOLOv5 and Mask. 5th International Conference on Informatics and Computational Sciences (ICICoS) (s. 52-57). IEEE.
- Diwan, T., Anirudh, G., & Tembhurne, J. V. (2023). Object detection using YOLO: challenges, architectural successors, datasets and applications. *Multimedia Tools and Applications*, 9243–9275.
- Girshick, R. (2015). Fast R-CNN. Proceedings of the IEEE international conference on computer vision, (s. 1440-1448).
- Girshick, R., Donahue, J., Darrell, T., & Malik, J. (2014). Rich feature hierarchies for accurate object detection and semantic segmentation. Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition, (s. 580-587).
- He, K., Zhang, X., Ren, S., & Sun, J. (2015). Spatial pyramid pooling in deep convolutional networks for visual recognition. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 37(9), s. 1904-1916.
- Ji, S.-Y., & Jun, H.-J. (2020). Deep learning model for form recognition and structural member classification of East Asian traditional buildings. *Sustainability*, 12(13), 5292-5311.
- LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *nature*, 521(7553), 436-444.
- O'Shea, K., & Nash, R. (2015). An introduction to convolutional neural networks. arXiv.
- Owen, R., Buhalis, D., & Pletinckx, D. (2004, December). Developing the tourism aspects of a cultural route. In Proceedings of the 5th International conference on Virtual Reality, Archaeology and Intelligent Cultural Heritage (pp. 75-84).
- Pathak, R., Saini, A., Wadhwa, A., Sharma, H., & Sangwan, D. (2021). An object detection approach for detecting damages in heritage sites using 3-D point clouds and 2-D visual data. *Journal of Cultural Heritage*, 48, 74–82.
- Phung, V. H., & Rhee, E. J. (2019). A high-accuracy model average ensemble of convolutional neural networks for classification of cloud image patches on small datasets. *Applied Sciences*, 9(21), 4500.
- Redmon, J., Divvala, S., Girshick, R., & Farhadi, A. (2016). You Only Look Once: Unified, Real-Time Object Detection. Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition, (s. 779-788).

- Sande, K. E., Uijlings, J. R., Gevers, T., & Smeulders, A. W. (2011). Segmentation as selective search for object detection. 2011 international conference on computer vision IEEE., (s. 1879-1886).
- Terven, J., & Cordova-Esparza, D. (2023). A comprehensive review of YOLO: From YOLOv1 and beyond. arXiv preprint arXiv:2304.00501.
- Uijlings, J. R., Sande, K. E., Gevers, T., & Smeulders, A. W. (2013). Selective search for object detection. *International Journal of Computer Vision*, 104, 154-171.
- Voulodimos, A., Doulamis, N., Doulamis, A., & Protopapadakis, E. (2018). Deep learning for computer vision: A brief review. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 1-13.
- Wai, Y. J., Yussof, Z. M., & Salim, S. I. M. (2019). A scalable FPGA based accelerator for Tiny-YOLO-v2 using OpenCL. *International Journal of Embedded System*, 8, 206.
- Zhao, Z. Q., Zheng, P., Xu, S. T., & Wu, X. (2019). Object detection with deep learning: A review. *IEEE Transactions on Neural Networks and Learning Systems*, 30(11), 3212-3232.
- Zheng, L., Chen, Y., Yan, L., & Zhang, Y. (2023). Automatic detection and recognition method of Chinese clay tiles based on YOLOv4: A case study in Macau. *International Journal of Architectural Heritage*, 1-20.

Azərbaycanda Tarix-Mədəniyyət Qoruqları -Turizmin İnkişafının Potensial Obyektləri Kimi

Historical-Cultural Reserves in Azerbaijan – as Potential Objects for Tourism Development

Assoc. Prof. Dr. Rahiba Aliyeva

Azerbaijan National Academy of Sciences (ANAS), Institute of Architecture and Art, Azerbaijan,
rahibe_eliyeva@mail.ru

XÜLASƏ

Respublika ərazisində Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən 6308 arxeoloji, memarlıq və bağ-park qurğuları, 28 Tarix-mədəniyyət qoruqları dövlət qeydiyyatına alınmışdır. Abidələr və tarix-mədəniyyət qoruqları muzey eksponatları kimi "Açıq səma altında muzeylər" kimi fəaliyyət göstərir. "Açıq səma altında muzeylər" muzey fəaliyyətinin istiqamətlərindən biridir. Bu, daşınmaz tarixi-mədəni irsin muzey nümayişini nəzərdə tutur. İlk açıq səma altında muzeylərin(skancen) yaradılması ideyası İsveç filoloqu və etnoqrafı Artur Hazelius tərəfindən irəli sürülmüşdür. Azərbaycan daşınmaz irsin, eləcə də tarix-mədəniyyət qoruqlarının "Açıq səma altında muzeylər" kimi sərgilənməsi tarixi irsimizin gələcək nəsillərə, dünyaya tanınması, turizmin inkişafı üçün olan vasitələrdəndir. Belə muzeylərin düzgün təşkili, infrastruktur layihələrin həyata keçirilməsi, həm ölkə daxilində və ölkə xaricində reklam işlərinin aparılması turistlərin belə məkanlara cəlb olunması, bu da öz növbəsində ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsiri ilə nəticələnmə bilər.

Açar sözlər: Tarix-mədəniyyət qoruqları, turizm, memarlıq irsi, arxeoloji qoruqlar, memarlıq qoruqları, "açıq səma altında muzeylər"

ABSTRACT

On the territory of the republic, the Ministry of Culture has registered 6308 archaeological, architectural and landscape gardening structures, 28 historical and cultural reserves. Monuments and historical and cultural reserves function as "open-air museums" as museum exhibits. "Open 45 Azerbaijan historical and cultural reserves as "open-air museums" is one of the activities of the museum, which involves a museum exposition of a real historical and cultural heritage. The idea of creating the first open-air museums (scans) was put forward by the Swedish philologist and ethnographer Arthur Hazelius. Exhibiting immovable heritage, as well as historical and cultural reserves in Azerbaijan as "Open-air museums" is one of the means for introducing our historical heritage to future generations and the world, and for the development of tourism. Proper organization of such museums, implementation of infrastructure projects, and advertising both within and outside the country can attract tourists to such places, which in turn can have a positive impact on the country's economy.

Keywords: historical and cultural reserves, tourism, architectural heritage, archaeological reserves, architectural reserves, «open-air museums».

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikası ərazisində Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən 6308 arxeoloji, memarlıq və bağ-park qurğuları, 28 Tarix-mədəniyyət qoruqları dövlət qeydiyyatına alınmışdır. Abidələr və tarix-mədəniyyət qoruqları muzey eksponatları kimi "Açıq səma altında muzeylər" kimi fəaliyyət göstərir. "Açıq səma altında muzeylər" muzey fəaliyyətinin istiqamətlərindən biridir. Bu, daşınmaz tarixi-mədəni irsin muzey nümayişini nəzərdə tutur. İlk açıq səma altında muzeylərin (skancen) yaradılması ideyası İsveç filoloqu və etnoqrafı Artur Hazelius tərəfindən irəli sürülmüşdür.

TƏDQIQAT

Azərbaycan ərazisində 28 tarix-mədəniyyət qoruqları qeydə alınmışdır. Bunlardan 14-ü tarix mədəniyyət, 8-i tarix memarlıq, 2-si tarixi bədii qoruq statusu adını daşıyır. Tarix-mədəniyyət qoruqları abidələrin tipləri baxımından memarlıq ("Kış" məbədi, "Çıraqqala", "Ordubad", "Şuşa", "İçərişəhər"), arxeoloji ("Şabran", "Qəbələ", "Qobustan"), etnoqrafiya ("Qala", "Xınalıq"), mədəniyyət ("Gəmiqaya", "Keşikçi dağ", "Zaqatala") və tarixi ("Şabran") qoruqlarına bölünürlər. Qoruqların tarixi-memarlıq siması iqlim, yerləşdikləri coğrafi məkan və yerli inşaat materiallarından asılı olaraq formalaşmışdır. Tarix-mədəniyyət qoruqlarını tutduqları ərazi və abidələrin sayı baxımından 3 qrupa bölmək olar: 1. Yaşayış məskəninin ərazisinin bütövlükdə qoruq élan olunması. (İçərişəhər, Lahıc, Basqal, Xınalıq, Şuşa, və s.); 2. Hər hansı bir kompleksə qoruq statusunun verilməsi ("Pir Hüseyn" xanəgahı, "Keşikçi dağ" qoruğu, "Gəmiqaya", "Atəşgah" qoruq kompleksləri və s.); 3. Hər-hansı bir abidəyə qoruq statusunun verilməsi ("Kış", "Çıraqqala", "Gülüstan" qoruqları və s.)

Bu gün qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı, mədəni turizmin təşkili, inkişaf etdirilməsi üçün memarlıq irsinin tədqiqinə böyük ehtiyac var. Məhz bu məqsədlə Azərbaycanın tarixi-mədəniyyət qoruqlarının mədəni irsinin tədqiqi, onların "Açıq səma altında muzeylər" kimi fəaliyyətinin təmin olunması bu gün çox aktualdır. Memarlıq və arxeoloji irs obyektlərinin üzə çıxarılması, tədqiqi, qeydiyyata alınması və ən dəyərlilərinin qorunması məqsədlilə "açıq səma altında muzeylər" in mədəni irsin populyarlaşdırılması prioritetlərindən biridir. Azərbaycanın tarixi mədəni irsi ilə maraqlanan hər bir xarici və ya yerli turistlər abidələrin tarixi, onların inşa texnikası, tikinti mədəniyyəti və s. tanış olur. Mədəni irsimizin qorunması ilə bağlı aparılan islahatların davamı kimi tarixi ərazilərin, tarix və mədəniyyət qoruqlarının mühafizəsinin müasir səviyyədə təşkil olunması, qədim tarixi və mədəni sərvətlərimizin öyrənilməsi və geniş kütlələrə çatdırılması ilə əlaqədar daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpa və qorunması, tarix və mədəniyyət qoruqlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı üzrə Dövlət Proqramı hazırlanmışdır. Dövlət Proqramının əsas məqsədi daşınmaz tarixi və mədəni irsin, tarixi ərazilərin, tarix və mədəniyyət qoruqlarının öyrənilməsi, onların əhəmiyyətinin geniş kütlələrə çatdırılması, eyni zamanda qorunmasının təmin olunması və turizm məqsədlərilə istifadə olunmasıdır.

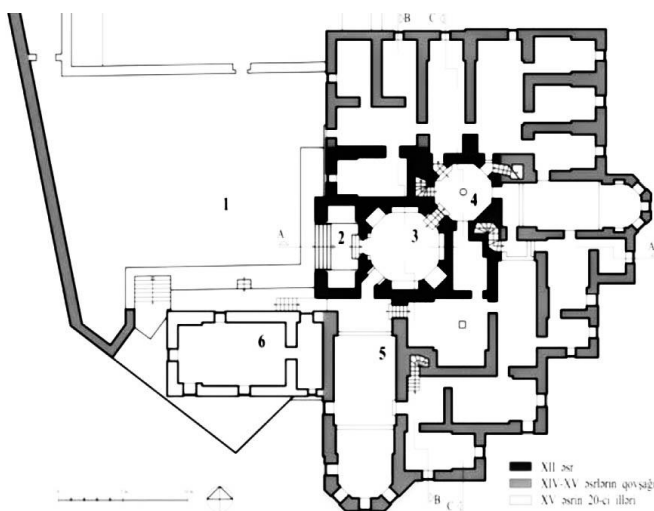
Memarlıq və arxeoloji abidələrin muzeyləşdirilməsi mədəni irsin qorunmasının aktual tərəflərindən biridir. Bu proses elmi-nəzəri, metodoloji biliklərin zəruriliyi ilə yanaşı, əməli vərdiş, bacarıqların olmasını da tələb edir. Məqalənin əsas məqsədi Azərbaycan ərazisində olan arxeoloji və memarlıq irsindən ibarət olan "Açıq səma altında muzeylərin" tədqiqinin, qorunmasının və turistlərə təqdimatı yollarının araşdırılmasından ibarətdir. Bu sahədə ölkə ərazisində olan tarixi-mədəniyyət qoruqlarında aparılan bərpa və konservasiya işləri və mədəni turizmin inkişafı yollarının açıqlanması məqsəduyğundur. Azərbaycanın maddi və mənəvi irsinin UNESCO-nun nadir əsərləri sırasına daxil edilməsi beynəlxalq əməkdaşlığın

əsas göstəriciləridir. “Şirvanşahlar sarayı və Qız qalası da daxil olmaqla Bakının “İçərişəhər Dövlət Tarixi-Memarlıq Qoruğunun”, “Qobustan Qayaüstü Tarixi-Bədii Landşaft Kompleksinin”, “Şəki xan sarayı ilə Şəkinin tarixi mərkəzinin”, “Xınalıq və Köç yolu mədəni landşaftının” UNESCO-nun Dünya irsi siyahısına daxil edilməsi mədəniyyətimiz üçün mühüm hadisələrdir və Azərbaycanla bu təşkilat arasında olan əməkdaşlığın davamlılığını diqqətə çatdırır.

Azərbaycanın UNESCO- nun Dünya irsi siyahısına daxil edilmiş Tarix-Mədəniyyət qoruqları

Şəkil 1. Bakının “İçərişəhər” Dövlət Tarixi-Memarlıq Qoruğu, Şirvanşahlar saray kompleksi

Şəkil 2. Şirvanşahlar saray kompleksinin planı

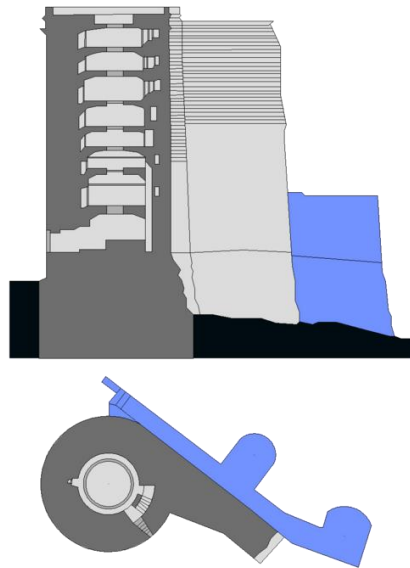
Şəkil 3. Divanxanə

Şəkil 4. İçərişəhərin qala divarları

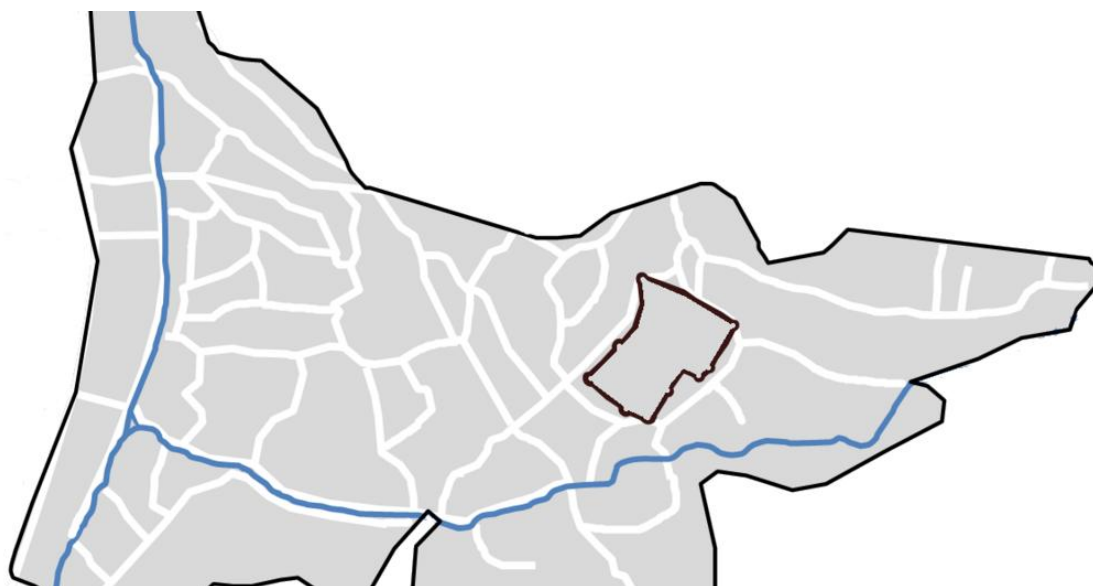
Şəkil 5. İçərişəhərin tarixi ticarət küçəsi

Şəkil 6. İçərişəhərdə Qız qalası, kəsik, plan

Şəkil 7. "Qobustan" Qayaüstü Tarixi-Bədii Landşaft Kompleksi və Tur Heyerdal Qobustanda

Şəkil 8. Şəki xan sarayı ilə Şəkinin Yuxarı Baş tarixi mərkəzi

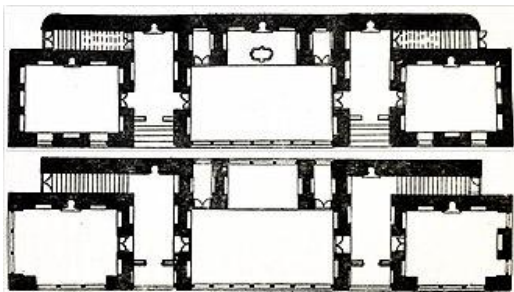
Şəkil 9. Şəki Xan sarayı

Şəkil 10. İnteryer

Şəkil 11. Sarayın "şəbəkəli" interyeri

Şəkil 12. Şəki xan sarayının planı

Şəkil 13. Giriş portalının stalaktidli həlli

Şəkil 14. Şekin tarixi ticarət mərkəzi

Şəkil 15. Yuxarı karvansaray

Şəkil 16. Xinalıq və Köç yolu mədəni landşaftı

Şəkil 17. Cümə məscidi (VIII əsr)

Azərbaycanda daşınmaz abidələrin UNESCO-ya daxil edilməsi ilə muzeyləşdirilməsi onların nəinki Azərbaycana, eləcə də bəşəriyyətə məxsus olmasının sübutudur. Bu da öz növbəsində xarici turistlərin ölkəyə axınını təmin etmiş olur. Memarlıq və arxeoloji irsin qorunmasının əsas şərtlərindən başlıcası onlara düzgün yanaşmadır. Memarlıq irsinin qorunması onların bərpa və Azərbaycanda tarix-mədəniyyət qoruqlarının “açıq səma altında muzeylər” kimi konservasiyası ilə bağlıdır. Memarlıq irsinin qoruqlarda açıq səma altında muzeylər kimi nümayiş etdirilməsi daima təbii və antropogen təsirlərə məruz qaldığından, onlarda təmir-bərpa və konservasiya işlərinin mütəmadi aparılması mütləqdir. Arxeoloji qoruqların mühafizəsində 3 cür qorunma mümkündür: 1. Qoruğun qapalı kolpak altında qorunması; 2. Qoruğun yarı açıq; və 3. Açıq şəkildə qorunması. Azərbaycanda arxeoloji irs əsasən qapalı (Ağsu), yarı açıq (Çuxur Qəbələ) və açıq şəkildə (Şabran, İçərişəhərdə arxeoloji abidələr) mühafizə olunur. Yarı açıq və açıq şəkildə abidələrin nümayişi onların təbii faktorların və çöl heyvanlarının təsirinə məruz qalmasına səbəb olur. Arxeoloji abidələrin kombinə edilmiş ekspozisiyaları müsbət qiymətləndirilə bilər. Ekspozisiyanın açıq səma altında talvar, yaxud da pavilyonlarda təşkili məqsədəuyğun hesab olunur. Arxeoloji abidələrin muzeyləşdirilməsi prinsipləri: əsliliyin, təbii-mədəni landşaftın, mötəbərliyin saxlanması, bütövlüklüyün qorunması və funksionallıqdan ibarətdir. Daşınmaz irsin açıq səma altında muzeyləşdirilməsində əsas şərtlərdən biri də onların mühafizə zonasının yaradılmasından ibarətdir. Əkin işlərinin, tikinti, yol çəkilişlərinin mühafizə zonalarından kənarında aparılması abidənin və ya qoruqların uzunömürlüklüyünün təminatçısıdır. Azad olunmuş Qarabağ torpaqlarında mədəni irsin bərpa, qorunması və açıq səma altında muzey eksponatları kimi təqdim olunması problemlərinin həlli də əsas məqsədlərdəndir.

28 illik erməni işğalının 44 günlük Zəfərlə nəticələnən qələbəsi Qarabağa yeni həyat, canlanma gətirdi. Bölgədə infrastrukturun qurulması ilə yanaşı, tarix və mədəniyyət abidələrinin

bərpasına başlanılmışdır. Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edilən Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruğunda bu gün şəhərin əsl tarixi simasının bərpası istiqamətində nəhəng layihələr həyata keçirilir. Qısa müddətdə Şuşanın Baş planının, mühafizə zonasının işlənməsi, şair Molla Pənah Vaqifin büstünün və muzey-məqbərə kompleksinin öz ilkin görkəminə qaytarılması, Bülbülün və Üzeyir Hacıbəylinin ev muzeyinin və heykəlinin açılışı, habelə buradakı tarixi, dini və memarlıq abidələrinin bərpası prosesi ölkəmizin mədəniyyət paytaxtındakı kompleks işlərin tərkib hissəsidir. Artıq vitseprezident Mehriban Əliyevanın göstərişi ilə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən Almaniyadan dəvət olunmuş bərpaçı mütəxəssislər Ağdamın Cümə, Qiyaslı məscidlərinin və Şuşanın Yuxarı və Aşağı Gövhər ağa, Saatlı, Mamayı məscidlərində bərpa işlərini həyata keçirmişlər. Şəhərin sovetlər dövründə inşa olunmuş “Qarabağ”, “Xarı bülbül” otelləri istifadəyə verilmiş, yeni otel və muzey mərkəzi inşa olunmuşdur. Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən “Şuşa şəhərinin ərazisində yerləşən abidələrə təhlükə yaradan işlərin məhdudlaşdırılması və ya dayandırılması ilə bağlı yazılı göstərişlərin məzmunu, habelə təhlükənin aradan qaldırılması tədbirləri, onların həyata keçirilməsi Qaydası”nın, “Şuşa şəhərinin ərazisində abidələrin qorunmasına dair mühafizə müqaviləsi”nin, “Şuşa şəhərinin ərazisində abidələrin monitorinqinin həyata keçirilməsi Qaydası”nın, “Şuşa şəhərinin ərazisində üzərində və mühafizə zonalarında reklam qurğularının yerləşdirilməsini qadağan edilən abidələrin siyahısı” na dair Qərar və təklifləri işlənmiş, qədim Şuşanın tarixi hissəsi qorunub saxlanılmaqla baş planı təsdiq olunmuşdur. Birinci mərhələdə 25 yaşayış evinin inşası nəzərdə tutulmuşdur. Bugünkü problemlərdən biri də memarlıq irsinin bərpa olunaraq qorunub saxlanılması və UNESCO-ya təqdim olunmasıdır.

Azərbaycanın Dövlət Tarix-Mədəniyyət qoruqları açıq səma altında muzeylər kimi

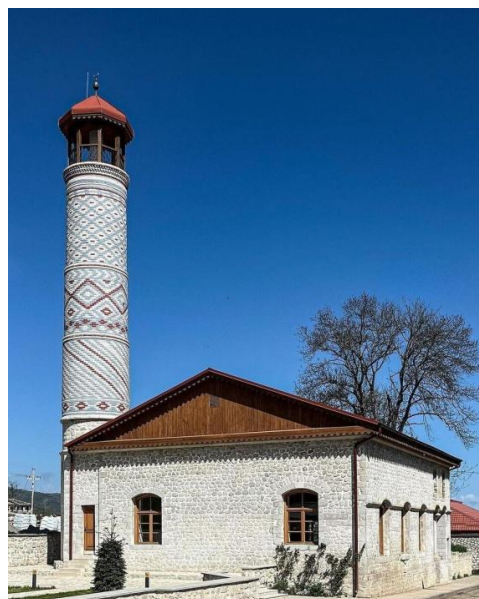
Şəkil 18. Şuşa şəhər Dövlət Qoruğu

Şəkil 19. Yuxarı Gövhərəğa məscidi

Şəkil 20. Şuşada Vaqif türbəsi (bərpadan əvvəl və sonra)

Şəkil 21. Saatlı məscidi

Şəkil 22. Saatlı məscidinin interyeri

Şəkil 23. "Atəşgah" Tarix-Memarlıq qoruğu

Şəkil 24. «Çıraqqala -Şabran» Dövlət Tarix-Mədəniyyət qoruğu

Şəkil 25. Tərəkəmə məscidi

Şəkil 26. "Qala" Tarix-Etnoqrafiya qoruğu

Şəkil 27. "Keşikçidağ" Dövlət Tarix-Mədəniyyət qoruğu (Keşikçi qülləsi və mağara məbəd)

Şəkil 28. Nardaran Dövlət Tarix-Mədəniyyət qoruğu

Şəkil 29. Nardaran Dövlət Tarix-Mədəniyyət qoruğunda Şirvanşahların yay iqamətgahı

Bununla bağlı UNESCO-nun nümayəndələri dəfələrlə Şuşa şəhərində olmuş, təmir-bərpa işlərini dəyərləndirmişlər. Qərara alınmışdır ki, ermənilərin tamamilə dağıtdığı məhəllə məscidləri arxiv materiallarına əsasən olduğu kimi yenidən bərpa olunsun. Tarixi ərazinin sərhədləri genişləndirilərək buradakı mülki, dini tikililərin bərpası həyata keçirilməkdədir. Mehmandarovların evində və həyətindəki məsciddə, Köçərli küçəsi 6 ünvanındakı yaşayış evində, Şirin su hamamında, Sadıqcanın, Mir Mövsün Nəvvabın evində, Qazançı kilsəsində, Rasta bazar küçəsindəki karvansaralarda və bir-sıra yaşayış evlərində layihə-eskiz sənədlərinə əsasən bərpa işləri aparılmış və bu proses davam etdirilməkdədir. Əsas problemlərdən biri də şəhərdə yeni tikinti işlərinin aparılmasından ibarətdir. Unutmaq olmaz ki, aparılan tikinti işləri tarixi irsin simasına, Arran(Qarabağ) memarlıq məktəbinə uyğunlaşdırılmaqla həyata keçirilməlidir. Xüsusilə Qazançı kilsəsi yaxınlığında inşa olunan yeni məscid binasını qeyd etmək lazımdır. Yeni tikililər tarixi simaya uyğun olaraq abidə ilə harmoniyada inşa olunmalıdır. Qarabağın daşınmaz irsinin bərpası ilə və erməni vandallarının dağıtdığı mədəni irsin açıq səma altında muzeyləşdirilməsi ilə bu bölgəyə turist axınını təmin etmək və həqiqəti dünyaya bəyan etmək aktual olaraq qalır.

NƏTİCƏ

Azərbaycanda tarixi-mədəniyyət qoruqları ölkənin zəngin mədəni irsinin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etməklə yanaşı, turizmin inkişafı üçün də böyük potensiala malikdir. Bu qoruqlar həm yerli, həm də xarici turistləri cəlb edən unikal tarixi abidələri, arxeoloji məkanları və milli dəyərləri özündə birləşdirir. Qoruqların infrastrukturunun yaxşılaşdırılması, xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi, rəqəmsal təqdimatın genişləndirilməsi və davamlı turizm prinsiplərinə uyğun idarə edilməsi onların daha geniş auditoriyaya tanınması təmin edilə bilər. Nəticə etibarilə, tarixi-mədəniyyət qoruqları Azərbaycanın turizm sektorunun rəqabət qabiliyyətini artıran, regional inkişafı dəstəkləyən iqtisadiyyata əlavə dəyər yaradan strateji obyektlər kimi çıxış edir.

ƏDƏBİYYAT

Əliyeva R. (2021). Qarabağ irsi və onun bərpa problemləri. ŞÖBMA, 21(2), 19-27

Əliyeva R. (2018). Abşeronun tarix-mədəniyyət qoruqları. Bakı.

Eyvazova Y. (2010). Muzeydənkənar tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və istismarı.

<https://www.virtualkarabakh.az/ru/post-item/25/39/qarabagabideleri.html>.

Kazımzadə E.Ə. (2011) Azərbaycanın qoruq-muzeyləri və onların milli-mənəvi dəyərlər sistemində yeri. (Avtoreferat) Bakı.

Akdeniz Kıyı Kentlerinde Kültürel Mirasın İklim Değişikliği Karşısındaki Kırılganlığı

Vulnerability of Cultural Heritage to Climate Change in Mediterranean Coastal Cities

Dr. Sümeyye Kahraman¹ Dr. Sarıyya Arslan² Prof. Dr. Erkan Polat³

¹Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Türkiye, sumeyyekahraman1994@gmail.com

²Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Türkiye, seriyye.rehimbeyli08@gmail.com

³Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Türkiye, erkanpolat@sdu.edu.tr

ÖZET

Akdeniz kıyı kentleri, tarih boyunca sahip oldukları kültürel miras değerleriyle ön plana çıkmış, ancak günümüzde iklim değişikliğinin artan etkileri nedeniyle ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu bildirinin temel varsayımı, iklim değişikliğinin kültürel miras alanlarının korunma ve yönetim süreçlerini çok boyutlu biçimde etkilediği ve bu durumun mevcut koruma politikalarını yeniden değerlendirmeyi zorunlu kıldığıdır. Çalışmada yöntem olarak güncel akademik literatür, uluslararası raporlar ve kavramsal çerçeve analizine dayalı karşılaştırmalı bir inceleme yaklaşımı benimsenmiştir. İklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkileri, deniz seviyesi yükselmesi, kıyı erozyonu, aşırı sıcaklıklar, kuraklık, orman yangınları ve aşırı hava olayları gibi temel risk kategorileri üzerinden ele alınmıştır. Bulgular, iklim değişikliğinin yalnızca tarihi yapıların fiziksel bütünlüğünü zedelemekle kalmadığını, aynı zamanda yerel toplulukların yaşam pratiklerini ve turizmle ilişkili sürdürülebilirlik dinamiklerini de olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum kültürel miras alanlarının taşıma kapasitelerinin aşılmasına, koruma-kullanma dengesinin zayıflamasına ve mirasın gelecek kuşaklara aktarılabilirliğinin risk altına girmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak, Akdeniz kıyı kentlerinde kültürel mirasın korunmasına yönelik stratejilerin iklim değişikliğinin çok boyutlu etkilerini dikkate alacak biçimde yeniden kurgulanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, risk temelli koruma politikalarının geliştirilmesi, iklim uyumlu yönetim modellerinin uygulanması ve disiplinlerarası yaklaşımların benimsenmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından kritik önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, İklim Değişikliği, Akdeniz, Turizm, Sürdürülebilirlik

ABSTRACT

Mediterranean coastal cities, long distinguished by their rich cultural heritage, are increasingly exposed to the escalating impacts of climate change. This paper posits that climate change exerts multifaceted pressures on the conservation and management of cultural heritage sites, necessitating a critical reassessment of existing preservation policies. Methodologically, the study adopts a comparative approach grounded in recent academic literature, international reports, and a conceptual framework analysis. The impacts of climate change on cultural heritage are examined through key risk categories, including sea-level rise, coastal erosion, extreme heat, drought, wildfires, and other extreme weather events. Findings reveal that climate change not only undermines the physical integrity of historical structures but also disrupts local community practices and the sustainability dynamics associated with tourism. These processes contribute to the overexploitation of heritage sites, weaken the balance between conservation and utilization, and jeopardize the intergenerational transmission of cultural assets. In

conclusion, strategies for safeguarding cultural heritage in Mediterranean coastal cities must be reconfigured to address the multidimensional effects of climate change. The development of risk-based conservation policies, the implementation of climate-adaptive management models, and the adoption of interdisciplinary approaches are identified as critical measures for ensuring the long-term sustainability of cultural heritage.

Keywords: *Cultural Heritage, Climate Change, Mediterranean, Tourism, Sustainability*

GİRİŞ

Kültürel miras, toplumların tarihsel süreç içerisinde ortaya koyduğu ekonomik, fiziksel, doğal ve entelektüel birikimlerin somut bir yansıması olup, yenilenmesi veya ikame edilmesi mümkün olmayan değerlerden oluşmaktadır (Phillips, 2015; Lafrenz, 2016). Bu miraslar arkeolojik alanlar, kültürel peyzajlar, tarihi sitler, yapılar ve objeler gibi maddi unsurların yanı sıra müzik icraları ve el sanatları üretimi gibi belirli bir yaşam biçimiyle ilişkili uygulamaları da kapsamaktadır (National Park Service, 2017; Fatorić ve Seekamp 2017). Sahip olduğu çeşitlilik sayesinde kültürel miras, turizm ve rekreasyon faaliyetlerine katkı sunmakta, ekonomik kalkınmayı desteklemekte, eğitim ve öğretim süreçlerini zenginleştirmekte ve toplumların kimlik ile aidiyet duygusunu güçlendirmektedir (De la Torre vd. 2005; Graham,2002).

Bu kapsamda, tarihi yapılar, arkeolojik alanlar ve anıtlar gibi kültürel miras varlıkları yalnızca fiziksel nitelikleriyle değil, aynı zamanda içerikleri, koleksiyonları ve soyut anlam dünyalarıyla da geçmişten günümüze aktarılan önemli değerlerdir. Söz konusu varlıklar, yerel topluluklara yer duygusu, kimlik bilinci ve estetik bir refah sağlamada kritik roller üstlenmektedir (Cassar, 2009; Phillips, 2015). Bununla birlikte, kültürel miras öğeleri tarih boyunca çevresel koşullar ve insan faaliyetleriyle sürekli etkileşim içinde olmuştur. Bu etkileşimler çoğu zaman “ayrışma süreçleri” olarak tanımlanan bozulma ve dönüşüm dinamiklerini beraberinde getirmiştir. Günümüzde de benzer süreçler devam etmekte olup, kültürel mirasın değişime açıklığı, mirasın korunması ve yönetimine yönelik bütüncül yaklaşımların önemini daha da artırmaktadır (Sesana vd., 2021).

İklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkileri, son yıllarda giderek daha görünür hale gelmiş ve bu durum kültürel insan haklarının korunmasına ilişkin tartışmaları da derinleştirmiştir. Maus 2014’ün ortaya koyduğu üzere, kültürel değerlerin bozulması veya kaybedilmesi, iklim değişikliğinin kültürel haklar üzerindeki dolaylı fakat ciddi sonuçlarından biridir. Her ne kadar bazı kültürel miras unsurlarının yüzyıllar boyunca görece iyi şekilde korunabildiği bilinse de mevcut bilimsel öngörüler, önümüzdeki dönemlerde bu mirasın çok daha yoğun ve karmaşık iklim temelli baskılara maruz kalacağını göstermektedir (Rockman,2015; IPCC,2014). Bu bağlamda, geçmişte uygulanmış koruma ve yönetim yaklaşımlarının gelecekteki koşullar karşısında yeterli olmayabileceği ve sürdürülebilirliğinin tartışmalı hâle geleceği değerlendirilmektedir. Son on yılda, özellikle değişen iklim koşullarında kültürel miras yönetimine ilişkin araştırmaların ve politika yönlendirmelerinin artmış olması, konunun uluslararası ölçekte önem kazandığını göstermektedir. Bununla birlikte, kıyı bölgelerinde yoğunlaşan miras varlıkları açısından proaktif uyum planlamasına yönelik çabaların hâlen yetersiz olduğu belirtilmektedir (Caffrey ve Beavers,2008; Berrang-Ford vd., 2011; Hall vd., 2016; Flatman, 2009; UNESCO, 2017; Fatorić ve Seekamp, 2017;).

Kültürel mirasın kırılganlığını artıran temel etkenlerden biri, iklimde görülen kademeli değişimler, deniz seviyesindeki yükselme (DSY) ve aşırı hava olaylarının sıklığındaki artıştır.

UNESCO'nun on yılı aşkın süre önce yayımladığı raporlarda (UNESCO Dünya Mirası Merkezi, 2007), bu tür iklimsel baskıların kültürel miras üzerindeki etkilerinin daha kapsamlı biçimde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmaların ışığında literatürde konuya ilişkin çalışmaların belirgin biçimde arttığı görülmüştür (Sesana vd., 2021).

İklim değişikliği, kültürel mirasın bozulma süreçlerini hızlandıran ya da yeni bozulma türlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ek bir baskı unsuru niteliği taşımaktadır (Bertolin, 2019). Bu durumun temel nedeni, iklimsel değişkenlerdeki artışın malzemelerin fiziksel ve kimyasal özelliklerini doğrudan etkileyerek bozulmayı tetikleyen mekanizmaları güçlendirmesidir. Ayrıca kuraklık, taşkın, heyelan gibi aşırı doğa olaylarının sıklığındaki ve şiddetindeki artış, kültürel varlıkların bütünlüğü üzerinde kaçınılmaz ve geniş kapsamlı etkiler yaratmaktadır. Kıyı ve iç su sistemlerinde gözlenen hidrodinamik değişimler, deniz seviyesindeki yükselme, fırtına kabarmaları ve buna bağlı kıyı erozyonu gibi süreçler de kültürel miras için artan bir risk alanı oluşturmakta; su altında kalma, tuzlanma ve yapısal yıpranma gibi sonuçlara yol açmaktadır (Howard vd., 2008; UNESCO, 2007, 2008; Sabbioni vd., 2010; ICOMOS, 2019; Sesana vd., 2021).

Bunlara ek olarak, modern dönemde kültürel varlıkların karşı karşıya kaldığı gelişim baskıları, savaşlar, yağmalama faaliyetleri ve turizm kaynaklı tahribatlar gibi çok yönlü tehditler, somut kültürel mirasın kırılganlığını önemli ölçüde artırmıştır. Günümüzde iklim değişikliği, bu mevcut tehditlerin arasına eklenmekle kalmayıp, etkileri giderek genişleyen bir risk alanı oluşturmaktadır. Devlet kurumlarından uluslararası aktörlere, yerli topluluklardan akademik çevrelere kadar farklı paydaş grupları, iklim değişikliğinin tarihsel dokuyu aşındıran ve çok sayıda arkeolojik, mimari ve geleneksel alanı tehdit eden bir süreç olduğunu artık daha açık biçimde kabul etmektedir (Howey, 2020).

Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) dikkate alındığında, kültürel miras üzerindeki etkilerin çoğu, tehlikenin niteliğindeki değişimlere bağlı malzeme bozulmaları üzerinden ele alınmaktadır. Buna karşın miras alanlarının kırılganlık düzeyi (vulnerability) genellikle ikincil planda kalmaktadır. IPCC'nin daha önceki raporlarında (2012), afet riskinin azaltılması ile iklim değişikliğine uyum politikalarının bütünleştirilmesi gerekliliği vurgulanmış, bu çerçevede kültürel mirasın risk yönetimi perspektifiyle değerlendirilmesinin önemi belirginleşmiştir (Ravankhah, 2019; Sesana vd., 2021).

Küresel ölçekte insan faaliyetleri sonucunda doğal sistemler üzerindeki baskının yoğunlaşması, özellikle kıyı bölgelerindeki somut kültürel mirası giderek daha savunmasız hâle getirmektedir. Deniz seviyesindeki yükselme, bu bölgelerde yer alan miras alanları için en belirgin tehditlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, hangi kültürel miras varlıklarının yükselen su seviyeleri dolayısıyla zarar görebileceğini ve bu etkilerin hangi süreçlerle ortaya çıkacağını belirlemeye yönelik sistematik değerlendirmeler kritik bir ihtiyaç hâline gelmiştir (Howey, 2020).

Kıyı bölgelerindeki kültürel miras unsurlarının karşı karşıya olduğu en büyük tehditlerden biri olan deniz seviyesi yükselmesi, çeşitli senaryolara göre gelecek on yıllarda daha ciddi sonuçlar doğuracaktır. Kıyı mirasının bu eğilim karşısında yüksek risk altında olduğunu belirtirken, küresel ortalama sıcaklığın 3°C artması durumunda UNESCO Dünya Mirası Alanlarının yaklaşık %19'unun su altında kalma tehlikesiyle karşılaşabileceğini öngörülmektedir. Avrupa özelinde yürütülen çalışmaların büyük bölümünün Akdeniz havzasına odaklanması bu bölgenin iklim değişikliğine karşı kırılganlığının uluslararası

araştırma gündeminde öncelikli olduğunu göstermektedir (Marzeion ve Levermann, 2014; Sesana vd., 2021).

Küresel ölçekte hem ekonomik hem de toplumsal açıdan stratejik öneme sahip olan kıyı bölgeleri, dünyanın en büyük metropollerini ve en hızlı büyüyen kentsel alanlarını barındırmakla birlikte, birçok kıyı şeridinde nüfus yoğunluğunun oldukça düşük olduğu da dikkat çekmektedir. Özellikle alüvyal ovalar ve jeomorfolojik olarak çökme eğilimindeki kıyı kesimlerinde, nüfusun büyük bir bölümü daha küçük ölçekli kasaba ve yerleşimlerde yaşamaktadır (Nicholls ve Small, 2002; McGranahan ve Anderson, 2007). Kıyı alanlarının böylesine çeşitlenen nüfus yapısına ek olarak, iklim değişikliğine bağlı dinamikler bu bölgelerde yaşayan toplulukları, ekonomik faaliyetleri ve kritik altyapıyı doğrudan etkileyen geniş kapsamlı sonuçlar doğurmaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birinin bazı tahminlere göre ise üçte birinin kıyıda 100 km'lik bir mesafe içinde yaşadığı göz önüne alındığında, bu kesimin iklim değişikliğinin etkilerine karşı yüksek düzeyde maruz kalacağı açıktır (Merkens, vd., 2018; Edmonds, vd., 2020; Nicholls, 2021; Nhantumbo, 2023). Ayrıca kıyı bölgeleri, hem biyolojik çeşitlilik açısından değerli ekosistemlere ev sahipliği yapmakta hem de ülke ekonomilerine önemli derecede katma değer sağlamaktadır.

Bu bağlamda, deniz seviyesindeki yükselme (DSY), düşük kotlu kıyı toplulukları için en belirgin tehditlerden birini oluşturmaktadır. DSY'nin dolaysız etkileri; alçak rakımlı alanların su altında kalması, kıyı erozyonu, sulak alan kayıpları, tuzlu su girişi, yeraltı su seviyelerinin yükselmesi ve kıyı taşkınlarının daha sık ve daha şiddetli meydana gelmesi gibi geniş bir yelpazede ortaya çıkmaktadır (Nhantumbo, 2023). Bununla birlikte, nüfus artışı, yeraltı sızı çekimleri ve barajlar nedeniyle hidrololojik rejimde meydana gelen değişiklikler gibi insan kaynaklı baskılar, DSY'nin etkilerini daha da ağırlaştırarak kıyı mirasının kırılganlığını artırmaktadır.

İklim değişikliğinin yalnızca doğal sistemleri değil aynı zamanda kültürel sistemleri de tehdit ettiği artık geniş bir bilimsel uzlaşısı alanıdır. Nitekim son çalışmalar, iklimsel değişikliklerin hem somut hem de somut olmayan kültürel miras üzerinde halihazırda olumsuz etkiler yarattığını ve bu etkilerin gelecekte daha da şiddetleneceğini göstermektedir (Daly vd., 2022; Fatorić ve Seekamp, 2017; Nicu ve Fatorić, 2023). Bu nedenle, kültürel mirasın korunması, yönetilmesi ve sürdürülmesi süreçlerinin iklim değişikliği bağlamında yeniden ele alınması artık kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu değerlendirmeler bir arada ele alındığında, kıyı bölgelerinin hem çevresel hem de kültürel açıdan artan baskılar altında olduğu; kültürel mirasın ise bu dinamiklerin kesişim noktasında giderek daha savunmasız hâle geldiği görülmektedir. Dolayısıyla, kültürel mirasın korunmasına yönelik politikaların ve yönetim modellerinin iklim değişikliğinin çok boyutlu etkilerini hesaba katacak biçimde yeniden yapılandırılması, sürdürülebilirlik hedeflerinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir.

AKDENİZ KIYI KENTLERİ

Venedik, İtalya

Lagün içindeki özgün coğrafi konumu nedeniyle Venedik, iklim değişikliğiyle şiddeti artan kronik taşkınlara karşı yüksek düzeyde kırılganlık göstermektedir. Son 150 yıllık dönemde deniz seviyesinin ortalama yükselme hızının yıllık yaklaşık 2,5 mm olduğu, bu eğilimin doğal jeolojik süreçlerin yanı sıra insan kaynaklı arazi çökmesiyle daha da hızlandığı ortaya konulmuştur. "Acqua alta" olarak bilinen tekrarlayan taşkın olayları, kentin kültürel mirasını oluşturan sanatsal ve mimari varlıklar üzerinde ciddi baskılar yaratmakta ve aynı zamanda

önemli ekonomik riskler doğurmaktadır. Venedik' in kültürel mirası, hassas lagün ekosistemi ile tarihsel yapı stokunun karşılıklı etkileşimi içerisinde varlığını sürdürmektedir. Kentte kullanılan özgün yapı malzemeleri, artan iklimsel stresler karşısında hızla bozulmaktadır. Bu durum, uyum ve koruma önlemlerinin aciliyetini ortaya koymaktadır. Artan sıcaklıklar ve termal gerilimler, yalnızca kamusal mekânların görsel niteliğini değil, aynı zamanda tarihî yapıların yapısal bütünlüğünü de olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, inşa edilmiş çevre ile denizel sistemler arasındaki kırılğan dengenin bozulması, kültürel miras açısından geri dönüşü zor hasarlara yol açabilecek kritik bir risk oluşturmaktadır (Umgiesser vd., 2021; D'Alpaos, 2021).

Rethymno, Yunanistan

Girit Adası'nda yer alan Rethymno'nun tarihî merkezi, Venedik Rönesans mimarisi ile Osmanlı dönemine ait kentsel ve mimari izlerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir kültürel peyzaj sunmaktadır. Bu özgün miras dokusu, günümüzde iklim değişikliği kaynaklı çevresel baskılar ile kentleşme süreçlerinin eş zamanlı etkileri altında giderek daha kırılğan hâle gelmektedir. Özellikle kıyı savunma yapılarının, artan dalga enerjisi ve deniz seviyesindeki yükselme nedeniyle ciddi risklerle karşı karşıya olduğu; bu süreçlerin 2050 yılına kadar kentin kıyı silüetinde ve tarihî çevresinde belirgin dönüşümlere yol açabileceği öngörülmektedir (Howland ve Thompson, 2024).

Dubrovnik, Hırvatistan

Sıklıkla "Adriyatik'in İncisi" olarak tanımlanan Dubrovnik, büyük ölçüde korunmuş Orta Çağ kentsel dokusu ve anıtsal sur sistemiyle öne çıkan bir UNESCO Dünya Mirası Alanıdır. Ancak kentin kıyı konumu, onu iklim değişikliği kaynaklı süreçlere karşı belirgin biçimde savunmasız hâle getirmektedir. Son çalışmalar, deniz seviyesindeki yükselmenin Dubrovnik'in kıyı morfolojisinde yapısal değişimlere yol açabileceğini ve özellikle fırtına dalgalarının artan sıklık ve şiddetinin mevcut savunma yapılarında aşınmayı hızlandırabileceğini ortaya koymuştur (Rizzi vd., 2017). Her ne kadar kent yönetimi tarafından kıyı koruma önlemlerine yatırım yapılmış olsa da, güncel değerlendirmeler bazı kıyı kesimlerinde gözlenen yüksek erozyon oranlarının bitişik tarihî yapıların fiziksel bütünlüğünü tehdit edebileceğine işaret etmektedir (Nhantumbo vd., 2023)

İskenderiye (Alexandria), Mısır

Kadim çağlardan bu yana kültür ve bilginin önemli merkezlerinden biri olan İskenderiye, Akdeniz kıyısındaki konumu nedeniyle iklim değişikliğinin etkilerine karşı yüksek düzeyde kırılğanlık göstermektedir. Greko-Romen dönemden Osmanlı'ya uzanan çok katmanlı mirasıyla öne çıkan kentte, deniz seviyesindeki yükselmenin 2050 yılına kadar antik yerleşimin önemli bölümlerini tehdit edebileceği ve kıyı taşkınları ile ilişkili ciddi sosyo-mekânsal sonuçlar doğurabileceği öngörülmektedir (Marzeion ve Levermann, 2014). Nitekim artan kıyı erozyonu, arkeolojik alanlarda fiziksel kayıplara yol açarak geri dönülmez kültürel değerlerin zarar görmesine neden olmaktadır. İskenderiye'nin kültürel mirası, Helenistik Dönem'den Roma ve Osmanlı dönemlerine uzanan yoğun tarihsel katmanlaşma ile karakterizedir. Antik Pharos Feneri'nin bulunduğu alana inşa edilen Qaitbay Kalesi, kıyıya yakınlığı nedeniyle en yüksek risk altındaki yapılardan biri olarak öne çıkmaktadır. Benzer şekilde Kom el Shoqafa yeraltı mezarları ve Roma Amfiteyatrosu, yükselen yeraltı su seviyeleri ve tuzlu su sızıntısına bağlı kimyasal bozulma süreçlerinden olumsuz etkilenmektedir.

Özellikle tuz kristalizasyonu, taş yapıların yüzey ve iç dokusunda çözülmeye yol açarak yapısal bütünlüğü zayıflatmaktadır (Sesana vd., 2020).

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ NEDENİYLE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Deniz seviyesindeki artış

Kıyı bölgeleri, binlerce yıldır insan topluluklarının ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişiminde kilit bir rol oynamıştır. Dış dünyayla etkileşim için doğal geçitler oluşturan bu alanlar, tarih boyunca ticaretin, iletişimin ve kültürel alışverişin yoğunlaştığı merkezlere dönüşmüş; bunun sonucunda uluslararası bağlantılarla şekillenen özgün mimari ve yerleşim biçimleri ortaya çıkmıştır. Zamanla kıyıların turizm ve rekreasyon faaliyetleri açısından cazibe merkezleri hâline gelmesi, nüfus hareketliliğini artırmıştır. Bunun sonucu olarak da mevcut yerleşimlerin dönüşmesine ve yeni turizm odaklı yerleşimlerin oluşmasına neden olmuştur. Günümüzde de kıyıların çekiciliği devam etmekte olup dünya nüfusunun yaklaşık %40'ı kıyı alanlarında yaşamaktadır. (Brodie ve Winter 2007; Borsay ve Walton, 2011; Kummu vd., 2016; Axon vd., 2024)

İklim sistemindeki küresel ısınmanın devam etmesi, okyanusların termal genişmesi ve buz kütlelerindeki kayıplar nedeniyle deniz seviyesinin yükselmesine (DSY) yol açmaktadır (Stocker vd., 2013). Derin okyanusa ısı transferi ve Grönland ile Antarktika buz tabakalarının erimesi, sıcaklık artışına çok uzun zaman ölçeklerinde tepki verdiği için, DSY'nin etkilerinin binyıllar boyunca devam etmesi beklenmektedir (Levitus vd., 2000; Gregory, 2000; Church vd, 2011; Marzeion ve Levermann, 2014)

Yapılan çalışmalar, deniz seviyesindeki artış ve bölgesel iklim değişkenliklerinin, 20. yüzyılın sonlarına doğru eskiye kıyasla çok daha sık aşırı su seviyelerine neden olduğunu göstermektedir (IPCC, 2013). Bu durum Avrupa kıyılarında hem altyapı ve mülk hasarlarını artırmış (Devoy, 2008) hem de kıyı nüfuslarının güvenliğini tehdit eden yeni riskler doğurmuştur (Hinkel vd., 2010; Ciscar vd.,2011; Hallegatte vd., 2013). Özellikle fırtına kabarmasının yol açtığı taşkınlar, ekonomik maliyetleri ve yıkıcılığı nedeniyle kıyı yönetiminde kritik öncelik alanı olarak görülmektedir (EEA 2011). Ayrıca dünya nüfusunun %21'inin kıyıya 30 km, %10'unun ise deniz seviyesinden 10 m'nin altındaki alanlara yakın yaşaması bu bölgelerin çevresel, kültürel ve sosyoekonomik açıdan yüksek değer taşımaları, kıyı alanlarının bütüncül yönetim yaklaşımlarına duyduğu gereksinimi daha da artırmaktadır. (Rizzi, 2017)

Aynı zamanda, karbondioksitin atmosferde çok yüzyıllık hatta çok binyıllık bir kalış süresine sahip olduğu ve küresel ortalama sıcaklığın daha da uzun zaman ölçeklerinde düşüş gösterdiği bilinmektedir (Solomon vd., 2009; Zickfeld vd., 2009; Allen vd, 2009). Bu nedenle, sıcaklıkların bin yıllık bir zaman diliminde sabit kalması durumunda beklenen deniz seviyesi yükselmesinin, 2100 yılı için öngörülen seviyelerden çok daha yüksek olacağı öngörülmektedir (Goelzer vd., 2012; Fettweis vd, 2013; Li vd, 2013; Levermann vd, 2013).

Deniz seviyesinin yükselmesi, alçak kotlu kıyı alanlarında yaşayan topluluklar için giderek yoğunlaşan bir risk alanı oluşturmaktadır. Doğrudan sonuçlarına bakacak olursak bunlar; düşük rakımlı bölgelerin su altında kalması, kıyı erozyonunun hızlanması, sulak alan kayıpları, tuzlu suyun tatlı su rezervlerine sızması, yeraltı su seviyelerinin yükselmesi ve daha sık taşkın olayları gibi çok boyutlu etkilerdir. Bu doğal süreçlere ek olarak, nüfus artışı, yeraltı suyu çekimi ve barajlama gibi insan faaliyetlerinin hidrololojik rejimi değiştirmesi, DSY'nin

etkilerini daha da şiddetlendirmektedir. (Leatherman ve Nicholls, 1995; Nicholls, 2007; Brown vd., 2009; Lacava ve Ciancia, 2020; Dada vd., 2023; Nhantumbo, 2023)

Erozyon ve Toprak çökmesi nedenleri

Arazi çökmesi, günümüzde birçok kentte altyapı sistemleri ve kültürel miras alanları üzerinde giderek artan bir baskı oluşturmaktadır. Özellikle kıyı kentlerinde bu süreç, deniz seviyesinin yükselmesiyle birlikte etkisini artırarak kentsel taşkın risklerini derinleştirmektedir. Toprak çökmesi küresel iklim değişikliğine bağlı deniz seviyesi yükselmesiyle birleştiğinde, kentsel sellerin şiddetini ve sıklığını önemli ölçüde artırmaktadır. Benzer biçimde, bu olgunun yalnızca kıyı alanlarıyla sınırlı olmadığı gibi iç kesimlerde yer alan büyük metropollerde de, yoğun yağış olaylarını takiben çökme alanlarının giderek daha sık su baskınına maruz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, iklim kaynaklı hidrometeorolojik olaylarla jeomorfolojik süreçlerin etkileşiminin, kent ölçeğinde çoklu riskler ürettiğini ortaya koymaktadır (Ng vd, 2012; Chaussard vd, 2014; Lio vd., 2017).

Sıcaklıktaki Değişimleri

İklim değişikliği bağlamında kültürel miras malzemelerinin maruz kaldığı fiziksel bozulma süreçleri arasında donma-çözünme ve termal gerilim mekanizmaları öne çıkmaktadır. Donma sırasında gözenekli malzemelerde tutulan suyun hacmen genleşmesi, malzeme bünyesinde iç gerilimler oluşturarak yapısal zayıflamaya yol açmaktadır (Sabbioni vd., 2010). Her ne kadar donma-çözünme döngülerinin iklim değişikliği altında daha seyrek gerçekleşeceği öngörülse de bölgesel iklim koşullarına bağlı olarak bazı alanlarda bu sürecin etkisinin artabileceği belirtilmektedir (Brimblecombe ve Grossi, 2007; Camuffo, 2019; Nijland vd., 2009; Viles, 2002). Buna karşılık, sıcaklık dalgalanmalarına bağlı gelişen termoklastizm, özellikle mevsimsel ve günlük sıcaklık değişimleri ile doğrudan güneşlenmenin etkisi altında mineral tanelerinin genleşme ve büzülmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Taş malzemelerde mikro çatlaklar, pullanma ve yüzey erozyonu gibi bozulma biçimlerine neden olmaktadır (Yaldiz, 2010; Sabbioni ve diğ., 2010). Akdeniz bölgesinde yaygın biçimde kullanılan Carrara mermeri için termoklastizm riskinin iklim değişikliğiyle birlikte artacağı öngörülmektedir.

Yağıştaki Değişimin Etkileri

İklim değişikliği bağlamında değerlendirildiğinde, su, yapılı çevrede ve özellikle tarihi yapılarda bozulmayı tetikleyen başlıca etmenlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Artan yağış rejimleri, zemin doygunluğunu artırarak drenaj sistemlerinin kapasitesini aşabilmekte ve bu durum, yığma duvarlar dâhil olmak üzere tarihî yapı malzemelerinde nemin yapı bünyesine nüfuz etme olasılığını yükseltmektedir (Sabbioni vd., 2009). Gözenekli malzemelerin bünyesinde biriken nem, önceki bölümlerde bahsi geçen donma-çözünme ve termal gerilim mekanizmalarını şiddetlendirmektedir. (Curtis, 2016; Sabbioni vd., 2008; Sabbioni vd., 2010). Bu nedenle, suya bağlı bozulma süreçleri iklim değişikliğinin kültürel miras üzerindeki etkilerini anlamada bütüncül bir çerçevede ele alınması gereken temel bir risk alanı oluşturmaktadır (Sesana vd., 2021).

Yüzey Aşınması

Su varlığı, çoğu durumda klorürler başta olmak üzere tuz birikimiyle birlikte gelişen ve yapı malzemelerinde zamanla ilerleyen kimyasal bozulma süreçlerini tetiklemektedir. Bu tür bozulmalar, özellikle karbonat kökenli taşlarda, asidik yağışların ve atmosferdeki artan karbondioksit yoğunluğunun etkisi altında daha belirgin hâle gelmektedir (Sabbioni vd.,

2010). İklim değişikliğiyle ilişkili bu aşınma süreçlerinin kültürel miras üzerindeki potansiyel etkileri, çok sayıda çalışmada ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu çalışmalar, suya bağlı kimyasal bozulmaların farklı iklim kuşaklarında kültürel mirasın korunması açısından ortak bir tehdit alanı oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Sesana vd., 2021).

Hava Kirliliği ve İklimsel Etkileşimler

Hava kirliliği, kültürel miras yapılarında özellikle taş yüzeylerde gözlenen yüzey kirlenmesiyle ilişkili olup, aynı zamanda kimyasal aşınmayı hızlandıran bir etken olarak değerlendirilmektedir (Grossi ve Brimblecombe, 2007). Atmosferde bulunan kükürt dioksit ve azot oksitler, nem ve yağışla etkileşime girerek sülfürik ve nitrik asitlerin oluşumuna yol açmaktadır. Bu süreç yağmur suyunun asiditesini artırarak asit yağmuru oluşumunu tetiklemektedir (Haneef vd., 1992; Sabbioni vd., 2006). Önceki bölümlerde anlatılan suya bağlı bozulma ve aşınma ile birlikte değerlendirildiğinde, hava kirliliği iklim değişikliği koşullarında kültürel mirasın yüzey bütünlüğünü zayıflatan tamamlayıcı bir stres faktörü olarak ortaya çıkmaktadır (Sesana vd., 2021).

Biyolojik Bozulmalar

Bağıl nemdeki değişimler, taş ve ahşap kökenli kültürel miras malzemelerinde biyolojik süreçlerin gelişimini doğrudan etkilemektedir (Sabbioni ve diğ., 2009). Literatürde, daha sıcak iklim koşulları altında nem düzeylerindeki artışın, mikroorganizma faaliyetlerini yoğunlaştırarak biyolojik bozulma riskini artıracığı yaygın biçimde kabul edilmiştir. Uzayan ıslaklık süreleri ve yükselen sıcaklıkların birleşik etkisi, mantar, alg, küf ve liken gelişimi için elverişli bir ortam oluşturarak, özellikle ahşap yapı elemanlarında biyokütle birikimi ve çürüme süreçlerini hızlandırmaktadır (Brimblecombe, 2011).

Bu koşullar, önceki bölümlerde ele alınan suya bağlı bozulma ve korozyon mekanizmalarıyla birlikte değerlendirildiğinde, biyolojik bozulmanın kültürel miras üzerindeki kümülatif etkilerini daha da belirgin hâle getirmektedir. Ayrıca, artan sıcaklıklarla bağlantılı olarak termit gibi zararlı türlerin yayılım alanlarının genişlemesi, ahşap yapılarda yapısal hasar ve hatta çökme riskini artıracak ek bir tehdit unsuru olarak öne çıkmaktadır (Sabbioni vd., 2008; Berenfeld, 2008; Sesana vd., 2021).

Rüzgâr Hızı ve Yönündeki Değişimler

Aşırı hava olaylarının artışıyla birlikte fırtınalar sırasında rüzgâr hızında, yönünde ve rüzgâr hamlelerinde meydana gelen değişimler, kültürel miras yapıları ve arkeolojik alanlar açısından önemli bir fiziksel tehdit oluşturmaktadır. Yüksek rüzgâr yükleri, özellikle yapısal bütünlüğü zayıflamış tarihi binalarda hasara ve bazı durumlarda kısmi ya da tam çöktürelere yol açabilmektedir (Grossi vd., 2011; UNESCO Dünya Mirası Merkezi, 2007). Buna ek olarak rüzgâr, önceki bölümlerde ele alınan nem, tuzlanma ve kimyasal bozulma süreçleriyle etkileşime girerek kirleticileri, tuzları ve kum partiküllerini miras yüzeylerine taşıyabilmektedir. Bu durum, özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde kum erozyonunu artırarak taş yüzeylerde aşınma ve malzeme kaybını hızlandırmaktadır (Sabbioni vd., 2008; Sabbioni vd., 2010; Sesana vd., 2021).

Su Baskınları ve Sel

Su baskınları, tarihi yapılarda ve malzemelerde ani ve kalıcı nem artışlarına yol açarak fiziksel, kimyasal ve biyolojik bozulma süreçlerini eşzamanlı biçimde tetikleyen başlıca iklim kaynaklı tehditlerden biridir (Dassanayake vd., 2018). Toprak nemindeki dalgalanmalar, ahşap

yapılarda mantar gelişimini hızlandırırken, taş malzemelerde tuzların çözünmesi ve yeniden kristalleşmesi yoluyla yüzey bozulmasını artırmaktadır (Sabbioni vd., 2008). Uzun süreli suya maruz kalma, yapı içi bağıl nemin yükselmesine ve buna bağlı olarak iç mekân koleksiyonlarının zarar görmesine neden olabilmektedir (Huijbregts vd., 2014). Bu etkiler, tarihsel bağlamda daha düşük yağış ve su yükleri için tasarlanmış yetersiz drenaj sistemleri ile birleştiğinde daha da şiddetlenmektedir.

Kıyı erozyonu

Deniz seviyesinin yükselmesi ve fırtına kabarmalarının artışı, kıyı erozyonunu hızlandırarak kıyı çizgisinin yeniden şekillenmesine ve taşkınların daha sık yaşanmasına neden olmaktadır. Bu süreçler kıyıda kültürel miras alanları üzerinde ciddi fiziksel riskler oluşturmaktadır. İklim değişikliği, dalga ve akıntı dinamiklerini güçlendirerek kıyı ve su altı arkeolojik alanlarda erozyon ve yapısal instabiliteyi artırmaktadır (Mattei vd., 2019). Kıyıya yakın miras varlıkları ayrıca deniz suyuna bağlı tuzlanma tehdidi altındadır. Tuzların yapı malzemesi içinde taşınması ve kristalleşmesi, uzun vadede yüzey kaybı ve malzeme zayıflamasına yol açmaktadır. (Howard vd., 2008; Borg vd., 2014; Camuffo vd., 2014). Buna ek olarak, artan kuraklık ve aşırı sıcaklıklar yangın riskini yükseltmekte, yangınlar ve termal stres, kültürel miras yapılarına hem doğrudan malzeme kaybı hem de mikro ve makro ölçekte yapısal bozulmalar yoluyla zarar vermektedir (ICOMOS, 2019; Sesana vd., 2021).

SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kültürel miras alanlarının iklim değişikliğine bağlı çok sayıda ve birbiriyle etkileşimli tehlikeye maruz kalması, risk değerlendirme ve yönetim süreçlerinde geçmiş ve geleceğe yönelik tehditlerin sistematik biçimde belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda bazı ülkeler kültürel mirasa özgü iklim uyum stratejileri geliştirirken, bazıları mirası genel ulusal uyum ve afet risk yönetimi çerçevelerine entegre etmeyi tercih etmiştir. Ancak uluslararası ölçekte, özellikle Dünya Mirası Sözleşmesi bağlamında, kültürel mirasa yönelik bütüncül bir iklim eylem politikasının geliştirilmesi politik uzlaşma eksikliği nedeniyle sınırlı kalmaktadır. Buna karşın, Paris Anlaşması'nın 1,5 °C hedefi doğrultusunda kültürel mirasın iklim değişikliğiyle mücadeleye sağlayabileceği katkı giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Deniz seviyesi yükselmesi karşısında savunmasız kültürel miras alanlarının belirlenmesi acil bir gereksinim olmakla birlikte, arkeolojik araştırmaların sınırlı kaynakları büyük ölçekli risk değerlendirmelerini zorlaştırmaktadır. Bu sınırlılık, arkeolojik amaçlarla üretilmemiş olsa da ekoloji, hidroloji ve mekânsal planlama için geliştirilen deniz seviyesi yükselmesi ve kıyı taşkını modellerinin yaratıcı biçimde kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Açık kaynaklı görselleştirme araçları, nicel hassasiyet analizleri sunmasa da risk altındaki alanların önceliklendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, mevcut çalışmaların büyük ölçüde nehir taşkınlarına odaklanması ve iklim değişikliği senaryolarını sınırlı ölçüde içermesi, kıyı kültürel mirası açısından önemli bilgi boşluklarına işaret etmektedir. Bu bağlamda İklim-Akıllı Kültürel Miras Yaklaşımı, uyum ve azaltımı birlikte ele alan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, düşük karbonlu uygulamalar, enerji verimliliği ve doğa temelli çözümler yoluyla kültürel mirasın dayanıklılığını artırmayı ve eşzamanlı olarak iklim değişikliğiyle mücadeleye katkı sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda karar vericilerin, paydaşların ve toplulukların uyum kapasitesinin güçlendirilmesini merkeze alan bu yaklaşım, kültürel değerleri, yönetim süreçlerini ve çok paydaşlı iş birliğini iklim politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak ele almaktadır (Rizzy, 2017; Howey, 2020; Sesana vd., 2021; Fatoric ve Daly, 2023;).

Akdeniz kıyı kentlerindeki kültürel mirasın korunması, şehir plancıları, peyzaj mimarları ve topluluk paydaşlarının ortak çabasını gerektirmektedir. Yeşil altyapıyla bütünleştirilerek, tarihi yapıların uyarlanabilir yeniden kullanımını teşvik ederek, karma kullanımlı projeleri destekleyerek ve kentsel tasarımda güçlü bir iklim dayanıklılığı sağlayarak, kentler iklim değişikliğinin yarattığı karmaşık zorluklarla etkili bir şekilde başa çıkabilir. Destekleyici politikaların geliştirilmesi ve yerel toplulukların koruma sürecine dahil edilmesi, bu çabaları daha da güçlendirecek, kültürel mirası gelecek nesiller için korunurken sürdürülebilir kentsel ortamları teşvik edecektir.

KAYNAKÇA

- Allen, M. R., Frame, D. J., Huntingford, C., Jones, C. D., Lowe, J. A., Meinshausen, M., Meinshausen, N. (2009). Warming caused by cumulative carbon emissions towards the trillionth tonne. *Nature*, 458, 1163–1166.
- Axon, S. (2019). The human geographies of coastal sustainability transitions. In C. P. Heidkamp, J. E. Morrissey (Eds.), *Towards coastal resilience and sustainability* (pp. 276–291). Routledge.
- Axon, S., Chapman, A., Light, D. (2024). Climate impacts on tangible coastal cultural heritage in the United States: Towards sustainable and adaptive coastal heritage management. *Sustainability*, 16(16), 6800.
- Berenfeld, M. L. (2008). Climate change and cultural heritage: Local evidence, global responses. *The George Wright Forum*, 25(2), 66–82.
- Berrang-Ford, L., Ford, J. D., Paterson, J. (2011). Are we adapting to climate change? *Global Environmental Change*, 21, 25–33.
- Bertolin, C. (2019). Preservation of cultural heritage and resources threatened by climate change. *Geosciences*, 9(6), 250.
- Bonazza, A., Sabbioni, C., Messina, P., Guaraldi, C., De Nuntiis, P. (2009). Climate change impact: Mapping thermal stress on Carrara marble in Europe. *Science of the Total Environment*, 407(15), 4506–4512.
- Borsay, P., Walton, J. K. (2011). Introduction: The resort-port relationship. In *Resorts and ports: European seaside towns since 1700* (pp. 1–17). Channel View Publications.
- Brodie, A., Winter, G. (2007). *England's seaside resorts*. English Heritage.
- Brown, R. R., Keath, N., Wong, T. H. F. (2009). Urban water management in cities: Historical, current and future regimes. *Water Science and Technology*, 59(5), 847–855.
- Brimblecombe, P., Grossi, C. M. (2007). Damage to buildings from future climate and pollution. *APT Bulletin: The Journal of Preservation Technology*, 38(2–3), 13–18.
- Brimblecombe, P., Grossi, C. M., Harris, I. (2011). Climate change critical to cultural heritage. *Survival and sustainability: Environmental concerns in the 21st century* (pp. 195–205).
- Caffrey, M., Beavers, R. (2008). Protecting cultural resources in coastal U.S. national parks from climate change. *George Wright Forum*, 25, 86–97.
- Camuffo, D. (2019). Climate change, human factor, and risk assessment. *Microclimate for cultural heritage* (pp. 303–340).
- Camuffo, D., Bertolin, C., Schenal, P. (2014). Climate change, sea level rise and impact on monuments in Venice. *Science and technology for the conservation of cultural heritage*.
- Cassar, M. (2009). Sustainable heritage: Challenges and strategies for the twenty-first century. *APT Bulletin: Journal of Preservation Technology*, 40(1), 3–11.

- Chaussard, E., Wdowinski, S., Cabral-Cano, E., Amelung, F. (2014). Land subsidence in central Mexico detected by ALOS InSAR time-series. *Remote Sensing of Environment*, 140, 94–106.
- Curtis, R. (2016). Water management for traditional buildings: Adaptation for a changing climate. *APT Bulletin: The Journal of Preservation Technology*, 47(1), 8–14.
- D’Alpaos, C., D’Alpaos, A. (2021). The valuation of ecosystem services in the Venice Lagoon: A multicriteria approach. *Sustainability*, 13(17), 9485.
- Daly, C., Fatorić, S., Carmichael, B., Hollesen, J., Pittungnapoo, W., Adetunji, O., ... Herrera, A. (2022). Climate change adaptation policy and planning for cultural heritage in low- and middle-income countries. *Antiquity*, 96(390), 1427–1442.
- De la Torre, M., MacLean, M. G. H., Mason, R., Myers, D. (2005). *Heritage values in site management: Four case studies*. Getty Conservation Institute.
- Edmonds, D. A., Caldwell, R. L., Brondizio, E. S., Siani, S. M. O. (2020). Coastal flooding will disproportionately impact people on river deltas. *Nature Communications*, 11(1), 4741.
- Fatorić, S., Daly, C. (2023). Towards a climate-smart cultural heritage management. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 14(6), e855.
- Fatorić, S., Seekamp, E. (2017). Are cultural heritage and resources threatened by climate change? A systematic literature review. *Climatic Change*, 142, 227–254.
- Flatman, J. (2009). A climate of fear: Recent British policy and management of coastal heritage. *Public Archaeology*, 8, 3–19.
- Goelzer, H., Huybrechts, P., Raper, S., Loutre, M., Goosse, H., Fichefet, T. (2012). Millennial total sea-level commitments projected with the Earth system model LOVECLIM. *Environmental Research Letters*, 7, 045401.
- Graham, B. (2002). Heritage as knowledge: Capital or culture? *Urban Studies*, 39, 1003–1017.
- Hall, M. C., Baird, T., James, M., Ram, Y. (2016). Climate change and cultural heritage: Conservation and heritage tourism in the Anthropocene. *Journal of Heritage Tourism*, 11, 10–24.
- Howard, A. J., Challis, K., Holden, J., Kinsey, M., Passmore, D. G. (2008). The impact of climate change on archaeological resources in Britain: A catchment scale assessment. *Climatic Change*, 91(3–4), 405–422.
- Howland, M. D., Thompson, V. D. (2024). Modeling the potential impact of storm surge and sea level rise on coastal archaeological heritage. *PLOS ONE*, 19(2), e0297178.
- ICOMOS Climate Change and Heritage Working Group. (2019). *The future of our pasts: Engaging cultural heritage in climate action*.
- IPCC. (2014). *Climate change 2014: Impacts, adaptation and vulnerability*. Cambridge University Press.
- Kummu, M., de Moel, H., Salvucci, G., Viviroli, D., Ward, P. J., Varis, O. (2016). Global geospatial patterns of human and environment over the 20th–21st centuries. *Environmental Research Letters*, 11, 034010.
- Lafrenz Samuels, K. (2016). The cadence of climate: Heritage proxies and social change. *Journal of Social Archaeology*, 16, 142–163.
- Leatherman, S. P., Nicholls, R. J. (1995). Accelerated sea-level rise and developing countries. *Journal of Coastal Research*, 14, 1–14.
- Marzeion, B., Levermann, A. (2014). Loss of cultural world heritage to sea-level rise. *Environmental Research Letters*, 9(3), 034001.

- McGranahan, G., Balk, D., Anderson, B. (2007). The rising tide. *Environment and Urbanization*, 19(1), 17–37.
- Merkens, J. L., Lincke, D., Hinkel, J., Brown, S., Vafeidis, A. T. (2018). Coastal population growth projections. *Climatic Change*, 151(3–4), 413–426.
- National Park Service. (2017). *National register bulletin: How to apply the National Register criteria for evaluation*.
- Nicholls, R. J., Small, C. (2002). Coastal population and hazard exposure. *Eos, Transactions of the American Geophysical Union*, 83(28), 301.
- Nicholls, R. J., Lincke, D., Hinkel, J., Brown, S., Vafeidis, A. T., Meyssignac, B., et al. (2021). Global analysis of subsidence and flood exposure. *Nature Climate Change*, 11(4), 338–342.
- Phillips, H. (2015). Capacity to adapt to climate change at heritage sites. *Environmental Science & Policy*, 47, 118–125.
- Rockman, M. (2015). An NPS framework for climate change. *George Wright Forum*, 32, 37–50.
- Sabbioni, C., Brimblecombe, P., Cassar, M. (2010). *The atlas of climate change impact on European cultural heritage*. Anthem Press.
- Sesana, E., (2021). Climate change impacts on cultural heritage. *WIREs Climate Change*.
- UNESCO World Heritage Centre. (2007). *Climate change and world heritage*.
- UNESCO World Heritage Centre. (2017). *Policy document on the impacts of climate change on World Heritage properties*.

Azerbaycan Kültüründe Turizmin Gelişiminde Etno-merkezlerin Rolü

The Role of Ethnocenters in the Development of Tourism in Azerbaijani Culture

Assoc. Prof. Dr. Sevinc Tangudur

Azerbaijan National Academy of Sciences (ANAS) Institute of Architecture and Art, Azerbaijan,
sevinc@tangudur.com.tr sevinc.tangudur.mii@gmail.com

ÖZET

Ülkemizdeki tarihi ve kültürel anıtların korunması, restorasyonu ve onarımı, yerel gelenek ve göreneklerin geliştirilmesi ve tanıtılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ülkemizde Kültürel Mirasın Korunması, Geliştirilmesi ve Restorasyonu Devlet Hizmeti öncülüğünde, devlet bütçesinden önemli yatırımlarla çeşitli projeler yürütülmektedir. Aynı zamanda, kültürel mirasın düzenlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla Azerbaycan'ın çeşitli ekonomik bölgelerinde etno-merkezlerin oluşturulmasına büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla, modern çağın gereksinimlerini karşılayan birçok proje tasarlanmıştır. Modern mimarinin örnekleri olarak sunulan komplekslerin taslak projeleri, yer alacakları bölgenin etnokültürünü yücelten tüm özellikleri içermekte ve hem kültürel hem de ticari açıdan faydalı görülmektedir. İkinci aşama, komplekslerin çevresine dikkat çekmek ve etraflarında küçük dinlenme alanları oluşturmaktır. Bu dinlenme alanları, ulusal mutfak sunan kafeler ve çay evleri, küçük parklar ve hediyelik eşya tezgahlarından oluşabilir. Komplekslerin alanı, işlevlerine bağlı olarak 3000-9000 m² arasında değişebilir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık ve Turizm, Mimari Turlar, Etno-Merkezler

ABSTRACT

The protection, restoration, and repair of historical and cultural monuments in our country are of great importance for the development and promotion of local customs and traditions. In this regard, various projects are being implemented in our country under the leadership of the State Service for the Protection, Development and Restoration of Cultural Heritage, with substantial investment from the state budget. At the same time, there is a great need to create ethnocenters in various economic regions of Azerbaijan for the organization and development of cultural heritage. For this purpose, many projects have been designed to meet the requirements of the modern age. The sketch projects of the complexes, which are presented as examples of modern architecture, include all the features that glorify the ethnoculture of the region where they will be located and are considered useful both from a cultural and commercial perspective. The second stage is to draw attention to the surroundings of the complexes and create small recreational areas around them. These recreational areas can consist of cafes and tea houses serving national cuisine, small parks, and souvenir stalls. The area of these complexes may vary between 3000-9000 m², depending on their function.

Keywords: Architecture and Tourism, Architectural Tours, Ethnocenters

GİRİŞ

Modern Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığını yeniden kazandığı yıllarda karmaşık ve aynı zamanda onurlu bir yol kat etmiştir. Ulu önderimiz Haydar Aliyev ve onun fikirlerinin değerli halefi olan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in önderliğinde gerçekleştirilen büyük çaplı reformlar, ülkemizdeki sosyo-ekonomik durumu iyileştirmeye ve halkın maddi refahını daha da artırmaya hizmet etmiştir. Milli Lider tarafından temelleri atılan ve bugün başarıyla uygulanan ileri görüşlü politika sayesinde birçok toplumsal sorun çözülmüş, halkın sosyal korunmasını güçlendirmek ve yaşam koşullarını daha da iyileştirmek için önemli adımlar atılmıştır.

Halkımızın ulusal çıkarları doğrultusunda hareket eden ilgili devlet kurumları, yeni gerçeklikler karşısında bağımsız politikalarını daha cesur ve ilkeli bir şekilde sürdürmekte, Anayasa'nın gereklerine ve egemenlik haklarına dayanarak, gelecekteki stratejik hedeflere doğru emin adımlarla ilerlemektedir.

Azerbaycan'da taşınmaz mirasın yanı sıra tarihi ve kültürel rezervlerin "Açık Hava Müzeleri" olarak sergilenmesi, tarihi mirasımızı gelecek nesillere ve dünyaya tanıtmanın araçlarından biridir. Bu tür müzelerin doğru bir şekilde düzenlenmesi, altyapı projelerinin uygulanması ve ülke içinde ve dışında tanıtımı, onların bulunduğu yerlere turist çekebilir ve bu da ülke ekonomisine olumlu bir etki sağlayabilir. Müzeleştirilmenin ilkelerini ve yöntemlerini tanımlamak çok önemlidir, ancak bu yapılırken tarihi ve kültürel mirasın özgünlükleri, her anıt ve topluluğun bulunduğu yerin doğası ve arazi ile belirli anıt arasındaki simbiyoz da dikkate alınmalıdır.

Müzeye dönüştürme, çağdaş toplumsal gerçeklik içerisinde tarihi-kültürel mirasın korunmasına yönelik kapsamlı bir bilimsel ve yaratıcı yöntem olarak, üç yönde gelişen çok boyutlu bir faaliyet şeklinde tanımlanmaktadır:

1. Anıtın bütüncül algısı: Kültürolojik, tarihi, tipolojik, yapısal, biçimsel, konstrüktif ve sanatsal özelliklerin simültane bütünlüğü ve organik birliği, hem tekil yapının hem de ansamblın bağımsız bir müze gösterim nesnesi olarak değerlendirilmesine imkan tanır. Bu bağlamda müzeye dönüştürme; konservasyon, restorasyon, yeniden yapım, rekonstrüksiyon, rejenerasyon gibi yöntemlerle gerçekleştirilen müdahaleleri ve anıtın doğal-tarihi müze ortamında algılanması ile işlevselleştirilmesi için gerekli koşulların oluşturulmasını kapsamaktadır.

2. Maddi olmayan kültürel değerlerin entegrasyonu: Şehircilik ve mimarlık anıtlarının mekansal yapısında, halkın maddi olmayan milli geleneklerini, misafirperverlik ve gündelik yaşam pratiklerini temsil eden kültürel değerlerin sergilenmesi mümkündür. Bu yaklaşım, doğal çevre içerisinde faaliyet gösteren tarihi ve etnokültürel müzelerin işlevselliğini artırırken, aynı zamanda anıtların mimari biçimlerinin ve sanatsal özelliklerinin titizlikle korunmasını zorunlu kılar.

3. Devlet müze politikasında öncelikler: Gayrimenkulün müzeye dönüştürülmesi temelinde oluşturulan müzeler – anıtlar, ansambllar, bölgeler ve çevreler – öncelikli konumda yer almaktadır. Bununla birlikte, günümüz koşullarında yalnızca taşınmaz tarihi-kültürel ve doğal mirasın değil, aynı zamanda maddi olmayan milli mirasın da korunması ve güncellenmesi sorunları önem kazanmaktadır. XXI. yüzyılın ikinci çeyreğinde, maddi olmayan milli değerlerin kaydı ve sergilenmesine yönelik ilginin korunacağı ve daha da güçleneceği öngörülebilir.

“Müzeeye dönüştürme” Kavramının disiplinlerarası tanımı:

1. Müze bilimi bağlamında: anıtların kültürel ve eğitsel yaşamın aktif bir parçası haline getirilmesini; turistik güzergahlara dahil edilmesini ve iç mekanlarının dekoratif-uygulamalı sanat eserleri, maddi olmayan kültürel değerler ve diğere tarihi kalıntıların sergilenmesi için kullanılmasını ifade etmektedir.

2. Kültüroloji bağlamında: şehircilik, mimarlık ve yapı tekniğı anıtlarını; farklı tarihi dönemlerde belirli halklar tarafından ortaya konmuş, yaşam tarzının, tarihi olayların ve toplumsal olguların somutlaşmış gerçeklikleri olarak, hayati öneme sahip kültürel nesnelere şeklinde değerlendirmektedir.

Günümüzde, kültürel mirasın düzenlenmesi ve geliştirilmesi için, Azerbaycan'ın çeşitli ekonomik bölgelerinde açık hava müzelerle beraber etno-merkezlerin yaratılması ve oluşturulması temel konulardan biridir. Tarihi alanların korunması ve muhafaza edilmesinin temel amacının, her şeyden önce bir milletin maddi ve manevi mirasının değerini fark etmesini ve kendine dönmesini sağlamak, ardından da ülkesinin ekonomisini, siyasetini ve kültürünü dünya kültürüne entegre etmek olduğu unutulmamalıdır.

Zengin kültürel ve tarihi mirasa ve elverişli doğal koşullara sahip olan Azerbaycan, turizm alanında büyük gelişme potansiyeline sahiptir. Ülkemizde birçok turizm türünün geliştirilmesi için geniş fırsatlar bulunmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Turizmin Geliştirilmesi Devlet Programı'nın 2002-2005 yılları arasında uygulanması sonucunda, turizmin gelişmesi için elverişli koşullar yaratılmış, uluslararası turizm pazarına entegrasyonun sağlanması için temeller atılmış ve ulusal turizm kompleksinin rekabet gücü artmıştır.

Modern çağın gerekliliklerini karşılayan projeler genellikle Devlet tarafından açılan ihaleler aracılığıyla yapılmaktadır. Bu projelerden bazıları, liderliğimdeki meslek grubumuz tarafından hayata geçirilmiştir:

TARİH VE ETNOGRAFYA MÜZESİ

Tarih ve Etnografya Müzesi'nin taslak projesi, gençlerin boş zamanlarını verimli bir şekilde geçirmeleri için gerekli tüm koşulları sağlamanın yanı sıra el sanatları sergisi ve satışı da içermektedir. Meydana bakan bir konumda tasarlanan projede, uzun dikdörtgen planlı yapı, her katta üçüncü boyutta yaratılan özgün, açık, çok işlevli ve akışkan mekanlara bölünüyor.

Projenin zemin kattında H. Aliyev hakkında elektronik bilgi köşesi, internet odası, yabancı dil kursu, el sanatları kulübü odaları, 3D sinema, kütüphane, dinlenme alanı, sergi salonu ve kış bahçesi yer almaktadır. İkinci katta, konferans salonu, değişken aktiviteler için gerekli tüm bölümler, yardımcı odalar, geniş bir açık alan içerisinde planlanmış olup, akışkan toplam mekan konsepti, farklı kullanıcılara ve işlevlere hizmet edebilecek şekilde tasarlanmıştır.

Zemin katta önündeki meydanla bütünleşirken, birinci katta ortaya çıkan büyük ölçekli taşıyıcı strüktürü ve eğimli yüzeyleri, onu farklı bir yapı haline getiriyor. Günün farklı saatlerinde farklı kullanıcılar tarafından kullanılacak meydan, çocuk oyun alanına, yöresel lezzetlerin sunulduğu restoran ve kafelere, açık hava oturma alanlarına veya festival alanına dönüşebilmektedir. 1 hektarlık alan üzerine inşa edilmesi planlanan kompleksin toplam alanı 3000 m² 'dir. (Resim 1)

Resim 1. Tarih ve Etnografya Müzesinin Taslak Projesi

Spor ve Kültür Merkezi Binası

Birden fazla işlevi bir arada barındıran ancak kullanım sırasında birbirinden bağımsız olarak faaliyet gösterecek Spor ve Kültür Merkezi Binası, taslak projede dört ana bölümden oluşacak şekilde planlanmıştır. Bu bölümlerin kullanımı, yapının yerleşeceği bölgenin ihtiyaçlarına göre değiştirilebilir.

İlk bakışta binanın çarpıcı cephe tasarımı, yakın çevresiyle bütünleşecek ve geniş geometrik açıklıklarıyla mevcut dokudan ayrışacaktır. Projenin en önemli özelliği, mekansal esnekliğin bir tasarım kriteri olarak belirlenmiş olmasıdır. Yapıda yakalanabilecek maksimum esneklik, inşa edilecek bu açık alanların ayırıcı elemanları olarak sağlanmaktadır.

Kompleksin ana kütleleri, her biri ayrı girişe sahip, 2 tarafta farklı amaçlarla kullanılan 3 katlı yapılarla tamamlanmaktadır. (Resim 2)

Resim 2. Spor ve Kültür Merkezi Binasının Taslak Projesi

Modern Eğitim Kompleksi

Modern eğitim kompleksinin taslak projesine göre, binanın toplam alanı yaklaşık 9300 m² olup, yeni inovasyon ilkesiyle eğitim öngörmektedir.

Çok amaçlı binanın tasarımında eğitim bölümü (derslikler ve laboratuvarlar), spor bölümü (çeşitli sporlar için bir salon ve ilgili tüm yardımcı mekanlar), konferans salonu (350 kişilik bir salon ve yardımcı odalar), yemekhane/kantin, kütüphane, sanat ve el sanatları kulübü, dil kursları ve açık hava stadyumu yer almaktadır.

Tasarlanan projede beton ahşap, kompozit paneller ve doğal taş malzemelerin bir arada kullanılması düşünülmüştür. (Resim 3)

Resim 3. Modern Eğitim Kompleksinin Taslak Projesi

Çocuk Sanat, Müzik, Resim ve Koreografi Okulu

Çocuk Sanat, Müzik, Resim ve Koreografi Okulu için tasarlanan 2950 m² 'lik binada konser salonu, koreografi bölümü, resim bölümü, üflemeli çalgılar bölümü ve teori bölümü bulunmaktadır. Proje, öğrenciler, sanatçılar, müzisyenler ve öğretmenler için ortak çalışma, prova ve konser platformları sağlayan bir mekan olarak tasarlanmıştır. Zemin ve üst katlarda ara ve akışkan mekanların bulunduğu açık plan konseptinde, tüm fonksiyonlara ve kullanıcılara aynı anda eşit fırsatlar sunan ferah ve esnek mekanlar yer almaktadır. (Resim 4)

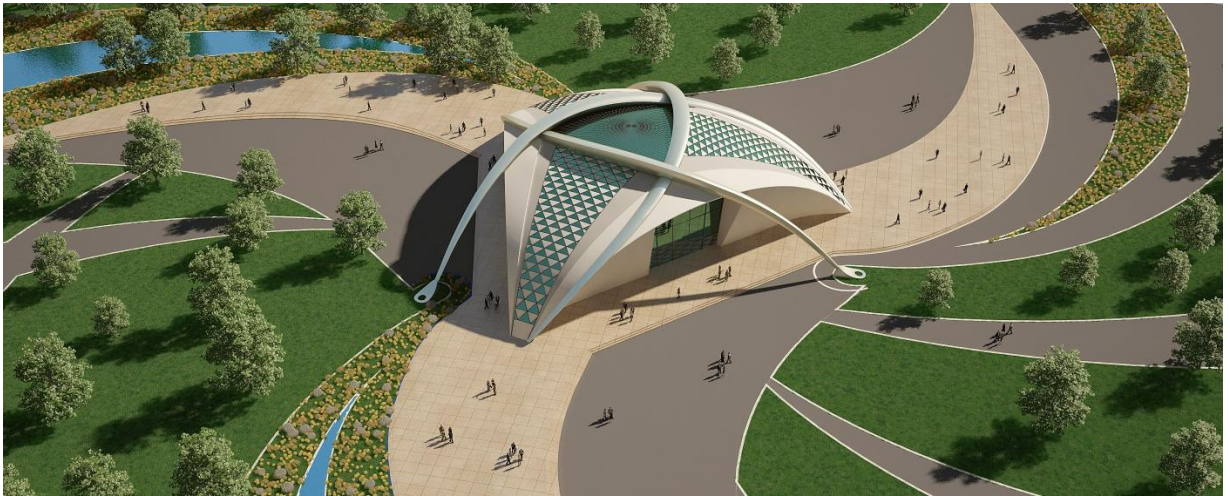

Resim 4. Çocuk Sanat, Müzik, Resim ve Koreografi Okulunun Taslak Projesi

Etnografya Müzesi

Esnek bir yerleşim planına sahip bir diğer kompleks ise, Etnografya Müzesi için hazırlanan taslak projedir. Toplam 3600 m² 'lik bir alanı kapsayan projede, Azerbaycan'ın tarihini ve kültürünü yansıtan sergi alanı, dernek odaları, resim - heykel kursları için bölümler yer almaktadır.

Sergi bölümü aynı zamanda kendi içinde kayar dekoratif duvarlar ile birbirinden ayrılmakta ve ihtiyaçlar doğrultusunda mekanlar değişebilmektedir. Çatı pencereleri de bu esnek mekanların destekleyici unsurları arasında yer almaktadır. Kompleksin bina dışında ticari alanlar, kafe-restoran, çocuk parkı ve dinlenme alanlarının yer alması düşünülmektedir. (Resim 5)

Resim 5. Etnografya Sergi Salonunun Taslak Projesi

Kültür Merkezi Binası

Kompleks hem kültür merkezi hem de etnomüze olarak kullanılabilen mekan olarak tasarlanmıştır. Kompleks teknik olanakları, çok işlevli yapısı ve açık plan konseptiyle farklı açılardan esnek mekanlar yaratma özelliğine sahiptir.

Projedeki konferans bölümü, fuaye ve restoranın yer aldığı bölüm daha irrasyonel ve serbest geometrilerdedir. Açık planlı mekanın içerisinde bazı idari mekanlar yer almaktadır. Bu mekanlara hizmet edecek teknik alanlar, gerektiğinde taşınabilecek şekilde tasarlanmıştır. Serbest planlamayı içerilmesi düşünülen bina adeta her türlü kullanıcı ve kullanım değişikliğine izin verebilecek bir yapıdadır. (Resim 6)

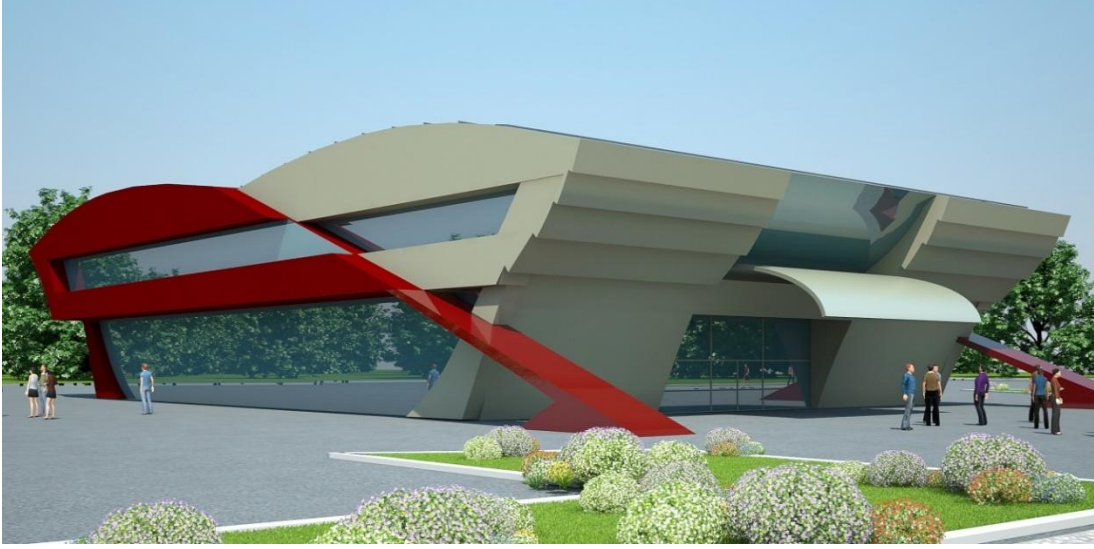

Resim 6. Kültür Merkezi Binasının Taslak Projesi

Bilgi ve Eko-Merkez

Modern tarzda tasarlanan yapının özelliği, çok işlevli olmasına rağmen bir bütün olarak ele alınmış olmasıdır. Önerilen projede uygulanan esneklik kavramı, mevcut mekanın yeni fonksiyonlara uyum sağlayabilmesi, genişleyebilmesi, sürekliliği ve teknik donanımın değişebilmesi ile açıklanmaktadır.

Taşıyıcıyla bölünmemiş serbest mekan kavramı fonksiyonluzmin dayatmalarına karşı total mekan olarak önerilmektedir. Yapıda, mevcut işlevin yanı sıra yeni işlevlerin ve yeni kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılaması öngörülür. (Resim 7)

Resim 7. Bilgi ve Eko-Merkezin Taslak Projesi

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çağdaş mimaride, özellikle kamusal alanlarda, zamanın ruhunu yakalayabilen, kullanıcı ve kullanım çeşitliliğini sağlayabilen esnek mekanlar büyük önem taşımaktadır. Mimarlar, terminolojiden bağımsız olarak, değişen insan ihtiyaçlarına veya değişen kullanıcılara yanıt veren dönüşebilen esnek mekanlar yaratmaktadır.

Günümüzün gerekliliklerini karşılayan modern tarzda tasarlanan projelerdeki mekanların, yeni fonksiyonlara uygun olarak değiştirilmesi gerektiğinde, bu yapıların yıkılmasıyla değil, yeni bir amaca hizmet edecek şekilde yenilenmesiyle gerçekleştirilir.

20.yüzyılda yapısal sistemlerdeki gelişmelerle mekanın özgürleşmesi sonucunda esneklik, mekansal uyarlanabilirlik, çok işlevlilik, açık plan tasarım, akışkan mekanlar, ara mekanlar, rampalar gibi kavramlarla ulaşılabilir hale gelmiştir.

Mimaride esneklik, alan israfının en aza indirilmesini sağlar. Burada amaç, mekan israfını önlemek için minimal mekanlar tasarlamak değil, mekanların çok yönlü, kullanıcı ve işlev açısından zamana uyum sağlayabilen, yenilenebilir veya yeniden kullanılabilir mekanlar olmasını sağlamaktır.

Azerbaycan bölgelerinde bu tür çok işlevli yapıların tasarlanması, kültürün çeşitli alanlarının tanıtılması, turizmin geliştirilmesi ve sürekli gelişen cumhuriyetimizin dünyada tanınırlığının artırılması için vazgeçilmez bir araçtır.

Etno-merkezlerin yerleşeyi bölgenin konumu ve çevresindeki yapıların dağıtımı önem taşımaktadır. Birçok projede, meydanın önemi, çevresindeki yapıların işlevleri bağlamında ele alınarak, sanat, müzik, basın, kitap, siyaset ve kültür tapınakları arasında bir meydan olarak tanımlanmaktadır.

Komplekslerin çevresinin iyileştirilmesi, tarihi eserlerin bulunduğu alana yol yapımı ve onarımı, yeşil alanların genişletilmesi, bahçe ve parkların oluşturulması, etno-merkezlerin ve müzelerin kurulması da bölgedeki birçok turizm alanının gelişimi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aliyeva, R. (2022). Azerbaycan'daki tarihi ve kültürel rezervler "açık hava müzeleri" olarak"; SÖBMA, 22(1), 45-51;
- Besolov, V. (2022). Kuzey Osetya'nın dağlık bölgesi - mimarlık anıtlarının müzeye dönüştürülmesi ve turistik güzergâhların oluşturulması sorunu bağlamında doğal-tarihî ve etnokültürel bir mekân gibi" , SÖBMA, 1, 25 - 28;
- İsayeva, T. (2022). Açık hava müzelerine dönüştürülen mekanların mimari felsefesi SÖBMA, 22(1), 165-171;
- Kasıмова, A. (2022). Açık hava müzelerinin turizmin gelişmesindeki önemi, SÖBMA, 22(1), 171- 177;
- Mirza Kaçar, G. (2022). Açık hava müzesi, SÖBMA, 22(1), 115- 120;
- Yazıcıoğlu Halu, Z. (t.y.). Çağdaş mimaride esnek mekanların izinde <https://yapidergisi.com/cagdas-mimaride-esnek-mekanlarin-izinde/>

Açıq Səma Altında Muzeylərə Çevrilmiş Məkanların Memarlıq Fəlsəfəsi

Architectural Philosophy of Spaces Turned into Museums Under the Open Sky

Sci. Res. Tamaşa İsayeva

Azerbaijan National Academy of Sciences (ANAS) Institute of Architecture and Art, Azerbaijan,
isayevatomasha@gmail.com

XÜLASƏ

İnsan təfəkkürünün məhsulu olan mədəni irsin qorunması, onun gələcək nəsillərə ötürülməsində xüsusi rolu olan Açıq səma altında muzeylərin yaranması və formalaşması prinsipləri müasir memarlığın inkişafı kontekstinin həyata keçiriləcək əsas məsələlərindəndir. Bu kontekstdə Açıq səma altında muzeylər kollektiv yaddaşın məkanlaşmış forması olaraq yalnız maddiyyatın saxlanıldığı məkan kimi deyil, həm də həmin mühiti canlı orqanizm kimi təqdim edərək gələcək üçün mədəni və mənəvi dayanaqlığı təmin etməlidir. Tarixi məkanların mühafizə və konservasiya olunmasının əsas məqsədi hər şeydən əvvəl bir millətin öz maddi-mənəvi irsinin dəyərini dərk edərək özünə qayıtmasını, daha sonra ölkəsinin iqtisadi-siyasi, mədəniyyətinin dünya mədəniyyətinə inteqrasiyasını təmin etməkdən ibarətdir. Qeyd edək ki, bu prosesdə açıq səma altında muzeylərə çevrilən tarixi məkanların konservasiya və bərpası mürəkkəb bir proses olub onun səhərsalma və memarlıq obrazının xarakterik xüsusiyyətlərini qoruyaraq gələcək nəsillərə çatdırmaq kimi məsuliyyət daşıyır, bu təsirdən qaynaqlanan inkişaf fəlsəfəsinin mahiyyətini aydınlaşdırır.

Açar sözlər: Açıq səma altında muzeylər, memarlıq fəlsəfəsi, tarixi məkanlar, bərpa, konservasiya, , inkişaf,

ABSTRACT

The preservation of cultural heritage as a product of human thought and the principles underlying the emergence and formation of open-air museums — which play a special role in transmitting this heritage to future generations — constitute one of the key issues to be addressed within the context of contemporary architectural development. In this context, open-air museums, as spatialized forms of collective memory, should not be perceived merely as places for the preservation of material assets, but rather as living organisms that represent their environment and ensure cultural and spiritual sustainability for the future. The primary goal of the protection and conservation of historical sites is, first and foremost, to enable a nation to recognize the value of its material and spiritual heritage and to return to its cultural roots, and subsequently to ensure the integration of the country's economic, political, and cultural life into world culture. It should be noted that within this process, the conservation and restoration of historical sites transformed into open-air museums represent a complex undertaking, bearing the responsibility of preserving their distinctive urban-planning and architectural characteristics and transmitting them to future generations, while also clarifying the essence of the development philosophy arising from this influence.

Keywords: open-air museums, architectural philosophy, historical sites, restoration, conservation, development.

GİRİŞ

Mövzuya başlamadan öncə “açıq səma altında muzey” ifadəsinin kökünə və bu ifadənin tətbiq edildiyi ilk nümunələrə qədər enmək, qısa da olsa yaddaşımızı yeniləmək mütləqdir. “Açıq səma altında muzey” anlayışı ilk dəfə Skandivayada yaranmış daha sonra isə Avropa və Amerikada sürətlə yayılmışdır. İlk baxışdan haqqında bəhs etdiyimiz anlayış eksponatların açıq havada nümayişinin təşkil edildiyi hər hansı bir məkan kimi təsəvvür edilə bilər və bu təsəvvür heç də yanlış deyil. Xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır ki, açıq səma altındakı muzeylərin memarlıq fəlsəfəsi baxımından yükü çox ağırdır. Əlbəttə “yük” dedikdə fiziki deyil, etik və semantik məsuliyyət mənasındadır. Yəni mövcud məkanda bir çox funksiya toplanaraq eyni anda öz varlığına daşdığı mənanı qorumaq, zamanın davamlılığını təmin etmək və müdaxilə sərhədlərini aşmamaq məsuliyyəti daşır. Bir sözlə, açıq səma altındakı muzeylərdə məkanı olduğu kimi qoruyaraq var olanı olduğu kimi yaşatmaq şərtidir. “Açıq səma altındakı muzeylərin” bərpası və konservasiya problemləri ilə məşğul olarkən yaddan çıxartmaq olmaz ki, həddindən artıq bərpa, əlavə dekor və müdaxilələr məkanın saxtalaşdırılması ilə nəticələnmə bilər. ICOM – (international council of museums – beynəlxalq muzeylər şurası) muzeyləri kommersiya maraqları olmadan, cəmiyyətin inkişafı üçün fəaliyyət göstərən institutlar olaraq qiymətləndirir. Deməli, muzeylər nəinki, sadəcə məxsus olduqları dövlətlərin cəmiyyətlərini, eyni zamanda global mənada dünya əhalisinin inkişafına öz təsirini göstərir (təhsil və tədris, turizm sahəsi və digər istiqamətlərdə). Əlbəttə ki, bu müsbət təsirin davamlı olması üçün mütəmadi olaraq muzeylərin və onların malik olduqları eksponatların vəziyyəti təhlil edilməli, zaman-zaman lazımlı texniki müdaxilələrin edilməsi zəruridir. Mövzumuzun adından da bəlli olduğu kimi diqqətimizi məhz açıq hava altında olan tarixi şəhərsalma strukturlarına və memarlıq kompozisiya xüsusiyyətlərinə malik olan məkanların təşkil etdiyi muzeylərə yönəldək.

Açıq hava altında olan muzeylərə dünyanın bir çox yerlərində rast gəlinir. Elə ölkəmizdə 28 belə məkanlar vardır ki, onun da 6-sı Abşeron yarımadasında yerləşərək Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarına əsasən qoruq elan edilmişdir. Məlumdur ki, “qoruq” dedikdə xüsusi mühafizə olunan ərazilər nəzərdə tutulur ki, burada təbiət abidələri, milli parklar, kollektiv şüurun məhsulu olan tarixi-mədəni irs qorunur. Bütün qoruqların ümumi fəlsəfi mahiyyəti insan-təbiət-zaman münasibətlərinin harmoniyasıdır. Bu qoruqların bəziləri zaman-məkan çərçivəsində formalaşaraq dövrün tələblərinə uyğun olaraq açıq səma altında muzeylərə çevrilir. Müasir memarlığın inkişaf etdiyi bir dövrdə bazar iqtisadiyyatı şəraitində tarixi-mədəni irsin qorunması açıq səma altında muzeylərin yaranması və formalaşması prinsiplərinə müsbət təsir göstərən və müasir memarlığın inkişafı kontekstinin həyata keçiriləcək əsas məsələlərindən biridir. Belə ki, tarixi məkanların mühafizə və konservasiya olunmasının əsas məqsədi hər şeydən əvvəl bir millətin öz maddi-mənəvi irsinin dəyərini dərk edərək özünə qayıtmasını, daha sonra ölkəsinin iqtisad-siyasi, mədəniyyətinin dünya mədəniyyətinə Açıq səma altında muzeylərə çevrilmiş məkanların memarlıq fəlsəfəsi inteqrasiyasını təmin etməkdən ibarətdir. Əlbətdə ki, bu prosesdə açıq səma altında muzeylərin rolu əvəz edilməzdir.

Memarlığın fəlsəfəsi təbiətin sahibi deyil, onun müvəqqəti qoruyucusu olan insan həyatının ən incəliklərindən biri düşünülən qanunauyğunluqlarını özündə əks etdirdiyindən elə təbiətin fəlsəfəsi deməkdir. Dünyanın hər yerində əsrlərin sınağından keçərək müasir dövrümüzədək çatmış tarixi və mədəniyyət abidələri mövcuddur ki, onların əksəriyyətində təxirəsalınmaz konservasiya və bərpa işləri aparılmalıdır. Bu çox mürəkkəb bir proses olub tarixi məkanların

açıq səma altındakı muzeylərə çevrilərək inkişaf etməsində əhəmiyyətli rola malik olub onun səhərsalma və memarlıq obrazının xarakterik xüsusiyyətlərini qoruyaraq gələcək nəsillərə çatdırmaq kimi məsuliyyət daşıyır. İnkişafın dayanıqlı olması beynəlxalq təcrübə ilə düz mütənasib olmalıdır.

Muzeylərin konservasiyası və inkişafı baxımından dərin təcrübəyə malik İtaliya, Fransa, Türkiyə, kimi ölkələrlə yanaşı ABŞ, Cənubi Amerika və Skandinaviya ölkələrinin açıq səma altında muzeylərin sərgilənməsinin tarixi inkişafı mərhələlərinin tədqiqi, muzey tendensiyalarını sistemləşdirmək və müxtəlifliyini vurğulamaq, muzeyləşmə və digər sərgilənmə formalarının açıq səma altında muzeylərlə konseptual əlaqəsini göstərmək və s. kimi təcrübələrindən ölkəmizdə istifadə etsək faydalı olar.

Açıq səma altında muzeylərə çevrilmiş məkanların mühafizə və konservasiya problemlərinin memarlıq sahəsinə təsiri və bu təsirdən qaynaqlanan inkişaf fəlsəfəsini daha aydın qavramaq üçün bu məkanların təkcə turistlərin ölkəyə gətirdiyi gəlir mənbəti kimi deyil, eyni zamanda həmin bölgədə yaşayan insanların maddi mədəni həyatlarını təmin edərək onların başqa yerlərə köç etməsinin qarşısını ala bilər. Nümunə olaraq Türkiyənin İzmir bölgəsinin Səlcuq rayonunun Şirincə kəndini Qubanın Xınalıq kəndi ilə müqayisə etsək insanların başqa yerlərə köç etmələrinin mahiyyətini anlamış olarıq. Açıq hava altında Səlcuq və meyvə şərablarının kəndi Şirincenin əhalisinin həyat şəraitləri turizmdən gələn gəlir ilə firəvanlaşdığı halda Xınalığın əhalisi isə onların yaşam tərzlərindən şikayət edərək kənddən köç edirlər (Şəkil 1, Şəkil 2).

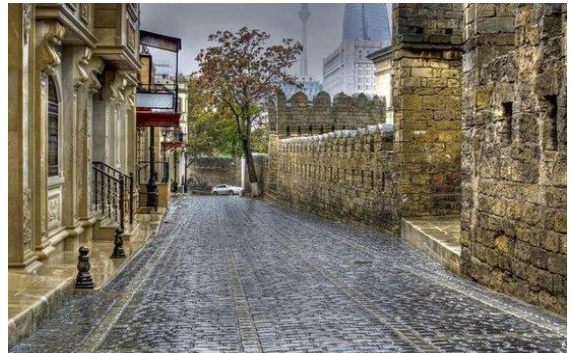
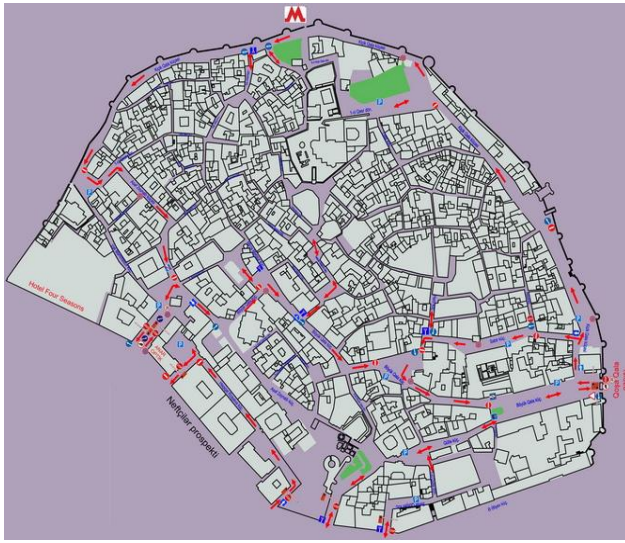

Şəkil 1. Şirincə kəndi

Şəkil 2. Xınalıq kəndi

Azərbaycan memarlıq irsini bütün dolğunluğu ilə özündə əks etdirən Bakının tarixi hissəsi olan İçəri Şəhər ölkə ərazisində yerləşən ən möhtəşəm açıq səma altında muzeylərdəndir. İçəri Şəhər nəin ki, Azərbaycanda, eyni zamanda dünya səviyyəsində məşhur olan tatix- memarlıq muzeyidir. Şəhərin canlı orqanizm kimi fəaliyyət göstərən şəhərsalma strukturu və bu strukturun tərkib hissəsi olan memarlıq tikililəri açıq səma altında muzey kimi qorunaraq nümayiş etdirilir. 2000-ci ildən UNESCO Dünya İrsi siyahısına daxil olunmuş və dünya mədəni irsi kimi tanınmışdır. Hələ də dəqiq yaşı və hansı məqsədlə inşa olunduğu məlum olmayan Qız qalası, Şirvanşahlar saray ansamblı, bazar kompleksi, mülki və dini tikililər, müxtəlif dövrləri özündə əks etdirən yaşayış evləri bu muzeyin əsas komponentləridir. Bütün bu komponentlər , tarixi şəhər strukturunu özəlləşdirən dar küçələr və dalanlar qala divarları ilə əhatələnərək muzeyin fəlsəfi mahiyyətini açaraq şəhər-cəmiyyət-kimlik münasibətlərinidaha bariz şəkildə özündə əks etdirmişdir. (Şəkil- 3)

Şəkil 3. Içeri Şəhər Açıq Səma Muzeyindən fraqmentlər

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə 18 aprel 1988-ci ildə təsis olunan Abşeron yarımadasının Qala kəndində yerləşən “Qala” Dövlət Tarix-Etnoqrafiya Qoruğu açıq səma altında muzeylərə çevrilmiş məkanlardandır. III minillikdən müasir dövrümüzədək formalaşan “Qala” Dövlət Tarix-Etnoqrafiya Qoruğu digər açıq səma altında muzeylər kimi yalnız tarixi məkan kimi deyil, bütün dövrləri bir arada birləşdirərək insab və təbiətin harmoniyasında onun fəlsəfi dəyərini qabarıq şəkildə ifadə edir. Bu məkanda insan özünü təbiətdən üstün deyil, onun bir parçası kimi hiss edir. Bu məkanın fəlsəfi anlamı genişdir. Belə ki, Qala kəndində yaşayan insanların həyat tərzlərini əks etdirən yaşayış evləri, dini tikililər, hamamlar, kurqanlar, qəsr və s. əhalinin kimliyinin haradan gəldiyini müəyyənləşdirərək zamanla dialoqunu təmin edir. “Qala” Dövlət Tarix-Etnoqrafiya Qoruğu Beynəlxalq Açıq Hava Muzeyləri Assosiasiyasının üzvüdür. (Şəkil – 4)

Şəkil 4. “Qala” Dövlət Tarix-Etnoqrafiya Qoruğundan fraqmentlər

Dünya memarlıq irsində çoxlu sayda açıq səma altında muzeylər var. Türkiyədə UNESCO-nun Dünya İrs siyahısına daxil olmuş Kapadokya Gərəmə, İzmirdə Aqora, Alanya qalası, Dənizlidə Hierapolis, Mardində Midyat və s. açıq səma altındakı muzeylər muzeyləşmiş memarlıq məkanları kimi tarixi strukturların kontekstindən qoparılmadan qorunmasının ontoloji, fenomenoloji və etik modelini təmsil edir. Gərəmə, Alanya Qalası, Mardin/Midyat, İzmir Agora və Dənizli Hierapolis açıq səma altında muzeylər kimi yalnız ayrı-ayrı tarixi-memarlıq abidələrinin toplusu deyil, zaman-məkan-insan münasibətlərinin bütöv şəkildə oxunduğu canlı şəhərsalma və landşaft sistemləridir. Bu məkanların hər biri tarixi strukturun kontekstindən qoparılmadan qorunması prinsipinə əsaslanaraq açıq səma altında muzey anlayışının ontoloji, fenomenoloji və etik əsaslarını təmsil edir.

Bu məkanlarda muzeyləşmə prosesi klassik sərgi məntiqindən fərqli olaraq, obyektlərin vitrində nümayişi deyil, tarixi mühitin özünün eksponata çevrilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

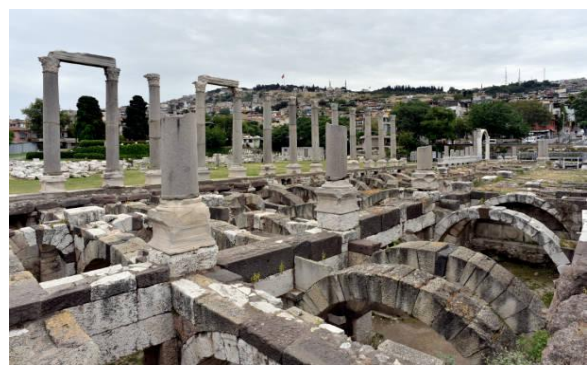
Beləliklə, memarlıq burada statik obyekt kimi deyil, zamanın müxtəlif qatlarını üzərində daşıyan canlı mədəni yaddaş kimi çıxış edir.

Görəmə Açıq Səma Muzeyində təbii landşaftın – vulkanik süxurların – insan tərəfindən formalaşdırılması nəticəsində yaranmış yaşayış və ibadət məkanları, memarlığın təbiətlə qarşılıqlı münasibətdə deyil, onunla harmoniyada mövcud ola biləcəyini nümayiş etdirir. Bu məkan insanın təbiət üzərində hökmranlığını deyil, onun müvəqqəti qoruyucusu olmasını ön plana çıxarır (Şəkil – 5).

Şəkil 5. Kapadokiya Göreme Açıq Səma Muzeyindən fraqmentlər

İzmir Agora və Dənizli Hierapolis açıq səma muzeyləri isə antik şəhər mədəniyyətinin ictimai məkan, infrastruktur və memarlıq kompozisiyası baxımından yüksək inkişaf səviyyəsini əks etdirir. Bu məkanlarda bərpa və konservasiya prosesləri əsasən minimum müdaxilə və maksimum autentiklik prinsipi əsasında həyata keçirilərək, tarixi qatların oxunaqlılığını təmin edir (Şəkil – 6, 7).

Şəkil 6 – 7. İzmir/ Agora və Dənizli/ Hierapolis Açıq Səma Muzeyindən fraqmentlər

Mardin/Midyat məkanları açıq səma altında muzey konsepsiyasında yaşayan irs modelinin bariz nümunəsidir. Burada memarlıq yalnız keçmişin izlərini qoruyan artefakt deyil, eyni zamanda bu gün də gündəlik həyatın tərkib hissəsi olan funksional mühitdir. Daş memarlığın monolitliyi, küçə şəbəkəsinin üzvi strukturu və sosial-mədəni çoxqatlılıq bu məkanları muzeyləşmiş şəhər kimi dəyərləndirməyə imkan verir.

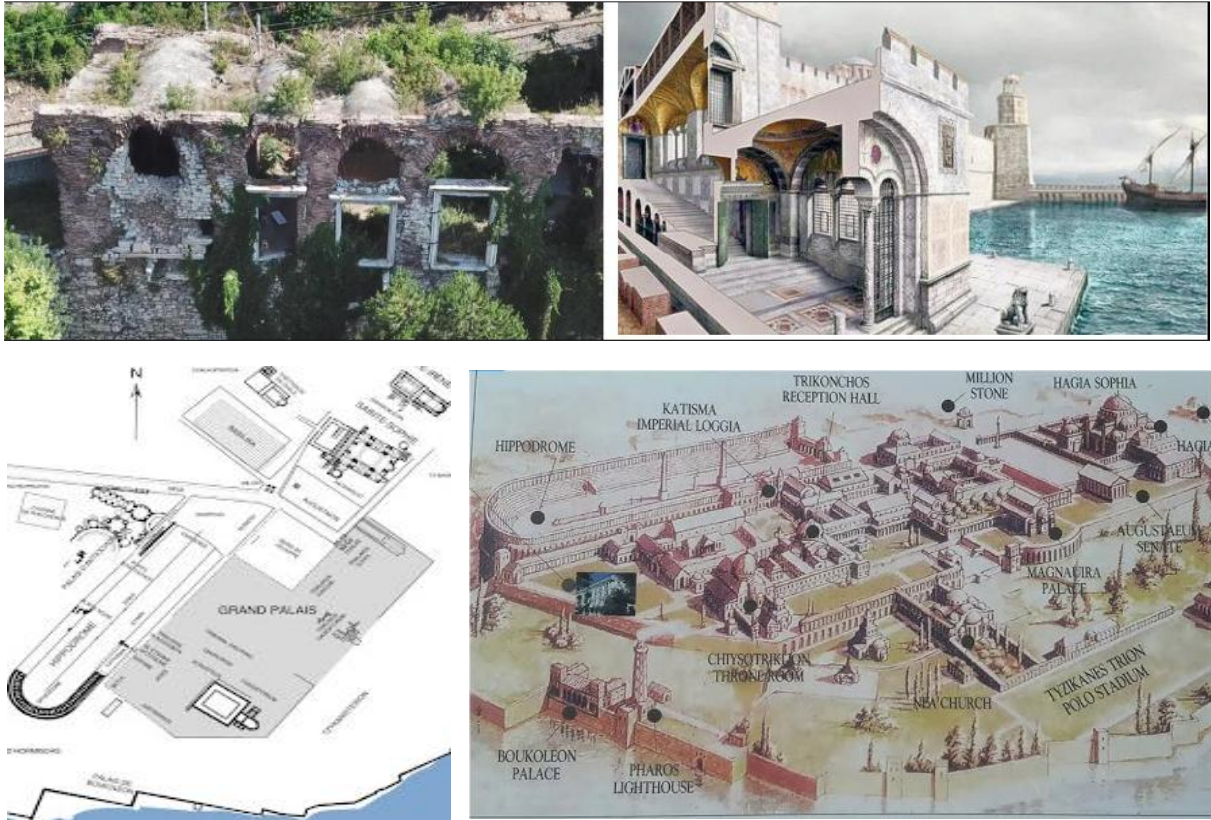
Alanya Qalası açıq səma muzeyi isə hərbi memarlıq, topoqrafiya və şəhərsalma strategiyalarının sintezini təmsil edərək, məkanın müdafiə funksiyası ilə estetik və simvolik dəyərinin vəhdətini ortaya qoyur. Qalanın yerləşdiyi relyef, şəhər toxuması və dənizlə qurduğu vizual əlaqə tarixi memarlığın təbii mühitlə qarşılıqlı dialoqunun nümunəsidir (Şəkil – 8, 9).

Şəkil 8 – 9. Mardin/ Midyat və Alanya Qalası Açıq Səma Muzeyindən fraqmentlər

Qeyd edək ki, açıq səma altında muzeylərə çevrilmiş məkanların mühafizə və konservasiya problemlərinin memarlıq sahəsinə təsiri və bu təsirdən qaynaqlanan inkişaf fəlsəfəsinin əsasında eyni zamanda xarabalıqlara çevrilərək yox olmaq təhlükəsi ilə üzləşən xüsusi tarixi əhəmiyyətə malik olan tikililərin, dağıdılmış memarlıq komplekslərin, türbələrin, məscidlərin, qəbristanlıqların və bəylərə, xanlara, görkəmli şəxsiyyətlərə məxsus evlərin mühafizə edilərək yenidən həyata qaytarılması da vacib məqamlardandır. Nümunə olaraq İstanbulda yerləşən 1600 illik tarixi olan Boukoleon sarayı UNESCO Dünya Mirasları səhifəsində yer aldığı halda saray uzun zaman kimsəsiz insanların məkanına çevrilmiş, şimal tərəfdəki dənizə enən pilləkən 5-6 m torpaq altında qalaraq unudulmaq təhlükəsi ilə üzləşmişdir. Hətta burada yaşayan insanlar belə bu sarayın fərqi varmamışlar. Nəhayət 2021-ci ildən bərpa işlərinə başlayaraq açıq səma altında muzey kimi 2022-ci ilin yazında istifadəyə verilməsi planlaşdırılmışdır.

Boukoleon Sarayının muzeyləşdirilməsi tarixi memarlığın yalnız estetik obyekt kimi deyil, şəhər yaddaşının ayrılmaz komponenti kimi dəyərləndirilməsinin vacibliyini vurğulayaraq, açıq səma altında muzeylərə çevrilmiş məkanların müasir memarlıq düşüncəsində davamlılıq, etik məsuliyyət və mədəni irsin yaşadılması prinsipləri üzərində formalaşdığını nümayiş etdirir. (Şəkil- 10)

Şəkil 10. Boukoleon sarayı Açıq Səma Muzeyindən fraqmentlər

Apardığım araşdırmalar içində İtaliyanın Lazio əyalətində, Viterbo şəhərinin Bomarzo qəsəbəsində yerləşən bir məkan xüsusilə diqqətimi cəlb etdi. (Şəkil-11).

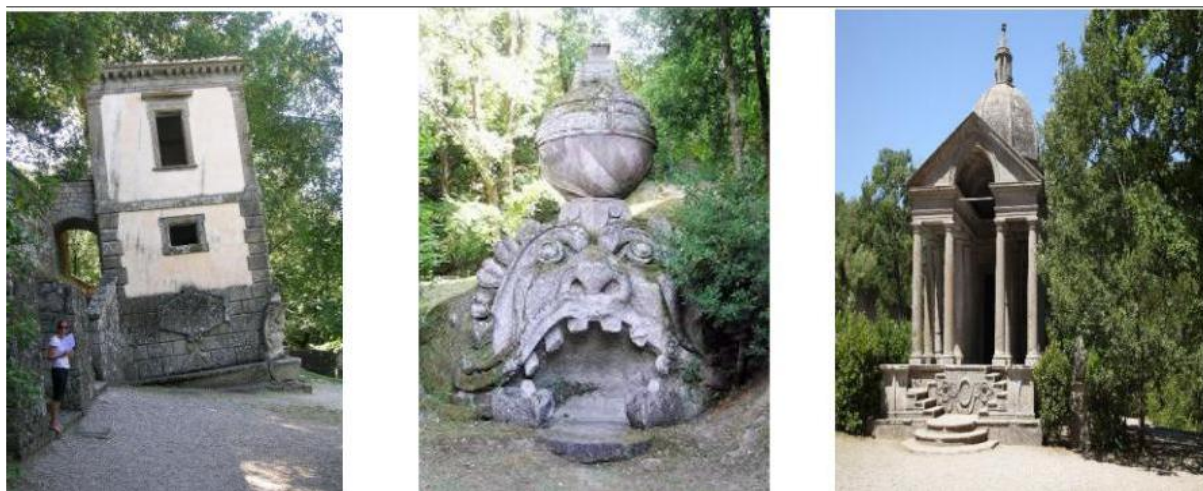
Şəkil 11. "Müqəddəs Bomarzo Meşəsi" və ya "Bomarzo bağı"

Açıq səma altında muzeylərə çevrilmiş məkanların memarlıq fəlsəfəsi "Müqəddəs Bomarzo Meşəsi" və ya "Bomarzo bağı" adı ilə tanın bu məkanın ideyası üzərində iş 1547 ci ildə başlanılıb. (Parco dei Mostri, Sacro bosco di Bomarzo) İtalyan intibahının məşhur memarı Pirro Ligorio (1510-1583-cü il) Kral Pier Françesko Orsinin sifarişi üzərinə layihələndirmə prosesinə başlayıb. Bu parkın ideyasında mifoloji fiqurlar, qrotesk heykəllər, və digər elementlər landşaftla iç içə yer almışdı. Heykəllərin hazırlanması Simone Moschino-ya tapşırılmışdı. Orsininin esoterik fəlsəfə (ətraf aləmi və varlığı tanımaq, özünü bu bütöv varlığın bir hissəsi kimi qəbul etmək prosesi) aşıqı olduğu tarixçilərə məlumdur. Orsinin bu xüsusiyyətləri parkın layihələndirilməsi zamanı nəzərə alınır. Belə ki, layihələndirmə

zamanı elementləri yan-yanə necə gəldi düzmək əvəzinə landşaftla vəhdət təşkil edən fərqli mövqelərdə yerləşdirmişdir.

Qeyri adi fiqurlar və heykəllər bu məkanın yeganə özəlliyi deyil . Göz oxşayan landşaft tərtibatı ilə yanaşı parkda inşa edilmiş, assimetrik tikililər, evlər, eniqmatik heykəllər müasir ziyarətçilərin yaddaşında silinməz izlər qoyur. (Şəkil- 12)

Elm adamları, tarixçilər və filoloqlar uzun müddət Bomarzo parkında yerləşən simvollar labirintində olan qədim yazıları, simgələri araşdırıblar. Bu araşdırmalarda RENESANS dövrünə aid ədəbiyyat nümunələri də aşkar edilmişdir.

Şəkil 12. Bomarzo parkında heykəllər

1585-ci ildə sonuncu kral Orsini-nin vəfatından sonra uzun əsrlər boyu Bomarzo parkı baxımsız vəziyyətdə qalır. Yalnız 20-ci əsrin ortalarında Cankarlo və Tina Severi Bettini cütlüyü tərəfindən restavrasiya prosesi başlandı. Əlbəttə ki, bir neçə yüzillikdən sonra belə bir prosesə başlamaq həm cəsarət həm də xüsusi yanaşma tələb etməkdə idi. Bu misiyarı imkanları daxilində uğurla tamamlayan cütlük belə bir tarixi mədəni mirasın nəsilədən nəsilə ötürülməsində xüsusi yer tutur. Haqqında bəhs etdiyimiz cütlüyün məzar daşları da həmin parkın ərazisində yerləşir. Bu park 20-ci əsr incəsənətinə öz möhürünü vurmuş Salvador Dalinin sevimli məkanlarından biri olub. Ədəbiyyat və fəlsəfə aləmindən bütün dünyada tanınan Goethe də tez tez bu parkı ziyarət edənlər arasında yer almışdır. Bu iki şəxsdən əlavə minlərlə memar, rəssam hər il bu məkanı ziyarət edərək mistik bir atmosferi özləri üçün kəşf etmiş olurlar. Surreal təxəyyülün də memarlıq kontekstində bu cür təqdimatı heç şübhəsiz ki, memarlıq və incəsənətin inkişafında gələcək istiqamətləri müəyyənləşdirən hadisələrdən biri olaraq, açıq səma altında muzeylərə çevrilmiş məkanların mühafizə və konservasiya problemlərinin memarlıq sahəsinə təsiri və bu təsirdən qaynaqlanan inkişaf fəlsəfidir. Bomarzo bağı muzeyləşmə prosesində minimal bərpa prinsiplərinə sadıq qalaraq, məkanın əsrarəngizliyini və semantik qeyri-müəyyənliliyini qorumuş, beləliklə açıq səma altında muzeylərin etik sərhədlərini genişləndirmişdir. Bu abidə sübut edir ki, açıq səma altında muzeylər yalnız maddi irsin deyil, həm də intellektual, simvolik və emosional yaddaşın qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi üçün mühüm memarlıq-fəlsəfi platformadır.

NƏTİCƏ

Aparılan tədqiqat göstərir ki, açıq səma altında muzeylər yalnız tarixi-memarlıq obyektlərinin açıq məkanda nümayişi deyil, zaman–məkan–insan münasibətlərini bütöv şəkildə əks etdirən kompleks mədəni sistemlərdir. Bu məkanlar memarlığın fiziki qorunması ilə yanaşı, kollektiv yaddaşın, mədəni kimliyin və tarixi davamlılığın daşıyıcısı kimi çıxış edir və müasir memarlıq düşüncəsində etik və semantik məsuliyyət tələb edir. Araşdırılan yerli və beynəlxalq nümunələr göstərir ki, açıq səma altında muzeylərin uğurlu formalaşması tarixi mühitin kontekstindən qoparılmadan, minimum müdaxilə və maksimum autentiklik prinsipləri əsasında mümkündür. Həddindən artıq bərpa və dekorativ əlavələr məkanın tarixi həqiqiliyini zəiflədərək onun mədəni dəyərini azalda bilər. Tədqiqat həmçinin sübut edir ki, açıq səma altında muzeylərin memarlıq fəlsəfəsi insanın təbiət və tarix üzərində hökmranlığına deyil, onun müvəqqəti qoruyucu roluna əsaslanır. Xüsusilə Bomarzo bağı və Göreme Açıq Səma Muzeyi kimi nümunələrdə memarlıq, landşaft və simvolik məna qatları vəhdət təşkil edərək maddi irslə yanaşı, intellektual və emosional yaddaşın da qorunmasına xidmət edir. Eyni zamanda açıq səma altında muzeylər sosial-iqtisadi baxımdan da əhəmiyyətlidir. Tarixi məkanların düzgün muzeyləşdirilməsi yerli əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşmasına, miqrasiyanın azalmasına və mədəni irsin canlı şəkildə yaşadılmasına şərait yaradır. Bu isə açıq səma altında muzeylərin yalnız turizm obyekti deyil, həm də regional inkişafın strateji aləti olduğunu göstərir.

Nəticə etibarilə açıq səma altında muzeylər müasir memarlıq və şəhərsalma praktikasında keçmişlə gələcək arasında körpü rolunu oynayır. Onların qorunması və inkişafı texniki bərpa məsələsi olmaqla yanaşı, dərin fəlsəfi və mədəni seçimdir və bu yanaşma milli memarlıq irsinin qlobal mədəniyyət məkanında layiqli təmsilinə imkan yaradır.

ƏDƏBİYYAT

- Armağan, M. (2023). Boukoleon Sarayı'na ait Opus Sectile kalıntının kentsel arkeolojik açıısından incelenmesi. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 85, 103-119.
- Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti. Tarixi-mədəni qoruqlar və açıq səma altında muzeylər haqqında qərarlar. Bakı, müxtəlif illər.
- Dalkılıç, N. (t.y.). Türkiyə'nin Midyat-Mardin bölgəsindəki geleneksel evlerin mimari analizi https://www.researchgate.net/publication/318361933_the_architectural_analysis_of_traditional_houses_of_midyat-mardin_turkey
- Əliyeva R. (2018). Abşeronun tarix-mədəniyyət qoruqları. Bakı.
- Karadeniz C. (2017). Müze və toplum: müzeyle topluma ulaşmak. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8, 23 – 39.
- Sultan S. (2021). Virane saray açık hava müzesi oluyor. <https://www.karar.com/kultur-sanat-haberleri/virane-saray-acik-hava-muzesi-oluyor-1619852>
- Tülek, B. (2023). Kültürel Manzaralarda Özgünlük: Alanya Kalesi. *Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(2), 122-137.
- Türkiye Kültür Portalı. (2021). Selçuk – Şirince köyü <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/izmir/gezilecek yer/selcuk-sirince-koyu>

Burdur İli Konaklarının Turistik Ürün Tasarım Sürecine Yönelik İnceleme

An Analysis of Touristic Product Design Process of Traditional Mansions In Burdur Province

Doç. Dr. Uğur Kiliç¹, Adalet İnce²

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Türkiye, ugurkilinc@mehmetakif.edu.tr

²Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye, adaletince2521@gmail.com

ÖZET

Konaklar, kentlerin bellekleri açısından somut kültürel miras olarak görülmekle beraber günümüzde restore edilerek farklı turizm çeşitlerine yönelik turizm faaliyetlerinde aktif olarak yer almaktadır. Turistik ürün, turistlerin destinasyonda yararlanması mümkün olan her türlü ve çoklu ürünleri kapsamaktadır. Konaklar, kültürel mimarinin ve mirasın korunması açısından önem arz ederken, turistik ürün olarak destinasyonların çekiciliklerini artırma yönünde önemli yapılar olarak görülmektedir. Burdur ili yeni gelişen turizm potansiyeli ile Akdeniz Bölgesi turizmüne alternatif turistik ürünler sunma çabası içerisinde. Bu farklılıklardan bir tanesinin Burdur ilinde bulunan konakların turistik ürün haline getirilmesinin olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı; Burdur ili merkezinde bulunan Baki Bey Konağı, Taş Oda Konağı, Mısırlılar Evi, Çelikbaşlar Konağı, Muallim Sırrı Özkan Kültür Evi, Piri Başlar konağı olarak isimlendirilen yedi konağın turizm potansiyeli açısından incelenmesidir. Bu incelemede turistik ürün haline getirilen konakların turizme katılma süreçleri ve bu süreç içerisinde hitap ettikleri turizm çeşitleri üzerinde durulacaktır. Çalışmada, konakların kullanım hakkı bulunan kişi ya da kurumlar ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile veri toplanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konaklar, Mimari Kültür, Turizm, Turizm Çeşitleri, Mimarlık ve Turizm

ABSTRACT

Mansions are considered tangible cultural heritage in terms of the memory of cities, and today they are actively involved in tourism activities targeting different types of tourism after being restored. Tourist products encompass all kinds of multiple products that tourists can benefit from at the destination. Mansions are important in terms of preserving cultural architecture and heritage and are seen as important structures in increasing the attractiveness of destinations as tourist products. Burdur province, with its newly developing tourism potential, is striving to offer alternative tourist products to Mediterranean Region tourism. One of these differences is seen in the transformation of the mansions in Burdur province into tourist products. The aim of this study is to examine the tourism potential of seven mansions located in the center of Burdur province, namely Baki Bey Mansion, Taş Oda Mansion, Mısırlılar House, Çelikbaşlar Mansion, Muallim Sırrı Özkan Cultural House, and Piri Başlar Mansion. This study will focus on the processes by which these mansions, which have been turned into tourist attractions, participate in tourism and the types of tourism they cater to within this process. Data will be collected through semi-structured interviews with the individuals or institutions that have the right to use the mansions.

Keywords: Mansions, Architectural Culture, Tourism, Types of Tourism, Architecture and Tourism

GİRİŞ

Ülkeler, sahip oldukları çevre, iklim, doğal yaşam alanları ve kültür çeşitlilikleri gibi öğeler sayesinde turizm pazarından aldıkları payı turizm çeşitlendirmesi yoluyla artırma çabasıdadır. Bu durumu insanların her geçen gün değişen gereksinimlerini karşılamak için ortaya çıkan turizm çeşitleri kolaylaştırmakta ve müşteri memnuniyetini artırırken ülkelere rekabet avantajı sağlamaktadır (Ongun, Gövdere ve Kaygısız, 2015). Literatürde turizm çeşitlendirmesi kavramı, ülkelerin ya da firmaların turizmdeki pazarını artırmak, korumak veya geliştirmek, farklı alternatifler geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Şengül, Genç ve Türkay, 2020). Alan yazında daha çok hüzün turizmi, helal turizmi, engelli turizmi, gastronomi turizmi, tarım turizmi, sağlık turizm ve kültür turizmi olarak çeşitlendirilen alternatif turizm türleri için yeni ürün geliştirme süreci bu turizm türlerinin devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Kültür turizmi içerisinde yer alan konak gibi somut kültürel öğelerin doğru bir şekilde turistik ürüne dönüşme süreci örneğin gastronomi turizmi gibi diğer alternatif turizm türlerinin de etkinliğini artırırken kültürel mirasların korunmasına da öncülük edecektir.

Bu çalışma da Burdur ilindeki konaklar özelinde alternatif turizm çeşitlerinin birbirleri ile ilişkisi ve turistik ürün oluşum sürecine katkıları üzerinde durulmaktadır. Burdur Konaklarında turistik ürün oluşum süreci kullanılan turizm çeşitleri aşağıda belirtilmiştir.

LİTERATÜR

Gastronomi Turizmi

Alternatif turizm türlerinden birisi olan gastronomi turizmi insanların yiyecekler ve içecekler ile ilgili deneyimleri olarak tanımlanmaktadır (Altınar ve Özdemir, 2019). Kavram ilk olarak 1998 yılında Lucy M. Long tarafından 'farklı kültürleri yiyecek yoluyla ifade etmek' şeklinde kullanılmıştır. Gastronomi turizminde ziyaret edilen destinasyonda temel ihtiyacını karşılamak için yemek yiyen ile o destinasyonu ziyaret etme sebebi bölgenin yeme ve içme kültürünü deneyimlemek için giden turistlerin birbirinden ayrılması gerekmektedir. UNWTO (Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü) "gastronomik destinasyonlara yapılan eğlenme amaçlı yiyecek ve içecekler ile ilgili rekreasyonel deneyimsel aktivitelerin bütünüdür" açıklamasıyla gastronomi turizmini tanımlamıştır. Gastronomi temalı festivaller, pazarlar, yiyecek ve içecek üretimi yapan yerlere seyahatler, yöresel festivaller, yemek şovları, gastronomi turizminin etkili olduğu destinasyonlardır (Küçükkömürler, Şirvan ve Sezgin, 2018).

Birçok ülke ve bölge için gastronomi turizmi yeni alternatif turizmi temsil etmekte ve destinasyondaki girişimciler için de rekabet ortamı oluşturmaktadır (Aydoğdu, Okay ve Köse, 2016). Destinasyon seçimlerinde etkisi olan gastronomi turizmi, rakiplerine göre fazlaca ön plana çıkarak, ulusal mutfağın markalaşmasında önemli bir etken olmaktadır. Bazı tur operatörleri; gastronomi merkezlerine veya aşçılık okullarına, yerel mutfakların öne çıktığı restoranlara, festivallere, üretim yerlerine, çikolata ve şarap tadımlarına turlar düzenleyerek turistlerin katılım sağlamasını ve destinasyonu tüketicinin tercih etme şansını artırmaktadır (Ataberk, 2017). Dolayısıyla gastronomi turizminde, yemek yeme eylemi sadece temel ihtiyacının karşılandığı bir olgunun ötesine geçmektedir.

Geçmişten günümüze kadar gelen alışkanlıklar, yiyecek ve içecek çeşitliliğinin ulaşması ve zenginliği sunumu ve özellikleri gastronomi kavramının bir parçasıdır. Ayrıca bölgedeki gelenekler ve alışkanlıklar gastronomi kültür mirası içinde yer edinmiştir. Yemek ve kültür

her toplulukta farklılık göstermektedir (Çavuş, Işık ve Yalçın, 2018). Dünyada gastronomi turizmi ön plana çıkmaya başlarken ülkemizde alternatif turizm tercih arayışında olan işletmeler içinde gastronomi turizmi önemli bir seçenek haline gelmiştir. Mutfağın ülke ekonomisine ve turizme katkısı oldukça fazladır. 12 ay boyunca etkili olan gastronomi turizmi tanıtımlar, reklamlar ve organizasyonlarla daha iyi tanıtılmaktadır. Konum sayesinde Türkiye de gastronomik haritaya bakıldığında çok fazla eşsiz yiyecekler ve kültüre sahiptir (Çavuşoğlu ve Çavuşoğlu, 2018). Geçmişten günümüze kadar gelen inanış ve kültür, toplumun yeme ve içme kültürü, yemeğe ait mitolojik hikayeler, yemeğe ait şiirler ve özdeyişler gastronomi turizminin bir parçası olmaktadır (Onur, 2021).

Türkiye konumuyla, tarihiyle, turistik çekiciliğiyle en önemlisi zengin bir mutfağa sahip olmasıyla destinasyon ve gastronomi turizmi açısından tercih edilecek önemli ülkeler arasındadır. Küreselleşme ile yemek kültürü, ülkelerin yemek kültürü, yiyecek ve içecek alışkanlıklarındaki değişiklikler çok hızlı şekilde değişime uğradığı görülmüştür. Yöresel ürünlerin korunması ve devamının gelecek nesillere aktarılması önemli konulardan birisi olmuştur (Gülen, 2017). Yöresel ürünler ve yemekler bir destinasyondaki en büyük çekiciliklerden birisidir. Yerel mutfak soyut mirasın dışavurumu ve destinasyonu ziyaret eden ve destinasyonun yerel yemeğini tüketen turistler için kültürel bir deneyim niteliği taşımaktadır.

Yöresel mutfağın bir çekim faktörü haline gelmesi, pazarlama karması bileşenlerinde kullanımını gerektirmiştir. Bundan dolayı destinasyondaki yöresel mutfak kültürünü korumak ve destinasyondaki yemek kültürünü turistlere tanıtmak pazarlama faaliyetleri ve politikalarını benimsenmesi önemli hale gelmiştir (Çevik ve Saçılık, 2011). Gastronomi turizminin etkinliğinin artması alternatif turizm çeşitlerinden bir diğeri olan kültür turizminin eklenmesiyle daha mümkün olacaktır. Aşağıdaki tabloda ülkemizde gastronomi turizmini gerçekleştiren başlıca destinasyona yer verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Unesco Gastronomi Şehirleri Tablosu

GAZİANTEP	Unesco’nun yaratıcı şehirler ağına gastronomi kategorisinde katılan ilk şehirdir.2018 yılında ‘Birinci uluslararası Gastronomi festivali,’ düzenlenmiştir. Gaziantep’i ziyaret eden gastro turist tipolojisine bakıldığı zaman, yeni tat ve lezzet arayışında olan ve bunun için gastronomi festivallerine katılan kişiler, yöresel lezzetleri ve mekanları önceden araştıran ve yemek kültürünü öğrenen tipolojiler olduğu belirlenmiştir.
HATAY	Unesco gastronomi şehri olarak listede yer alan Hatay ‘Medeniyetler Sofrası’ olarak da bilinmektedir. Hatay mutfağının en büyük özelliği nesillerden nesillere aktarılarak günümüze kadar gelen mutfak kültürüdür. Hatayı ziyaret eden turistler üzerine yapılan bir çalışmada katılımcıların %85 i gastronomi kavramı için %84’ün UNESCO gastronomi şehri olmasının destinasyon seçimi üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.
AFYON	Afyonkarahisar gastronomi şehri olarak 2019 yılında Unesco şehir ağlarına dahil olmuştur.2021 yılında 2.Uluslararası Gastro Afyon turizm ve Lezzet festivaline ev sahipliği yapmıştır. Aynı yıl gıda israfı ve sürdürülebilirlik konusunda projeler başlatılmıştır. Gastronomi müzesi ve sürdürülebilirlik projeleri bölgede dikkat çekmektedir.

Tablo 1’de yer alan üç şehrin en temel özellikleri arasında yiyecek içecek işletmelerinin yöresel mutfaklara ağırlık verdiği, tarihi ve kültürel mekanlarda da yiyecek ve içecek sunumunu gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bir diğer ifade ile gastronomi turizminin önde gelen destinasyonları olan bu 3 kent hem gastronomi turizmi ile kültür turizmini birleştirmeyi başarmıştır. Destinasyonu ziyaret eden turistler için hem yöresel mutfak kültürünü deneyimlerken, destinasyonun tarihi ve kültürü hakkında da bilgi edinilmesi rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Bir sonraki alt başlıkta bu bölümde gastronomi turizminin etkisinin artıracığı söylenen kültür turizminden bahsedilecektir.

Kültür Turizmi

Avrupa Birliği tarafından 1980 yıllarında kavramlaşan kültür turizmi, kültürel kimlik ve kültürel miras öğelerini içermektedir. Dünya Turizm Örgütü ve Birleşmiş Milletler tarafından ‘kültür turizmini, kişinin eğlence, iş ve diğer amaçlar için yaşadığı yerden farklı yere seyahat etmesi ve konaklaması’ şeklinde tanımlanmaktadır (Aklanoğlu, 2010). Literatürde kültür turizmi farklı isimlendirme ile de bilinmektedir. Bunlar; kültürel turizm, kültürel miras turizmi, miras turizmi olarak da adlandırılmaktadır (Emekli, 2021). İnsanların eski medeniyetleri, kültürleri merak etmesinden dolayı gelişen turizm türlerinden birisi olan kültür turizmi, yerel kimliğe ve özgünlüğe dayalı bir turizm çeşididir (Açııcı, Sönmez ve Ertaş, 2017). İçerik ve sınıflandırılması bakımından birçok çeşide sahip olan kültür turizminin ve bu turizm çeşidine katılan turistlerinde birçok alternatifleri bulunmaktadır. Arkeolojik alanları ve müzeleri, mimari yerler, sanatsal galeriler ve festivaller, tiyatro ve sanatsal gösteriler, gastronomik faaliyetlere katılım ve dans etkinliklerini izlemek amacıyla kültür turizmine ilgi duymaktadır.

Turistler farklı tecrübeler kazanmak, deneyimlemek ve öğrenmek için kültür turizmine katılmaktadır (Uygur ve Baykan, 2007). Kültür turizminde yer alan sosyokültürel ve çevresel değerlerin korunması bu turistik sürdürülebilirliği için bir gereklilik olarak görülmektedir bu yüzden bu turizm türü turistik ürünlerin korunarak turistik ürüne dönüştürülmesinde stratejik bir öneme sahiptir. Kültür turizminde konak ve saraylar gibi tarihi ve kültürel varlıklar, Van Gogh tabloları gibi sanat eserleri Viyana Filarmoni gibi konser dinletileri gibi olguların turistik ürün biçiminde turistlere tanıtılan turizm anlayışıdır (Saçılık ve Toptaş, 2017). Kültür turizmi yeni arayışlar içinde olan turistler için, deniz, kum, güneş anlayışından sıkılan turistler için popüler turizm çeşidine ve turistlerin ilgisini çekmeye başlayan turizm çeşidi olduğundan dolayı seyahat acenteleri da kültür turizmini benimsemeye başlamıştır.

Turistler için iyi bir tercih olan kültür turizmi, bir yerin değerler, inançlar, tutumlar ve semboller olarak, yerel halkın davranışı olarak sıralanabilir. Geçmiş kültürlerin izlerini yerinde görmek isteyen, yaşam tarzlarını, el sanatları, yöresel mutfakları tanımak isteyen turistler için kültürel özelliği olan kentler önemli destinasyon olarak bilinmektedir.

Kültür turizminin destinasyona sağladığı avantajlar şu şekilde sıralanabilir;

- Turistlerin yöreye ait kültürel değerleri ve yaşama biçiminin tanıtılması ve turistler tarafından öğrenilmesi,
- Uluslararası iş birliğinin sağlanması,
- Destinasyonun kültürel yapısının geliştirilmesi,
- Destinasyonda gelir ve iş istihdamının yaşanılması,
- Turizm sezonun uzaması ve turizm coğrafyasının genişletilmesi,
- Doğal çevrenin duyarlı bir şekilde korunmasıdır.

Türkiye kültür turizmi bakımından önemli bir potansiyele sahiptir. Turistik çekicilikler bakımından kıyı turizminden sonra ikinci sırayı alan kültür turizmi, kültürel değerlerinin yanı sıra değişik kültürlerin karşılıklı etkileşim halinde bulunması da kültür turizminin etkilerinden birisi olarak sıralanmaktadır. Eğitim düzeyinin yükselmesi ile orta yaş ve üstündekiler dünyanın çeşitli bölgelerinde tarihi ve kültürü yerinde görmek için seyahat etmektedirler. Bu sebeple kıyı turizminin yoğun olduğu bölgeler dışında kırsal bölgelerin kültürel değerlerinin tanıtılması önemli konu haline gelmiştir (Kodaş ve Eröz, 2012).

Turistik Ürün

Turistlerin turizm faaliyetlerini gerçekleştirirken kullandıkları hizmetler ve mallar turistik ürün olarak tanımlanmaktadır. Turistik ürünün en büyük özelliği soyut hizmetler ve somut mallar birlikteliğinin birbirini tamamlar şeklinde oluşmasıdır (Akgöz, Göral, Tengilimoğlu, 2016). Daha geniş bir ifadeyle turistlerin yaşadığı yerden başka bir yere seyahat etmesinden ve tekrar yaşadığı yere dönmesine kadar satın aldığı mal ve hizmet yaşadığı deneyimlerin bütünüdür turistik ürün oluşturmaktadır. Turistik ürün, insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere turizm işletmeleri tarafından bir araya getirilmiş ve doğal, toplumsal, siyasal, psikolojik verilerin mal ve hizmet toplamından oluşabilir (Akgöz, Oral ve Gürsoy, 2014). Aşçının yaptığı yemek, rehberlerin turistleri gezdirmesi ya da garsonun servis yapması turistik ürün niteliği taşımaktadır (Aymanıuy ve Ceylan, 2013).

Tıpkı turizm çeşitleri olduğu gibi turistik ürünlerinde çeşitleri bulunmaktadır. Arz kaynaklarına bağlı olan turistik ürün çeşitlendirmesi, ülkelerin ya da bölgelerin sahip olduğu alt ve üst yapı olanakları, tamamlayıcı hizmetler, doğal, kültürel ya da toplumsal değerlere bağlı olarak değişebilmektedir (Demir ve Demir, 2004). Turistik ürünlerde bulunması gereken özellikler alan yazında şöyle belirtilmektedir;

- Turistik ürün üretildiği yerde tüketilmelidir. Tüketicinin ayağına turistik ürün gitmez, deneyimlenmesi ya da ürüne sahip olmak için, ürünün üretildiği yere gidilmesi gerekir.
- Turistik ürünün zamanında satılması gerektiğinden dolayı ürün veya hizmet stoklanamaz
- Turistik ürünler genellikle el emeği isteyen ürünlerdir. Makineleşme azdır.
- Yeme içme, ulaşım, konaklama ve eğlence birçok hizmetin bir araya gelmesiyle oluşan turistik ürün, bileşik ürün özelliğine sahiptir.
- Markaya bağlılık turistik üründe nadir görülür fakat imaj kavramı önemlidir. Ülke veya bölge turistik ürün niteliği taşıyabilir.
- Uyum bütünlüğü önemli olan turistik ürün sadece mal veya hizmet olarak tanımlanamaz. Turistik ürün dokunulan veya dokunulmayan öğelerin birleşimidir.
- Turistler satın aldıkları turistik ürünü önceden deneyimleme imkanları yoktur.
- Çekicilik, yararlılık ve kolay elde edilebilirlik turistik üründe bulunması gereken özelliklerdir.
- Turistik ürünler genel olarak sübjektif değerlendirilir (Büyükşalvarcı, Aras ve Çınarlı, 2019).

Turistleri cezbeden, turistik ürün ülkesel çekicilikler olarak da adlandırılabilir. Turistlerin ürünler ile karşılaşması farklı kültürlerin birbirini tanımasına imkân sağlamaktadır. Turistik ürün fiziksel varlık ise, turist için görüldüğünde hatırlanma özelliği taşıyabilir ve destinasyonu unutulmamasında turistik ürün yardımcı olabilir. Datça'dan alınan buzdolabı süsünün görüldüğünde Datça'daki anıları hatırlatması bu duruma örnektir. Ulaşım,

konaklama, yeme içme eğlence gibi faaliyetler somut turistik ürün olarak tanımlanırken, turistlerin bu hizmetten veya üründen memnuniyeti olumlu ya da olumsuz düşünceleri soyut kısmı olarak tanımlanabilmektedir (Çalhan ve Arıcı, 2022). Türkiye’de birçok turizm çeşidi varken turistik ürün sayısı da fazladır. Aşağıdaki tabloda ülkemize ait kültürel turistik ürünlere ve illerine yer verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’deki Bazı Turistik Ürünler ve İlleri

Turistik Ürün	Ait Olduğu İl
Kahvaltılık Zahter	Kilis, Gaziantep
Çam Sakızı	Artvin
Isparta Gülü	Isparta
Çemen	Tokat
Bıçak ve Yatağan	Denizli (Serinhisar)
Sipsi	Burdur
Mesir Macunu	Manisa
Çini Eserler	Kütahya
Gelin Helvası	Uşak
Göynük Bombay Fasulye	Bolu
Arap Kadayıfı	Antalya
Cağ Salamurası	Muş
Kaymaklı Şeker	Afyonkarahisar
Şakşak Helvası	Bolu
Soğanlı Bez Bebekleri	Nevşehir
Gevrek	İzmir
Ehram ve Ehram Ürünleri	Erzurum
Tel Kırma	Bartın
Bergama El Havlusu	İzmir
Dağ Çileği	Çanakkale

Turistik Ürün Olarak Konaklar ve Ülkemizde Örnekler

Turizm literatüründe turistik ürün; turistik bir destinasyonda deneyimlediği tüm hizmetler, çekicilikler ve altyapının birleşimi olarak ele alınır (Middleton ve Clarke, 2001). Bu birleşimin en kritik unsurlarından biri ise konaklama yapılarıdır. Konaklar; tarihsel kültürel, estetik ve hizmet fonksiyonlarıyla turistik ürünün niteliğini artıran, destinasyon kimliğini güçlendiren ve turizmin gelişim sürecine yön veren turistik ürün özelliği taşıyabilir. Konakların temel işlevine bakıldığında destinasyonun bilinmesi açısından birçok avantaj sağlamaktadır. Konaklar turistik deneyiminin yaşandığı mekanlardır.

Tablo 3. Türkiye'nin Konakları, Tanıtım Faaliyetleri ve İlgili Turizm Türleri

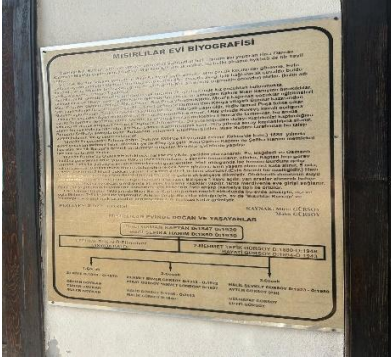
Destinasyondaki Konaklar	Konakların Özelliği	Tanıtım Faaliyetleri	Turizm Çeşitleri
Safranbolu Konakları (Karabük)	Osmanlı sivil mimarisi, ahşap yapı, Unesco mirası	Unesco tanınırlığı, rehberliği turlar, festival ve kültür etkinlikleri, belgeseller	Kültür turizmi, miras turizmi, şehir turizmi
Mardin Taş Konakları	Kalker taş işçiliği, Teraslı yapılar, geleneksel Süryani mimarisi	Dizi ve film çekimleri, tanıtım çekimleri, tanıtım projeleri	Kültürel turizm, Gastronomi turizmi
Kapadokya Mağara Konakları	Kaya oyma odalar, butik otel dönüşümü	Uluslararası tanıtım kampanyaları, sosyal medya, balon turları	Macera turizmi, Kültürel turizm
Beypazarı Konakları (Ankara)	Geleneksel Osmanlı Evleri, Ahşap-Haremlik/Selamlık Düzeni	Beypazarı kültür festivali, yerel ürün tanıtımı, belediye restorasyonları	Kültür turizmi, Gastronomi turizmi
Göynük-Taraklı Konakları (Bolu, Sakarya Konakları)	Hanedan mimarisi, huzurlu tarihi doku	Yavaş şehir (Cittaslow) tanıtımı	Yavaş turizm, Kültür turizmi,
Kütahya-Afyon Konakları	İç Batı Anadolu geleneksel Türk evleri	Yerel el sanatları projeleri, belediye restorasyonları	Kültür turizmi, Termal Turizmi
Bursa Cumalı Kızık Evleri	Osmanlı köy Mimarisi, Unesco Mirası	Köy içi turları, film dizi çekimleri, Unesco tanınırlığı	Kültür turizmi, Köy turizmi
Şirince Evleri (İzmir)	Rus mimarisi, Taş evler	Şarap festivalleri, butik Pansiyonculuk, sosyal medya tanıtımları	Gastronomi Turizmi, Kültür Turizmi
Antalya (Alanya) Osmanlı Konakları	Akdeniz Etkili Türk mimarisi	Restorasyon projeleri, turizm rotalarına eklenmesi	Kültür turizmi, Kıyı turizmi
Rize-Artvin Evleri	Ahşap Karadeniz Mimarisi, yayla Yaşamı	Yayla Festivalleri, sosyal medya tanıtımı, eko turizm projeleri	Yayla turizmi, Eko turizm, Doğa turizmi
Gaziantep-Şanlıurfa Taş Konakları	Avlulu Taş Evler, Ortadoğu Mimarisi	Gastronomi festivalleri, sokak sağlıklaştırma projeleri	Gastronomi turizmi, Kültür T-turizmi
Hatay Konakları	Arap etkili avlulu taş konaklar	Unesco gastronomi şehri tanıtımları, kültürel etkinlikler	Gastronomi turizmi, İnanç turizm

Odaların tasarımı, atmosfer, konfor, misafirperverlik, turistin memnuniyeti ve destinasyona yönelik algısını şekillendirir (Akbaba, 2006). Özellikle tarihi konaklar, mimarisi, iç mekân düzeni, kullanım biçimleri ve yerel yaşam tarzını yansıtan estetik özellikleriyle kültürel bir ürün niteliği taşımaktadır. Bu yapılar, turistlere günlük yaşantının nasıl şekillenmekte olduğunu göstermekte olup ayrıca kültürel turizme de değer katar (Doğan, 2004). Konakların mimarisi, bir destinasyonun görsel karakterini belirler. Safranbolu, Mardin ya da Beypazarı konakları aynı anda hem turistik çekicilik hem aktif kullanılan konaklama ürünleri olarak

destinasyonların ününü artırmıştır. Konakların birçok işlevi olduğu gibi destinasyon içinde önemli etkileri vardır. Konaklar bir destinasyonun kültürel kimliğini anlamada yardımcı olan bir turistik üründür. Türkiye’ de birçok konak türüne rastlamak mümkündür. Göller yöresi olarak ve birçok medeniyete ev sahipliği yapan Burdur fazlaca konaklara ev sahipliği yapmaktadır. Burdur’daki tarihi konaklar yerel halkın yaşam tarzı ve geçmişi hakkında bilgi edinilmesini sağlayarak kültürel miras turizmi açısından önemli birer çekicilik haline gelir. Bu konaklar, mimari özellikleri ve tarihsel anlamıyla, kültürel deneyim arayan turistlerin ilgisini çekmektedir (Timothy ve Teye, 2009). Burdur konaklarının en büyük özelliği Osmanlı kültürünün yansımasıdır. Anadolu’nun geleneksel mimarisini yansıtarak Burdur’un turizm profilini desteklemektedir. Burdur da konakların turizme kazandırılması için birçok faaliyet bulunmaktadır. Tarihi konakların korunması ve devamlılığı için restorasyon projeleri uygulanmaktadır. Konaklar müze ev formatında veya kültür, gastronomi turizmi uygulanarak turistlere yerel deneyimler imkânı sunmaktadır (UNWTO, 2013). Burdur da aktif olarak hizmette olan 6 konak bulunmaktadır. 5 konak (Mısırlılar Evi, Çelikbaşlar Konağı, Piri Başlar Evi, Taş Oda Konağı, Baki Bey Konağı) Burdur ili merkezde olurken, Muallim Mustafa Sırrı Özkan Kültür ve Sanat Evi, Burdur’un Gölhisar ilçesinde bulunmaktadır.

Mısırlılar Evi

19yy. yapısı olan Mısırlılar evi iki taş temel üzerine yapılmış olup çatısı alaturka kiremitle örtülü mimari bir yapıdır. Altta kışık odalar ve kiler varken üst katta ise ince uzun sofaya açılan odalar bulunmaktadır. Tavanlar ahşap işlemeciliğe sahiptir. Çok sayıda pencereleri vardır, ışıklandırmayı sağlar ve ahşap kepenk vardır. Odalarda alçı şerbetlikler, ahşap yükülük ve tavan, tabana sahiptir (Burdur Kültür Portalı).2019 yılında halkın ziyaretine açık olan Mısırlılar evi,2023 Yılından itibaren Yeşilay Binası olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil 1. Mısırlılar Evi

Şekil 2. Mısırlılar Evi

Çelikbaşlar Konağı (Mehmet Akif Ersoy Kültür ve Sanat Evi)

Burdur Mehmet Akif Ersoy olarak bilinen Çelikbaşlar Konağı, Burdur ilinde cumhuriyet döneminin ilk zamanlarını hatırlatan bir mimari yapıya sahiptir. Taş ve ahşaptan oluşan iki katlı bir binadır. Girişinde 5 oda bulunmakta, ikinci katında ise 6 odaya sahiptir. Mehmet Akif Ersoy kültür ve sanat evi sade ve geleneksel Türk evlerinden birisi olurken aynı zamanda geç dönemi yansıtmaktadır. Önceki dönemlerde birinci katı sergi amaçlı kullanılmış ikinci katı ise İl Turizm Bakanlığının Hizmet binası olarak kullanılmıştır. (Tozkoparan, Elibol ve Gürlek, 2021).

Şekil 3. Mehmet Akif Ersoy Kültür ve Sanat evi

Şekil 4. Mehmet Akif Ersoy Kültür ve Sanat Evi

Baki Bey Konağı

17 yy.'dan başlayarak birçok restorasyon projeleriyle günümüze kadar ulaşan Baki Bey konağı bölge de ender örneklerden birisi olarak görülmektedir. Taş temel üzerine ahşap ve kalın masif kerpiç duvarlarıyla oluşan Baki Bey Konağı kullanılan malzemelerden dolayı zamanın yıkıcı etkileriyle birlikte koruma altına alınmadan önce bir kısmı yıkılmıştır. Başoda, mutfak olarak kullanılan oda bulunmaktadır. Dış mekân süslemesinde ise sofa, saçak ve kalem işlemleri görülmektedir. Mehmet Akif Ersoy kültür ve sanat evinin karşısında bulunan Baki Bey konağı Kültür bakanlığı tarafından 1988 yılında restorasyonu bitmiştir. 2003 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Burdur Valiliği arasında yapılan bir protokol ile bakım ve teşhiri Valiliğe devredilen konak yerli ve yabancı turistlerin hizmetine sunulmuştur.

Şekil 5. Baki Bey Konağı

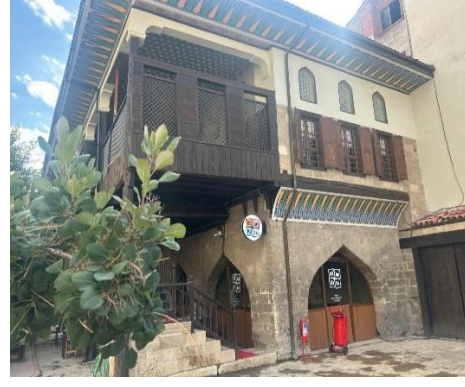
Şekil 6. Baki Bey Konağı

Taş Oda Konağı

Adını Başodadaki Kesme taştan alan Burdur Taş oda 17.yy. Osmanlı sivil örneklerindedir. İki katlı bir bahçenin içinde yer alan taş oda konağı alt katı kesme taştan yapılmış olup üst katı ise kerpiçten yapılmıştır. Alt katta sivri kemerli olarak iki yanı açık ve mazgal delikli iki penceresi olan iki oda bulunmaktadır. İkinci katta bütün kapılar sofaya açılmaktadır. Sofa çıkışında, sağda baş oda yer almaktadır. Taş odanın en eski ve diğer bölümlerine göre daha iyi korunmuş bölümü olan baş oda girişinde yüklük ve dolaplar, davlumbazlı ocak, Bursa kemeriyle ayrılmış bir seki kısmı bulunmaktadır. Oda da sofaya ve dışa bakan pencereler iki sıra halinde olup üst sıradakiler geometrik desenli, renkli vitraylı tepe pencereler bulunmaktadır (Oyman, 2008). Maliye Bakanlığı Hazinesine 1975 yılında tahsis edilen Taş oda Konağı 1977 yılında Kültür Bakanlığına devredilmiş olup, 1978 yılında restorasyonu tamamlanmıştır (Kılıç, 2024). Konak Günümüzde Taş Oda Etnografya Müzesi olarak kullanılırken aynı zamanda restoran kısmı da bulunmaktadır.

Şekil 7. Taş oda

Şekil 8. Taş oda

Piri Başlar Kültür ve Sanat Evi (Kent Belleği Evi)

Piri başlar kent belleği evi şehrin kültürel belleğini yaşatmayı ve yerel halkın geçmiş ile bağlantılarını canlı tutmak amacıyla restore edilen bir kültür evidir. Kentin tarihi, geleneksel yaşamları, el sanatları ve çeşitli eşya ve belgeler burada sergiye sunulmaktadır. Burdur Kent Belleği Evi Burdurun mimari yapısını yansıtmaktadır. Taş ve ahşap malzeme kullanımı geleneksel Türk yapısının izlerini taşımaktadır. Eğitimsel etkinlikler, kültürel programlar düzenleyen kent belleği evi el sanat atölyeleri, seminerler, geleneksel giyim sergileri ile hem halkı hem de ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir.

Şekil 9. Kent Belleği Evi

Şekil 10. Kent Belleği Evi

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı; zamanla işlevini ve değerini kaybetme olasılığı olan konakların bir turistik ürün olarak değerlendirilmesinin avantajlarının ve dezavantajlarının ortaya konulması ve turizm olgusunun bu süreçteki yerinin belirlenmesidir. Bu sebeple yeniden işlevlendirilmiş yapının adaptasyonu, tanıtımı ve bilinirliği, yeni işlevinin gereksinimleri karşılayıp karşılamadığını, turistlere, turistik ürünün ve kaliteli mekanlarının sunulup sunulmamasına ortaya koymak araştırma amaçları içerisinde yer almaktadır. Araştırma da konusu itibari ile betimleme ve katılımcıların bakış açılarını anlama gerekliliğinden nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemini, Burdur ili merkezinde bulunan 5 konak (Baki Bey Konağı, Taş Oda Konağı, Mısırlılar Evi, Çelikbaşlar Konağı, Piri Başlar) oluşturmaktadır. Konaklarda bulunan yetkili kişilerle, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak veri toplanmıştır.

Çalışmada örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden birisi olan kolay ulaşılabılır durum örnekleme kullanılmıştır. İlgilenilen konu hakkında deneyim sahibi veya bilgili bireylerin ya da grupların seçilmesini içermektedir (Göde, 2023).

Yetkili kişilere konaklara ait görüşlerini belirlemek amacıyla 8 soru sorulmuştur. Sorular ve katılımcıların cevapları bulgular kısmında yer almaktadır.

Veriler öncelikle deşifre edilmiştir. Daha sonra elde edilen veriler özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Soru formundan elde edilen bilgiler üzerinde incelemeler yapılmış ve analizde verileri kullanılan yetkili kişilere birer kod numarası verilmiştir.

BULGULAR

Çalışmada konaklarda görevli olan ve bilgi sahibi olan üç yetkili kişi ile görüşülmüştür. Mısırlılar Evi şu anda Yeşilay binası olarak hizmet verdiği için yetkili kişi bulunamamıştır. Çelikbaşlar ve Baki Bey konağı konum olarak yakın olduğu için iki konakta da aynı yetkili kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşmeler 26.09.2025-10.10.2025 tarihleri arasında yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Katılımcılara Ait Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Görevli Olduğu Konak
K1	Kadın	Yüksek Lisans	Kent Belleği Evi
K2	Erkek	Doktora	Çelikbaşlar ve Baki Bey Konağı
K3	Kadın	Lisans	Taş Oda Konağı

Tablo 4 incelendiğinde katılımcılardan iki tanesi kadın bir tanesi de erkektir. Bir katılımcının eğitim durumu yüksek lisans, bir katılımcının doktora, bir katılımcının da yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların eğitim durumunun lisans ve üzeri olmasının araştırma sorularının anlaşılmasını ve amaca ulaşılmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Katılımcılar konaklarda uzun yıllardır çalışan kişilerdir. Katılımcılara görüşme öncesinde araştırma hakkında bilgi vererek gönüllü olduklarını belirtmişlerdir. Görüşmeler 30 dakika sürmüş, ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir.

Soru 1. Konakların Burdur Halkı ve gelecek nesiller için anlamı nedir?

K1: Burdur konakları geçmişi en güzel anlatan ve Burdur yaşantısını anlamamız için değerli ve korunması gereken yapılardır. Gelecek nesillerimize geçmişi anlatırken Burdur konakları da bize yardımcı olacaktır.

K2: Tarihi yapılar geçmişi anlamamıza yardımcı olan ve anlatan bize miras kalan ve gelecek nesillere de miras bırakmamız gereken yapılardır. Geçmişin yaşantısını anlatmadan anlamamıza yardımcı olan konaklar gelecek nesillerimiz için de önemli olduğunu anlatarak tarihi yapılarımız hakkında bilinç düzeyini artırmamız gerekmektedir.

K3: Gelecek nesillerimiz tarihi yapılar ve geçmiş toplumların yaşantısı hakkında merak duygusu olduğunu düşünüyorum. Konağımızı ziyaret eden yaş aralığı genelde orta yaş grubu oluyor. Bu yüzden gençlerimiz için konaklarda daha fazla gençlere hitap edecek şeyler yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Gelecek nesillerimize kültürümüzü aktarmak bizim birer sorumluluğumuz olmalıdır.

Katılımcıların konakların Burdur halkı ve gelecek nesiller için anlamını öğrenilmesine yönelik sorulardan elde edilen bulgulara göre Burdur'un gelecekte daha önemli bir şehir

olacağına ve gelecek nesillere geçmişi anlatmak için Burdur konaklarının önemli bir yere sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Soru 2.Bu konakların turizmde daha etkin kullanılabilmesi için neler yapılmalı?

K1: Biz konağımızı hem turistlere hem de halka ulaştırmak için birçok faaliyette bulunuyoruz. Sergiler, programlar özellikle sosyal medyayı kullanarak çalışmalar yürütüyoruz. Turistler konaklarımızı çok beğeniyor bazı tur şirketleri getiriyor ama sınırlı daha fazla tur şirketti ile anlaşarak turistlerin ziyaretinin ve konakların turizmde etkisinin daha fazla olacağını düşünüyoruz.

K2: Burdur'da konaklarımızı en aktif haliyle kullanmaya çalışıyoruz yerel halktan ziyaret çok olmasa da turistler konaklarımıza ilgi duyuyor. Burdur'a uğrayan turistler konaklarımızı ziyaret etmeden gitmiyorlar. Valilik tanıtımları bizim için çok önemli oluyor. Onların konakları aktif şekilde tanıtması daha çok ziyaretçiyi ağırlamamız için önemli bir detay.

K3: Burdur'da çok fazla ziyaret edilecek yer bulunmakta fakat konaklarımızın yeterince bilindiğini ve değer gördüğünü düşünmüyorum. Özellikle turizm de konaklarımızın aktif şekilde kullanılmasında için sergiler, faaliyetler veya toplu organizasyonların faydalı olacağını düşünüyorum.

Katılımcıların turizmde etkili kullanılabilmesi için konakların tanıtımının daha fazla yapılması ve belediyenin veya valiliğin desteklenmesi önemli olduğunu ayrıca konaklarda bazı projeler yaparak aktif kullanımın doğru olacağını tur şirketleri ile anlaşarak konakları da içeren tur programlarının faydalı olacağını, okullar veya üniversiteler ile anlaşma yaparak faaliyetlerin yapılıp öğrencilere de gezi programının yapılması konakların tanıtımına ve bilinirliğine etkisinin olacağını belirtmişlerdir.

Soru 3.Turizmde hedeflenen kitle ne olmalı sizce? (Yerli turist, yabancı turist, öğrenci)

K1: Biz konaklarımızda herhangi bir kitleye hitap etmek için değil herkese ulaşmak için çalışıyoruz. Âmâ yaş grubu belirlemek gerekirse gençlerimize daha fazla önem veriyoruz. Çünkü onlar konaklarımızı tanıtma da ve sosyal medya kullanımında daha aktif olduğu için başka kitlelere ulaşmamız kolay oluyor.

K2: Hedef kitle belirlemek gerekirse ilk olarak yerel turistlerden başlamak gerekir çünkü halkımız bilmeden yabancı turistlere hitap etmemiz bizi daha çok zorlar. Öğrencilerimize tanıtım için birçok faaliyetler düzenliyoruz fakat yerel halkımız konaklarımızı çok ziyaret etmiyorlar. Bu yıl birçok yabancı turiste konaklarımızı tanıttık fakat aynı durumu yerel halkımız için söyleyemeyeceğim.

K3: Bizim konağımızı ziyaret edenler genelde burdurun yöresel yemeklerini merak eden kitleler oluyor. Toplu yemek organizasyonları, sergilerimiz ve televizyon programları sayesinde konağımızı birçok ziyaretçi geldi. Her kitleye hitap etmeye çalıştık. Belli bir kitleye yoğunlaşmanın doğru olduğunu düşünmüyorum.

Turizmde belli bir hedef kitleye hitap edilememesi gerektiğini her kitleye hitap etmesi ve her kitlenin farklı detayların farkına olacağını söylemişlerdir. Öğrenciler, yerel veya yabancı turistler herkese hitap etmeye çalıştıkları ve tek bir kitle üzerinde yoğunlaşmanın yanlış olduğunu belirtmişlerdir.

Soru 4. Halkın sürece daha aktif katılımını sağlamak için hangi yöntemler uygulanabilir?

K1: Bizim konağımızda en büyük problemlerimiz halkın geri planda kalması birçok etkinlikler düzenliyoruz fakat gerekli ilgiyi görmüyoruz. Haftanın her günü açığız konumumuz merkezde fakat yerel halk konağımızın nerede olduğunu bile bilmiyor o yüzden bu durumu çözmek için elimizden gelen her şeyi yapıyoruz.

K2: Burdur halkı genelde yaşlı kesimden oluşuyor konumumuz merkezden biraz uzak o yüzden ziyaret etmediklerini düşünüyorum ya da ilgi duymuyorlar. Biz birçok yemek ya da sergiler düzenledik fakat gelen ziyaretçilerimiz yerel halk değildi. Biz de bu problemi çözmek için cevaplar bulmaya çalışıyoruz.

K3: Konakları veya diğer tarihimizi ziyaret eden kitleler genelde aynı oluyor fakat bu kitleye yerel halkı katmak doğru olmaz aslında halkımız konaklarımızı ziyaret edip etrafındaki kişilere söylese bizim içinde tanıtımının daha kolay olacağını düşünüyorum.

En büyük problemlerinden birisinin halkın aktif olarak katılım sağlayamaması ve halkın konakların sadece önünden geçip hiç ziyaret etmediklerini belirtti. Halkın katılımı için birçok organizasyonda bulduklarını fakat yeterli ilgiyi bulamadıklarını belirttiler.

Soru 5. Bu konakların korunması ve turizme kazandırılması sizce Burdur'un kültürel ve ekonomik gelişmesine nasıl katkı sağlar?

K1: Burdur'da birçok tarihi konak turizme kazandırılmasının Burdur halkına hem ekonomik hem de kültürel anlamda çok fazla olumlu yönde olacağını düşünüyorum. Burdur birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehir bu yüzden kültürel açıdan birçok zenginliğe sahiptir. Fakat gerekli önem verilmediğinden dolayı konaklarımız geri planda kalmaktadır burdurun konakları turizme kazandırılarak önemli bir konuma sahip olması ve korunarak sürdürülebilirliğin bu eserlerin bulunmasına etkili olacağını düşünüyorum.

K2: Kültürel ve ekonomik anlamda Burdur konaklarının etkisi olacağını düşünüyorum, örneğin salda gölünün popülerleşmesi ile o destinasyona birçok oteller kafeler vb. işletmeler açılmıştır. Bölgede yaşayan yerel halk ekonomik anlamda kalkınmaya başlamıştır. Bu yüzden Burdur konaklarına da aynı değerin verilmesinin aynı etkiyi göstereceğini farkındayız.

K3: Burdur konakları kültürel çekicilik açısından Burdur için ayrı bir yere sahiptir ahşap oymacılığı kullanılan eşyalar turistlerin ziyaret etmelerindeki en büyük sebeplerden biridir ekonomik olarak baktığımızda biz konağımızı restoran olarak kullanmaktayız ama sadece taş oda konağın bu amaçla kullanılmaktadır. Diğer konaklarında bu şekilde restore edilmesi ekonomik olarak daha faydalı olacağını düşünüyorum.

Konakların turizme kazandırılmasının ekonomik ve kültürel anlamda etkisinin çok fazla olacağına Burdur konaklarının kültürel açıdan birçok unsur barındırdığına konakları ziyaret ederken turistlerin Burdur esnafına da birçok artısının bulunacağını belirtmişlerdir. Sadece konakların turizme kazandırılması değil Burdur'daki bütün tarihi yapılarının turizme kazandırılması kültürel ve ekonomik anlamda birçok olumlu yönde etkisinin olacağını belirtmişlerdir.

Soru 6. Bu yapılar geçmiş yaşam biçimleri ve gelenekleri hakkında size ne düşündürüyor?

K1: Burdur'daki konaklar geçmiş yaşantı hakkında bize birçok bilgiler sunmaktadır geçmişte yaşayan insanlar temel ihtiyaçlarını bile çok zorlu şartlarda gerçekleştirdiğini görüyoruz.

Bizim konağımızda başoda diye nitelendirilen bir oda bulunmaktadır bu oda da ailenin reisine önem verildiğini görmekteyiz

K2: Konakların en önemli özelliklerinden birisini geçmişte yasayan insanların doğal yöntemlerle çözüm bulduğunu anlıyoruz genelde konaklar iki katlı olmaktadır. Üst katta insanlar yaşarken alt katta ahır bulunmaktaydı bunun sebebi hayvanların vücuttu sıcaklığı ile insanların yaşam alanları özellikle kışın daha sıcak olurdu.

K3: Konakları tarihin aynası olarak sayabiliriz, benim taş oda konağına her baktığımda gördüğüm şey geçmişteki insanların emeklerinin belli olmasıdır.

Geçmiş yaşantı hakkında katılımcıların görüşleri çok fazla eşya kullanılmadığını az odaların olduğu örneğin yüklüğün içinde banyonun yapılması birçok zorluğa rağmen sanatsal değere önem verdikleri ve konakların her detayında misafirperverlikleri önemli olduğunu söylemişlerdir

Soru 7. Konakların turizm amaçlı kullanımı (müze, butik, otel, kafe, kültür evi vb.) hakkında ne düşünüyorsunuz?

K1: Kent belleği evi şu anda Burdur kültürüne ve geçmişine ait bilgileri bizlere sunan kültür evi olarak kullanılmaktadır. Ben bu konağın kullanımının doğru olduğunu düşünüyorum.

K2: Mehmet Akif Ersoy kültür ve sanat evi ve Baki Bey konağının şu anki kullanımından memnunum. Müze ve kültür turizminin uygulanan bu konağı ekleme olarak restoran olarak kullanılabılır.

K3: Taş oda konağı gastronomi ve kültürün buluştuğu bir konaktır en etkili bu şekilde kullanılabileceğini düşünmekteyim.

Katılımcılar Burdur konaklarının şu anki işlevinden memnun olduğunu belirtmişlerdir

Soru 8. Burdur Konaklarını turistik açıdan diğer şehirlerdeki konaklardan (Safranbolu, Beypazarı, Odun pazarı) ayıran en önemli özellik nedir sizce?

K1: Burdur konaklarına baktığımız zaman diğer konaklardan ayıran özelliği ahşap oymacılığıdır. Her bir odasında farklı bir detay görmekteyiz.

K2: Ahşap oymacılığı Burdur konaklarında önemli bir detaydır. Bu kadar güzel ahşap oymacılığını başka konaklarda görmedim.

K3: Yıpranmamış olarak günümüze kadar gelen nadir konaklar Burdur'da olması ayırıcı bir özellik olabilir.

Ahşap oymacılığının diğer konaklardan ayıran en büyük özelliği olduğunu katılımcılar belirtmiştir. Ayrıca günümüze kadar ulaşan nadir konakların Burdur'da yer aldığını söylemektedirler

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma kapsamında Burdur il merkezinde 5 tarihi konak incelenmiş ve bu konaklarda görev alan yetkilerle görüşülmüştür. Elde edilen bulgular Burdur tarihi konaklarının yalnızca tarihi ve mimari özellikleri değil aynı zamanda sundukları değer ile destinasyonda turistik kimliği güçlendiren önemli bir etken olduğu anlaşılmıştır. Turizmde konakların etkin bir şekilde kullanılması örneğin Taş oda konağında gastronomi turizminin uygulanması hem yöresel yemeklerin sunulduğu hem de geleneksel deneyimlerin yaşanması ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir. Katılımcı görüşlerine göre, yerel halkın sürece katılmaması Burdur

tarihi konakları için önemli sorunlardan birisi olmuştur. Konaklarda etkinlikler, organizasyonlar düzenlense de halk tarafından çok ilgi çekmediği görülmüştür. Burdur'un kültürel mirasının korunması ve sürdürülebilirliği açısından konakların turizme kazandırılması önemli bir fırsat niteliği taşımaktadır. Müze, kültür evi, restoran veya gastronomi odaklı kullanılabilen konaklar ekonomik katkı sağlarken aynı zamanda kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında etkili olmaktadır. Mimari özellikleri bakımından Burdur konakları ahşap oymacılığı ve geleneksel iç mekân düzenlemeleri bu yapıların diğer destinasyonlardaki konaklardan ayırt edilmesini sağlayan önemli unsurlar öne çıkmaktadır. Fakat bu mimari özelliklerin tanıtılması ve bilinmesi için tanıtım faaliyetlerinin artırılması, tur programlarına konakların dahil edilmesi gerekmektedir. Araştırma sonucunda Baki Bey konağı, Mehmet Akif Ersoy Kültür ve Sanat Evi, Kent Belleği evinde kültür turizmi uygulanırken, Taş oda konağında hem gastronomi hem de kültür turizmi etkili olduğu anlaşılmıştır. Mısırlılar evi aktif olarak kullanılmadığı için herhangi bir turizm çeşidi uygulanmamaktadır.

Gelecek çalışmada yerel halkın, ziyaretçilerin görüşleri alınarak Burdur tarihi konakların turistik ürün dönüşme sürecine bakış açısı araştırılması, incelenmesi önerilmektedir. Ayrıca nitel ve nicel toplama yöntemleri kullanılarak elde edilen bulguların daha derinlemesine yorumlanmasına etkili olabilir. Uzun süreli ve karşılaştırmalı çalışmaların yapılması, literatürün gelişimine katkı sunması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akbabab, A. (2006). Measuring service quality in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 25(2), 170-192
- Akgöz, E., Göral, R., & Gürsoy, Y. (2014). Yenilik kapsamında turistik ürün çeşitlendirmesi ve Kurban Bayramı örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (31), 1-12.
- Akgöz, E., Göral, R., & Tengilimoğlu, E. (2016). Turistik ürün çeşitlendirmenin sürdürülebilir destinasyonlar açısından önemi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 397-407.
- Aklanoğlu, F. (2010). Geleneksel yerleşmelerde kültür turizmi: Beypazarı örneği. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 10(2), 125-136.
- Ataberk, E. (2017). Tire (İzmir)'de turizm türlerini bütünleştirme olanakları: kültür turizmi, kırsal turizm, agroturizm ve gastronomi turizmi. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 153-164.
- Aydoğdu, A., Özkaya Okay, E., & Köse, Z. C. (2017). Destinasyon tercihinde gastronomi turizminin önemi: Bozcaada örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 120-132.
- Aymankuy, Y., & Ceylan, U. (2013). Ailelerin turistik ürün satın alma karar sürecinde çocukların rolü (yerli turistler üzerinde bir araştırma). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 105-122.
- Baykan, E. (2007). Kültür turizmi ve turizmin kültürel varlıklar üzerindeki etkileri. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi* (2), 30-49.
- Burdur Kültür Portalı. (2025). Burdur Mısırlılar Evi Hakkında Bilgi. Erişim tarihi: 01.11.2025, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/burdur/gezilecekyer/misirli-evi>
- Büyükşalvarcı, A., Aras, S., & Çınarlı, E. (2019). Turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında tema parklar: Konya örneği. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 6(36), 1198-1210. <https://doi.org/10.26450/jshsr.1185>
- Çalhan, H., & Arıcı, A. (2022). Bir turistik ürün olarak medikal turizmin değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 1091-1112.

- Çavuş, A., Işık, M. F., & Yalçın, C. (2018). Gastronomi turizmi çekiciliği açısından Zigana yöresi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı 3), 3071–3085.
- Çavuşoğlu, M., & Çavuşoğlu, O. (2018). Gastronomi turizmi ve Gökçeada lezzet rotası. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek 1), 347–359.
- Çevik, S., & Saçılık, M. Y. (2011). Destinasyonun rekabet avantajı elde etmesinde gastronomi turizminin rolü: Erdek örneği. In *Türk Turizminde Sürdürülebilir Rekabet Avantajının Elde Edilmesi* (pp. 503–515).
- Demir, M. (2004). Turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında futbol turizmi: Antalya bölgesinde bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1).
- Doğan, H. Z. (2004). *Turizmin Sosyo-kültürel Temelleri*. Detay Yayıncılık.
- Emekli, G. (2021). Coğrafya, turizm, kültür ilişkilerinin turizm coğrafyasına yansımaları ve kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(2), 405–428. <https://doi.org/10.51800/ecd.1017209>
- Göde, M. Ö. (2023). Restoran tüketicilerinin dijital menü deneyimine yönelik görüşleri. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 11(3), 2153-2170.
- Gülen, M. (2017). Gastronomi turizm potansiyeli ve geliştirilmesi kapsamında Afyonkarahisar ilinin değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi* 1(1), 31–42.
- Kılıç, S. (2022). Osmanlı'nın Geç Dönem sivil mimari örneklerinden Burdur Taşoda Konağı. In 26. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (pp. 142–143). Mersin, Turkey.
- Kodaş, D., & Eröz, S. S. (2012). Kırsal turizm ile kültürel turizmin bütünleşmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 169–174.
- Kurak Açııcı, F., Ertaş, Ş., & Sönmez, E. (2017). Sürdürebilir turizm: Kültür turizmi ve kültürel miras. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 52-66.
- Küçükkömürler, S., Şırvan, N. B., & Sezgin, A. C. (2019). Dünyada ve Türkiye'de gastronomi turizmi. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2(2), 78–85.
- Middleton, V. T. C., & Clarke, J. (2001). *Marketing in travel and tourism* (3rd ed.). Butterworth-Heinemann
- Ongun, U., Gövdere, B., & Durgun Kaygısız, A. (2015). Burdur İlinin kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi: Sorunları ve çözüm önerileri. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute*, 7(12), 99–116. <https://doi.org/10.20875/sb.358280>
- Oyman, R. (2008). Burdur Müzesi'ndeki yöresel kadın giysileri, süsleme ve işlemleri. In ICANAS 38: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (pp. 989–999). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Özdemir, G., & Dülger Altınar, D. (2019). Gastronomi Kavramları ve gastronomi turizmi üzerine bir inceleme. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 1–14.
- Şengül, S., Genç, K., & Türkay, O. (2020). Her şeyin turizmi (mi?): Turizm çeşitlerini isimlendirme
- Timothy, D. J., & Teye, V. B. (2009). *Tourism and the lodging sector*. Butterworth-Heinemann.
- Tozkoparan, U., Elibol, A., & Gürlek, M. (2021). Burdur ilinde turizm. In *Her Yönü ile Burdur 2021 İl Yılığ* (pp. 441–472). Uyum Ajans.
- UNWTO. (2013). Sustainable tourism for development guidebook: Enhancing capacities for sustainable tourism for development in developing countries. World Tourism Organization (UNWTO),

İstanbul'da Mimar Sinan Temalı Günübürlük Turların Analizi

Analysis of Mimar Sinan Themed Daily Tours in Istanbul

**Prof. Dr. Fatma Füsün İstanbullu Dinçer¹, Prof. Dr. Mithat Zeki Dinçer²,
Dr. Öğr. Üyesi Şimal Şahinoğlu Yayla³**

¹İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Türkiye, istanbul@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2338-2462

²İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türkiye, mithatzeki.dincer@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4928-8303

³İstanbul Topkapı Üniversitesi, Plato Meslek Yüksekokulu, Türkiye, simalsahinogluayayla@topkapi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0197-4961

ÖZET

Türk mimarlık tarihinin en önemli mimarlarının başında gelen Mimar Sinan'ın günümüze 350 ile 450 arasında eser bıraktığı tahmin edilmektedir. Genç yaşlarda devşirme olarak geldiği İstanbul'un silüetine önemli izler bırakan Mimar Sinan sadece mimar değil şehir planlayıcı, tasarımcı, mühendis kimliği ile de ön plana çıkmaktadır. Fatih ve çevresi başta olmak üzere, Üsküdar, Beşiktaş, Eyüp, Kâğıthane ve Beykoz gibi farklı birçok lokasyonda Mimar Sinan eserlerine rastlamak mümkündür. Her yapının ayrı ele alınması halinde sayısının yüzü geçtiği düşünülen bu eserler Mimar Sinan'ın İstanbul için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın amacı; Mimar Sinan eserlerine yönelik İstanbul'da yapılan günübürlük turların analizidir. Bu kapsamda Google arama motoru üzerinden "Mimar Sinan Eserleri Turu İstanbul", "Mimar Sinan Turu İstanbul", "Koca Sinan Turu İstanbul" şeklinde aramalar yapılmış olup, arama sonucu ortaya çıkan sonuçlar üzerinden sadece seyahat acentalarının gerçekleştirdiği günübürlük turlar değerlendirilmiştir. 8 adet acentada konuya yönelik tur bilgisi bulunmuş, gerçekleştirilen turlar kapsamında gezilen ilçeler, turlar kapsamında daha çok tercih edilen eserler, daha az tercih edilen eserler, gezi süresi vb. hususlar hakkında karşılaştırma yapılmıştır. Arama motoru üzerinden yapılan arama sonucu elde edilen sonuçlar, İstanbul'da Mimar Sinan turlarının sayıca az olduğu ve bazı seyahat acentalarının web sitelerinde turlara dair bilgilendirmelerinin yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mimar Sinan, İstanbul, Günübürlük Tur

ABSTRACT

Mimar Sinan is regarded as one of the most important architects in Turkish architectural history. He is estimated to have left between 350 and 450 works. Mimar Sinan, who was brought to Istanbul at a young age as a devshirme, left a significant mark on the city's skyline. He stands out not only as an architect but also as an urban planner, designer and engineer. Mimar Sinan's works can be found in many different locations, primarily in Fatih and its surroundings, as well as in Üsküdar, Beşiktaş, Eyüp, Kâğıthane, and Beykoz. When considered individually, the number of these structures, believed to exceed a hundred, highlights the significance of Mimar Sinan for Istanbul. The purpose of this study is to analyze the daily tours in Istanbul for the works of Mimar Sinan. In this scope, searches were conducted on Google using phrases such as 'Mimar Sinan Works Tour Istanbul,' 'Mimar Sinan Tour Istanbul,' and 'Koca Sinan Tour Istanbul.' The search results focused exclusively on daily tours organized by

travel agencies. In 8 agencies, tour information on the subject was found, and a comparison was made about the districts visited within the scope of the tours, more preferred works within the scope of the tours, less preferred works, trip duration, etc. The search results revealed that the number of Mimar Sinan tours in Istanbul is limited, and that the information provided on some travel agencies' websites regarding these tours is insufficient.

Keywords: Mimar Sinan, Istanbul, Daily Tour

GİRİŞ

Osmanlı klasik dönem mimarisinin en güçlü temsilcisi olan Mimar Sinan, yalnızca mimar kimliğiyle değil; aynı zamanda mühendis, şehir plancısı ve uygulayıcı olarak da dönemine yön vermiş çok yönlü bir şahsiyettir. Uzun yıllar sürdürdüğü mimarbaşılık görevi boyunca imparatorluğun dört bir yanında yüzlerce eser inşa etmiş, bu eserlerle dönemin teknik imkânlarını ve estetik anlayışını ileri bir noktaya taşımıştır. Bu yapıların en yoğun şekilde görüldüğü şehirlerin başında ise İstanbul yer almaktadır. Sinan'ın İstanbul'da yapmış olduğu cami, külliye, medrese, türbe, hamam, köprü ve su yapıları; kentin silüetine yön vermiş, tarihi topoğrafyasının vazgeçilmez parçaları haline gelmiştir. Her biri farklı dönemlerini temsil eden bu yapılar, onun mimarlık serüveninin önemli duraklarını oluşturmakta ve kültürel miras niteliği taşımaktadır.

Bu çalışma, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki mimari mirasının kültürel turizm perspektifinden nasıl değerlendirildiğine odaklanmaktadır. Özellikle tematik içerikle sunulan gününbirlik turlar, hem kentin kültürel kimliğini yansıtan değerlerin tanıtılmasına katkı sağlamakta hem de turizm faaliyetlerinin çeşitlenmesini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı; İstanbul'da faaliyet gösteren seyahat acentalarının Mimar Sinan temalı gününbirlik turlarını inceleyerek, bu turların kapsamını, içeriğini ve yeterliliğini analiz etmektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türk mimarlık tarihinin en önemli ismi olarak kabul edilen Mimar Sinan, aynı zamanda dünya mimarlık tarihine de yön veren büyük ustalardan biridir (Binan, 2019). Asıl adı Sinan bin Abdülmennan olan Mimar Sinan, Kayseri Ağırnas'ta dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tartışmalı olmakla beraber 15. yüzyılın sonlarında 1491'den önce dünyaya geldiği genel kabul gören bir gerçektir (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2016). Sinan'ın mimarlık alanındaki gelişiminde, Yavuz Sultan Selim döneminde genç yaşta devşirme olarak İstanbul'a getirilmesi belirleyici bir rol oynamıştır. Roma dönemi mimarisinin merkez noktalarından biri olan Topkapı Sarayı'na ve Ayasofya'ya yakın, Hipodrom/Sultanahmet Meydanı çevresinde bir okula yerleştirilmiştir (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2016). Sinan, sıradan bir yeniçeri gibi değil; marangozluktan inşaat zanaatına kadar çeşitli alanlarda kendini geliştirmiştir. Özellikle dedesinden öğrendiği marangozluk (neccarlık) sanatını ilerletmiş (Koçin, 1991), han, çeşme ve türbe gibi yapıların inşasında dönemin usta mimarlarıyla birlikte çalışmış ve seferlere katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeniçeri olmuş, ilerleyen yıllarda katıldığı seferlerde atlı sekban, acemi oğlanları yayabaşısı, zemberekçibaşı, subaşı gibi unvanlar almıştır (Akyürek & Kahraman, 2021).

Mimar Sinan'ın hayatındaki en önemli gelişmelerden biri ise Korfu, Pulya (1537) ve Moldovya (1538) seferlerine katılması olmuştur. Moldovya (Kara Buğdan) seferinde Prut nehri üzerine on üç günde kurduğu köprü ile Kanuni Sultan Süleyman'ın takdirini kazanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024). Bu görevi üstlendiğinde 48 yaşında olan Sinan sonrasında baş mimarlığa yükselmiştir (Türkiye Turing ve Otomobil

Kurumu, 2016). Sinan'ın mimarbaşı görevi, sırasıyla I. Süleyman, II. Selim ve III. Murat devirlerinde olmak üzere vefatına kadar (1588) devam etmiştir (Akyürek & Kahraman, 2021). Her ne kadar mimarlık kimliğiyle tanınsa da Mimar Sinan, mühendislikten şehir planlamasına, lojistikten yöneticiliğe kadar pek çok alanda derin bilgi ve yetkinliğe sahip çok yönlü bir şahsiyettir (Kültür İstanbul, 2024).

Sinan'ın meslek yaşamında kaydettiği gelişim süreci, üç önemli eserle simgeleştirilmiştir. Bunlardan ilki, "çiraklık eserim" olarak nitelendirdiği Şehzade Camii'dir. 1548 yılında tamamlanan bu yapı, onun ilk büyük sultan camisidir. İkincisi ise "kalfalık eserim" dediği ve 1557 yılında inşa edilen Süleymaniye Külliyesi'dir. Bu görkemli külliye, hem İstanbul'un hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun en etkileyici yapılarından biri olarak kabul edilir. "Ustalık eserim" olarak tanımladığı yapı ise Selimiye Camii'dir. Edirne'de II. Selim adına inşa edilen bu cami, kentin simgelerinden biri haline gelmiş; tamamlandığında Sinan 83 yaşında olduğu için kendisine halk arasında "Koca Sinan" unvanı verilmiştir (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2016). Günümüzde daha çok yaptığı camiler ile ön plana çıkan Sinan, kamu yararına olan yapıların da mimarıdır. Köprü, suyolları ve kemer gibi yapılarında mimarı olduğu bilinmektedir (Koçin, 1991). Günümüze bıraktığı eser sayısı tartışmalı olmakla beraber Mimar Sinan'a dair bilgi veren kaynaklarda farklı rakamlar verilmiştir. Mimar Sinan'ın yaşamına dair önemli bilgiler sunan "Tezkiretü'l-Bünyan" adlı eserde eser sayısı 335, bizzat Mimar Sinan'ın ağzından aktarılan "Tezkiretü'l-Ebniye"de 370, benzer bir üslupla kaleme alınan "Tuhfetü'l-Mi'marin" adlı eserde ise 365 olarak belirtilmiştir (Dağlı, 2015). Bazı kaynaklarda eser sayısının 452'ye yakın olduğundan bahsedilmiştir (İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024).

Mimar Sinan İstanbul'un silüetinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. İstanbul'un tarihsel topoğrafyasının en önemli mimari unsurları arasında Mimar Sinan yapılarının yer aldığını söylemek mümkündür. Başında olduğu Hassa Mimarları Ocağı eliyle Sinan dönemi, İstanbul'un hemen hiçbir evresinde olmadığı kadar zengin bir imar faaliyetiyle anılmasına vesile olmuştur (Tuluk, 2024). Mimar Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği ilk mimari eser ise Haseki Hürrem Camii'dir. Bu cami 1538 tarihlidir. 1538 yılı Sinan'ın mimarlık hayatında önemli bir dönüm noktasıdır (Kuran, 2024).

Mimar Sinan'ın yaşamı boyunca ortaya koyduğu mimari miras, yalnızca Osmanlı kent dokusunu şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda günümüzde kültürel turizmin önemli dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Özellikle İstanbul'da yoğunlaşan eserleri, şehrin tarihî silüetine yön vermiş; camiler, külliyeler, su kemerleri ve köprüler gibi yapılar Sinan'ın mimari dehasının birer göstergesi olarak günümüze ulaşmıştır. Bu yapılar, sadece estetik değerleriyle değil, aynı zamanda tarihî ve kültürel derinlikleriyle de dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Mimar Sinan'a ait eserlerin turizm açısından değerlendirilmesi, kültürel mirasın sürdürülebilir şekilde tanıtılmasına katkı sunmaktadır. Bu amaçla hazırlanan *Yeni Bir Turizm Rotası Olarak "Büyük Usta Mimar Sinan"* Projesi kültürel mirasa katkı açısından önemli bir adımdır. Bu proje Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu proje ile Mimar Sinan'ın eserlerinin küresel çapta görünürlüğünü artırmak; Mimar Sinan eserlerine ilişkin farkındalık yaratarak korunmasına katkıda bulunmak hedeflenmiştir. 2015 yılında tamamlanan proje bu alanda ciddi bir ihtiyaca cevap vermiştir (İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024)

Destinasyonların sahip olduğu özellikler, rekabet gücü kazanmalarında belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Bu özelliklerin etkili biçimde tanıtılması, destinasyonun cazibesini

artırmak açısından önemlidir. Bu noktada, günübürlük turlar destinasyon tanıtımında önemli bir rol üstlenmektedir. Günübürlük turlar, destinasyonlara yalnızca ekonomik katkı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu destinasyonların gelişimine de olumlu yönde etki eder (Ünür, Şalvarcı, & Sarı Gök, 2023). Dünyanın en çok turist çeken şehirlerinden biri olan İstanbul, sahip olduğu zengin tarihi ve kültürel miras sayesinde günübürlük turlar açısından oldukça elverişli bir destinasyondur. Kentte düzenlenen bu turlar, turistlere seyahat deneyimlerini zenginleştirme fırsatı sunmakta; aynı zamanda İstanbul'un kültürel kimliğinin daha yakından tanınmasına katkı sağlamaktadır. Bu noktada, özellikle Mimar Sinan'a ait eserler etrafında şekillenen tematik günübürlük turlar, İstanbul'un kültürel mirasını tanıtmak açısından büyük bir potansiyele sahiptir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı; Mimar Sinan eserlerine yönelik İstanbul'da yapılan günübürlük turların analizidir. Çalışmada, nitel doküman analizi yöntemi benimsenmiş ve çevrimiçi içerik taraması yoluyla elde edilen veriler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda, Google arama motoru aracılığıyla "Mimar Sinan Eserleri Turu İstanbul", "Mimar Sinan Turu İstanbul" ve "Koca Sinan Turu İstanbul" gibi anahtar kelimeler kullanılarak bir tarama gerçekleştirilmiştir. Yapılan aramalar sonucunda yalnızca seyahat acentaları tarafından düzenlenen günübürlük turlar inceleme kapsamına alınmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda, İstanbul'da bu temaya yönelik tur hizmeti sunan 8 seyahat acentasına ulaşılmıştır.

BULGULAR

Acentaların web siteleri üzerinden yapılan incelemelerde, İstanbul'da yalnızca 8 seyahat acentasının Mimar Sinan temalı günübürlük tur düzenlediği tespit edilmiştir. Acentaların düzenlediği günübürlük turlar kapsamında elde edilen bilgiler aşağıdaki gibidir;

Tablo 1. Günübürlük Turlar

ACENTA	TUR KAPSAMINDA GEZİLEN YERLER
Acenta 1	<ul style="list-style-type: none"> • Beşiktaş Sinan Paşa Camisi • Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi • Eminönü Rüstem Paşa Camisi • Süleymaniye Külliyesi • Piyalepaşa Camisi
Acenta 2	<ul style="list-style-type: none"> • Haseki Hürrem Külliyesi • Mihrimah Sultan Külliyesi (Edirnekapı) • Üsküdar Mihrimah Sultan Camii • Şemsi Paşa Camii (Üsküdar Sahili) • Atik Valide Külliyesi
Acenta 3	<ul style="list-style-type: none"> • Süleymaniye Camii • Şehzade Camii • Rüstem Paşa Camii
Acenta 4	<ul style="list-style-type: none"> • Mihrimah Sultan Camii • Şehzade Camii

	<ul style="list-style-type: none"> • Süleymaniye Camii ve Külliyesi • Kılıç Ali Paşa Camii • Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi ve Anıtı • Üsküdar Mihrimah Sultan Camii
Acenta 5	<ul style="list-style-type: none"> • Rüstem Paşa Camii • Süleymaniye Külliyesi • Şehzade Külliyesi Camii • Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi • Gazi (Kara) Ahmet Paşa Camii
Acenta 6	<ul style="list-style-type: none"> • Beşiktaş Sinan Paşa Cami • Süleymaniye Cami • Şehzadebaşı Cami • Sokollu Mehmet Paşa Cami
Acenta 7	<ul style="list-style-type: none"> • Hüsrev Kethüda Hamamı • Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi • Molla Çelebi Camii • Süleymaniye Camii ve Külliyesi
Acenta 8	<ul style="list-style-type: none"> • Büyükçekmece Mimar Sinan Köprüsü • Kurşunlu Han • Sultan Süleyman Çeşmesi • Sokollu Mehmet Paşa Cami • Küçükçekmece Mimar Sinan Köprüsü • Haseki Hürrem Sultan Cami • Zal Mahmut Paşa Cami • Eğri Kapı Maksemi • Mimar Sinan Türbesi • Süleymaniye Camii • Azapkapı Sokollu Cami • Kaptan Büyük Piyale Paşa Cami

Araştırma kapsamında yapılan analizler sonucunda, İstanbul'da düzenlenen Mimar Sinan temalı gününbirlik turlarda en yoğun olarak tercih edilen yapıların başında Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Şehzade Camii, Mihrimah Sultan Camii (Edirnekapı ve Üsküdar) ve Rüstem Paşa Camii'nin yer aldığı görülmektedir. Süleymaniye Camii, Sinan'ın kalfalık dönemi eseri olarak hem mimari özellikleri hem de yapıya dair anlatılan hikâyelerle dikkat çekmekte; bir acenta hariç tüm seyahat acentalarının tur programlarında yer almaktadır. Şehzade Camii, çıraklık dönemi eseri olması nedeniyle öne çıkarken, Rüstem Paşa Camii merkezi konumu ve çinileriyle ön plana çıkmaktadır. Turlarda daha az tercih edilen yapılar arasında ise Sokollu Mehmet Paşa Külliyesi (Kadirga ve Azapkapı), Hüsrev Kethüda Hamamı, Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi, Büyükçekmece ve Küçükçekmece Köprüleri yer almaktadır. Bu yapıların daha az ziyaret edilmesinde erişim güçlüğü ve tur güzergâhlarının merkezden uzak olması etkili olmaktadır. Merkezi lokasyonlar (Eminönü, Süleymaniye, Şehzadebaşı) tur programlarında sıklıkla yer almakta olup, Üsküdar bölgesi de (Şemsi Paşa

Camii ve Mihrimah Sultan Camii gibi yapılarla) tur rotalarının önemli duraklarından biridir. Buna karşın şehir merkezine uzak bölgelerde yer alan eserler daha az tercih edilmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında ise; Mimar Sinan temalı günübürlük İstanbul turlarının oldukça sınırlı olduğu, ayrıca bazı seyahat acentalarının web sitelerinde turlara ilişkin bilgi paylaşımının güncel ve yeterli olmadığı görülmüştür. Web sitelerinde "tur tarihi/tur tarihleri" gibi temel bilgilere yer verilmemesi, kullanıcı deneyimini olumsuz etkilemekte; bilgiye erişimi ve karar verme sürecini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, Süleymaniye Külliyesi'nin hemen yanında yer alan Mimar Sinan'ın mütevazı türbesine yalnızca bir tur programında yer verilmiştir. Bu durum, türbenin turlar kapsamında yeterince yer bulamadığını göstermektedir. Oysaki türbe, mimarın kişisel yaşam öyküsüyle mimari mirası arasında anlamlı bir bağ kurma potansiyeline sahip önemli bir duraktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı mimarisinin altın çağını temsil eden Mimar Sinan, yalnızca kendi döneminin değil, tüm mimarlık tarihinin en etkileyici figürlerinden biridir. Başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun dört bir yanında inşa ettiği yapılar, mimarlığın estetik ve işlevsel yönlerini ustalıkla bir araya getirmiştir. Mimar Sinan'ın eserleri, İstanbul'un hem tarihsel dokusunun hem de kültürel kimliğinin oluşumunda belirleyici rol oynamıştır. Bu yapılar, günümüzde yalnızca mimari miras olarak değil, aynı zamanda kültürel turizmin taşıyıcı unsurları olarak da değerlendirilmektedir.

Günümüzde kültürel miras odaklı tematik turlar, geçmişle bağ kurmanın ve ziyaretçilere anlamlı deneyimler sunmanın etkili yollarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Mimar Sinan temalı günübürlük turlar; hem kentin tarihî dokusunu görünür kılmakta hem de kültürel değerlerin turizm yoluyla aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, İstanbul'da faaliyet gösteren seyahat acentalarının düzenlediği Mimar Sinan temalı günübürlük turları inceleyerek, bu turların kapsamını, tercih edilen yapıların dağılımını ve içerik yeterliliğini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma bulguları doğrultusunda, İstanbul'da düzenlenen Mimar Sinan temalı günübürlük turların belirli başlı ve daha çok bilinen eserlere odaklandığı, daha az bilinen ya da erişimi zor olan yapıların ise programlara daha sınırlı şekilde dahil edildiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Seyahat Acentalarına Yönelik Öneriler

- Web Sitesi Güncellemeleri: Acentalar, tur programlarına ait tarih, fiyat ve içerik bilgilerini düzenli aralıklarla güncelleyerek "Son Güncelleme Tarihi" gibi bilgilere yer vermelidir.
- Dijital İletişim Kanallarının Etkin Kullanımı: Sosyal medya, e-posta bültenleri gibi dijital kanallar üzerinden tur detaylarının düzenli paylaşımı kullanıcı deneyimini artıracaktır.
- Online Rezervasyon Sistemi: Güncel tarih ve fiyat bilgisini içeren rezervasyon sistemleri ile kullanıcıların turlara kolay erişimi sağlanmalıdır.

2. Tur Tasarımına Yönelik Öneriler

- Hikâye/Tema Odaklı Turlar: Turlar, örneğin "Mimar Sinan ve Kanuni'nin İstanbul'u" gibi tematik kurgularla daha ilgi çekici hale getirilebilir.

- Teknoloji Kullanımı: Artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) uygulamaları ile ziyaretçilere tarihî yapılar hakkında daha zengin bir anlatım sunulabilir.
- Gece Turları: Aydınlatılmış eserler eşliğinde gerçekleştirilecek gece turları, görsel ve deneyimsel açıdan katma değer yaratabilir.
- Mimar Sinan Türbesi'ne Yer Verilmesi: Süleymaniye Külliyesi'nin hemen yanında yer alan Mimar Sinan'ın türbesi, mimarın kişisel hikâyesiyle mimari mirası arasında bağ kurmak açısından önemli bir duraktır. Bu nedenle, tur rotalarına mutlaka dâhil edilmesi önerilmektedir.

3. İleride Yapılacak Çalışmalara Yönelik Öneriler

- Günübürlük turların dışında, konaklamalı tur programlarının kültürel turizme katkıları analiz edilebilir.
- Mimar Sinan'ın Edirne ve çevresinde inşa ettiği eserler temel alınarak Marmara Bölgesi genelinde yürütülen turlar incelenebilir.
- Mimar Sinan'ın eserlerinin kültürel turizme olan katkısı yerel halk ve turistler üzerindeki etkiler açısından derinlemesine ele alınabilir.
- Tur kapsamında ve rotaların düzenlenmesinde; geliştirilen projelerin ve akademik çalışmaların sonuçlarının ne kadarının paylaşıp paylaşılmadığı araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Akyürek, M., & Kahraman, G. (2021). Sinan'ın camilerinde yapı mühendisliği sanatı. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30(1), 255-283.
- Binan, D. (2019). *Mimar Sinan'ın eserleri kent silüetini tanımlar*. T.C. İstanbul Valiliği: <http://istanbul.gov.tr/mimar-sinanin-eserleri-kent-siluetini-tanimlar>) adresinden alınmıştır
- Dağlı, H. (2015). Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camiilerinin minber bezemeleri. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İstanbul Beyoğlu Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü. (2024). *Mimar Sinan Hüsn-ü Nakş koleksiyonu*. İstanbul.
- İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2024). *Yeni bir turizm rotası olarak "Büyük Usta Mimar Sinan" Projesi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276855/yeni-bir-turizm-rotasi-olarak-buyuk-usta-mimar-sinan-pr-.html>
- Koçın, A. (1991). Çağını aşanlar. *Bilim ve Teknik*, 50-52. <https://e-dergi.tubitak.gov.tr/edergi/yazi.pdf?jsessionid=XD7rm6z4-kyke-XgdzByrHUt?dergiKodu=4&cilt=24&sayi=286&sayfa=50&yaziid=6158> adresinden alınmıştır
- Kuran, A. (2024). Mimar Sinan'ın ilk eserleri. *Türk Tarih Kurumu*: <https://ttk.gov.tr/mimar-sinanin-ilk-eserleri/> adresinden alınmıştır
- Kültür İstanbul. (2024, Eylül 30). Mimar Sinan'ın gözünden İstanbul. *Kültür İstanbul*: <https://kultur.istanbul/mimar-sinanin-istanbulu/> adresinden alınmıştır
- Tuluk, Ö. (2024, Kasım 1). *İstanbul'un Mimarı Sinan*. <https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/pdf/istanbulun-mimari-sinan-310.pdf> adresinden alınmıştır

Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024, Ekim 14). *Türk mimarisinin abide şahsiyetleri-Mimar Sinan*. <https://csb.gov.tr/turk-mimarisinin-abide-sahsiyetleri---mimar-sinan-makale> adresinden alınmıştır

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. (2016). *Mimar Sinan'ın İstanbul'u*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.

Ünüvar, Ş., Şalvarcı, S., & Sarı Gök, H. (2023). Günübirlik turlara yönelik seyahat kalitesi algısı ve tekrar katılma niyeti üzerine bir araştırma. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*(11), 12-22.

Web siteleri

<https://albatrosturizm.com/mimar-sinan-eserleri>, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2024.

https://www.baytatil.com.tr/Mimar-Sinan-%C4%B0stanbul-Turu_23.html?sypdky=3_0_29_0, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2024.

<https://www.folklorik.com/mimar-sinan-in-az-bilinen-eserleri-turu.html>, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2024.

<https://www.festtravel.com/mimarsinanyapilarigezisi>, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2024.

<https://www.geziciyak.com/gunubirlik-mimarsinanin-istanbulu>, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2024.

<https://matildatravel.com/hizmet/yurt-ici-turlar/kose-bucak-istanbul/mimar-sinan-yolubristanbulda-mimar-sinan-eserleri>, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2024.

https://www.mngturizm.com/kulturturlari?gad_source=1&gad_campaignid=19540915438&gbraid=0AAAAAD7sm7DQkXdW_os4jNjwkySHxKinu&gclid=CjwKCAjwvuLDBhAOEiwAPtF0VzMIb409TRapnU3GjsS4EIIbPOWEcibunl5k0xM77yP37ff0rEgRoCTpMQAvD_BwE, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2024.

<https://www.senanlatistanbul.com/99-gun-batiminda-mimar-sinan-izinde-istanbul.html>, Erişim Tarihi: 3 Eylül 2024.